Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Szkoła Doktorska Nauk Społecznych
Academia Rerum Socialium

Mgr Szymon Ostrowski
nr albumu: 503449
Nauki o polityce i administracji

Rozprawa doktorska

Czynniki konstruujące miasta globalne i aktywność międzynarodową tych miast na przykładzie Londynu, Tokio i Nowego Jorku w latach 2014-2024

Promotorki pracy doktorskiej
Dr hab. Agnieszka Szpak, prof. UMK
Dr Joanna Modrzyńska

Toruń 2026

Spis treści

Spis skrótów **5**

Spis elementów graficznych **7**

Wstęp **11**

Przegląd literatury i definicji **11**

Metodologia badawcza **26**

Grupa badawcza **31**

Plan pracy **41**

Rozdział I Czynnik polityczny **43**

1. Polityczna rola miast przed pokojem westfalskim **43**

2. Jak miasta traciły i odzyskiwały swoją pozycję polityczną? **50**

3. System polityczny Stanów Zjednoczonych Ameryki **60**

4. System polityczny Zjednoczonego Królestwa **63**

5. System polityczny Cesarstwa Japonii **67**

6. Czynnik polityczny w Nowym Jorku jako przykładzie miasta globalnego **72**

6.1. Status prawny i administracyjny miasta Nowy Jork oraz jego kontekst międzynarodowy **73**

6.2. Analiza Nowego Jorku jako miasta globalnego w kontekście politycznym **78**

7. Czynnik polityczny w Londynie jako przykładzie miasta globalnego **88**

7.1. Status prawny i administracyjny Londynu **89**

7.2. Analiza Londynu jako miasta globalnego w kontekście politycznym **91**

8. Czynnik polityczny w Tokio jako przykładzie miasta globalnego **96**

8.1. Status prawny i administracyjny Tokio **96**

8.2. Analiza Tokio jako miasta globalnego w kontekście politycznym **101**

9. Polityczna rola burmistrzów i prezydentów miast **112**

9.1. Burmistrzowie Nowego Jorku w latach 2014-2024 ..... **114**

9.2. Burmistrzowie Londynu w latach 2014-2024 ..... **116**

9.3. Gubernatorzy Tokio w latach 2014-2024 ..... **118**

9.4. Burmistrzowie a profil aktywności politycznej badanych miast globalnych **120**

10. Zakończenie i wnioski **122**

Rozdział II Czynnik gospodarczy 127

1. Rola miast w gospodarkach państw 127

2. Metoda analizy gospodarek Stanów Zjednoczonych, Zjednoczonego Królestwa i Japonii oraz Nowego Jorku, Londynu i Tokio 135

3. Analiza gospodarki Stanów Zjednoczonych 139

4. Gospodarka Zjednoczonego Królestwa 145

5. Gospodarka Cesarstwa Japonii 149

6. Gospodarka Nowego Jorku 154

6.1. Charakterystyka gospodarki Nowego Jorku 155

6.2. Działania międzynarodowe władz Nowego Jorku o charakterze gospodarczym 161

7. Gospodarka Londynu 164

7.1. Charakterystyka gospodarki Londynu 164

7.2. Działania międzynarodowe władz Londynu o charakterze gospodarczym 166

8. Gospodarka Tokio 171

8.1. Charakterystyka gospodarki Tokio 171

8.2. Opis działań międzynarodowych władz Tokio o charakterze gospodarczym 177

9. Zakończenie i wnioski 183

Rozdział III Czynnik kulturowy 188

1. Czynnik społeczny czy kulturowy? 188

2. Relacja miasto-państwo o charakterze kulturowym 193

3. Kultura Stanów Zjednoczonych 197

4. Kultura Zjednoczonego Królestwa 203

5. Kultura Japonii 208

6. Profil kulturowy Nowego Jorku 213

6.1. Instytucje kulturowe i rola kultury w mieście 218

6.2. Kultura w dyplomacji miejskiej Nowego Jorku 220

7. Profil kulturowy Londynu 222

7.1. Instytucje kulturowe i rola kultury w Londynie 227

7.2. Kultura w dyplomacji miejskiej Londynu 228

8. Profil kulturowy Tokio 235

8.1. Instytucje kulturowe i rola kultury w Tokio 239

8.2. Kultura w dyplomacji miejskiej Tokio 242

9. Zakończenie i wnioski 245

Zakończenie i wnioski 250

Formularze obserwacyjne z badania terenowego w Tokio 261

Notatka sporządzona na podstawie wywiadu przeprowadzonego z Yosihiro Sawadą i Hidetaką Yoshikawą, pracownikami *Clean Association of Tokyo* (CAT23) dnia 18 czerwca 2025 w godzinach 14:00-15:30 w budynku *Tokyo Ward Council Hall*.....271

Notatka sporządzona na podstawie wywiadu przeprowadzonego z Yuhei Urakawą i Chie Miyabarą, pracownikami *Council of Local Authorities for International Relations* (CLAIR) dnia 25 czerwca 2025 w godzinach 10:00-11:20 w budynku *Sogo Hanzomon Building* w Tokio 275

Notatka sporządzona na podstawie wywiadu przeprowadzonego z Aokim Koheim i Yuni Koutą, pracownikami Działu Stosunków Międzynarodowych *Tokyo Metropolitan Government* (TMG) dnia 26 czerwca 2025 w godzinach 16:40-17:10 za pośrednictwem platformy MS Teams 278

Bibliografia 280

Spis skrótów

AI – *Artificial Intelligence* (pol. sztuczna inteligencja)

BBC – *British Broadcasting Corporation*

BFI – *British Film Institute*

BIZ – Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne

C40 – *C40 Cities Climate Leadership Group*

CAT23 – *Clean Tokyo Authority 23*

CIA – *Central Intelligence Agency* (pol. Centralna Agencja Wywiadowcza)

CLAIR – *Council of Local Authorities for International Relations*

CUNY – *City University of New York*

FBI – *Federal Bureau of Investigation* (pol. Federalne Biuro Śledcze)

G20 – *Group of Twenty*

G7 – *Group of Seven*

GaWC – *Globalization and World Cities Research Network*

GBP – *Great Britain Pound* (pol. funt brytyjski/funt szterling)

GCI - *Global Cities Index*

GLA – *Greater London Authority*

GLC – *Global City Lab*

G-NETS – *Global City Network for Sustainability*

GPCI – *Global Power City Index*

IN2NYC – *International Innovators Initiative*

JET – *Japan Exchange and Teaching*

JICA – *Japan International Cooperation Agency*

MEXT – *Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology*

NGO – *Non-Governmental Organization* (pol. organizacja pozarządowa)

NYC – *New York City* (pol. miasto Nowy Jork)

NYC EDC – *New York City Economic Development Corporation*

PKB – Produkt Krajowy Brutto

TMG – *Tokyo Metropolitan Government*

TSMC – *Taiwan Semiconductor Manufacturing Company*

U7 – *Urban Seven*

UCLG – *United Cities and Local Governments*

UE – Unia Europejska

UK – *United Kingdom* (pol. Zjednoczone Królestwo)

UN (ONZ) – *United Nations* (pol. Organizacja Narodów Zjedoczonych)

UNESCO – *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* (pol. Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Edukacji, Nauki i Kultury)

UN-Habitat – *United Nations Human Settlements Programme*

USA – *United States of America* (pol. Stany Zjednoczone Ameryki)

USD – *United States Dollar* (pol. dolar amerykański)

Spis elementów graficznych

Tabele

Tabela 1. Podstawowe informacje dotyczące badanych miast globalnych.....10

Tabela 2. Liczba punktów dla miast z grupy badawczej przypisana do miejsca rankingowego 32

Tabela 3. Pierwsze dziesiątki miast światowych w rankingach Globalization and World Cities Research Network z lat 2016-2024 32

Tabela 4. Pierwsza dziesiątka miast globalnych w rankingach Global City Lab z lat 2019-2021 33

Tabela 5. Pierwsze dziesiątki miast globalnych z rankingów Global Cities Index z lat 2014-2024 34

Tabela 6. Pierwsze dziesiątki miast globalnych z rankingów Global Power City Index z lat 2014-2023 35

Tabela 7. Zagregowane wyniki z Tabel 3-6 oraz wynik punktowy obliczony na podstawie danych z Tabel 2-6 37

Tabela 8. Umowy międzynarodowe podpisane przez Nowy Jork z innymi miastami w latach 2014-2024.....79

Tabela 9. Aspekty działalności Biura Burmistrza Nowego Jorku ds. Międzynarodowych wymienione w dokumencie *NYC Mayor's Office for International Affairs Highlights Key Accomplishments in Strengthening Global Partnerships and Advancing Social Impact* za rok 2024 85

Tabela 10. Umowy międzynarodowe podpisane przez miasto Londyn z innymi miastami w latach 2014-2024 91

Tabela 11. Umowy międzynarodowe podpisane przez miasto Tokio z innymi miastami w latach 2014-2024.....102

Tabela 12. Źródła politycznego znaczenia miast w starożytności i średniowieczu 124

Tabela 13. Przybliżone PKB amerykańskich obszarów metropolitalnych w latach 2018, 2021, 2023 [w bln USD] 144

Tabela 14. Struktura Produktu Prefekturalnego Brutto dla miasta-prefektury Tokio w latach fiskalnych 2018-2020 [w %].....175

Tabela 15. Struktura zatrudnienia i struktura Produktu Prefekturalnego Brutto dla miasta-prefektury Tokio w roku fiskalnym 2020 [w %].....176

Tabela 16. Strategia Tokio zwiększająca rozwój *start-up'ów* w mieście według planu *Global Innovation with START-UPS*.....182

Tabela 17. Proponowane polityki ze strategii Londynu *Culture for all Londoners* z 2018 roku dotyczące statusu miasta globalnego.....231

Tabela 18. Podział symboli w przestrzeni miejskiej na symbole narodowe, narodowo-miejskie i miejskie na przykładzie Nowego Jorku, Londynu i Tokio z podaniem przykładowej symboliki 248

Grafiki

Grafika 1. Rola miast w rozwoju gospodarek państw.....132

Grafika 2. Struktura zatrudnienia w poszczególnych gałęziach zatrudnienia w Tokio w 2024 roku według Harvard Growth Lab 173

Wykresy

Wykres 1. Liczba zatrudnionych i stopa bezrobocia w Nowym Jorku w latach 2000-2024 157

Wykres 2. Procentowy udział we wkładzie w gospodarkę Londynu i w zatrudnienie poszczególnych gałęzi przemysłu i usług w 2021 roku 165

Wykres 3. Liczba turystów odwiedzających Nowy Jork w latach 2016-2024 [w mln osób] 216

Mapy

Mapa 1. Położenie geograficzne badanych w rozprawie miast globalnych.....41

Fotografie

Fotografia 1. Empire State Building i Chrysler Building w Nowym Jorku 214
Fotografia 2. Statua Wolności w Nowym Jorku 215
Fotografia 3. *Elisabeth Tower* w Londynie znana potocznie jako *Big Ben*.....224
Fotografia 4. *London Eye* 225
Fotografia 5. *Tokyo Tower*.....238
Fotografia 6. Pomnik Godzilli na *Hibiya Godzilla Square*.....239

Tabela 1. Podstawowe informacje dotyczące badanych miast globalnych

Nowy Jork	
Państwo	Stany Zjednoczone Ameryki Północnej
Data założenia	1624 r. (jako Nowy Amsterdam)
Burmistrz	Eric Adams (w 2025 roku), Zohran Mamdani (od 2026 roku)
Powierzchnia	1223,59 km^2
Populacja	19,5 mln (w 2023 roku)
PKB	2,3 bln USD (w 2023 roku)
Londyn	
Państwo	Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Iralndii Północnej
Data założenia	47 r. n.e. (jako Londinium)
Burmistrz	Sadiq Khan (w 2025 roku)
Powierzchnia	8,382 km^2 (obszar metropolitalny)
Populacja	8,9 mln (w 2023 roku)
PKB	778 mld USD (w 2023 toku)
Tokio	
Państwo	Cesarstwo Japonii
Data założenia	1457 r. (budowa zamku i miasta jako Edo)
Gubernator	Yuriko Koike (w 2025 roku)
Powierzchnia	13452 km^2 (obszar metropolitalny)
Populacja	37,2 mln (w 2023 roku)
PKB	42 bln USD (w 2023 roku)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Federal Reserve Bank of St. Louis, *Total Gross Domestic Product for New York-Newark-Jersey City, NY-NJ-PA (MSA)*, https://fred.stlouisfed.org/series/NGMP35620, odczyt z dn. 18.10.2025; Statista. Com, *Population of the largest metropolitan areas in the United States in 2023*, https://www.statista.com/statistics/183600/population-of-metropolitan-areas-in-the-us/#:~:text=In%202023%2C%20the%20metropolitan%20area%20of%20New,the%20biggest%20population%20in%20the%20United%20States, odczyt z dn. 17.11.2025; London Datastore, *London's population*, https://data.london.gov.uk/dataset/londons-population-e6y30/, odczyt z dn. 17.11.2025, Office for national statistics, *GDP quarterly national accounts, UK: October to December 2023*, https://www.ons.gov.uk/economy/grossdomesticproductgdp/bulletins/quarterlynationalaccounts/octobertodecember2023, odczyt z dn. 17.11.2025, Macrotrends, *Tokyo, Japan Metro Area Population | Historical Data | Chart | 1950-2025*, https://www.macrotrends.net/datasets/global-metrics/cities/21671/tokyo/population, odczyt z dn. 17.11.2025, Cabinet Office, 県民経済計算（平成23年度令和２年度）（2008SNA、平成27年基準計数）＜47都道府県、16政令指定都市分＞, https://www.esri.cao.go.jp/jp/sna/data/data_list/kenmin/files/contents/main_2020.html, odczyt z dn. 17.11.2025.

Wstęp

Przegląd literatury i definicji

W dobie globalizacji i wzrostu znaczenia niepaństwowych aktorów w stosunkach międzynarodowych coraz częściej w badaniach z zakresu stosunków międzynarodowych pojawiają się miasta. Dla dyplomacji miast (*city diplomacy*) kluczowe jest założenie, że ośrodki miejskie są zdolne do nawiązywania i utrzymywania relacji z innymi podmiotami na wzór relacji istniejących pomiędzy państwami.

Rogier van der Pluijm i Jan Melissen zauważają, że postrzeganie dyplomacji jako domeny suwerennych państw w teorii nie jest błędne. Wskazują oni jednak na fakt, że po II wojnie światowej ład międzynarodowy stał się dużo bardziej otwarty na niepaństwowych aktorów. Rozróżniają oni aktorów o charakterze nieterytorialnym i terytorialnym. Do pierwszej grupy należą organizacje międzynarodowe i międzynarodowe korporacje, do drugiej jednostki administracyjne państw federalnych oraz miasta[1]. Fakt ten jednocześnie nie podważa dotychczasowej roli państw narodowych w systemie międzynarodowym. Wielu autorów, jak Yishai Blank czy Rik Coolsaet, wskazuje na podstawową i istotną rolę państw dla polityki międzynarodowej[2].

Alexander Kuznietzov osadza ideę dyplomacji miast w głównych paradygmatach stosunków międzynarodowych. Badacz argumentuje, że obecność miast w stosunkach międzynarodowych jest z punktu widzenia realizmu racjonalną formą maksymalizacji zysków w polityce zagranicznej, a nie autonomiczną wolą władz miast. W nurcie liberalnym, według Kuznietzova, dyplomacja miast jest postrzegana jako decentralizacja siły w środowisku międzynarodowym, które przypomina bardziej rynek, lub dom aukcyjny, niż pole bitwy toczonej między aktorami. Wreszcie, z punktu widzenia konstruktywistów, państwo należy postrzegać jako najsilniejszego uczestnika stosunków międzynarodowych, ale nie jedynego, a zbadane zjawisko dyplomacji miast poszerza wiedzę o stanie stosunków

[1] J. Melissen, R. van der Pluijm, *City Diplomacy: The Expanding Role of Cities in International Politics*, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2016-02/20070400_cdsp_paper_pluijm.pdf, s. 7.
[2] Y. Blank, *The City and the World*, „Columbia Journal of Transnational Law", tom 44, nr 3, 2006, https://ssrn.com/abstract=1020141, s. 884; R. Coolsaet, *The Transformation of Diplomacy at the Threshold of the New Millennium* [w:] *Diplomacy*, III, 2006, s. 12.

międzynarodowych[3]. Rafael Velazques Flores zauważa jednak, że jest to jedynie możliwa interpretacja teorii stosunków międzynarodowych, ale wiodące paradygmaty nauk o stosunkach międzynarodowych nie mówią o dyplomacji miast czy regionów wprost[4].

Ideę dyplomacji miast należałoby rozumieć jako rozszerzenie pojęć dyplomacji i polityki międzynarodowej na innych aktorów, tak jak wcześniej rozszerzono je na wspomniane korporacje i organizacje międzynarodowe. Jednocześnie należy traktować dyplomację miast jako część szerszego pojęcia, jakim jest paradyplomacja – dyplomacja regionów i samorządów lokalnych[5].

Można stwierdzić, że rozszerzenie to byłoby niejako powrotem do pewnych praktyk już znanych w historii stosunków międzynarodowych. Harold Nicolson wskazuje na fakt, że dyplomacja między greckimi *poleis* wyprzedza powstanie koncepcji państw i dyplomacji między nimi. W wiekach średnich i renesansiedyplomacja i handel międzynarodowy były domenami miast takich jak odpowiednio Lubeka i Hamburg oraz Wenecja i Milan[6]. Van der Pluijm i Melissen piszą w tym kontekście o „standaryzacji" i ograniczeniu dyplomacji w wyniku traktatu westfalskiego z 1648 roku i kongresu wiedeńskiego z 1815 roku. Te, zdaniem badaczy, powiązały rozwój dyplomacji i jej narzędzi z rozwojem państw narodowych stawiając miasta w roli elementów składowych państw[7]. Biorąc zatem pod uwagę perspektywę historyczną i przemiany dostrzegane w najnowszych dziejach polityki międzynarodowej, aktywność miast o charakterze międzynarodowym, nacechowana pomocniczo względem aktywności państw lub będąca jej uzupełnieniem a nawet zaprzeczeniem, powinna być traktowana jako naturalne zjawisko będące częścią przemian w ładzie międzynarodowym, jakie obserwować można w ostatnich dekadach. Jest to dowód na opisywaną w literaturze więź pomiędzy polityką wewnętrzną państwa a jego polityką zagraniczną, którą zauważył już Robert Putnam

[3] A. Kuznietzov,*The Dimensions of Paradiplomacy*, [w:] red. J. A. Schiavon, J. Ciesielska-Klikowska, T. Kamiński, R. Velasquez Flores, *The Routledge Handbook of Paradiplomacy*, Routledge, Londyn 2026, s. 32-33.
[4] R.Velazques Flores, *Mainstream Theories to Explain Paradiplomacy*,[w:] red. J. A. Schiavon, J. Ciesielska-Klikowska, T. Kamiński, R. Velasquez Flores, *The Routledge Handbook of Paradiplomacy*, Routledge, Londyn 2026, s. 47.
[5] M. Klatt, B. Wassenberg, *Secondary foreign policy: Can local and regional cross-border cooperation function as a tool for peace-building and reconciliation?*, „Regional & Federal Studies", tom 27 nr 3, 2017, s. 205–218.
[6] H. G. Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, Leicester University Press, Leicester 2001, s. 6-33.
[7] J. Melissen, R. van der Pluijm, *op. cit*., s. 5.

w artykule *Diplomacy and DomesticPolitics: The Logic of Two-Level Games*[8], a rozszerzył Chris Brown w książce *Sovereignty, rights, and justice: international political theory today*[9].

Sama definicja miasta jest oddzielnym obiektem debat i rozważań. Już w 1910 roku Rene Maunier uznał, że miasto to „złożona społeczność, żyjąca na dość niewielkiej przestrzeni w stosunku do dużej liczby mieszkańców"[10]. Współcześnie taką definicję należy potraktować w kategoriach ciekawostki, ale także pochwalić za zauważenie złożoności grupy, jaką są mieszkańcy każdego miasta. Maunier pisze także, że społeczność miasta składa się z różnych mniejszych społeczności i grup interesu. Współcześnie, Peter Macotullio i William Solecki także zauważają, że w badaniach nad miastami często większość uwagi poświęcana jest przestrzeni, w jakiej znajduje się miasto, ale też jego ekonomii z zaniedbaniem społecznego charakteru miasta jako takiego. "Miasta to coś więcej, niż punkty na mapie i ogólna „miastowość"" – piszą[11].

Definicje słownikowe zmierzają w odwrotnym kierunku definiując miasta przede wszystkim jako zorganizowane skupiska ludzkich osiedli, nierzadko o dużym znaczeniu. „Znaczenie" jest tu rozumiane dość ogólnie, gdy podkreśla się populacyjny charakter. Według słownika Cambridge Dictionary[12] i słownika Merriam-Webster miasta są „większe niż wsie i miasteczka"[13]. Słownik Języka Polskiego PWN rozdziela definicję miasta na trzy aspekty. Miasto to duży, gęsto i planowo zabudowany obszar, potocznie ludzie mieszkający na jego terenie, albo po prostu władze lokalne sprawujące władzę na terenie z pierwszej definicji[14]. Główny Urząd Statystyczny dodaje do tego specjalny status prawny w polskich warunkach określony ustawą. W istocie, miasta mają swój własny status

[8] R. D. Putnam, *Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games*, „International Organization", tom 42, nr 3, 1988, http://www.jstor.org/stable/2706785.
[9] C. Brown, *Sovereignty*, Rights, *and Justice: International Political Theory Today*, Blackwell Publishers, Hoboken 2002, s. 2-3.
[10] R. Maunier, *The Definition of the City*, „American Journal of Sociology", tom 15, nr 4, 1910, https://doi.org/10.1086/211804, odczyt z dn. 04.06.2024, ss. 536–48.
[11] P. J. Marcotullio, W. Solecki, *What Is a City? An Essential Definition for Sustainability*, [w:] red.C. G. Boone, M. Fragkilas, *Urbanization and Sustainability*, ss. 11-25, https://doi.org/10.1007/978-94-007-5666-3_2, odczyt z dn. 04.06.2024, s. 14, 22.
[12] Cambridge Dictionary, *City*, https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/city, odczyt z dn. 04.06.2024.
[13] Merriam-Webster, *City*, https://www.merriam-webster.com/dictionary/city, odczyt z dn. 04.06.2024.
[14] Słownik Języka Polskiego PWN, *Miasto*, https://sjp.pwn.pl/slowniki/miasto.html, odczyt z dn. 04.06.2024.

prawny jako oddzielne samorządy lokalne[15]. Wszystkie te obserwacje łączy ze sobą szeroka definicja z *Encyclopedia Britannica*, która wskazuje ponownie na polityczną i prawną odrębność miast i kompetencje lokalnych władz posiadających jurysdykcję nad miastem[16]. Widać jednak pewien rozdźwięk pomiędzy podejściem naukowców a zawartością encyklopedii i słowników. W kontekście stosunków międzynarodowych i na potrzeby niniejszego badania autor zakłada, że przez miasto rozumieć trzeba lokalne władze podejmujące decyzje z zakresu polityki na określonym terytorium oraz jego mieszkańców, którzy mogą się realizować w polityce miasta poprzez np. konsultacje społeczne lub programy budżetu obywatelskiego.

W powyższym kontekście istotne jest także pojęcie *global city* – miasta globalnego – mającego duże znaczenie m.in. W światowym handlu i finansach. Pojęcie to zostało spopularyzowane przez Johna Friedmanna, który w latach 80. XX wieku pisał o „hipotezie miast światowych", i przez socjolożkę Saskię Sassen, która spopularyzowała ten termin w wydanej w 1991 roku książce *The Global City: New York, London, Tokyo*. Friedmann bazując na obserwacjach tego, jak miasta coraz bardziej stają się przedmiotem nie badań urbanistycznych, a ekonomicznych, opracował serię twierdzeń, które składają się na tytułową hipotezę miast światowych[17]. Przede wszystkim, uważa on, że zmiany w mieście zachodzą bardziej w relacji do integracji miasta ze światową gospodarką niż za sprawą przemian politycznych i społecznych. Friedmann rozumie miasto również jako zintegrowany system ekonomiczno-społeczny, zatem rozwój może mu zapewnić tylko gospodarka kapitalistyczna. Rozwój ten warunkuje z kolei podział pracy między siłą roboczą[18]. Dalej zauważa on także, że w takim systemie gospodarczym pewne miasta wybijają się ponad resztę, dzięki czemu możliwa jest do ułożenia hierarchia miast światowych. W konsekwencji, Friedman proponuje podział miast ze względu na rolę państw w teorii systemów-światów, gdzie „miasta rdzenia" to np. Nowy Jork, Tokio, ale także Bruksela czy Toronto, a „miasta peryferii" to np. Johannesburg czy Seul i Mexico

[15] Główny Urząd Statystyczny, *Miasto*, https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1307,pojecie.html?contrast=black-white, odczyt z dn. 04.06.2024.
[16] E.E. Lampard, *City. Definition & History*, https://www.britannica.com/topic/city, odczyt z dn. 04.06.2024.
[17] J. Friedmann, *World City Hypothesis*, http://ereserve.library.utah.edu/Annual/GEOG/5520/Wei/world.pdf, odczyt z dn. 07.10.2024, s.1.
[18] *Ibid*., s. 2.

City[19]. Oprócz tego Friedmann zakłada, że rolę miast warunkuje profil ich przemysłu, a ten prowadzi do akumulacji kapitału[20]. Rozwój miast światowych prowadzi, według kolejnych tez, do wzrostu migracji z terenów wiejskich do miast i między miastami[21], polaryzacji klasowej i koncentracji przemysłu w większych miastach[22], co z kolei prowadzi do wzrostu kosztów funkcjonowania miast, w wyniku którego tracą najubożsi[23].

Saskia Sassen opisuje miasta globalne jako finansowe centra silnie zglobalizowanego świata[24]. Nadal widzi ona jednak miasta jako miejsca produkcji dóbr i oferowania usług, które będą rozrastać się pod wpływem rozwoju telekomunikacji. Autorka widzi miasta globalne jako produkt rozwoju gospodarki po II wojnie światowej, który unifikuje miasta przeobrażając je bez względu na historię państw, status wewnątrz państwa i kulturę w nich panującą[25]. Autorka skupia się także na wpływie rozwoju gospodarczego na społeczeństwa. Zauważa ona, że w związku z przepływem kapitału także produkcja przenosi się z miejsca na miejsce powodując wzrost gospodarczy miast nastawionych na usługi, takich jak Tokio czy Londyn, kosztem miast silnie uprzemysłowionych pokroju Detroit czy Manchesteru. Ten przepływ, jej zdaniem, wywiera także ogromne skutki społeczne. Chodzi tu, przede wszystkim, o rozwarstwienie społeczne wywołane przez znaczne różnice w płacach za wykonywaną pracę w ramach rozwijającego się przemysłu i usług[26].

Znamiennym jest jednak, że nawet opisując rzeczywistość międzynarodową z pozycji nie politycznej, ale ekonomicznej, i Friedmann, i Sassen dochodzą do podobnych wniosków dotyczących sytuacji społecznej wewnątrz miast, wskazując na pewne motywy polityczne. Friedmann pisze o potrzebach miast w kontekście polityki fiskalnej miast i państw. Sassen zadaje pytania o relacje miast globalnych z państwami i rządami centralnymi. Badaczka uważa, że stanowi to wyłącznie „polityczny wymiar ekonomicznego zjawiska”[27]. Jednakże, politycznemu aspektowi działania miast globalnychw systemie politycznym należy przyjrzeć się dokładniej, choćby ze względu na

[19] *Ibid*., s. 3-4.
[20] *Ibid*., s. 5.
[21] *Ibid*., s. 7.
[22] *Ibid*., s. 8.
[23] *Ibid*., s. 9,10.
[24] S. Sassen, *The Global City: New York, London*, Tokyo, Princeton University Press, Princeton 1991, s. 5.
[25] *Ibid*., s. 4.
[26] *Ibid*., s. 7.
[27] *Ibid*., s. 10.

powracanie tego motywu nawet w pracach o charakterze ekonomicznm z elementami społecznymi.

Renato Balbim w publikacji *The geopolitics of cities: Old challenges, New issues* poszerza definicję miasta globalnego proponowaną przez Saskię Sassen, która jego zdaniem obejmuje miasta globalne jako ośrodki zglobalizowanego świata. Pisze on o miastach globalnych kultury, nauki, mody, innowacji etc., a jednocześnie wskazuje na rolę miast jako łączników między ludźmi w ramach teorii systemów-światów opracowanej przez Immanuela Wallensteina, podobnie jak John Friedmann przed nim, łącząc naukę o miastach znauką o stosunkach międzynarodowych. Zdaniem badacza wświecie podzielonym na polityczny i gospodarczy rdzeń, półperyferie i peryferie, kosmopolityczne i różnorodne miasta globalne pozwalają na intensywniejszą wymianę nie tylko dóbr, ale także informacji i idei[28]. Mimo że jego podejście jest zbliżone do omawianych przemyśleń Friedmanna i Sassen, to Balbim kładzie znacznie większy nacisk na społeczny aspekt powiązań międzymiejskich, nie czyniąc z nich jedynie „skutku ubocznego" ekspansji gospodarczej, ale istotny filar istnienia miast globalnych. Co więcej, proponuje on, by na miasta patrzeć przez pryzmat geopolityki, bowiem mogą one być i są polami dla rewolucji wynikających z nierówności, a także rozwoju technologii telekomunikacyjnych[29]. Widzi on także istotną rolę organizacji pozarządowych, korporacji i organizacji międzynarodowych w życiu miast. Te mogą wpływać na sytuację w miastach i odwrotnie[30].

Gdyby jednak spróbować stworzyć ogólną definicję miasta globalnego, to należałoby takie miasto przede wszystkim określić jako miasto o dużym znaczeniu światowym. Może to być znaczenie dla finansów lokalnego lub światowego mocarstwa, albo takie miasto może być także szczególnie istotnym ośrodkiem przemysłowym, badawczym lub kulturowym. Z pewnością rozumienie terminu „miasto globalne" jako jakiejś formy „produktu gospodarczego" jest rozumieniem zdecydowanie za wąskim. Choć Friedmann skupia się na elementach teorii systemów-światów, to jednak Balbim uwalnia jej potencjał dużo lepiej w swoim rozumieniu miasta globalnego. Teoria systemów-

[28] R. Balbim, *The geopolitics of cities: Old challenges, new issues*, Institute for Applied Economic Research, Brasilia 2016, s. 16.
[29] *Ibid*., s. 13.
[30] *Ibid*., s. 17.

światów jest, według Immanuela Wallensteina, jednego z głównych propagatorów tej idei, przede wszystkim narzędziem do analizy[31]. Mimo to, dobrze sprawdza się ona w badaniu idei miasta globalnego.

Kent E. Calder z kolei zauważa, że miasta globalnezaczęły wykorzystywać swój potencjał od lat 70. i 80. XX wieku i są w stanie wywierać wpływ na innych aktorów stosunków międzynarodowych samemu stanowiąc arenę dla działań aktorów i będąc aktorem jednocześnie. W książce *Global Political Cities: Actors and Arenas of Influence in International Affairs* wskazuje on, że miasta dzięki instytucjom takim jak *think-tanki* czy uniwersytety doradzające władzom miast, parlamentarzystom czy członkom rządów mogą lobbować na rzecz konkretnych rozwiązań prawnych. Wskazuje on także na rolę pikiet i demonstracji mieszkańców prowadzonych np. w czasie szczytów klimatycznych czy spotkań głów państw i szefów rządów. Nie umyka mu także fakt, że miasta łączą się w ramach networkingu w sieci współpracy oraz w organizacje takie jak *C40 Cities Climate Leadership Group* (C40), *Eurocities* czy *United Cities and Local Governments* (UCLG). Miasta globalnedzielą się rozwiązaniami podobnych problemów, z którymi się borykają, oraz wypracowują wspólne rozwiązania albo przyjmują wspólne stanowiska do „wylobbowania" w swoich państwach czy organizacjach międzynarodowych. Trzeba także pamiętać, że wiele miast europejskich ma swoje przedstawicielstwa przy Komisji Europejskiej w Unii Europejskiej (UE). Oznacza to zatem, że miasta globalne nie tylko funkcjonują jako areny dla działalności aktorów międzynarodowych, ale same w coraz większym stopniu starają się występować w roli aktorów w polityce międzynarodowej[32].

Zdaniem badaczy, między innymi Simona Curtisa, jest to jedynie początek szerszych zmian w systemie międzynarodowym spowodowanych globalizacją, których zwieńczeniem może być powstanie „międzynarodowej społeczności", w skład której będą wchodziły nie tylko tradycyjne podmioty prawa międzynarodowego, czyli państwa i organizacje międzynarodowe[33]. Podobnie Anni Kangas upatruje w miastach zwiastuna

[31] I. Wallenstein, *World-System Analysis*, https://www.praxisphilosophie.de/wallerstein_wsanalysis.pdf, odczyt z dn. 07.10.2024, s. 11.
[32] K. E. Calder, *Global Political Cities: Actors and Arenas of Influence in International Affairs,* Brookings Institution Press, 2021. http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctv1725qtv.
[33] S. Curtis, *Global Cities and the Ends of Globalism*, https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/ngs-2018-0007/html, odczyt z dn. 31.05.2022.

zmian w strukturze systemu międzynarodowego ze względu na koncentrację bogactwa i władzy, które pozwalają im na uczestnictwo w polityce międzynarodowej[34].

W kontekście działalności międzynarodowej miast jako samorządów lokalnych warto wspomnieć o koncepcie paradyplomacji, czyli tak zwanej "dyplomacji równoległej". Noe Cornago nazywa paradyplomacją zaangażowanie niepaństwowych aktorów, konkretnie samorządów lokalnych w politykę zagraniczną[35]. Panayotis Soldatos rozumie paradyplomację jako równoległą do dyplomacji prowadzonej przez rząd centralny[36]. John Kincaid zauważa jednak niezamierzoną niższość wprowadzoną do tego terminu i proponuje ideę „dyplomacji składowej" (*constituent diplomacy*), czyli dyplomacji prowadzonej przez jednostki składowe lub ich rządy[37]. Rzeczywiście, grecki przedrostek para- może oznaczać zarówno „obok", jak i „anomalię" lub „defekt", jak w słowach parametr i paranoja. Warto zauważyć, że para- może również oznaczać „pomocniczy i wspomagający", jak w słowie „paramedyk"[38].

Stephane Paquin w dyskusji na temat zjawiska paradyplomacji przytacza prostą definicję Soldatosa, zgodnie z którą paradyplomacja jest po prostu kontynuacją polityki międzynarodowej, ale prowadzoną z poziomu subnarodowego. Nie odzwierciedla to jednak konfliktu między rządem centralnym a samorządami lokalnymi, który można czasami zaobserwować. Dobrym przykładem jest kanadyjski Quebec, który według Paquina notorycznie wyraża odmienne stanowisko wobec polityki międzynarodowej niż rząd centralny. Autor wskazuje nawet, że prawdopodobnie więzi między Quebec'iem a Francją są ściślejsze niż między Kanadą a Zjednoczonym Królestwem. Badacz nazywa ten

[34] A. Kangas, *Global Cities, International Relations and the Fabrication of the World. Global Society*, doi.org/10.1080/13600826.2017.1322939, tom 31, nr 4, 2017, s. 4.
[35] N. Cornago, *Paradiplomacy and protodiplomacy*, https://www.researchgate.net/profile/Noe-Cornago/publication/324929228_Paradiplomacy_and_Protodiplomacy/links/64a3cb0e95bbbe0c6e0ef173/Paradiplomacy-and-Protodiplomacy.pdf, odczyt z dn. 01.12.2024.
[36] P. Soldatos, *An explanatory framework for the study of federated states as foreign-policy actors*, [w:] red.H. Michelmann& P. Soldatos, *Federalism and international relations: The role of subnational units*, Oxford University Press, Oxford 1990.
[37] J. Kincaid, *Constituent diplomacy in federal polities and the nation-state: Conflict and co-operation*, [w:] red. H. Michelmann& P. Soldatos , *Federalism and international relations: The role of subnational units*, Oxford University Press, Oxford 1990.
[38] WordReference English Dictionary. *Para-*, https://www.wordreference.com/definition/para-, odczyt z dn. 23.01.2024.

przypadek „paradyplomacją tożsamości", aby odróżnić go od paradyplomacji w rozumieniu Soldatosa[39].

Należy również zwrócić uwagę, jaka jednostka może być nazywana aktorem paradyplomacji. Jest to dość szeroki zbiór różnych jednostek administracyjnych w ramach państw. Podmiotami paradyplomacji sąsamorządy lokalne i podmioty subnarodowe: miasta, jak w *city diplomacy*, gminy, hrabstwa, niemieckie landy, stany, jak w USA, prowincje, regiony itp. Innymi słowy, każda jednostka samorządu terytorialnego niebędąca państwem ani częścią rządu centralnego.

Kolejną częścią definicji, którą należy wyjaśnić, jest rodzaj działań, które można nazwać paradyplomacją. Z odpowiedziami przychodzą badacze, którzy koncentrują się na idei „warstw paradyplomacji". Michael Keating w artykule *Paradiplomacy and Regional Networking* opisuje ideę trzech obszarów lub trzech kategorii działań, które władze lokalne mogą podjąć w dążeniu do osiągnięcia swoich celów. Mogą one również same definiować cele paradyplomacji. Są to polityczne, ekonomiczne i kulturowe warstwy paradyplomacji[40]. Pomysł ten zostałrozwiniętyprzez Andre Lecoursa w artykule *Political Issues of Paradiplomacy: Lessons from the Developed World*[41]. Obydwaj badacze doskonale ustrukturyzowali nie tylko cele paradyplomacji, ale także sposób, w jaki należy je rozumieć, czyli jako konkretne działania w jasno określonych ramach.

W zakresie aktywności gospodarczej samorządy lokalne starają się przede wszystkim przyciągnąć inwestycje, które pozwoliłyby im rozwijać się, zatrudniać ludzi, być bardziej niezależnymi gospodarczo i wspierać eksport. Wymaga to jednak zachowania równowagi, ponieważ, jak zauważa Keating, samorządy mogą bardzo szybko uzależnić się od inwestorów[42]. Innymi słowy, paradyplomacja gospodarcza może i powinna uzupełniać istniejącą infrastrukturę i potrzeby lokalnych firm i lokalnych przedsiębiorców.

Keating łączy gospodarkę i politykę wskazując, że aktywność polityczna samorządów lokalnych jest powiązana z rozwojem wolnego handlu ponadnarodowego.

---

[39] S. Paquin, *Paradiplomacy*, [w:] red. T. Balzacq, F. Charillon, & F. Ramel, *Global Diplomacy*, https://doi.org/10.1007/978-3-030-28786-3_4, odczyt z dn. 06.06.2024, s. 51.
[40] M. Keating, *Paradiplomacy and Regional Networking*, http://www.forumfed.org/libdocs/ForRelCU01/924-FRCU0105-eu-keating. pdf, odczyt z dn. 06.06.2024, s. 3.
[41] A. Lecours, *Political issues of paradiplomacy: lessons from the developed world*, https://www.clingendael. org/sites/default/files/2016-02/20081217_cdsp_diplomacy_paper_paradiplomacy.pdf, odczyt z dn. 06.06.2024.
[42] M. Keating, *op. cit.*, s. 5.

Przedsiębiorstwa zajmujące sięhandlem międzynarodowym działają bezpośrednio z samorządami lokalnymi lub pomijają je na rzecz rządów centralnych. Dlatego też podmioty szczebla niższego niż krajowy powinny działać bardziej bezpośrednio, aby utrzymywać relacje z innymi podmiotami w polityce międzynarodowej lub współpracować na rzecz tego samego celu[43]. Dodatkowo, polityczny wymiar paradyplomacji jest związany z działaniami podejmowanymi np. przez wspomniany Quebec lub gminy w bardziej złożonej relacji z rządem centralnym, takie jak hiszpański Kraj Basków i Katalonia[44].

Quebec jest również dobrym przykładem paradyplomacji kulturowej ze względu na urzędowy język francuski. Język jako część kultury może determinować aktywność międzynarodową podmiotu. Quebec szuka kontaktu i więzi z resztą frankofońskiego świata, czuje on mocniejszą więź z państwami francuskojęzycznymi niż z anglojęzyczną pozostałą częścią Kanady, Zjednoczonym Królestwem czy Stanami Zjednoczonymi. Jednocześnie, Quebec utrzymuje relacje z miastami takimi jak Bruksela, Buenos Aires, Londyn, Nowy Jork, Paryż i Tokio[45]. Język i kultura mogą być rekompensatą za zaniedbania ze strony rządu centralnego, pisze Keating[46]. Zwraca też uwagę, że regiony w tej kwestii chętnie angażują się w działania na forum UNESCO czy w wymianę edukacyjną studentów. Z kolei Lecours zamiast wyłącznie kultury preferuje współpracę na wielu płaszczyznach. Obok kultury i edukacji wskazuje na wymianę technologii i *know-how*, współpracę techniczną i każdą inną formę współpracy[47]. Identyczne działania prowadzą miasta, szczególnie europejskie. Wymienić tu można działania związane z programem miast partnerskich, współpracą z organizacjami międzynarodowymi i pozarządowymi, ale także na forum Unii Europejskiej[48].

Podobne rozważania prowadzone są w polskiej literaturze przedmiotu. Igor Ksenicz w artykule *Ku modelowi polskiej paradyplomacji* proponuje pojęcie „polskiego modelu paradyplomacji". Opisuje ten model jako gwarancje konstytucyjne dla jednostek samorządu terytorialnego ich kompetencji w zakresie polityki międzynarodowej, przy

[43] *Ibid.*, s. 4.
[44] A. Lecours, *op. cit.*, s. 5-6.
[45] *Ibid*., s. 10.
[46] M. Keating, *op. cit.*, s. 4.
[47] A. Lecours, *op. cit.*, s. 6-7.
[48] V. Burksiene, J. Dvorak, G. Burbulyte˙-Tsiskarishvili, *City Diplomacy in Young Democracies: The Case of the Baltics*, [w:] *City Diplomacy. Current Trends and Future Prospects*, red. Sohaela Amiri, EfeSevin, Palgrave Macmillan, Cham 2020, s. 307.

jednoczesnym braku wsparcia i postępującej centralizacji ze strony rządu polskiego[49]. Jego zdaniem, rządząca w czasie publikacji artykułu w 2020 roku, konserwatywna koalicja Zjednoczona Prawica mogłaby cedować na samorządy prowadzenie za granicą polityki klimatycznej, migracyjnej i dotyczącej mniejszości w ogóle. Decyzją władz nie działo się tak, a polityka zagraniczna Polski była przez to ograniczona[50].

Polscy badacze prowadzą także badania na temat paradyplomacji na poziomie europejskim, przyglądając się paradyplomacji regionów państw należących do Unii Europejskiej. Warto wspomnieć tu, że Hanna Dumała zauważyła, iż Komisja Europejska, Komitet Regionów i Parlament Europejski dostrzegają paradyplomatyczną aktywność samorządów w zakresie rozwoju. Działania te nie zawsze wpisują się w polityki państw, a nawet samej UE, ale Unia oferuje samorządom wsparcie w realizacji ich własnych projektów na rzecz wspierania rozwoju w innych regionach świata[51]. Analizując działania miast i innych samorządów lokalnych w szerszym kontekście, Tomasz Kamiński i Joanna Ciesielska-Klikowska doszli do wniosku, że międzynarodowa aktywność samorządów może być korzystna w kontekście relacji UE z Chinami. Z jednej strony, relacje paradyplomatyczne między samorządami europejskimi i chińskimi mogą sprzyjać zmniejszaniu napięć politycznych między UE a rządem w Pekinie. Z drugiej, paradyplomacja może ułatwiać osiąganie celów polityki zagranicznej UE w stosunku do Chin. Dodatkowo, silne relacje UE-Chiny, także na poziomie subnarodowym, zdaniem autorów pomogłyby zbalansowaćrelacje Europy z USA i Chinami w dobie nowego bipolarnego układu sił na świecie[52]. Kamiński rozwija wątek relacji europejsko-chińskich wskazując na ciągłe pomijanie i lekceważenie paradyplomacji jako narzędzia UE. Badacz sugeruje, że z odpowiednim włączeniem samorządów do relacji UE-Chiny, rozbudowaniu kanałów komunikacji wielostronnej i promowaniu potencjału paradyplomacji w polityce

[49] I. Ksenicz, *Ku modelowi polskiej paradyplomacji*, „Sprawy Międzynarodowe", tom 73, nr 3, 2020, doi: 10.35757/sm.2020.73.3.07, s. 246.
[50] Ibid., s. 247.
[51] H. Dumała*, Współpraca zdecentralizowana – forma paradyplomacjii instrument polityki Unii Europejskiej na rzecz rozwoju,* [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, red. E. Haliżak, M. Pietraś, Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2012, s. 454-455.
[52] T. Kamiński, J. Ciesielska-Klikowska, *A Solution for Tough Times? The sub-national dimension of the European Union's relations with China in the context of growing Sino-American tensions*, [w:] *Europe in an Era of Growing Sino-American Competition Coping with an Unstable Triangle*, red. S Biba, R. Wolf, Routledge, NowyJork 2021, s. 67-68.

zagranicznej UE w kierunku chińskim można osiągać cele opisane we wcześniej przytoczonej pracy[53].

Powyższe uwagi prowadzą do wniosku, że pod pojęciem paradyplomacji w kontekście jednostek samorządu terytorialnego należy rozumieć wszelkie działania międzynarodowe podejmowane i prowadzone przez samorządy terytorialne w zakresie współpracy na polu politycznym, gospodarczym czy kulturowym. Działania te, jak już wspomniano, mogą być bezpośrednie lub pośrednie i mogą one być prowadzone nawet w pewnej opozycji do rządu centralnego, ale nie powinny mieć na celu uzyskania niezależności lub suwerenności. Rodzi się jednak pytanie, czy dyplomacja miastróżni się w jakiś sposób od dyplomacji równoległej, czy przyświecają jej inne cele? Miasta, choć inne od samorządów pokroju jednostek tworzących państwa związkowe i regionów, wydają się być zbliżone pod względem działania w przestrzeni międzynarodowej. Dlatego idea warstw paradyplomacji jak najbardziej może być zastosowana do badań nad miastami globalnymi. Takie podejście znajduje odzwierciedlenie w pracy Hirokazu Miyazakiego, który określa dyplomację miast „podgatunkiem paradyplomacji"[54].

Literatura dotycząca zdefiniowanych wyżej pojęć dostarcza także wielu perspektyw do prowadzenia badań nad miastami w kontekście międzynarodowym i dyplomacją miast. Jak wskazuje Stefan Krätke badania na temat miast globalnych mają zwykle dwa wymiary. Pierwszy z nich to zapoczątkowane przez Saskię badania gospodarki i społeczności miasta. Drugi zaś to badania „globalnego systemu miast", w którym prym wiodą najbardziej rozwinięte i zaangażowane miasta[55]. Jednocześnie na uwagę zasługują badania związane zzaangażowaniem miast wproblemy bezpieczeństwa publicznego, zanieczyszczeń środowiska czy obecności i aktywności miast globalnych w środowisku gospodarki kapitalizmu, co wyliczają John Eade i Chris Rumford[56].

Perspektywę tę kontynuują inni badacze, jak np. Kyoung-Ho Shin i Michael Timberlake.W badaniu na temat Seulu jako miasta globalnego koncentrują się oni właśnie na kapitalizmie, dodając do tego nieodzowny wątek globalistyczny. Zauważają, że państwa

[53] T. Kamiński*, Subnational dimensions of the EU's de-risking strategy in relations with China*, „Asia Europe Journal", https://doi.org/10.1007/s10308-025-00746-z, s. 6-9.
[54] H. Miyazaki, *Hiroshima and Nagasaki as models of city diplomacy*, „Sustainability Science", tom 16, nr 4, 2021, https://doi.org/10.1007/s11625-021-00968-1, odczyt z dn. 06.06.2024, s. 1216-1217.
[55] S. Krätke, *Cities in contemporary capitalism*, „International Journal of Urban and Regional Research", tom 38, nr 5, 2014, https://doi.org/10.1111/1468-2427.12165, odczyt z dn. 27.11.2024, s. 12.
[56] J. Eade, C. Rumford, *Re-Living the Global City: Global/Local Processes*, Routledge, London 2018, s. 14.

azjatyckie, jak i azjatyckie miasta, dawno przekształciły swe ekonomie z modelu opartego o tanią siłę roboczą i dużą produkcję dóbr na model ekonomii skupiający się na projektowaniu i produkcji zaawansowanych technologii i obracaniu dużym kapitałem, potwierdzając w ten sposób istnienie podziału Krätkego w praktyce[57]. Jednocześnie, za Sassen, badacze punktują, że taki stan rzeczy prowadzi również do negatywnych konsekwencji społecznych, takich jak wzrost kosztów życia, a co za tym idzie – bieda, rozwarstwienie społeczne i majątkowe, a także choroby cywilizacyjne[58]. Dotykają przy tym kwestii „systemu miast", który ich zdaniem jest traktowany niejako po macoszemu. Zdaniem badaczy Seul jest przykładem właśnie takiego globalnego miasta istniejącego w systemie pod postacią sieci miast, czyli sieci zależności i wzajemnych relacji z innymi miastami[59].

Kristin Ljungkvist w książce *Global Cities 2.0* zauważa doniosłość i wagę obserwacji, że miasta funkcjonują w kontekście kapitalistycznej, silnie zglobalizowanej, post-zimnowojennej gospodarki światowej, przygotowując podwaliny pod bardziej zdecentralizowany świat zintegrowanych ekonomii[60]. Z drugiej jednak strony, zadaje ona pytanie, czym jest miasto globalnei jak powinno być zarządzane, gdy coraz więcej samorządów lokalnych decyduje się zajmować nie tylko globalizacją i ekonomią miasta, ale także jego szeroko rozumianym bezpieczeństwem[61]. Czynnika kluczowego dla międzynarodowej aktywności i ambicji miast globalnych Ljungkvist upatruje we władzach miast i samorządach lokalnych, które decydują się „brać sprawy międzynarodowe w swoje ręce", pomimo tradycyjnego przypisania polityki zagranicznej władzom centralnymi ogólnej kosztowności tego typu działań[62]. Staje ona zatem w opozycji do badaczy takich jak Sassen, którzy szukają sedna potęgi miast w ekonomii. Zamiast tego Ljungkvist proponuje spojrzeć na kolektywną tożsamość miasta jako zbioru grup interesów i władz lokalnych, które osiągając międzynarodowe znaczenie w jakiejś dziedzinie stają się miastem globalnym.

[57] K. Shin, M. Timberlake, *Seoul, Korea's Global City: a New Urbanism for Upward Mobility*, Routledge, London 2020, s. 1.
[58] *Ibid*., s. 2.
[59] *Ibid*., s. 3-5.
[60] K. Ljungkvist, *The Global City 2.0. From Strategic Site to Global Actor*, Routledge, London 2020, s. 6.
[61] *Ibid*., s. 7.
[62] *Ibid*., s. 9.

Kristin Ljungkvist jest za takie podejście chwalona przez autorów pracy *The City as a Global Political Actor*, której autorzy nie są badaczami polityki zagranicznej i ekonomii, ale urbanistami, geografami i socjologami[63]. Jednocześnie zespół: Stijn Oosterlynck, Luce Beeckmans, David Bassens, Ben Derudder, Barbara Segaert i Luc Braeckmans krytykuje podejście politologów skupiających się za bardzo na gospodarce, a za mało na kwestiach związanych przede wszystkim z zarządzaniem miastem, proponując rozszerzenie spojrzenia na miasta w ładzie międzynarodowym, zwracając uwagę nawet nie na lukę badawczą, ale na pewien brak warsztatowy czy niedopatrzenie[64]. Stąd Oosterlync i inni tłumaczą pozycję miasta i status miasta globalnego jako wynik swego rodzaju rywalizacji prowadzonej między ośrodkami miejskimi napędzanej przez grupy interesu wewnątrz miasta[65].

W literaturze na temat miast globalnych czy miast jako takich nadal dominują badania na temat poszczególnych aspektów rozwoju konkretnych rodzajów miast albo pojedynczych miast.W 2003 ukazał się artykuł o niemieckich miasteczkach Andrei Gebauer, Chang Woon Nama i Rudgiera Parschego pod tytułem *Regional technology policy and factors shaping local innovation networks in small German cities*[66]. Z kolei w 2004 roku George A. Erickceki Hannah McKinney pisali o małych i średnich miastach w artykule*„Small Cities Blues:" Looking for Growth Factors in Small and Medium-Sized Cities*[67]. Brak za to opracowania na temat samych czynników sprzyjających rozwojowi miasta do poziomu miasta globalnego, które to opracowanie zajmowałoby się zagadnieniem kompleksowo i nie powstało na przełomie lat 90. XX wieku i pierwszej dekady XXI wieku. Artykuł *Global Cities, Global States: Global City Formation and State Territorial Restructuring in Contemporary Europe* Neila Brennera ukazał się w 1998 roku[68]. Z kolei praca o rozwoju Szanghaju Yehua Dennisa Weia i Chi Kin Leunga

[63] S. Oosterlynck, L. Beeckmans, D. Bassens, B. Derudder, B. Segaert, L. Braeckmans, *The City as a Global Political Actor*, London and New York, Routledge 2019, s. 6-7.
[64] *Ibid*., s. 1-4.
[65] *Ibid*., s. 176.
[66] A, Gebauer, C. W. Nam, R. Parsche, *Regional technology policy and factors shaping local innovation networks in small German cities*, https://www.econstor.eu/bitstream/10419/116022/1/ERSA2003_166.pdf, odczyt z dn. 11.11.2024.
[67] G. A. Erickcek, H. McKinney, *„Small Cities Blues:" Looking for Growth Factors in Small and Medium-Sized Cities*, https://www.econstor.eu/bitstream/10419/64382/1/462036332.pdf, odczyt z dn. 11.11.2024.
[68] N. Brenner, *Global Cities, Global States: Global City Formation and State Territorial Restructuring in Contemporary Europe*, https://www.philol.msu.ru/~discours/images/stories/city1.pdf, odczyt z dn. 11.11.2024.

zatytułowana *Development Zones, Foreign Investment, and Global City Formation in Shanghai* została opublikowana w roku 2005[69]. Nie ma także porównań miast na podstawie wyników rankingów, paruje się raczej miasta partnerskie lub miasta „bliźniacze", tak jak w książce pod redakcją Johna Garrarda i Ekateriny Mikhalovej *Twin Cities, Urban Communities, Borders and Relationships over Time*[70]. Z kolei prace takie jak *Understanding the Context for Successful City Diplomacy: Attracting International Organizations* Rosy S. Groen[71] i *City Diplomacy, Analysis of the Role of Cities as the New Actor in International Relations* M. Eskandarana i M. J. Ranjkesha stanowią analizy raczej pojedynczych czynników dyplomacji miejskiej, w tym przypadku skupiające się na instytucjach międzynarodowych i globalizacji[72].

Istnieje zatem potrzeba wskazania czy też zidentyfikowania najważniejszych czynników konstruujących miasta globalne, co umożliwi lepsze zrozumienie ich fenomenu i przyczyn wzrostu politycznego zaangażowania części z nich. Identyfikacja takich czynników pozwoliłaby zrozumieć, jakie jest miejsce miast w stosunkach międzynarodowych, czy ich aktywność polityczna wynika z roli wyłącznie ekonomicznej, czy ma związek zinnymi czynnikami, jak bycie siedzibą dla organizacji międzynarodowych czy aktywnością jego władz na arenie międzynarodowej. Próba przeniesienia idei paradyplomacji według Keatinga i Lecoursa ma naukowe uzasadnienie z co najmniej kilku powodów. Po pierwsze, wybór ten pozwoli połączyć paradyplomację z dyplomacją miast. Po drugie, podział na działania polityczne, ekonomiczne i kulturowe wydaje się być naturalny dla analizowanego zagadnienia, ponieważ wskazuje na już wyodrębnione w literaturze najważniejsze aspekty działań samorządów lokalnych w przestrzeni międzynarodowej. Po trzecie, podział na działania polityczne, ekonomiczne i kulturowe wydaje się właściwym dla analizowanej aktywności międzynarodowej miast, ponieważ te trzy aspekty w znacznym stopniu warunkują ich rozwój.

---

[69] Y. D. Wei, C. K. Leung, *Development Zones, Foreign Investment, and Global City Formation in Shanghai*,https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-2257.2005.00265.x, odczyt z dn. 11.11.2024.

[70] J. Garrard, E. Mikhalova, *Twin Cities Urban Communities, Borders and Relationships over Time*, Routledge, Abington 2019.

[71] R. S. Groen, *Understanding the Context for Successful City Diplomacy: Attracting International Organisations*, „The Hague Journal of Diplomacy", tom 17, nr 1, 2022, doi: https://doi.org/10.1163/1871191X-bja10095, odczyt z dn. 11.11.2024.

[72] M. Eskandaran M.J Ranjkesh, *City Diplomacy, analysis of the Role of Cities as the New Actor in International Relations*, https://urs.ui.ac.ir/article_20081.html?lang=en, odczyt z dn. 11.11.2024.

Metodologia badawcza

W świetle powyższego przeglądu najważniejszych prac naukowych dotyczących tematyki związanej z miastami globalnymi dostrzegalna jest luka dotycząca polityczno-społecznego wymiaru tychże, a także potrzeba określenia czynnika *sine qua non*, niezbędnego dla przekształcenia miasta w miasto globalne.W ten sposób krystalizuje się cel badania jako utworzenie katalogu czynników konstruujących miasta globalne.W katalogu wskazać będzie można czynnik o znaczeniu decydującym.W związku z powyższym problem badawczy pracy brzmi w następujący sposób: Jakie działania – polityczne, ekonomiczne czy kulturowe – mają większe znaczenie dla konstrukcji miasta globalnego? Konstrukcja jest tu rozumiana jako rozwój miasta w kierunku stanu opisanego w definicji miasta globalnego, to jest miasta o dużym znaczeniu światowym.W odpowiedzi na tak postawione pytanie badawcze została postawiona hipoteza główna.

Hipoteza główna (H1) stanowi, że zależność pomiędzy statusem miasta globalnego, a którymś z wymienionych czynników jak najbardziej istnieje. Działania w ramach którejkolwiek z warstw paradyplomacji: politycznej, ekonomicznej lub kulturowej mają istotny wpływ na rozwój międzynarodowej aktywności miast i ich status jako miasta globalnego.W relacji do tej hipotezy przygotowane zostały trzy hipotezy szczegółowe, każda związana z inną warstwą paradyplomacji:

Hipoteza szczegółowa (HS1): Czynnik polityczny jest czynnikiem decydującym w konstrukcji miasta globalnego.

Hipoteza szczegółowa (HS2): Czynnik ekonomiczny jest czynnikiem decydującym w konstrukcji miasta globalnego.

Hipoteza szczegółowa (HS3): Czynnik kulturowy jest czynnikiem decydującym w konstrukcji miasta globalnego.

W świetle przeanalizowanej literatury istotnym elementem badania jest jego konceptualizacja i operacjonalizacja. Chodzi tu o zdefiniowanie pojęć znajdujących sięw hipotezach i dobranie wskaźników, które umożliwią potwierdzenie lub odrzucenie

hipotez badawczych na kolejnych etapach badania[73]. „Czynnik" rozumiany jest tu jako ogół działań i zależności mających konkretny charakter. Ze względu na charakter wyróżniono trzy rodzaje czynników: polityczny, ekonomiczny i społeczny. Zatem dla miasta czynnik konstruujący będzie zestawem okoliczności i potrzeb miasta, które skłaniają jego władze do określonych działań prowadzących do konstrukcji miasta globalnego. „Zależność" oznacza największy wpływ czynnika na konstrukcję miasta globalnego względem pozostałych dwóch czynników. „Czynnik decydujący" będzie to zatem czynnik o największym wpływie na konstrukcję miasta globalnego względem pozostałych dwóch czynników. Wpływ ten będzie widoczny w danych dotyczących samych miast i ich aktywności międzynarodowej. Zmierzenie wpływu umożliwią dobrane metody badawcze.

W zakresie metod badawczych badanie będzie bazować na triangulacji metod. Oznacza to, że w toku badania prawdziwość hipotez będzie równolegle sprawdzana za pomocą kilku różnych metod badawczych. Dzięki takiemu podejściu uniknąć można stronniczości badacza, a także upewnić się, że obserwacja badanego obiektu lub zjawiska jest pełna i rzetelna. Według Roberta Bogdana i Sari Biklena triangulacja to także wykorzystywanie różnych źródeł danych w badaniu[74]. Trzeba jednak zaznaczyć w kontekście niniejszego badania, że cechuje się ono wykorzystywaniem wielu metod badawczych, jak i różnego rodzaju źródeł: pierwotnych i wtórnych.

Podstawową metodą badawczą dla badania będzie wielokrotne studium przypadku (*multiple case study analysis*). Jak zauważa Johanna Gustafsson, podejście takie dostarcza dobrze skonstruowanych wniosków i danych, które przedstawiają opisywaną rzeczywistość w pełniejszy sposób[75]. Jednostką analizy, a więc obiektem określającym, co jest badane w niniejszym badaniu, jest każde pojedyncze miasto, które znajdzie się w wyznaczonej grupie badawczej. Badanie docelowo zostanie wykonane na trzech miastach.

Dla samej metody ważne jest osadzenie wyników w kontekście. Za Michaelem Pattonem należy zauważyć, że kontekst w tego typu badaniach jest rzeczą

[73] R. Bäcker, M. Wincławska, J. Rak, L. Czechowska, G. Gadomska, J. Gajda, K. Gawron-Tabor, M. Giedz, D. Kasprowicz, M. Mateja, B. Płotka, A. Seklecka, W. Szewczak, J. Wojciechowska, *Metodologia badań politologicznych*, https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/3891/Metodologia_badan_politologicznych.pdf, odczyt z dn. 14.06.2024, s. 19.

[74] R. C. Bogdan, Biklen S. K., *Qualitative Research for Education An Introduction to Theory and Methods*, Fifth Edition, Pearson, Londyn 2007, s. 115-116.

[75] J. Gustafsson, *Single case studies vs. multiple case studies: a comparative study (Dissertation)*, https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hh:diva-33017, odczyt z dn. 18.11.2024.

podstawowąi kardynalną[76]. Dyplomacja miast i miasta globalne wymagają dużej uwagi i osadzenia jednostek badawczych oraz danych ich dotyczących właśnie w szerszym kontekście. Kontekst historyczny, społeczny, a także czasowy uchronić może przed generalizacją, która może prowadzić do błędów i nieprawdziwych wniosków. Stąd decyzja o ramach czasowych badania przyjętych jako lata 2014-2024. Takie ramy pozwolą na pozyskanie jak najświeższych danych. Jednocześnie dziesięcioletni okres pozwoli prześledzić proces w czasie pozwalającym na dokonanie obserwacji i wysnucie wniosków.

Wspomniane badania i literatura przyjmują, że Nowy Jork, Londyn i Tokio są miastami globalnymi i niniejsza praca nie ma za zadanie podważenia tego statusu lub udowodnienia go na nowo, bowiem byłoby to zadanie odtwórcze i raczej niepotrzebne. Zamiast tego, niniejsza rozprawa doktorska ma za zadanie skupić się na czynnikach konstruujących status miasta globalnego w ogóle, właśnie na przykładzie trzech wspomnianych miast. Z racji na wyznaczone ramy czasowe, nawet przy pewnym wprowadzeniu i analizie historycznej dziejów wybranych miast globalnych i państw, w których leżą, „czynnik konstruujący miasta globalnego" nie może być rozumiany wyłącznie w kategoriach historycznych, czyli jako napęd czy paliwo dla zakończonego w przeszłości procesu. Czynnik konstruujący jest częścią niedokonanego, ciągle trwającego procesu osiągnięcia i utrzymywania statusu miasta globalnego przez miasto. To szereg działań mających zapewnić miastu utrzymanie statusu, ale chodzi nie tylko o pierwotne ukształtowanie się miast globalnych, lecz o ciągłe ich „konstruowanie" przez decyzje, strategie i działania, które podtrzymują, redefiniują i uwspółcześniają ich globalny status w dynamicznych warunkach zglobalizowanego świata w XXI wieku. W takim ujęciu „konstruowanie miasta globalnego" nie odnosi się wyłącznie do jego genezy czy momentu uzyskania globalnego statusu, ale do ciągłego procesu, w którym miasto poprzez działania władz, obywateli i innych grup w mieście, ich polityki, narracje i zaangażowanie transnarodowe podtrzymuje, redefiniuje i wzmacnia swoją pozycję w sieci globalnych relacji. Ujmując to prościej, czynnik konstruujący daje miastu globalny status, ale pozwala mu także na dalszą ewolucję, rozwój i szeroko pojmowane działanie w środowisku międzynarodowym.

[76] M. Q. Patton, *Quality in qualitative research: methodological principles and recent developments*, Third Edition, Sage Publications, Londyn 2002, s. 564.

Drugą częścią osadzenia badań w kontekście będzie równoległe analizowanie państw i miast pod względem struktury systemów politycznych, gospodarek i kultury. W przypadku systemów politycznych analiza taka może powiedzieć, jaki jest poziom niezależności miasta w ramach systemu politycznego. Z kolei w zakresie gospodarczym i kulturowym może to zilustrować potencjalne zależności i relacje pomiędzy gospodarkami państw i miast oraz rolą miast w kulturze państw i odwrotnie. Relacja miasto-państwo tworzy bowiem środowisko działania dla miast globalnych, nawet jeśli działanie to ma charakter międzynarodowy.

Analiza porównawcza to kolejna metoda używana w niniejszej rozprawie. Polega ona na zestawianiu ze sobą cech jednostek analizy i ich porównaniu w celu wyciągnięcia wniosków. Analiza będzie miała miejsce po przeprowadzeniu wielokrotnego studium przypadku.

Kolejne metody badawcze, jakie zostaną zastosowane w niniejszej pracy, to analiza treści i danych zastanych w wymiarze jakościowym i obserwacja nieuczestnicząca[77]. Analiza treści i danych zastanych polega na opisaniu językowej strony tekstów. Warto zaznaczyć, że źródła pierwotne i wtórne, które analizować będzie autor pracy, są tworzone w różnych językach, przede wszystkim w języku angielskim. Jeżeli w pracy pojawi się cytat i nie pojawi się przy nim nazwisko tłumacza, to cytat jest tłumaczeniem własnym autora dysertacji. Obserwacja nieuczestnicząca ma na celu zbadanie danej przestrzeni i instytucji oraz zapoznanie się z ich działaniem i funkcjonowaniem. Efektem obserwacjibędzie formularz, w którym umieszczone zostaną obserwacje autora dysertacji. Autor przeprowadzi także wywiady pogłębione, które także będą miały na celu gromadzenie danych[78]. Wywiad służy zaś będzie służył poznaniu faktów i opinii

[77] Analiza treści i obserwacja są metodami badawczymi według poniższych źródeł:
V. Wilson, *Research Methods: Content Analysis*, „Evidence Based Library and Information Practice", tom 11, nr 1, 2016, https://doi.org/10.18438/b8cg9d; L. E. F. McKechnie, L. M. Baker, R. Gold, *Observational Research*, https://methods.sagepub.com/ency/edvol/sage-encyc-qualitative-research-methods/chpt/observational-research#_=_, odczyt z dn. 21.09.2025.
Jednocześnie, Łukasz Młyńczyk zalicza analizę treści, wraz z krytyczną analizą dyskursu i analizą treści do strategii badawczych:
Ł. Młyńczyk, *Research Approaches and Strategies in Polish Theoretical Political Science*, "Teoria Polityki", nr 12, 2025, doi: 10.4467/25440845TP.25.018.21989, s. 101–117.

[78] Wywiad pogłębiony jest kwalifikowany jako metoda badawcza w poniższym źródle:
E. Knott, A. H. Rao, K. Summers, C. Teeger, *Interviews in the Social Sciences*, „Nature Reviews Methods Primers", tom 2, nr 1, 2022, https://doi.org/10.1038/s43586-022-00150-6.

wybranych grup i osób i będzie polegał na przeprowadzeniu indywidualnej rozmowy z respondentem.

W całej dysertacji autorem tłumaczeń jest autor pracy, chyba że wskazano inaczej w przypisie lub tekście. Tłumaczenia z języków innych niż angielski dokonane zostały z pomocą tłumaczenia maszynowego DeepL, ale zostały one dodatkowo zredagowane pod względem poprawności językowej przez autora pracy.

Badanie wykonane zostanie w ramach dwóch paradygmatów: konstruktywizmu społecznego i liberalizmu instytucjonalnego. Konstruktywizm społeczny jest, według Alexandra Wendta, założeniem, że świat otaczający nas i jego porządek są wytworem ludzkich działań i wynikiem decyzji i działań podejmowanych przez jednostki i społeczności. Kluczowe dla konstruktywizmu jest stwierdzenie, że aktorzy ładu międzynarodowego kształtują tożsamości poprzez „czynniki ideowe": wierzenia, założenia, teorie czy wyznawane wartości[79]. To, w jaki sposób aktorzy stosunków międzynarodowych chcą widzieć siebie samych, determinuje ich działania. Te jednak zawsze pochodzą od człowieka albo grupy ludzi jako kreatorów obrazu rzeczywistości. Zatem, jeśli grupa ludzi tworząca władze miasta chce, by ich miasto stało się miastem globalnym, to przy podjęciu właściwych działań metropolia może dążyć do osiągnięcia tego statusu.

Liberalizm instytucjonalny także przyznaje moc sprawczą w stosunkach międzynarodowych jednostce ludzkiej. Zasadniczą różnicą jest tu jednak element instytucjonalny. Według teoretyków liberalizmu instytucjonalnego, przede wszystkim Roberta Keohane'a, do działania ludzie potrzebują wzajemnego zaufania, które zapewniają i utrzymują instytucje[80]. John Ikenberry wskazuje dodatkowo na „historyczną wytrzymałość" instytucji jako takich[81]. Wspierają one bowiem tworzenie wysokich standardów i ułatwiają dialog aktorom w stosunkach międzynarodowych czy na poziomie miast, stanowią stronę i forum w dyskusjach grup interesów w metropoliach. Opisywane badanie będzie zajmować się także instytucjami, więc poruszanie się w ramach obu

[79] A. Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 1-4.
[80] R. Keohane, "Institutional Theory and the Realist Challenge after the Cold War", [w:] *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, red.: David A. Baldwin, Columbia University Press, New York 1993, s. 273.
[81] J. G. Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 23, 29–31.

zbliżonych paradygmatów wydaje się być nie tylko właściwe, ale może także zapewnić pracy szersze spojrzenie wymagane do wyciągnięcia właściwych wniosków.

Paradygmat realistyczny został odrzucony ze względu na „państwocentryczność" którą można znaleźć w opisie Kuznietzova o dyplomacji miast w percepcji realizmu w stosunkach międzynarodowych. Zdaniem badacza dyplomacja miast nie jest autonomicznym działaniem samorządu lokalnego i jego własną decyzją, ale racjonalnym narzędziem w rękach państwa. Cel i działanie dyplomacji miast są wówczas podporządkowane interesowi państwa. Takiemu podejściu przeczą wielokrotnie opisywane przypadki bypass'u – obchodzenia przez samorządy lokalne rządu centralnego, w celu osiągania własnych korzyści na arenie międzynarodowej[82].

Grupa badawcza

Grupa badawcza została wyłoniona na podstawie analizy czterech rankingów miast, które używają w swojej nazwie określenia „*global city*". Rankingi miast to coraz ważniejsze źródło wiedzy na temat miast i dyplomacji miejskiej, ale także czynnik kształtujący działania miast. Takie podsumowania pokazują mocne i słabe strony polityk miejskich, są zatem indykatorami skuteczności samorządów lokalnych. Jednocześnie, kształtują one relacje między samymi miastami i ich plany rozwoju i działalności międzynarodowej[83]. W analizie wykorzystano edycje rankingów z lat 2014-2024. Poniżej znajdują się opisy czterech wybranych rankingów. W procesie wyboru miast punkty za miejsce były przyznawane w następujący sposób: z każdego rankingu do tabel poniżej trafiły miasta, które znajdują się w pierwszej dziesiątce rankingu. Następnie za miejsce w rankingu przyznawane były punkty według wzoru opisanego w Tabeli 1. Potem wszystkie wyniki zostały zagregowane w ostatniej tabeli.

[82] M. A. e Barros, *Resistance Paradiplomacy. States versus Sub-State Governments*, [w:] red. J. A. Schiavon, J. Ciesielska-Klikowska, T. Kamiński, R. Velasquez Flores, *The Routledge Handbook of Paradiplomacy*, Routledge, Londyn 2026, s. 181.
[83] M. Acuto, D. Pejic, J. Nunley, T. Moonen, *Why City Rankings Matter*, https://www.scientificamerican.com/blog/observations/why-city-rankings-matter/, odczyt z dn. 29.07.2025.

Tabela 2. Liczba punktów dla miast z grupy badawczej przypisana do miejsca rankingowego

Miejsce w rankingu	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Liczba punktów do doboru w metodologii	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1

Źródło: Opracowanie własne.

Global Cities Ranking brytyjskiego *think tanku Globalization and World Cities Research Network* (GaWC) bada miasta na całym świecie od 2016 roku, aby zawęzić je do listy miast światowych, a następnie klasyfikuje je na podstawie czterech kryteriów powiązanych z usługami: księgowością, reklamą, bankowością i prawem jako czynnikiem wpływającym na usługi i ekonomię. Ekonomia dla GaWC jest bowiem głównym obiektem zainteresowania.

Tabela 3. Pierwsze dziesiątki miast światowych w rankingach Globalization and World CitiesResearch Network z lat 2016-2024

	2016	2018	2020	2022	2024
1.	Londyn	Londyn	Londyn	Londyn	Londyn
2.	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork
3.	Singapur	Hongkong	Hongkong	Hongkong	Hongkong
4.	Paryż	Pekin	Singapur	Pekin	Pekin
5.	Pekin	Singapur	Szanghaj	Szanghaj	Singapur
6.	Tokio	Szanghaj	Pekin	Dubaj	Szanghaj
7.	Dubaj	Sydney	Dubaj	Singapur	Paryż
8.	Szanghaj	Paryż	Paryż	Paryż	Dubaj
9.	Sydney	Dubaj	Tokio	Tokio	Tokio
10.	Sao Paulo	Tokio	Sydney	Milan	Sydney

Źródło: M. Hoyler,*World Cities 2016 GaWC*, https://gawc.lboro.ac.uk/gawc-worlds/the-world-according-to-gawc/world-cities-2016/, odczyt z dn. 04.11.2024, M. Hoyler, *World Cities 2018 GaWC*, https://gawc.lboro.ac.uk/gawc-worlds/the-world-according-to-gawc/world-cities-2018/,odczyt z dn. 04.11.2024,M. Hoyler, *World Cities 2020 GaWC*, https://gawc.lboro.ac.uk/gawc-worlds/the-world-according-to-gawc/world-cities-2020/, odczyt z dn. 04.11.2024, M. Hoyler, *World Cities 2022 GaWC*, https://gawc.lboro.ac.uk/gawc-worlds/the-world-according-to-gawc/world-cities-2022/, odczyt z dn. 04.11.2024, M. Hoyler, *World Cities 2024 GaWC*, https://gawc.lboro.ac.uk/gawc-worlds/the-world-according-to-gawc/world-cities-2024/, odczyt z dn. 04.11.2024.

Ranking miast *Global City Lab* (GCL) obejmuje aż 500 miast z całego świata. Podstawowym kryterium metodologicznym rankingu jest wartość marki miasta. Jak zauważają autorzy rankingu, marka miasta determinuje przepływ kapitału, ludzi, informacji i dóbr z i do miasta. Jednocześnie, w rankingu znajdują się miasta, których marka jest

wyceniana na więcej niż 18 miliardów USD. Dla porównania, według szacunków portalu Statista z 2024 roku, marka Prada wyceniana jest na ponad 5 miliardów USD, Rolex na 9 miliardów USD, a Louis Vuitton na 129 miliardów USD[84]. Marka Nowego Jorku ma szacowaną wartość 2 bilionów USD[85]. Należy wskazać, że przytoczone rankingi to jedyne edycje, które powstały w latach 2014-2024.

Tabela 4. Pierwsza dziesiątka miast globalnych w rankingach Global City Lab z lat 2019-2021

	2019	2020	2021
1.	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork
2.	Londyn	Tokio	Londyn
3.	Tokio	Londyn	Tokio
4.	Paryż	Paryż	Paryż
5.	Los Angeles	Sydney	Singapur
6.	Sydney	Singapur	Sydney
7.	Berlin	Los Angeles	Los Angeles
8.	Singapur	Toronto	Toronto
9.	Hongkong	Berlin	Szanghaj
10.	Toronto	Hongkong	Hongkong

Źródło: Global City Lab, *2019 Global Top 500 Cities*, http://globalcitylab.com/news/us-news.html, odczyt z dn. 04.11. 2024, Global City Lab, *2020 Global Top 500 Cities*, http://globalcitylab.com/city500brand/2020/news/us-news.html, odczyt z dn. 04.11. 2024, Global City Lab, *2021 Global Top 500 Cities*, http://globalcitylab.com/city500brand/2021/news/us-news.html, odczyt z dn. 04.11. 2024.

Global Cities Index (GCI) firmy konsultingowej Kearney opiera swój ranking miast na pięciu kryteriach, którymi są aktywność gospodarcza, kapitał ludzki, wymiana informacji, doświadczenie kulturowe oraz zaangażowanie polityczne. Ranking rozpatruje te kategorie w sposób ilościowy, przyjmując do tego takie czynniki jak dynamika gospodarki miasta, poziom edukacji, dostęp do informacji, kultura i rozrywka oraz działalność organizacji społecznych o charakterze międzynarodowym.

[84] Statista, *Brand value of the leading 10 most valuable luxury brands worldwide in 2024*, https://www.statista.com/statistics/267948/brand-value-of-the-leading-10-most-valuable-luxury-brands-worldwide/, odczyt z dn. 01.12.2024.
[85] Statista, *Leading cities worldwide in 2021, by brand value*, https://www.statista.com/statistics/1242453/leading-cities-brand-value/, odczyt z dn. 01.12.2024.

Tabela 5. Pierwsze dziesiątki miast globalnych z rankingów Global Cities Index z lat 2014-2024

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1.	Nowy Jork	Nowy Jork	Londyn	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork
2.	Londyn	Londyn	Nowy Jork	Londyn	Londyn	Londyn	Londyn	Londyn	Londyn	Londyn	Londyn
3.	Paryż	Paryż	Paryż	Paryż	Paryż	Paryż	Paryż	Paryż	Paryż	Paryż	Paryż
4.	Tokio	Tokio	Tokio	Tokio	Tokio	Tokio	Tokio	Tokio	Tokio	Tokio	Tokio
5.	Hongkong	Hongkong	Hongkong	Hongkong	Hongkong	Hongkong	Pekin	Los Angeles	Pekin	Pekin	Singapur
6.	Los Angeles	Los Angeles	Los Angeles	Singapur	Los Angeles	Singapur	Hongkong	Pekin	Los Angeles	Bruksela	Pekin
7.	Chicago	Chicago	Chicago	Chicago	Singapur	Los Angeles	Los Angeles	Hongkong	Chicago	Singapur	Los Angeles
8.	Pekin	Singapur	Singapur	Los Angeles	Chicago	Chicago	Chicago	Chicago	Melbourne	Los Angeles	Szanghaj
9.	Singapur	Pekin	Pekin	Pekin	Pekin	Pekin	Singapur	Singapur	Singapur	Melburne	Hongkong
10.	Waszyngton	Waszyngton	Waszyngton	Waszyngton	Bruksela	Waszyngton	Waszyngton	Szanghaj	Hongkong	Hongkong	Chicago

Źródło: Kearney, *2014 Global Cities Report*, https://www.iberglobal.com/files/Global_Cities.pdf, odczyt z dn. 04.11.2024, Kearney, *2015 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/documents/291362523/291366933/Global+Cities+2015.pdf/2b1ddf42-d5d1-d0c7-682f-7c4bf49d85ec?t=1500535708000, odczyt z dn. 04.11.2024, Kearney, *2016 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/documents/291362523/291366933/Global+Cities+2016.pdf/934b2d25-89fa-00d2-ee9a-b053b92b5230?t=1500535708000, odczyt z dn. 04.11.2024, Kearney, *2017 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2017-full-report, odczyt z dn. 04.11.2024, Kearney, *2018 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2018-full-report, odczyt z dn. 04.11.2024, Kearney, *2019 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2019-full-report, odczyt z dn. 04.11.2024, Kearney, *2020 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2020-full-report, odczyt z dn. 04.11.2024, Kearney, *2021 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2021-full-report, odczyt z dn. 04.11.2024, Kearney, *2022 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2022-full-report, odczyt z dn. 04.11.2024, Kearney, *2023 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2023-full-report, odczyt z dn. 04.11.2024, Kearney, *2024 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2024-full-report, odczyt z dn. 04.11.2024.

Ranking *Global Power City Index* (GPCI) udostępnia dużo więcej informacji dotyczących swej metodologii niż poprzednie rankingi. Tak jak wiele innych rankingów skupia się na czynnikach podzielonych na poszczególne kryteria. Dla GPCI są to: ekonomia, innowacyjność, integracja kulturowa, jakość życia, środowisko isiatka transportowa. W ten sposób autorzy zestawienia skupiają się nie tylko na bardziej oczywistych czynnikach jakości życia jak i rozwoju miasta jak płace, PKB miasta, startupy

czy atrakcje turystyczne i miejsca pracy, ale także zdrowie fizyczne i psychiczne mieszkańców, warunki mieszkaniowe czy dostępność do komunikacji miejskiej i lotnisk.

Tabela 6. Pierwsze dziesiątki miast globalnych z rankingów Global Power City Index z lat 2014-2023

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1.	Londyn	Londyn	Londyn	Londyn	Londyn	Londyn	Londyn	Londyn	Londyn	Londyn
2.	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork	Nowy Jork
3.	Paryż	Paryż	Tokio	Tokio	Tokio	Tokio	Tokio	Tokio	Tokio	Tokio
4.	Tokio	Tokio	Paryż	Paryż	Paryż	Paryż	Paryż	Paryż	Paryż	Paryż
5.	Singapur	Singapur	Singapur	Singapur	Singapur	Singapur	Singapur	Singapur	Singapur	Singapur
6.	Seul	Seul	Seul	Seul	Amsterdam	Amsterdam	Amsterdam	Amsterdam	Amsterdam	Amsterdam
7.	Amsterdam	Hongkong	Hongkong	Amsterdam	Seul	Seul	Berlin	Berlin	Seul	Seul
8.	Berlin	Berlin	Amsterdam	Berlin	Berlin	Berlin	Seul	Seul	Berlin	Dubaj
9.	Hongkong	Amsterdam	Berlin	Hongkong	Hongkong	Hongkong	Hongkong	Madryt	Melbourne	Melbourne
10.	Wiedeń	Wiedeń	Wiedeń	Sydney	Sydney	Sydney	Szanghaj	Szanghaj	Szanghaj	Berlin

Źródło: Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2014***,** https://mori-m-foundation.or.jp/pdf/GPCI2014_en.pdf, odczyt z dn. 04.11.2024, Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2015***,** https://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/2015.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024, Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2016***,** https://mori-m-foundation.or.jp/ius/gpci/2016.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024, Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2017***,** https://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/2017.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024, Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2018***,** https://mori-m-foundation.or.jp/ius/gpci/2018.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024, Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2019***,** https://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/2019.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024, Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2020***,** https://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/2020.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024, Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2021***,** https://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/2021.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024, Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2022***,** https://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/2022.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024, Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2023***,** https://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/index.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024.

Widać zatem, że powyższe rankingi stawiają na różne aspekty rozwoju miasta jako takiego, nie tylko na miasta globalne. Naturalnie marka miasta czy jakość zarządzania metropolią są ważnymi indykatorami tego, czy mamy do czynienia z miastem globalnym

albo dobrze zarządzanym miastem jako takim. Jednocześnie, miasto globalne w istocie powinno być również miastem przyjaznym mieszkańcowi. Wysoki poziom życia obywatela, dostęp do zieleni miejskiej, dobra jakość powietrza, zapewnienie podstawowych potrzeb oraz pomoc ze strony władz i służb w nagłych przypadkach także są oznaką wysokiego rozwoju miasta, a nierzadko są osiągane na drodze współpracy międzynarodowej. Żaden z rankingów natomiast nie uwzględnia aktywności międzynarodowej samego miasta, co może być związane z faktem, że samo zarządzanie miastem pojawia się w metodologii rankingów tylko raz, w rankingu Oxford Economics.

Tabela 7. Zagregowane wyniki z Tabel 3-6 oraz wynik punktowy obliczony na podstawie danych z Tabel 2-6

Miasto	GPIC 2014	GPIC 2015	GPIC 2016	GPIC 2017	GPIC 2018	GPIC 2019	GPIC 2020	GPIC 2021	GPIC 2022	GPIC 2023	GCI 2014	GCI 2015	GCI 2016	GCI 2017	GCI 2018	GCI 2019	GCI 2020	GCI 2021	GCI 2022	GCI 2023	GCI 2024	GaWC 2016	GaWC 2018	GaWC 2020	GaWC 2022	GaWC 2024	GCL 2019	GCL 2020	GCL 2021	Wynik punktowy
Londyn	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	2	2	3	1	276
Nowy Jork	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	1	1	1	1	275
Paryż	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	4	8	8	8	7	4	4	4	209
Tokio	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	6	10	9	9	9	3	2	3	184
Singapur	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	9	9	9	6	7	X	9	8	9	7	5	3	5	4	7	5	8	6	5	137
Seul	6	6	6	6	7	7	8	8	7	7	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	42
Amsterdam	7	9	8	7	6	6	6	6	6	6	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	43
Berlin	8	8	9	8	8	8	7	7	8	10	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	3	X	7	9	X	43

Hongkong	9	7	7	9	9	9	9	X	X	X	5	5	5	5	5	5	6	7	10	10	9	X	3	3	X	3	9	10	10	95
Wiedeń	10	10	10	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	3
Sydney	X	X	X	10	10	10	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	9	7	10	X	10	6	5	6	27
Szanghaj	X	X	X	X	X	X	10	10	10	X	X	X	X	X	X	X	X	10	X	X	8	8	6	5	5	6	X	X	9	32
Madryt	X	X	X	X	X	X	X	9	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	2
Melbourne	X	X	X	X	X	X	X	X	9	X	X	X	X	X	X	X	X	X	8	9	X	X	X	X	X	8	X	X	X	10
Dubaj	X	X	X	X	X	X	X	X	X	8	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	7	9	7	6	X	X	X	X	18
Los Angeles	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	6	6	6	8	6	7	7	5	6	8	7	X	X	X	X	X	5	7	7	59

Chicago	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	7	7	7	7	8	8	8	8	7	X	10	X	X	X	X	X	X	X	X	33
Pekin	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	8	8	8	9	9	9	5	6	5	5	6	5	4	6	4	4	X	X	X	58
Waszyngton	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	10	10	10	10	X	10	10	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	6
Bruksela	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	10	X	X	X	X	6	X	X	X	X	X	X	X	X	X	6
Sao Paulo	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	10	X	X	X	X	X	X	X	1
Mediolan	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	10	X	X	X	X	1
Toronto	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	10	8	8	7

Źródło: Opracowanie własne.

Po analizie 29 różnych edycji czterech różnych rankingów i przyznaniu wyników punktowych w oparciu o Tabelę 1. i ich zsumowaniu, okazuje się, że wyniki dla Nowego Jorku i Londynu są bardzo zbliżone. Londyn w rankingu GCL za rok 2020 zajął trzecie miejsce, poza tym oba miasta „wymieniają się" pierwszą pozycją w poszczególnych rankingach. Co do trzeciego miasta, które zamknie grupę badawczą, to kolejny najlepszy wynik punktowy należy do Paryża, a tuż za nim lokuje się Tokio. Choć wybór Paryża wydaje się być naturalny, to jednak wybór Tokio zapewni badaniu większą różnorodność geograficzną a także kulturową. Badanie przeprowadzone na przykładach Londynu i Paryża może przynieść podobne rezultaty, ponieważ są to miasta europejskie, do tego położone stosunkowo niedaleko od siebie. Natomiast Tokio stworzy z Londynem i Nowym Jorkiem trójkę miast z trzech kontynentów (Azja, Europa, Ameryka Północna). Tokio także jako jedyne nie będzie wtedy miastem z państwa wywodzącego się z kultury europejskiej czy anglosaskiej, a należącym do własnego, unikalnego kręgu kulturowego. Poniższa mapa (Mapa 1.) przedstawia położenie geograficzne badanych miast. Tabela 1. na początku pracy prezentuje z kolei podstawowe informacje na ich temat takie jak rok założenia, populacja i PKB.

Mapa 1: Położenie geograficzne badanych w rozprawie miast globalnych

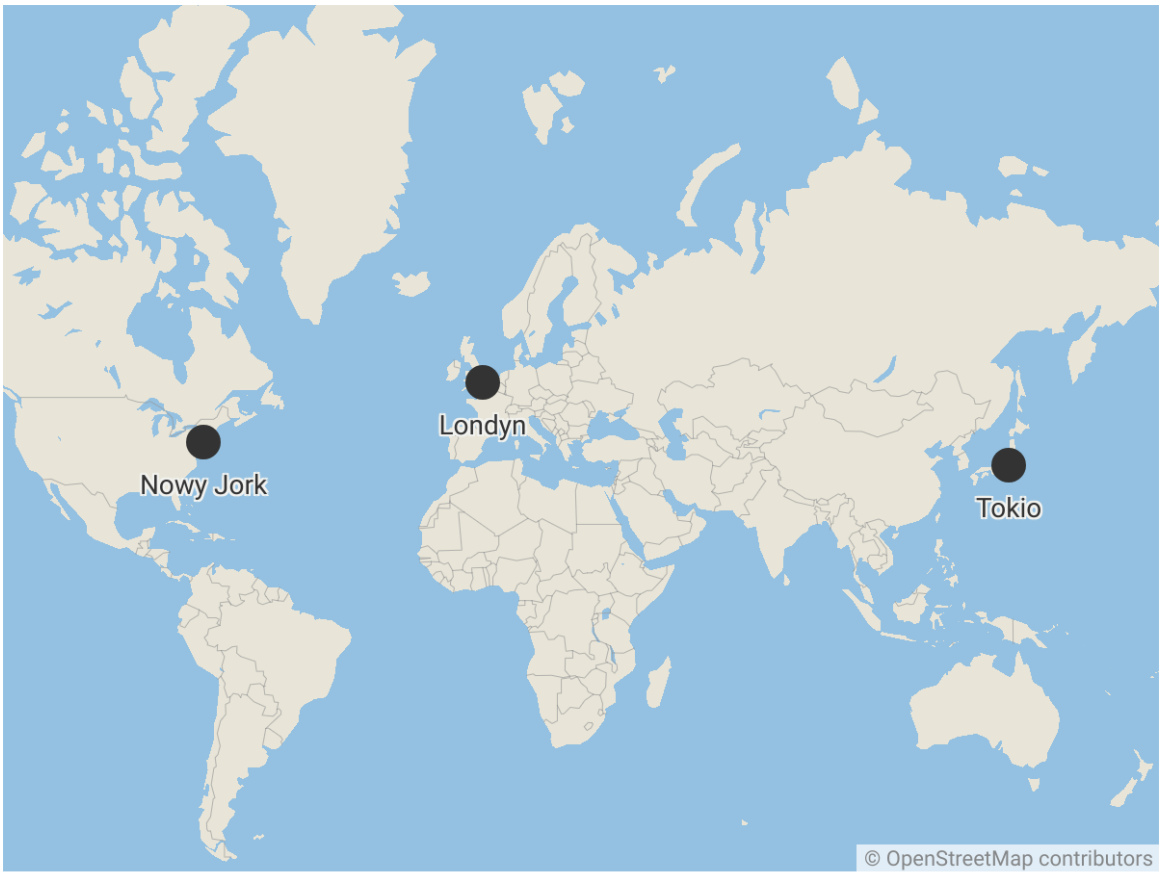

Źródło: Opracowanie własne.

Plan pracy

Następne trzy rozdziały niniejszej pracy będą skupiać się na weryfikacji poszczególnych hipotez szczegółowych, a także na przybliżeniu poszczególnych czynników w kontekście omawianych miast i na opisaniu ich działania w szerszym kontekście, historycznym jak i kulturowym. Stąd pierwszy rozdział będzie dotyczył warstwy politycznej. W jego pierwszej część zostanie przedstawiona ewolucja politycznej roli miast tak samo w państwach, jak i w stosunkach międzynarodowych, ze wskazaniem na proces spadku znaczenia miast na rzecz państw narodowych i odbudowy pozycji miast w relacjach zagranicznych. Oprócz tego niezbędne będzie omówienie systemów politycznych Stanów Zjednoczonych, Zjednoczonego Królestwa i Japonii, w celu

osadzenia analizy miastw określonym kontekście. Po takim wprowadzeniu zostanie zaprezentowany czynnik polityczny w kontekście każdego z miast, wskazując na cechy miast i społeczności miast takie jak status czy brak statusu stolicy, a także system polityczny. Zostanie także dokonana analiza dokumentów takich jak strategie międzynarodowe miast globalnych oraz umowy dotyczące partnerstw z innymi miastami.

Rozdział drugi będzie dotyczył warstwy gospodarczej i jej roli w procesie powstawania miasta globalnego. Dlatego też wprowadzenie do tego rozdziału skupi się na charakterystyce gospodarek USA, Zjednoczonego Królestwa i Japonii. Analiza skupi się także na roli miast i ich znaczeniu dla gospodarek tych państw. We wprowadzeniu uwaga poświęcona zostanie również geografii i jej wpływowi na rozwój gospodarczy miast za sprawą łatwości rozbudowy miasta i prowadzenia transportu z i do miasta. W kolejnej części dotyczącej właściwego omówienia gospodarek, autor skoncentruje się na specyfice gospodarek każdego z miast. Nie chodzi tu wyłącznie o przedsiębiorstwa, aletakże o specyficzne uwarunkowania oraz kolejne dokumenty, strategie iplany dotyczące gospodarek miast.

Trzeci i ostatni rozdział będzie dotyczył warstwy kulturowej. Wprowadzenie do niego skupi się na specyfice kultur amerykańskiej, brytyjskiej i japońskiej. Oprócz tego ta część przedstawi relację łączącą kultury miast i państw. Z kolei właściwa analiza warstwy kulturowej w ujęciu badanych miast dotyczyć będzie, przede wszystkim, wpływu instytucji kulturalnych i tego, czy takowy w ogóle istnieje. Rozdział ten ponownie wskazywać będzie na unikalne cechy każdego z miast w zakresie kultury. Dla Londynu będzie to wartość turystyczna wynikająca z międzynarodowej popularności brytyjskiej rodziny królewskiej. W przypadku Nowego Jorku powraca motyw miasta-symbolu, tym razem amerykańskiej kultury i Stanów Zjednoczonych jako takich. Specyfika Tokio polega z kolei na silnej pozycji japońskiej kultury popularnej na świecie, która zachęca miliony turystów rocznie do odwiedzenia stolicy Japonii.

Ostatnią część pracy stanowić będzie podsumowanie badania, weryfikacja hipotez oraz wskazanie na kolejne kierunki badań nad miastami globalnymi i dyplomacją miast.

Rozdział I Czynnik polityczny

1. Polityczna rola miast przed pokojem westfalskim

Kwestie związane z miastami i polityką są silnie ze sobą powiązane. Stwierdzenie takie zakrawa o truizm, ale gdy przyjrzymy się wyłącznie etymologii słowa „polityka", cofniemy się do czasów, gdy miasta miały więcej władzy niż dziś. Słowo pochodzi od greckiego słowa πολιτικά *(politiká)* i oznacza szereg aktywności i działań, które powinni podejmować mieszkańcy polis, czyli greckiego miasta-państwa, dosłownie „to, co dotyczy życia społecznego" czy „budowanie miasta"[86]. Dla starożytnych Greków samodzielne miasta-państwa były w istocie centrum świata; zapewniały bezpieczeństwo i porządek, były wspólnotą o charakterze politycznym, społecznym i religijnym[87].

Rozumienie polityki, jej kształt i sposób jej uprawiania naturalnie z biegiem czasu zmienił się. Max Weber uważał, że polityka to dążenie do udziału we władzy albo do wywierania wpływu na podział władzy, a nie działania w obrębie jednego miasta, jak uważał Arystoteles[88]. Zresztą rozumienie miasta jako państwa już w starożytności nastręczało wielu problemów i wychodziło z użycia w trakcie tej epoki. Arystoteles w dziele *Polityka* pisał o Babilonie jako o mieście-narodzie ze względu na jego rozmiar[89]. Na przestrzeni wieków zmieniła się także rola miasta, choć niezmienny pozostał pierwiastek centrum świata. Jak zostało wspomniane we wstępie do niniejszej pracy, miasta globalne należy rozumieć właśnie jako centra świata. Było tak nie tylko w starożytności czy jest współcześnie, według teorii systemów-światów, ale także w wiekach średnich i nowożytności. Miasta pełniły wówczas rolę handlową, polityczną, społeczną, ale także sakralną, za sprawą budowanych w nich kościołów i katedr. Jak zauważył Mircea Eliade, „Każda świątynia lub pałac, a co za tym idzie, każde święte miasto i stolica, jest Świętą Górą, a co za tym idzie, Centrum"[90]. Miasta należy traktować jako bijące serca

[86] M. A. Krąpiec, *Polityka*, https://www.ptta.pl/pef/pdf/p/polityka.pdf, odczyt z dn. 02.12.2024.
[87] P. Kaczorowski, *Polityka*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/polityka;3959606.html, odczyt z dn. 02.12.2024.
[88] *Ibid*.
[89] Arystoteles, *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz, [w:] Tegoż, *Dzieła wszystkie*, t. I, Warszawa 2003, s. 56.
[90] M. Eliade, *Cosmos and History. The Myth of the Eternal Return*, http://users.uoa.gr/~cdokou/MythLitMA/Eliade-EternalReturn.pdf, odczyt z dn. 02.12.2024.

społeczności, miejsca kultu oraz stolice państw, symbole narodów, centra, wokół których tworzy się kultura, społeczeństwo, ale co najważniejsze dla tego rozdziału, życie polityczne. Pytanie brzmi, w jaki sposób narodziło się to połączenie miasta z polityką i jak ono ewoluowało do dnia dzisiejszego?

Paul Bairoch, autor książki *Cities and economic development: from the dawn of history to the present,* wskazuje na koniec rewolucji neolitycznej jako moment narodzin pierwszych miast. Ten trwający od 10000 do 4000 lat p.n.e. okres stanowił punkt przejścia ludzkości z łowiecko-zbierackiego trybu życia opartego na koczownictwie do osiadłego trybu życia i produkcji rolnej i hodowli[91]. Bairoch dostrzega zależność powstawania dużych osiedli ludzkich o charakterze obronnym czy religijnym od dużego zasobu żywności produkowanej właśnie za sprawą rozwijającego się rolnictwa i hodowli zwierząt, a nie zbieractwa czy polowań[92]. Zbiegło się to w czasie z wynalezieniem koła w regionie Eufratu i Tygrysu 3500 lat p.n.e., co umożliwiło transport dóbr i budulca, a więc także budowę osiedli o charakterze miejskim w bardziej dogodnych lokalizacjach. Eric Edwin Lampard zauważa, że wymagało to jednak rozwoju dróg i budowy mostów, czyli infrastruktury drogowej[93].

Ten sam autor wymienia miasta, które pojawiły się mniej więcej w tym samym czasie w różnych regionach. W starożytnym Sumerze jest to miasto Ur, a w dolinie Indusu – Mochenjo-daro oraz wiele miast założonych wzdłuż Nilu w trzecim tysiącleciu p.n.e. W drugim tysiącleciu p.n.e. zaczęły się pojawiać miasta w dolinie chińskiej rzeki Wei. Dalszy rozwój infrastruktury i handlu, zdaniem Lamparda, sprzyjał powstawaniu miast na stepach Turkiestanu, nad Morzem Kaspijskim i na wschodnich wybrzeżach Morza Śródziemnego. Każde z tych miast wyróżniało się przede wszystkim wysokim poziomem technologicznym w zakresie metalurgii, ale także znacznym rozwojem kultury i, co najważniejsze, zaawansowanymi formami organizacji społecznej i politycznej[94].

Pisząc o miastach Mezopotamii i ich znaczeniu politycznym Augusta McMahon zauważa, że rola miast była związana z ekonomicznym aspektem funkcjonowania cywilizacji Eufratu i Tygrysu, a miasta cieszyły się ogromnym znaczeniem politycznym

[91] A. Ziółkowski, *Historia Powszechna. Starożytność,* Wydawnictwo PWN, Warszawa 2009, s. 31.
[92] P. Bairoch, *Cities and economic development: from the dawn of history to the present*, University of Chicago Press, Chicago 1988, s. 3-4.
[93] E. E. Lampard, *City*, https://www.britannica.com/topic/city#ref61355, odczyt z dn. 07.12.2024.
[94] *Ibid.*

jako centra niewielkich państewek. Władza miast z południowej Mezopotamii (dzisiejszy południowy Irak) była silnie skondensowana i skupiała się przy rzekach i kanałach irygacyjnych. Przeciwnie było na północy regionu (dzisiejszy północny Irak i północno-wschodnia Syria), gdzie wokół miast istniały rozległe tereny, które literatura anglojęzyczna nazywa *hinterlandami*, czyli tzw. „zapleczem”[95]. Były to małe osiedla oddalone od miast o wiele kilometrów dostarczające miastom zasobów takich jak płody rolne lub rudy metali, które były potem wykorzystywane w samych miastach[96]. Obszary podmiejskie, a także istniejące wewnątrz miast warsztaty były ze sobą silnie zintegrowane ekonomicznie, a jak wskazuje badaczka, integracja i łańcuchy dostaw były koordynowane przez władze miejskie, a nawet kontrolowane i regulowane przez lokalne władze. W układzie tym *hinterland* był eksploatowany przez miasto; brak było tam infrastruktury i korzyści wynikającej z relacji ekonomicznej z miastem. Dodatkowo takie mezopotamskie miasto-państwo pełniło funkcję centrum życia religijnego dla okolicznej ludności[97].

Robin Osborne i Andrew Wallace-Hadrill zaznaczają, że starożytny świat polityczny Morza Śródziemnego powinien być rozumiany jako krok naprzód względem świata mezopotamskiego. Kreują oni bardzo znajomy współczesnym badaczom miast obraz greckich *poleis* oraz fenickich i etruskich osiedli jako sieci miast. Nawiązują oni do procesu kolonizacji, czyli zakładania nowych miast, przeważnie przez samych Greków[98]. Nowe miasto cieszyło się niezależnością, ale niezaprzeczalnie łączyły je z miastem-metropolią liczne relacje. Przede wszystkim, mieszkańcy miast z antycznej sieci pochodzili często z jednego, centralnego ośrodka. Co za tym idzie, znali oni wszyscy ten sam język i posługiwali się tym samym alfabetem do spisywania prawa, a następnie kronik i dzieł kultury[99]. Miasta takie tworzyły wspólnie sojusze obronne i szlaki handlowe. Jednak dla starożytnych mieszkańców basenu Morza Śródziemnego najważniejsza wydaje się być wspólnota języka i kulturowej tożsamości. Szczególnie, że jak zauważają wspomniani autorzy, w ramach sieci miast trudno było utrzymać równomierny przepływ dóbr,

[95] A. McMahon, *Mesopotamia*, [w:] *The Oxford Handbook of Cities in the World History*, red. Peter Clark, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 31.
[96] Merriam-Webster.com, *Hinterland*, https://www.merriam-webster.com/dictionary/hinterland, odczyt z dn. 09.12.2024.
[97] A. McMahon, *op. cit*., s. 43-44.
[98] R. Osborne, A. Wallace-Hadrill, *Cities of the Ancient Mediterrean*, [w:] *The Oxford Handbook of Cities in the World History*, red. Peter Clark, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 52-53.
[99] *Ibid*., 53.

zasobówi usług[100]. Ten fakt prowadził do zakładania nowych miast, które dołączały do sieci, a naturalna w tym układzie różnorodność ośrodków, od małych po duże, od mniej po bardziej zaawansowane technologicznie czy bardziej zamożne, prowadziła do powstawania hierarchii miast. Niektóre z miast, poprzez swoją centralną czy założycielską rolę w sieci, albo przez położenie geograficzne, zdobywały kontrolę nad zasobami przyćmiewając inne ośrodki. Przykłady takich ośrodków to Aleksandria i Rzym, który dał początek nie sieci, ale imperium w formie „sieci sieci"[101].

Powyższe modele politycznej pozycji i władzy miast wydają się być kolejnymi stadiami rozwoju. Najpierw władza zostaje zdobyta na drodze ekonomicznej zależności, a następnie podtrzymana przez względy religijne. Wczesne miasta afrykańskie wydają się z kolei budować swoje znaczenie i pozycję polityczną nie na gospodarczej roli w regionie, ale na kulturze, bądź samorzutnie na drodze zaspokajania politycznych potrzeb. Miasta położone w Afryce Subsaharyjskiej, w tamtejszych lasach tropikalnych, wyrastały z lokalnych kultów, a więc z kulturowych potrzeb społeczności. Te były dopiero „dokarmiane" przez związany z pielgrzymkami obrót dóbr. Nieliczne miasta położone w centralnej Afryce i na Saharze zdawały się pełnić funkcję wyłącznie obronną, a więc funkcjonowały jako cytadele, ich znaczenie było przede wszystkim polityczne. Afryka Zachodnia obfitowała z kolei w miasta o typowo handlowym i usługowym charakterze[102]. Wszystkie trzy rodzaje miast nie tylko koegzystowały w tym samym czasie, ale według badań archeologicznych, były ze sobą w kontakcie poprzez m.in. wymianę handlową dóbr[103].

Zdecydowanie inaczej sytuacja miast i ich władzy rysowała się w starożytnych Chinach, gdzie miasto, zdaniem Nancy Steinhardt, miało „służyć państwu i imperium"[104]. Miasta chińskie przede wszystkim miały jasno ustalony kształt i strukturę urbanistyczną, która była podporządkowana potrzebom królów, a później cesarzy. Pełniły one głównie rolę obronną, były otaczane murami, a istniejące symultanicznie stolice powstawały nad

[100] *Ibid*., 54.
[101] *Ibid*., s. 57-58.
[102] D. Mattingly, Kevin MacDonald, *Africa*, [w:] The *Oxford Handbook of Cities in the World History*, red. Peter Clark, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 79.
[103] P. Mitchell, *African Connections: Archaeological Perspectives on Africa and the Wider World*, Alta Mira Press, Walnut Creek 2005, s. 140-6.
[104] N. Steinhardt, *China*, [w:] *The Oxford Handbook of Cities in the World History*, red. Peter Clark, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 121.

brzegami rzek[105]. Oznacza to, że w antycznych Chinach polityczna rola miast była zbliżona do tej w późniejszych wiekach na całym świecie i współcześnie. Miasto było częścią większego państwa, a jego władza nie była zbyt duża, wynikała przede wszystkim z czynnika, jakim był status stolicy, z którego wynikał status sakralny i ekonomiczny.

Historycznie, poza starożytnością, okresem największej potęgi miast były wieki średnie, szczególnie wczesne średniowiecze. W okresie relatywnej słabości i rozbicia państw nadbałtyckich, narodziła się Liga Hanzeatycka, niejako złoty standard sieci miejskiej i potęgi miast. Tę zakończył dopiero wzrost potęgi państw takich jak Dania, Polska i Rosja, ale nim do tego doszło, polityczne znaczenie Hanzy było bardzo duże[106].

Szczyt potęgi średniowiecznej Hanzy przypada na okres od XII do XIV wieku. Rozrastająca się sieć miast sięgała od Szkocji po północno-zachodnią Rosję, całkowicie gospodarując próżnię we władzy w regionie Morza Północnego i Morza Bałtyckiego. Święte Cesarstwo Rzymskie nie było w tamtym okresie zainteresowane Bałtykiem, a nadmorskie państwa, jak już wspomniano, były podzielone na dzielnice jak Polska lub wewnętrznie osłabione[107]. Pod koniec XIV wieku, mimo widocznego oporu ze strony Waldemara IV, króla Danii, nikt nie był wstanie podważyć politycznego znaczenia Hanzy. Władca ten stoczył z Hanzą serię wojen, z których druga, toczona w latach 1368-1370, była najbardziej spektakularnym przejawem możliwości Ligi Hanzeatyckiej. Dania zajęła wówczas Skanię i była w stanie kontrolować cieśninę Sund, a także zdobyła Gotlandię i Visby. Hanza postanowiła zareagować siłą, a wojnę zakończył w 1370 roku traktat, w którym Waldemar IV zobowiązał się pozwolić hanzeatyckim statkom swobodnie przepływać przez cieśninę Sund. Był to ogromny sukces Hanzy, którego ta już nie potrafiła powtórzyć. Już w latach 90. XIV wieku, gdy Hanza weszła w konflikt z Braćmi Witalijskimi – piratami grasującymi po Bałtyku, miasta okazały się wobec nich bezsilne. Skutecznie poradzili sobie z nimi dopiero Krzyżacy w 1398 roku[108].

Był to początek końca potęgi Hanzy, na który złożyło się kilka czynników. Okres późnego średniowiecza był czasem wzrostu potęgi Polski, Rosji i Danii. Wszystkie te

[105] *Ibid*., s. 120-121.
[106] S. Ostrowski, *The New Hansa as a form of Politics of Memory of the Member Cities*, „Athenaeum Polskie Studia Politologiczne", tom 83, nr 3, 2024, https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/apsp/83/apsp8306.pdf, odczyt z dn. 10.12.2024, s.9.
[107] Ibid., s. 8.
[108] S. M. Kuczyński, *Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409-1411*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1960, s. 84.

państwa przyczyniły się do upadku potęgi Hanzy w mniej lub bardziej bezpośredni sposób. Małgorzata I, królowa Danii, została władczynią Danii, Norwegii i Szwecji. Związek tych królestw, zwany Unią Kalmarską, był w stanie przełamać wpływy Ligi w Danii[109]. W XV wieku zjednoczone Polska i Litwa były w stanie pokonać Krzyżaków, odebrać hanzeatyckie miasta Toruń i Gdańsk w 1466 roku i przejąć kontrolę nad zreformowanym państwem krzyżackim w kolejnym stuleciu. Polska stała się wówczas wiodącym producentem zboża w Europie, a posiadając duży obszar wybrzeża Bałtyku była w stanie zmniejszyć zyski Hanzy w tym sektorze handlu. Dodatkowo, kolejni królowie Polski zaczęli ograniczać swobody i polityczne znaczenie miast jako takich[110]. Wreszcie, ambicje polityczne Iwana III, księcia moskiewskiego, doprowadziły do ataku i podboju Nowogrodu w 1477 r. i wypędzenia przedstawicieli Hanzy z miasta, które było istotnym członkiem Ligi Hanzeatyckiej. Richard Pipes wprost nazywa Nowogród miastem-państwem, a także wspomina, że zamknięcie składu Hanzy i konfiskata mienia w nim przechowywanego *de facto* pogrążyła miasto ekonomicznie i miały negatywny wpływ na samą sieć. Zyski z handlu Hanzy w regionie opierały się całkowicie na położeniu i pozycji Nowogrodu[111].

Kolejnym przykładem miast o dużym znaczeniu politycznym, porównywalnym swoimi działaniami do Hanzy, są miasta średniowiecznych Włoch. Tak zwane republiki kupieckie (ang. *maritime republics*) były portowymi miastami, które cieszyły się dużą autonomią polityczną i znacznymi wpływami gospodarczymi. Do miast tych zalicza się m.in. Genuę, Pizę czy Amalfi. Zalicza się do nich także jedno z najważniejszych miast włoskich tamtego okresu, czyli Wenecja[112]. Wenecja cieszyła się w średniowieczu statusem miasta-państwa na wzór greckiego *polis*.

Najbardziej znanym epizodem z historii Republiki Wenecji jest prawdopodobnie udział w IV wyprawie krzyżowej. Republika miała pierwotnie spełniać w całym przedsięwzięciu rolę przewoźnika krzyżowców z Europy do Ziemi Świętej. Okazało się jednak, że przez słabą mobilizację przedsięwzięcie nie będzie tak dochodowe dla miasta jak

[109] L. T. Norman, *Margaret I*, https://www. britannica.com/biography/Margaret-I, odczyt z dn. 11.12.2024.
[110] R. I. Frost, *The Oxford History of Poland-Lithuania: Volume I: The Making of the Polish-Lithuanian Union, 1385-1569*, Oxford University Press, Oxford 2015, s. 378.
[111] R. Pipes, *Rosja Carów*, Wydawnictwo Magnum, Warszawa 2013, s. 82-84.
[112] Travel Mate, *Maritime Republics*, https://travelmate.tech/en/italy/amalfi-coast/praiano/presentation/maritime-republic, odczyt z dn. 28.07.2025.

wcześniej zakładano[113]. Ostatecznie, doża wenecki Enrico Dandolo zaproponował odroczenie spłaty długu w zamian za zdobycie Zadaru, miasta w dzisiejszej Chorwacji i rywala Wenecji. Krzyżowcy choć niechętnie, zgodzili się na takie warunki[114].

Od tego momentu Wenecja coraz chętniej angażowała się zbrojnie w sprawy państw włoskich przysparzając sobie wielu wrogów. W tym samym czasie republika przeżywała kryzys gospodarczy. Nie tylko został utracony rynek wschodni, ale odkrycie Ameryki i nowych szlaków morskich do Azji uniezależniło Europę od weneckich kupców. Wenecja przestała być potęgą śródziemnomorską, a jako potęga europejska nie posiadała przewagi, jaką miały kraje takie jak potężna Hiszpania w postaci bezpośredniego dostępu do oceanu i dróg do Nowego Świata[115]. Stąd kolejne stulecia naznaczone były raczej walką o utrzymanie dotychczasowego statusu, a nie powiększanie wpływów miasta. Było to jednak trudne w obliczu tureckiej obecności na Morzu Śródziemnym, która bezpośrednio zagrażała weneckim interesom i posiadłościom, a miasto nie było w stanie walczyć z Imperium Osmańskim[116].

Ostateczny koniec Republiki Weneckiej nastąpił po wybuchu rewolucji francuskiej. Napoleon był zdeterminowany, by zniszczyć weneckie miasto-państwo, nawet jeśli skostniałe i słabe. Twierdził, że Wenecja była mu wroga i stanowiła zagrożenie dla jego linii odwrotu podczas austriackiej kampanii w 1797 roku[117]. W wyniku działań Bonapartego w miejsce rządu republikańskiego utworzono tymczasową gminę demokratyczną, ale później w tym samym roku Wenecja stała się częścią Austrii, a w 1866 zjednoczonego Królestwa Włoch[118].

---

[113] T. Manteuffel, *Historia powszechna: Średniowiecze*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978, s. 243.
[114] S. Runciman, *A History of the Crusades*. *T. III: The Kingdom of Acre and the later Crusades*, The Folio Society, London 1994, s. 97.
[115] R. McKenney, *"A Plot Discover'd?" Myth, Legend, and the "Spanish" Conspiracy against Venice in 1618*, [w:] *Venice Reconsidered The History and Civilization of an Italian City-State, 1297–1797*, red. John Martin and Dennis Romano, s. 188.
[116] Ibid., s. 188.
[117] J. Martin, Dennis Romano, *Reconsidering Venice*, *op. cit*., s. 14.
[118] D. E. Cosgrove, J. Foot, *op. cit.*

2. Jak miasta traciły i odzyskiwały swoją pozycję polityczną?

W badaniach na temat paradyplomacji i dyplomacji miast bardzo często pojawia się obserwacja dotycząca konfliktu pomiędzy aktywnością międzynarodową samorządów lokalnych a „państwem w modelu westfalskim". Christian Lequesene i Stephane Paquin piszą, że „samorządy lokalne podważają monopol państwa na politykę zagraniczną nadany przez westfalski system międzynarodowy"[119]. Georg Sorensen zauważa z kolei, że „państwa westfalskie" wbrew założeniom procesu globalizacji ograniczają prawa innych podmiotów do prowadzenia polityki zagranicznej[120]. Czesław Tubilewicz wymienia wśród „państw westfalskich" Chiny, ale zauważa, że państwo to dostrzega korzyści płynące z paradyplomacji dla rządów lokalnych i centralnego[121]. Jednocześnie, wyróżnia on państwa post-modernistyczne, które dostrzegają w polityce zagranicznej aktorów niepaństwowych[122]. Manuel Duran wprost pisze, że tak zwany system westfalski upadł wraz z zakończeniem Zimnej Wojny i, jak u Tubilewicza, nastał okres post-modernizmu w systemie międzynarodowym[123]. Co jednak oznaczają terminy „system westfalski" oraz „państwo westfalskie" i jak przyczyniły się one do ograniczenia i odtworzenia politycznego znaczenia miast w polityce międzynarodowej?

Ebru Oğurludefiniuje system westfalski jako status relacji międzynarodowych, jakie wprowadził właśnie pokój westfalski z 1648 roku, który zakończył toczoną z pobudek religijnych wojnę trzydziestoletnią[124]. System ten odrzuca całkowicie autorytety religijne w postaci papiestwa i równego mu Świętego Cesarstwa Rzymskiego, a więc wcześniej istniejący stan rzeczy, na rzecz systemu, w którym sprawy międzynarodowe rozgrywane są

[119] C. Lequesene, S. Paquin, *Federalism, Paradiplomacy and Foreign Policy: a Case of Mutual Neglect*, https://www.researchgate.net/profile/Stephane-Paquin/publication/318091985_Federalism_Paradiplomacy_and_Foreign_Policy_A_Case_of_Mutual_Neglect/links/5da8c758299bf111d4be1dd6/Federalism-Paradiplomacy-and-Foreign-Policy-A-Case-of-Mutual-Neglect.pdf, odczyt z dn. 13.12.2024.

[120] G. Sorensen, *Sovereignty: Change and Continuity in a Fundamental Institution*, [w:] *Sovereignty at the Millennium*, red. R.H. Jackson, Blackwell, Oxford 1999, s. 168-82

[121] C. Tubilewicz, *Paradiplomacy as a Provincial State Building Project: The Case of Yunnan's Relations with the Greater Mekong Subregion*, https://digital.library.adelaide.edu.au/server/api/core/bitstreams/25f10193-fcd8-42ca-91fa-31579758ae3f/content, odczyt z dn. 13.12.2024.

[122] *Ibid.*

[123] M. Duran, *Regional diplomacy: a piece in the neo-medieval puzzle?*, https://journals.openedition.org/belgeo/pdf/32375, odczyt z dn. 13.12.2024.

[124] J. Barzun, E. Peters, *The Thirty Years' War*, https://www.britannica.com/topic/history-of-Europe/The-Thirty-Years-War, odczyt z dn. 13.12.2024.

pomiędzy samymi państwami, które są niepodległe isuwerenne, aich granice nienaruszalne. Jednakże, jego zdaniem, upadek bloku wschodniego isamego Związku Radzieckiego położył kres temu stanowi rzeczy. Przede wszystkim zmieniły się zasady prowadzenia konfliktu pomiędzy supermocarstwami. Oprócz tego, bezkrwawe przemiany polityczne w państwach bloku wschodniego podważyły dotychczasowe pryncypia systemu międzynarodowego[125].

Post-zimnowojenny, a więc post-westfalski świat międzynarodowy charakteryzuje się trzema szczególnymi cechami. Po pierwsze, państwa przekazały część wykonywania suwerenności organizacjom międzynarodowymi innym nowym graczom takimi jak m.in. samorządy lokalne, w tym miasta. Po drugie, doszło do przewartościowania tematycznego przestrzeni międzynarodowej. Poza samą władzą i siłą dyplomacja zaczęła skupiać się także na zagadnieniach związanych z prawami człowieka, ochroną środowiska, i problemami, które dotychczas zatrzymywały się na granicach państw, a dziś mają charakter transgraniczny. Po trzecie, relacje międzynarodowe przestały przebiegać tylko na linii państwo-państwo, a zaczęły dodatkowo pojawiać się pomiędzy państwami i aktorami o charakterze ponad i sub-narodowym[126].

Taki pogląd nie jest jednak dominującym w naukach o polityce. Andreas Osiander już w tytule swojej pracy z 2001 roku mówi o „micie westfalskim”[127]. Autor jest w niej krytyczny wobec innego badacza, Leo Grossa, którego uważa za twórcę przekonania, że pokój westfalski był momentem przełomowym w historii Europy i kluczowym dla współczesnych stosunków międzynarodowych.

Jak wynika z powyższego krótkiego przeglądu niektórych istotnych cech pokoju westfalskiego tekst traktatu, rzeczywiste warunki jego zawarcia, nieważne jak interesujące i nowatorskie, nie wystarczą, aby wyjaśnić wyjątkowe miejsce przypisywane mu w ewolucji stosunków międzynarodowych. W celu znalezienia bardziej adekwatnego

[125] E. Oğurlu, *Understanding the Distinguishing Features of Post-Westphalian Diplomacy*, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/906933, odczyt z dn. 13.12.2024.
[126] *Ibid.*
[127] A. Osiander, *Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth*, https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/10676369.pdf, odczyt z dn. 14.12.2024.

wyjaśnienia jego znaczenia, wydaje się właściwa nie tyle analiza samego traktatu, co rozwoju systemu, do którego powstania się przyczynił[128].

Właściwa wydaje się perspektywa, że system westfalski nosi taką a nie inną nazwę, ponieważ ukształtował się już po wojnie trzydziestoletniej, a nie za sprawą traktatu pokojowego ją kończącego. Kwestię suwerenności Osiander wyjaśnia w następujący sposób:

„Podobnie jak wszyscy inni aktorzy spoza Cesarstwa [Rzymskiego], Francuzi i Szwedzi jako dwaj sygnatariusze traktatu spoza Niemiec, uznali swoją całkowitą suwerenność za oczywistą, podobnie jak pozostali. Nikt, ani przed wojną, ani w jej trakcie, nie kwestionował tej niezależności, nie mówiąc już o zagrożeniu jej militarnie. Dlaczego mieliby chcieć jej ograniczenia? Traktat nie ogranicza ani ich „suwerenności", ani niczyjej innej; a już na pewno nie zawiera nic na temat suwerenności jako zasady"[129].

Co więcej, w kontekście miast, pokój westfalski podtrzymał prawa miast imperialnych Cesarstwa i gwarantował ich dotychczasową pozycję i swobody[130]. Jednocześnie, Simon Curtis i Ian Klaus zauważają, że pozycja miast różniła się znacznie w systemie pre-westfalskim i westfalskim. W systemie westfalskim miasta były traktowane jako wewnętrzna, integralna część państwa, co nie było regułą przed umownie przyjętym 1648 rokiem[131]. Tę obserwację potwierdza poprzedni podrozdział. Uwidacznia on jednak także jeszcze jedną prawidłowość, którą uwypuklają rozważania na temat pokoju westfalskiego. W przypadku międzynarodowej aktywności miast, a także ich politycznego znaczenia, nie można mówić o konkretnych datach i cezurach. Wzrost politycznych wpływów miast i ich zmniejszanie się powinny być rozpatrywane przez pryzmat koniunktury i trendów w kontekście historii świata. Miasta były silne, kiedy państwa były słabe w okresie średniowiecza i wczesnej nowożytności. Zyskiwały na próżni ekonomicznej, a traciły, gdy trend się odwracał w okresie wielkich odkryć geograficznych.

Przegląd literatury dokonany we wstępie niniejszej pracy wskazuje na XX wiek jako okres odbudowy znaczącej roli miast w działaniach międzynarodowych w wymiarze politycznym, ekonomicznym i kulturowym. W odniesieniu do badań z lat 70. i 80. XX

[128] L. Gross, *The Peace of Westphalia, 1648-1948*, https://www-1jstor-1org-100ff7e2h2195.han3.uci.umk.pl/stable/pdf/2193560.pdf?refreqid=fastly-default%3Aa1fcca197d6630f4339c861e8cd61499&ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Fcontrol&initiator=search-results&acceptTC=1, odczyt z dn. 14.12.2024.
[129] A. Osiander, *op. cit.*
[130] Tekst Traktatu Westfalskiego w tłumaczeniu na język angielski, https://pages.uoregon.edu/dluebke/301ModernEurope/Treaty%20of%20Westphalia%20%5BExcerpts%5D.pdf, odczyt z dn. 14.12.2024.
[131] S. Kurtis, I. Klaus, *The Belt and Road City: Geopolitics, Urbanization, and China's Search for a New International Order,* Yale University Press, New Heaven and London 2024, s. 24.

wieku jest to już jednak obserwacja stanu zastanego. Śledząc historię miast przez cały okres Zimnej Wojny, a więc końcowego stadium systemu westfalskiego, można zauważyć, że na początku lat 50. XX wieku zaczęła rozwijać się idea miast partnerskich lub miast siostrzanych. Naturalnie, idea partnerstwa miast, jak już wskazano w tym rozdziale, jest dużo starsza, ale pierwsze umowy partnerskie miast we współczesnym rozumieniu były zawierane jeszcze przed II wojną światową. Pierwszym oficjalnym przykładem takiego partnerstwa są amerykańskie Toledo w stanie Ohio i hiszpańskie Toledo, które partnerskie relacje o charakterze gospodarczym i kulturowym utrzymują od 1931 roku[132]. Inny przykład stanowi brytyjskie miasto Coventry, które w czasie II wojny światowej zostało zniszczone w wyniku niemieckich bombardowań. Władze miasta na znak solidarności i zrozumienia postanowiły nawiązać współpracę partnerską z radzieckim Stalingradem[133]. Partnerska relacja między miastami została oficjalnie rozpoczęta w 1944 roku, ale oprócz tego Coventry nawiązało podobne relacje bazujące na promocji pokoju z niemieckimi Kiel i Dreznem, odpowiednio w 1947 i 1956 roku. W tym samym roku prezydent Stanów Zjednoczonych Dwight Eisenhower zaczął propagować ideę bezpośredniej dyplomacji między obywatelami państw, z której narodził się cały ruch społeczny i organizacja międzynarodowa *Sister Cities International*, zrzeszająca 1800 miast na całym świecie[134]. W Japonii od 1988 roku funkcjonuje podobna organizacja, *Council of Local Authorities for International Relations*[135]. Sandrina Antunes widzi te i inne przykłady dyplomacji miast jako „osadzone" w systemie westfalskim. Z drugiej strony podkreśla, zgodnie z argumentami z poprzedniego podrozdziału, że dyplomacjamiast istniała nadługo przed uformowaniem się system westfalskiego[136].

[132] Sister Cities, *Oldest Sister City Relationship Established Between Toledo, Ohio and Toledo, Spain*, https://sistercities.org/timeline/oldest-sister-city-relationship-established-toledo-ohio-toledo-spain/, odczyt z dn. 13.09.2024.
[133] Coventry, *Coventry's twin towns and cities - Volgograd, Russia*, https://web.archive.org/web/20211228133600/https://www.coventry.gov.uk/directory_record/6224/volgograd_russia, odczyt z dn. 13.09.2024.
[134] Sister Cities, *The Birth of the People-to-People Program*, https://sistercities.org/timeline/birth-people-people-program/, odczyt z dn. 13.09.2024.
[135] CLAIR, *The Council of Local Authorities for International Relations*, https://www.clair.or.jp/e/index.html, odczyt z dn. 13.09.2024.
[136] S. Antunes, *Evolution of Paradiplomacy in Contemporary International Context*, [w:] red. J. A. Schiavon, J. Ciesielska-Klikowska, T. Kamiński, R. Velasquez Flores, *The Routledge Handbook of Paradiplomacy*, Routledge, Londyn 2026, s. 24.

Można dostrzec, że działania miast w ramach programów miast partnerskich są różnorodne tak jak prawidłowości w rozwoju antycznych i średniowiecznych miast. Wspomniane zostały wyżej miasta działające w ramach agendy ekonomicznej, ale także przykład całego ruchu społeczno-politycznego działającego z inspiracji polityka. Można zadać pytanie, czy inspiracja prezydenta Eisenhowera to forma zachęty i pobudzenia politycznej warstwy paradyplomacji w okresie Zimnej Wojny, czy też użycie miast bloku zachodniego jako swego rodzaju zasobu i narzędzia, który mógłby rozluźnić nieco bardzo napięte relacje amerykańsko-radzieckie czy powojenne relacje amerykańsko-japońskie? I wreszcie, czy taka współpraca rzeczywiście miała charakter polityczny, czy tylko kulturowy, bowiem polityczna współpraca byłaby bardzo utrudniona w warunkach niechęci pomiędzy dwoma blokami?

W przypadku pierwszego pytania należy założyć, że taka sytuacja dla miast jest w pewnym sensie nadaniem jakiejś autonomii wynikającej z zachęty władzy centralnej. Jednocześnie, działania miasta w ramach zachęty wpisują się całkowicie w cele i założenia polityki zagranicznej państwa, a więc miasto w istocie pełni funkcję i samodzielnego aktora, i agenta rządu centralnego wykonującego powierzone mu zadanie ocieplania wizerunku czy to USA czy świata zachodniego jako takiego w bloku wschodnim.

Na drugie pytanie również można odpowiedzieć dwojako przez pryzmat pierwszego. Miasta używają na tym etapie tak zwanej *soft power*, czyli właśnie kultury jako narzędzia w działaniach politycznych[137]. Inspiracja jest jak najbardziej polityczna, ale narzędzie stanowią działania o charakterze kulturowym. Przykładem może być współpraca między Osaką a San Francisco nawiązana w celu ocieplenia relacji amerykańsko-japońskich, ale opierająca się na wymianie kulturowej i edukacyjnej[138]. Na podstawie dotychczasowych obserwacji można stwierdzić, że jak bardzo często polityczna supremacja miast jest pochodną ich ekonomicznej pozycji, tak kultura i *soft power* podporządkowują się polityce.

Saskia Sassen zauważa, że w latach 70. XX wieku doszło do znaczącej transformacji w miastach i ich roli społecznej oraz, przede wszystkim, ekonomicznej. Środek ciężkości przeniósł się z miast o charakterze całkowicie przemysłowym (np. Detroit

[137] J. Nye, *Bound to lead: The changing nature of American power*, Basic Books, New York 1990, s. 31.
[138] Pleasanton Weekly,*A tale of sister cities*, https://www.pleasantonweekly.com/blogs/2023/05/17/a-tale-of-sister-cities/, odczyt z dn. 15.12.2024.

i Manchester), w kierunku miast takich jak Nowy Jork i Londyn, pierwszych miast globalnych. Miasta te zorientowane są przede wszystkim na usługi i kontrolę bardziej rozproszonego systemu produkcji. Dla Sassen władza polityczna jest silnie powiązana z kontrolą środków produkcji oraz samej produkcji i pracowników fizycznych zatrudnionych w przemyśle[139]. Jej zdaniem globalizacja, która zaowocowała powstaniem gęstej sieci zależności o charakterze ekonomicznym jeszcze w latach 60. i 70. XX wieku, z momentem szczytowym w latach 80. dała miastom, szczególnie Londynowi, Nowemu Jorkowi i Tokio, kontrolę nad systemem produkcji i dystrybucji dóbr[140]. Ta kwestia prowadzi badaczkę do kolejnego wniosku wskazującego, że na przełomie lat 80. i 90. XX wieku istniała już *de facto* hierarchia państw i hierarchia miast. Miasta globalne stanowiły w tamtym czasie, i bezdyskusyjnie do dziś stanowią, centra swoich państw. Mało tego, na arenie międzynarodowej przyćmiewają one inne miasta, samemu rywalizując o gospodarcze wpływy[141].

Perspektywa Sassen jest bardzo skupiona na elemencie gospodarczym miast. Jednocześnie jej obserwacje pokrywają się z ideą osiągania władzy politycznej poprzez wpływy ekonomiczne. Co więcej, idea kontroli środków produkcji i różnych ośrodków produkcyjnych na całym świecie przez korporacje mające swoje siedziby w miastach oferujących usługi podsuwa pomysł lub ideę połączenia warstwy politycznej i ekonomicznej jako warstw paradyplomacji w coś, co nazwać można „władzą ekonomiczną". Mowa tu nie tyle o wpływach wynikających z zamożności czy kontroli jakiegoś fragmentu rynku czy sektora usług, ale faktycznej kontroli ekonomii światowej czy dyktowaniu zasad, na jakich działa na świecie. Władza ekonomiczna jest jednak terminem ekskluzywnym dla miast globalnych.

Książka Sassen zorientowała badania i sposób postrzegania miast globalnych, ich historii i rozwoju przez pryzmat determinizmu gospodarczego i pesymizmu oraz negatywnych aspektów systemu kapitalistycznego. Neil Brenner pisze w tym duchu o tworzeniu się „regionów miast globalnych". Fakt istnienia miast globalnych, jego zdaniem, tworzy zupełnie nowe zasady geografii czy wpływów wewnętrznych. Region taki miałby być bowiem wewnątrzpaństwową siecią produkcji i dystrybucji dóbr, której centrum

[139] S. Sassen, *The Global City: New York, London*, Tokyo, Princeton University Press, Princeton 1991, s. 325.
[140] *Ibid*., s. 324.
[141] *Ibid*., s. 327.

byłoby właśnie miasto globalne[142]. Nie można tej perspektywie odmówić racji, ale także pewnej dystopijności. W badaniu opublikowanym wraz z Rogerem Keilem, ten sam badacz pisze także o „zglobalizowanej urbanizacji", która miałaby tworzyć sieć regionów miast globalnych[143].

Jednocześnie w literaturze istnieje także perspektywa bardziej zorientowana na polityczne aspekty funkcjonowania miast, także tych globalnych. Allen J. Scott i Michael Storper podeszli do konceptu „regionów miast globalnych" zperspektywy antropocentrycznej, wskazując na dużą rolę aktywizmu społecznego i lokalnych społeczności w procesie kształtowania ekonomii przez miasta globalne[144]. W innych badaniach Allena J. Scotta również pojawia się idea połączenia władzy politycznej z ekonomiczną, ale według niego miasta globalne mogą dysponować władzą polityczno-ekonomiczną. Polega ona na dużym udziale wspomnianych aktywistów i grup interesu w życiu miasta, który kształtuje działania miasta na tle gospodarczym, gospodarczo-politycznym i gospodarczo-społecznym. Aktywizm ten, według Scotta, jest skupiony na wszelkiego rodzaju formach marginalizacji i wykluczenia społecznego[145]. W kontekście tego zjawiska spojrzenie czysto ekonomiczne na rozwój miast globalnych byłoby niepełne albo całkowicie błędne.

Kristin Ljungkvist zauważa z kolei, że na całym świecie bycie miastem globalnym, dążenie do tego statusu i do jego utrzymania stało się pewnego rodzaju modą polityczną. Na całym świecie miasta zaczynają wprowadzać tzw. pakiety prawne. Takie pakiety zazwyczaj mają pobudzać rozwój gospodarczy w centrum miasta, tworząc dzielnice biznesowe na wzór londyńskiego City, czasami kosztem innych dzielnic i grup społecznych innych niż przedsiębiorcy. Autorka zauważa bowiem, że częścią takich pakietów prawnych są „konserwatyzm fiskalny i ograniczenie programów społecznych o charakterze redystrybucyjnym dóbr"[146]. Widać tu więc pewien dysonans między sposobem na osiągnięcie statusu miasta globalnego a zainteresowaniem aktywistów społecznych, którzy zainteresowani są walką z wykluczeniem społecznym oraz uczciwszą redystrybucją dóbr.

[142] N. Brenner, *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*, Oxford University Press, New York 2004, s. 42.
[143] N. Brenner, R. Keil, *From Global Cities To Globalized Urbanization*, https://riviste.unimi.it/index.php/glocalism/article/download/21280/18899, odczyt z dn. 04.07.2025, s. 1.
[144] A. J. Scott, M. Storper, *Regions, Globalization, Development*, Regional Studies, Vol. 37.6&7, s. 588.
[145] A. J. Scott, *Global City-Regions Trends, Theory, Policy*, Oxford University Press, New York 2001, s. 6.
[146] K. Ljungkvist, *The Global City 2.0. From Strategic Site to Global Actor*, Routledge, London 2020, s. 20.

Doreen Massey stwierdziła nawet, że „globalizacja stała się uniwersalnym miejskim imperatywem"; zaś uczestniczenie w globalnym rynku dóbr i usług i przejęcie kontroli nad jego regionalną częścią jest celem samym w sobie[147]. Innymi słowy, miasta w jakimś stopniu chcą sięgać po władzę. Z drugiej strony, władze miejskie coraz częściej podejmują wyraźne wysiłki w celu zastosowania strategicznych taktyk marketingowych firm, aby pozycjonować swoje miasto jako miasto globalne w ramach strategii, która ma na celu zwiększenie globalnej konkurencyjności miasta pod względem inwestycji, kapitału ludzkiego, a także turystyki[148].

W kontekście politycznym należy jednak odnotować, że miasta globalne nie są bierne wobec wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa coraz częściej rozumianych jako związanych zżyciem wmieście. Chodzi tu o różnego rodzaju kryzysy związane z infrastrukturą, skażeniem środowiska i zmianami klimatu, ale także zagrożeniami związanymi z chorobami zakaźnymi i terroryzmem[149]. Na bazie poprzednich obserwacji dotyczących gospodarki i faktu zaangażowania w rozwiązywanie kwestii związanych z licznymi zagrożeniami, Ljungkvist formułuje wniosek o „aktoryzacji" miast globalnych. Rozumie ona przez ten termin, z jednej strony, rosnącą wolę i zdolność samorządów lokalnych, w tym samorządów miast globalnych, do uczestniczenia w polityce światowej, a z drugiej założenie czy przekonanie panujące wśród lokalnych decydentów, że status miasta globalnego jest uzasadnioną instytucjonalną podstawą do ubiegania się o władzę polityczną w polityce światowej[150]. W innych słowach, same władze miast globalnych uważają, że znacząca pozycja miasta zdobyta na drodze wzrostu ekonomicznego czy po prostu wynikająca z uwarunkowań politycznych, wspomnianych zagrożeń i szukania rozwiązań dla tych problemów są wystarczającymi powodami, aby sięgać po władzę w wymiarze politycznym czy polityczno-gospodarczym. Swoją rolę w tym procesie odgrywa naturalnie społeczeństwo pod postacią lokalnych aktywistów czy innych grup interesu.

Mniejsze miasta, ale nadal silne politycznie i ekonomicznie, działają w innym kierunku, często lobbując na arenie międzynarodowej. Odbywa się to bardziej z myślą o

[147] D. B. Massey, *World City*, Polity Press, Cambridge 2007, s. 12.
[148] S. Ostrowski, *Public and cultural diplomacy in European cities and states' branding*, „Nowa Polityka Wschodnia", tom 1, nr 32, 2022, s. 34.
[149] K. Ljungkvist, *op. cit*., s. 22.
[150] *Ibid*., s. 26.

dobru całej ludzkości, niżeli determinizmu ekonomicznego miast globalnych. Przykładem takiego lobbingu mogą być narodziny *Mayors for Peace* – sieci miast, która tworzyła się równolegle do procesów, o których wspomina Sassen.

Oficjalna misja organizacji to:

„[…] przyczynienie się do osiągnięcia trwałego pokoju na świecie poprzez wzbudzenie wśród ludności troski o całkowite zdelegalizowanie broni nuklearnej przez solidarną współpracę między miastami członkowskimi, a także poprzez dążenie do rozwiązania istotnych problemów, takich jak głód, ubóstwo, trudna sytuacja uchodźców, łamanie praw człowieka i skażenie środowiska"[151].

W 1991 roku *Mayors for Peace* otrzymało status konsultacyjny przy Radzie Gospodarczej i Społecznej Organizacji Narodów Zjednoczonych, jednym z głównych sześciu organów ONZ[152]. Z kolei w 2011 roku organizacja otrzymała nominację do Pokojowej Nagrody Nobla ze względu na swoje działania na rzecz promocji pokoju i współpracy międzynarodowej ponad podziałami[153]. Organizacja *Mayors for Peace* w 2024 roku liczyła aż 8459 miast pochodzących ze 166 krajów[154]. *Mayors for Peace* stanowi przykład „twardego" podejścia do dyplomacji miast, które nie wiąże się ze stosowaniem siły, ale z tematyką obrony i bezpieczeństwa i może obejmować lobbing lub inne działania dostępne miastom. „Miękkie" podejście do dyplomacji miejskiej jest łączone z działaniami z zakresu gospodarki, albo ogólnie pojmowaną współpracą transgraniczną[155].

W podobnie idealistycznym duchu swoje działania rozpoczęła *United Cities and Local Governments* – organizacja, która, jak wskazuje nazwa, zrzesza różnego rodzaju samorządy lokalne, przede wszystkim miejskie. Organizacja ta narodziła się z połączenia w 2004 roku trzech różnych organizacji zrzeszających miasta i samorządy lokalne:

[151] Mayors for Peace, *Mayors for Peace*, https://www.mayorsforpeace.org/en/about-us/outline-m4p/, odczyt z dn. 09.09.2024.
[152] S. Ostrowski, *Miasta partnerskie Hiroszimy i Nagasaki a działania na rzecz nierozprzestrzeniania broni atomowej*, [w:] red. J. Marszałek-Kawa, T. Łukaszuk, *Japonia i Indie – dwie cywilizacje i dwie wizje współczesnego porządku normatywnego – podobieństwa, różnice, wyzwania*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2025, s. 136-138.
[153] Mayors for Peace, *Nobel Peace Laureate Ms. Mairead Maguire nominated Mayors for Peace for the 2011 Nobel Peace Prize*, https://www.mayorsforpeace.org/en/news/2011/former-110209-news-en/, odczyt z dn. 12.09.2024.
[154] Mayors for Peace, *List of Member Cities*, https://www.mayorsforpeace.org/en/members/list-members/, odczyt z dn. 17.12.2024.
[155] A. Hiratsuka-Sasaki, *Paradiplomacy in Japan*, [w:] red. J. A. Schiavon, J. Ciesielska-Klikowska, T. Kamiński, R. Velasquez Flores, *The Routledge Handbook of Paradiplomacy*, Routledge, Londyn 2026, s. 444-453.

International Union of Local Authorities, United Towns Organisation i Metropolis[156]. Co ciekawe, *International Union of Local Authorities* rozpoczeła działalność w 1913 roku, czyniąc z UCLG organizację-spadkobierczynię ponad stuletniego dziś dziedzictwa[157]. Podstawowym celem UCLG jest „reprezentowanie, obrona i wzmacnianie głosów samorządów lokalnych i miast, aby nie pozostawiać nikogo i żadnej społeczności w tyle"[158]. Innymi słowy, zamiarem UCLG jest nagłaśnianie problemów miast i samorządów lokalnych i współpraca w celu ich rozwiązywania.

Zdecydowanie bardziej wyspecjalizowaną organizacją jest *C40 Cities Climate Leadership Group*, która, jak wskazuje nazwa, zajmuje się zwalczaniem negatywnych skutków zmian klimatycznych. Organizacja rozpoczęła swoje działanie w 2005 roku z inicjatywy ówczesnego burmistrza Londynu, Kena Livingstone'a[159]. Podstawowe cele C40 to promowanie pozytywnych praktyk związanych ze zmianami klimatu, np. poprzez ułatwianie dostępu do finansowania inwestycji w projekty zwiększające odporność miast na zmiany klimatu[160]. Przykładem takiego działania może być projekt pilotażowy dotyczący walki ze zjawiskiem ubóstwa energetycznego[161].

Przykład C40 pokazuje, że miasta globalne chcą się angażować i angażują się w działanie i formowanie sieci miast. Londyn jest miastem założycielskim tej organizacji, a w jej szeregach znajdują się Nowy Jork, Tokio i inne miasta globalne jak Pekin czy Los Angeles i Sydney[162]. Tego nie można powiedzieć już o *Mayors for Peace*, ponieważ na liście miast członkowskich brakuje miast globalnych z grupy badawczej z wyjątkiem Londynu[163].

---

[156] UCLG, *The international municipal movement*, https://issuu.com/uclgcglu/docs/the_int_municipal_movement_complete, odczyt z dn. 19.12.2024, s. 28.
[157] R. Payre, P. Y. Saunier, *Municipalités de tous pays, unissezvous! L'Union Internationale des Villes oul'Internationale municipale (1913-1940)*, https://web.archive.org/web/20181104001214/https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00002762/document, odczyt z dn. 19.12.2024.
[158] UCLG, *About Us*, https://uclg.org/about-us/, odczyt z dn. 19.12.2024.
[159] C40 Cities Climate Leadership Group, *Our History*, https://www.c40.org/about-c40/our-history/, odczyt z dn. 19.12.2024.
[160] C40 Cities Climate Leadership Group, *About C40*, https://www.c40.org/about-c40/, odczyt z dn. 19.12.2024.
[161] A. Szpak, S. Ostrowski, *Fighting energy poverty: Barcelona and Warsaw in C40's Green New Deal Pilot program*, „Energy Policy", nr 198, 2025, s. 2.
[162] C40 Cities Climate Leadership Group, *Our Cities*, https://www.c40.org/cities/, odczyt z dn. 19.12.2024.
[163] Mayors for Peace, *List of Member Cities*, https://www.mayorsforpeace.org/en/members/list-members/, odczyt z dn. 19.12.2024.

3. System polityczny Stanów Zjednoczonych Ameryki

We współczesnych naukach politycznych zamiast pojęcia ustroju politycznego używa się raczej pojęcia systemu politycznego. Twórca tego pojęcia, amerykański politolog David Easton, zauważył już w 1953 roku, że pojęcie ustroju obejmuje tylko urzędy i kolegia posiadające władzę w państwie, ale nie grupy, które mogą wywierać na nie wpływy. Stąd system polityczny definiuje się jako zespół instytucji i organizacji politycznych i prawnych, w których i pomiędzy którymi dochodzi do procesów i działań o charakterze politycznym[164]. Poniższy podrozdział będzie skupiał się na systemach politycznych państw, w których leżą Nowy Jork, Londyn i Tokio. Oprócz tego, poświęcony on będzie także systemowi administracyjnemu i poziomowi decentralizacji panującemu w Stanach Zjednoczonych, Zjednoczonym Królestwie i w Japonii w celu wskazania na poziom niezależności miast w ramach systemu politycznego.

Stany Zjednoczone Ameryki to republika związkowa i państwo o systemie prezydenckim. Oznacza to, że państwo jest federacją, w skład której wchodzi 50 stanów i obszar zwany Dystryktem Kolumbii. Władza w Stanach Zjednoczonych jest podzielona między władze poszczególnych stanów i rząd centralny, na czele którego stoi wybierany na czteroletnią kadencję prezydent, a także między instytucje będące częścią władz sądowniczej, ustawodawczej i wykonawczej[165]. Podział kompetencji pomiędzy władzą centralną a władzą stanową przebiega w taki sposób, że władze stanowe posiadają wszelkie kompetencje w sposób domniemany, zaś władza centralna posiada tylko te kompetencje, które jasno określa konstytucja, która weszła w życie w 1789 roku wraz z kompletem poprawek: pierwszą dziesiątką z 1791 roku, tzw. Kartą Praw i serią siedemnastu poprawek przyjętych na przestrzeni lat 1795-1992[166].

Władzę ustawodawczą w Stanach Zjednoczonych stanowi Kongres złożony z Izby Reprezentantów i Senatu[167]. Liczba członków Izby Reprezentantów jest uzależniona od liczby ludności USA, a liczbę członków Senatu stanowi podwojona liczba stanów w Unii.

[164] J. Knopek, *Europejskie systemy polityczne*, Difin, Warszawa 2016, s. 12-13.
[165] Encyklopedia PWN, *Stany Zjednoczone. Ustrój polityczny*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/stany-zjednoczone-ustroj-polityczny;4575398.html, odczyt z dn. 28.12.2024.
[166] *Ibid.*
[167] Biblioteka Sejmowa, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki*, https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/03/USA-pol.pdf, odczyt z dn. 29.12.2024, s. 39.

Aktualnie odpowiednio jest to 435 reprezentantów i 100 senatorów[168]. Do kompetencji Kongresu należy uchwalanie ustaw na poziomie federalnym, a także m.in.: przyjmowanie ustawy budżetowej i limitu zadłużenia[169]. Na czele władzy wykonawczej stoi Prezydent Stanów Zjednoczonych. Wybierany jest on w drodze głosowania elektorskiego. Do kompetencji prezydenta należy przywództwo armii (tzw. „wódz naczelny", ang. *Commander in Chief*), w porozumieniu z Senatem prowadzi on politykę zagraniczną, stoi na czele Gabinetu Stanów Zjednoczonych – odpowiednika polskiej rady ministrów oraz rekomenduje ustawy Kongresowi[170]. Władza sądownicza złożona jest z Sądu Najwyższego rozstrzygającego o zgodności ustaw z konstytucją oraz sądów niższych[171].

Rząd centralny, w Stanach Zjednoczonych nazywany rządem federalnym, w swoich kompetencjach posiada zarządzanie armią, kwestiami związanymi z imigracją na terytorium państwa i polityką zagraniczną USA. Oprócz tego, rząd federalny ma prawo do nakładania podatków, emituje walutę, czyli dolara amerykańskiego, i zajmuje się handlem zagranicznym i taryfami celnymi[172]. Samorządy lokalne, czyli władze stanowe, zajmują się z kolei bezpieczeństwem w wymiarze bardziej „lokalnym". Na ich barkach spoczywa odpowiedzialność za lokalną policję, straż pożarną a także za kwestie zdrowia publicznego, kontrolę dostępu do broni palnej i funkcjonowanie lokalnej władzy[173]. Kompetencje rządu federalnego i rządów stanowych w USA naturalnie pokrywają się. Zostało już wspomniane, że rząd federalny nakłada podatki, może to robić także rząd stanowy. Władza centralna i lokalna ma równe prawo do uchwalania nowych aktów prawnych i własnego sądownictwa, istnieją bowiem sądy stanowe i federalne i analogicznie do policji Federalne Biuro Śledcze, czyli słynne FBI oraz szereg agencji wywiadu z Centralną Agencją Wywiadowczą (CIA) na czele[174]. Wreszcie, rządy federalny i stanowe zajmują się budową

[168] US Embassy and Consulate in the Kingdom of Denmark, *Presidential Elections and the American Political System*, https://dk.usembassy.gov/usa-i-skolen/presidential-elections-and-the-american-political-system/, odczyt z dn. 29.12.2024.
[169] Biblioteka Sejmowa, *op. cit.*, s. 43-45.
[170] *Ibid*., s. 47-49.
[171] *Ibid*., s. 49.
[172] BBC, *How is the US Government structured?*, https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/zmc6fg8/revision/5, odczyt z dn. 29.12.2024.
[173] *Ibid.*
[174] Federalne Biuro Śledcze (ang. *Federal Bureau of Investigation* - FBI) – amerykańska agencja rządowa zajmująca się tzw. przestępstwami federalnymi, czyli przestępstwami o charakterze ponadstanowym, którymi nie jest w stanie zająć się policja. Zalicza się do nich korupcję, zamachy terrorystyczne, a także działania zorganizowanych grup przestępczych.

dróg i autostrad[175]. Taki podział kompetencji wynika bezpośrednio z konstytucji USA, a konkretnie z jej dziesiątej poprawki, a więc należącej do Karty Praw z 1791 roku[176]. Stanowi ona wprost, że: „Uprawnienia, których konstytucja nie powierzyła Stanom Zjednoczonym ani nie wyłączyła z właściwości poszczególnych stanów, przysługują nadal poszczególnym stanom bądź ludowi"[177]. Jest to istotny przepis, którego zrozumienie jest kluczowe dla zrozumienia systemu federalnego jako takiego i systemu administracyjnego USA. Warto odnotować, że przez związek poprawki z samym systemem i jej opisowy charakter w prawie amerykańskim traktuje się dziesiątą poprawę jako truizm, a jej interpretacja dotyczy mniej treści poprawki, a bardziej definicji i rozumienia systemu federalnego jako takiego[178].

Podział administracyjny w Stanach Zjednoczonych na poziomie stanów jest rozróżniany w następujący sposób: istnieją *counties*, czyli hrabstwa (wyjątkowo na Alasce *boroughs*, a w Luizjanie *parishes*[179]) oraz gminy miejskie (*municipalities*) lub po prostu miasta o różnej wielkości[180]. Gminy miejskie mogą mieć różną strukturę zgodnie z definicją zawartą w konstytucjach stanowych. Władze miejskie zdefiniowane jako miasta, miasteczka, gminy i wsie są na ogół zorganizowane wokół dużych skupisk ludności, ale gminy te są bardzo zróżnicowane pod względem wielkości, od wielomilionowych metropolii po liczące kilkuset mieszkańców miasteczka[181].

Władze lokalne zazwyczaj ponoszą odpowiedzialność za parki i usługi rekreacyjne, a także delegowane im są zadania związane z funkcjonowaniem policji i straży pożarnej. Na liście obowiązków amerykańskiej gminy miejskiej znajdują się ogólnie rozumiane

---

FBI, *Mission and Priorities*, https://www.fbi.gov/about/mission, odczyt z dn. 29.01.2025.
Centralna Agencja Wywiadowcza (ang. *Central Intelligence Agency* - CIA) – amerykańska agencja wywiadowcza zajmująca się prowadzeniem misji i zbieraniem danych i analizami na temat innych państw dla prezydenta USA i innych polityków.
CIA, *About CIA*, https://www.cia.gov/about/, odczyt z dn. 29.01.2025.

[175] BBC, *op. cit.*

[176] The White House, *Our Government*, https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/our-government/, odczyt z dn. 29.12.2024.

[177] Kongres Stanów Zjednoczonych Ameryki, *Tenth Amendment*, https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-10/, odczyt z dn. 29.12.2024.

[178] Kongres Stanów Zjednoczonych Ameryki, *Modern Tenth Amendment Jurisprudence Generally*, https://constitution.congress.gov/browse/essay/amdt10-4-1/ALDE_00013626/, odczyt z dn. 29.12.2024.

[179] National Association of Counties, *Overview of County Government*, https://web.archive.org/web/20130417063950/http://www.naco.org/Counties/Pages/Overview.aspx, odczyt z dn. 30.12.2024.

[180] The White House, *State and Local Government*, https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/our-government/state-local-government/, odczyt z dn. 30.12.2024.

[181] *Ibid*.

usługi mieszkaniowe, ale także pogotowie ratunkowe, organizacja sądów miejskich, transport publiczny i utrzymywanie dobrego stanu dróg i ulic. To samo tyczy się także systemu kanalizacyjnego. Są to jednak przykładowe kompetencje i obowiązki miast. Te są ustanawiane indywidualnie poprzez konstytucje stanowe[182].

W Stanach Zjednoczonych rozróżnia się także kilka sposobów organizacji władzy wewnątrz miast. Można rozróżnić trzy struktury organizacji władzy w amerykańskich miastach: burmistrza i radę miasta, rządy liczącej kilku członków komisji lub rządy rady miasta i specjalnie zatrudnionego managera. Rządy komisyjne są najrzadziej spotykanym systemem sprawowania władzy w mieście. Jednocześnie, wewnętrzne prawa miejskie determinują wariant systemu burmistrz – rada miasta. Burmistrz może mieć więcej uprawnień względem rady lub to rada może dominować nad burmistrzem[183].

4.System polityczny Zjednoczonego Królestwa

Zjednoczone Królestwo jest dziedziczną monarchią konstytucyjną o parlamentarno-gabinetowym systemie rządów. Państwo to nie ma konstytucji jako jednej ustawy, ale cały zespół aktów prawnych i zwyczajów, które dotyczą organizacji władzy w państwie oraz określają podstawowe urzędy i gremia, które sprawują poszczególne typy władz i zależności między nimi. Są to przede wszystkim ustawy, ale także prawa precedensowe oraz tzw. konwenanse konstytucyjne, czyli po prostu niepisane zwyczaje[184]. Historycznie takimi ustawami i dokumentami są *Wielka Karta Swobód* z 1215 roku, *Petycja o prawo* z 1628 roku, *Habeas Corpus Act* z 1679 roku, *Bill of Rights* z 1689 roku, *Act of Settlement* z 1701 roku, a przykłady nowszych ustaw regulujących kwestie systemu politycznego Zjednoczonego Królestwa stanowią ustawy o Parlamencie z 1911 roku i 1949 roku, ustawy o prawach wyborczych (ostatnia z 1969 roku), Ustawa o Prawach Człowieka z 1998 roku i *Scotland Act*, *Northern Ireland Act* i *Government of Wales Act*, wszystkie z 1998 roku[185]. Administracyjnie Zjednoczone Królestwo jest unią realną królestw Anglii i Szkocji,

[182] *Ibid*.
[183] M. A. Levine, B. H. Ross, *Urban Politics: Power in Metropolitan America*, 6th Edition, Peacock Publishers, Itasca 2001, s. 98.
[184] Encyklopedia PWN, *Wielka Brytania. Ustrój polityczny*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Wielka-Brytania-Ustroj-polityczny;4575707.html, odczyt z dn. 31.12.2024.
[185] UCL, *What is the UK constitution?*, https://www.ucl.ac.uk/constitution-unit/explainers/what-uk-constitution, odczyt z dn. 31.12.2024.

Księstwa Walii oraz prowincji Irlandia Północna. Jest to państwo silnie zdecentralizowane od czasu wejścia w życie wspomnianych ustaw o samorządach Szkocji, Walii i Irlandii Północnej[186].

Głową państwa jest monarcha lub monarchini: król lub królowa. Stanowią oni symbol jedności państwa i społeczeństwa Zjednoczonego Królestwa. Monarcha jest także głową anglikańskiego Kościoła Anglii. Monarcha jest nietykalny i formalnie cieszy się dość szerokimi kompetencjami, ale w rzeczywistości pełni funkcje ceremonialno-reprezentacyjne, ma prawo udzielania rad oraz wglądu w sprawy państwa nie pełniąc prawie żadnej funkcji w systemie politycznym państwa[187].

Władza ustawodawcza należy wspólnie do monarchy i dwuizbowego Parlamentu. Parlament składa się z Izby Lordów, która jest izbą wyższą, i Izby Gmin będącej izbą niższą Parlament zajmuje się tworzeniem i uchwalaniem nowych norm prawnych. Oprócz tego Parlament nadzoruje prace rządu, czyli władzy wykonawczej, poprzez narzędzia takie jak debaty i komisje, które mają na celu skłonienie członków rządu do raportowania o swoich działaniach i składania odpowiednich wyjaśnień. Izba Gmin jest także odpowiedzialna za przyjmowanie nowych podatków i ustaw budżetowych. Parlament prowadzi także debaty na istotne z punktu widzenia obywateli Zjednoczonego Królestwa tematy, a także, na wniosek obywatela może zająć się konkretną sprawą i naruszeniem praw obywatelskich[188].

Władzę wykonawczą w Zjednoczonym Królestwie sprawuje rząd z premierem na czele. Monarcha powołuje na premiera lidera partii, która wygrała wybory do Izby Gmin. RządZjednoczonego Królestwa nazywany jest Gabinetem. Jego zadaniem jest wdrażanie praw przyjętych przez Parlament. Poszczególni ministrowie zajmują się różnymi zagadnieniami związanymi z funkcjonowaniem państwa jak finanse publiczne, opieka zdrowotna i polityka zagraniczna. Działania premiera i ministrów są kontrolowane przez

[186] Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii, *Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej. Informacja o sytuacji gospodarczej i stosunkach gospodarczych z Polską*, https://www.gov.pl/attachment/8833dc39-36bb-4445-b5db-a39c7d91e338, odczyt z dn. 31.12.2024.
[187] Royal.uk, *The role of the Monarchy*, https://www.royal.uk/the-role-of-the-monarchy, odczyt z dn. 31.12.2024.
[188] UK Parliament, *What do MPs do?*, https://www.parliament.uk/about/mps-and-lords/members/mps/, odczyt z dn. 01.01.2025.

Parlament, który może głosować nad wotum nieufności dla Gabinetu, co może skutkować odwołaniem całego jego składu[189].

Władza sądownicza należy do niezawisłych sądów. Najwyższą instancję w systemie sądowniczym Zjednoczonego Królestwa stanowi funkcjonujący od 2009 roku Sąd Najwyższy Zjednoczonego Królestwa. Wcześniej kompetencje do orzekania wsprawach konstytucyjnych miało 12 sędziów zasiadających w Izbie Lordów[190]. Sąd Najwyższy Zjednoczonego Królestwa jest ostatecznym sądem apelacyjnym w Zjednoczonym Królestwie w sprawach cywilnych oraz w sprawach karnych z Anglii, Walii i Irlandii Północnej. Rozpatruje sprawy o największym znaczeniu publicznym lub konstytucyjnym, mające wpływ na całe brytyjskie społeczeństwo[191].

Jak już zostało wspomniane, w latach 90. XX wieku Zjednoczone Królestwo przeszła reformę administracyjną, która nadała więcej kompetencji składowym częściom Królestwa tworząc rządy i parlamenty Szkocji, Walii i Irlandii Północnej[192]. Rządy te cieszą się szerokim zakresem autonomii i swobód w podejmowaniu decyzji i samorządności. Dziedziny, w których Szkocja, Walia i Irlandia Północna mogą samodzielnie podejmować decyzje dzięki decentralizacji, to opieka zdrowotna i opieka społeczna, edukacja, kształt i działanie samorządu lokalnego, polityka rolna, leśna i rybołówstwo, kwestie transportu, do pewnego stopnia prawo podatkowe, a nawet funkcjonowanie oddzielnych systemów sądownictwa, do pewnego stopnia system ubezpieczeń społecznych oraz kwestie związane ze sportem i kulturą. Jednocześnie, centralny rząd i Parlament Zjednoczonego Królestwa zastrzegają sobie wyłączność na prowadzenie polityki obronnej, polityki zagranicznej, polityki imigracyjnej, polityki handlowej i w zakresie praw o charakterze konstytucyjnym, a także nadawania sygnałów radiowych i telewizyjnych[193]. Jednocześnie warto odnotować, że wszystkie trzy części

[189] Encyclopedia Britannica, *Cabinet*, https://www.britannica.com/topic/cabinet-government#ref284369, odczyt z dn. 01.01.2025.
[190] Courts and Tribunals Judiciary, *UK Supreme Court*, https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/our-justice-system/the-supreme-court/, odczyt z dn. 01.01.2025.
[191] Gov.uk, *Supreme Court of the United Kingdom*, https://www.gov.uk/government/organisations/supreme-court-of-the-united-kingdom, odczyt z dn. 01.01.2025.
[192] Gov.uk, *Devolution of powers to Scotland, Wales and Northern Ireland*, https://www.gov.uk/guidance/devolution-of-powers-to-scotland-wales-and-northern-ireland, odczyt z dn. 03.01.2025.
[193] Civil Service, *Devolution: Factsheet*, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c38cc6ce5274a70ca3c3cef/DevolutionFactsheet.pdf, odczyt z dn. 02.01.2025.

składowe Zjednoczonego Królestwa, o których mowa w przypadku decentralizacji władzy z 1998 roku, opublikowały w ostatnich latach przynajmniej jedną strategię międzynarodową, stanowiąc przykłady samorządów lokalnych prowadzących działania o charakterze paradyplomatycznym[194].

W brytyjskim systemie politycznym i administracyjnym prawa miejskie nadawane są przez monarchę za rekomendacją ministrów. Historycznie prawa miejskie otrzymywała miejscowość spełniająca pewne warunki administracyjne bądź religijne, czyli posiadanie katedry. Prawa miejskie w Zjednoczonym Królestwie po raz pierwszy nadano miejscowości bez katedry „dopiero" w 1889 roku w przypadku Birmingham[195]. W dzisiejszych czasach prawa miejskie nadawane są na drodze konkursu dla miejscowości organizowanego zwykle z okazji ważnych wydarzeń. W ciągu ostatnich 25 lat odbyły się cztery takie konkursy związane z rokiem 2000 oraz jubileuszami panowania królowej Elżbiety II, w latach 2002, 2012 i 2022[196]. W wymienionych konkursach niektóre miejscowości otrzymują dla swoich włodarzy tytuł Lorda Burmistrza. Ten jednak nie oznacza nadania miejscowości praw miejskich[197]. Dla przykładu, wspomniane Birmingham miało urząd Lorda Burmistrza już w roku 1896, a więc trzy lata przed nadaniem praw miejskich przez królową Wiktorię. Status Birmingham był raczej powiązany z dużą populacją miasta niż ze spełnieniem dotychczasowych zwyczajowych wymogów jakie prawo nakładało na miasta[198]. W brytyjskim systemie administracyjnym możliwa jest utrata statusu miasta. Wiąże się to jednak zawsze z reorganizacją lokalnej władzy, przykładowo z połączeniem się dwóch samorządów lokalnych i powstania zupełnie nowego organizmu administracyjnego[199].

[194] Northern Ireland Executive, *Executive's International Relations Strategy*, https://www.executiveoffice-ni.gov.uk/sites/default/files/publications/ofmdfm_dev/international-relations-strategy-2014.pdf, odczyt z dn. 02.01.2025.
[195] M. Stanford, *What Makes a City?*, https://commonslibrary.parliament.uk/what-makes-a-city/, odczyt z dn. 02.01.2025.
[196] *Ibid.*
[197] *Ibid.*
[198] Birmingham City Council, *History of Majorality*, https://web.archive.org/web/20080609211101/http://www.birmingham.gov.uk/mayors.bcc, odczyt z dn 02.01.2025.
[199] M. Stanford, *op. cit.*

5. System polityczny Cesarstwa Japonii

Cesarstwo Japonii jest monarchią konstytucyjną z parlamentarnym systemem rządów opartym na trójpodziale władzy. Japonia, w przeciwieństwie do Zjednoczonego Królestwa, posiada spisaną ustawę zasadniczą, ale nie jest ona tak stara jak amerykańska konstytucja. Obowiązującą obecnie konstytucję Japonii przyjęto po II wojnie światowej w 1946 roku po pracach japońskiej komisji i strony amerykańskiej, która w tamtym czasie okupowała Wyspy Japońskie[200]. Różni się ona od wcześniej obowiązującej ustawy zasadniczej z 1889 roku w dwóch kwestiach: zasadą suwerenności i deklarowanym celem utrzymania Japonii jako pokojowego i demokratycznego kraju. Cesarz, zamiast być ucieleśnieniem całej suwerennej władzy, jak miało to miejsce przed II wojną światową, jest symbolem państwa i jedności narodu, podczas gdy suwerenna władza spoczywa w rękach ludu, choć ten na mocy dokumentu traci prawo do prowadzenia wojny[201].

Cesarz, mimo że konstytucja nadaje mu rolę ceremonialną i symboliczną, wykonuje, za radą i zgodą rządu, różne czynności o charakterze politycznym. Należy do nich: ogłaszanie poprawek do konstytucji, ustaw, zarządzeń rządu i traktatów, zwoływanie obrad Zgromadzenia Narodowego, rozwiązywanie Izby Reprezentantów, ogłaszanie wyborów do Zgromadzenia Narodowego, poświadczanie mianowania i odwoływania ministrów i innych urzędników oraz wystawianie listów uwierzytelniających ambasadorów i ministrów, przyznawanie odznaczeń, poświadczanie dokumentów ratyfikacyjnych i innych dokumentów dyplomatycznych zgodnie z przepisami prawa, przyjmowanie zagranicznych ambasadorów i ministrów oraz pełnienie funkcji ceremonialnych[202]. Cesarz mianuje również premiera i głównego sędziego Sądu Najwyższego, wyznaczonych odpowiednio przez Zgromadzenie Narodowe i rząd[203].

[200] E. Aoki, *Japan: Profile of a Nation*, Kodansha International, Tokio 1995, s. 44.
[201] T. Toyoda, G. Latz , T. Sakamoto, Y. Masai, M. B. Jansen, F. G. Notehelfer, G. C. Hurst, K. Masamoto, A. Watanabe, S. Hijino, *Japan*, https://www.britannica.com/place/Japan/Development-of-the-modern-system, odczyt z dn. 02.01.2025.
[202] Prime Minister of Japan and His Cabinet, *Fundamental Structure of the Government of Japan*, https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/fundamental_e.html, odczyt z dn. 03.01.2025.
[203] The House of Representatives, Japan, *The Constitution of Japan*, https://www.shugiin.go.jp/internet/itdb_english.nsf/html/statics/english/constitution_e.htm, odczyt z dn. 03.01.2025.

Władzę ustawodawczą w Japonii sprawuje Zgromadzenie Narodowe składające się z dwóch izb – Izby Reprezentantów i Izby Radców. Zgromadzenie Narodowe przede wszystkim zajmuje się tworzeniem i przegłosowywaniem nowych ustaw, ale ma także dodatkowe kompetencje takie jak zatwierdzanie budżetu krajowego, ratyfikowanie traktatów międzynarodowych oraz wniosków o zmianę konstytucji[204]. Rząd w razie potrzeby może zadecydować o zwołaniu sesji nadzwyczajnych[205].

Władza wykonawcza należy do rządu, który składa się z premiera i nie więcej niż 17 ministrów, którzy odpowiadają bezpośrednio przez Zgromadzeniem Narodowym. Premier jest wyznaczany spośród członków Zgromadzenia Narodowego uchwałą i mianowany przez cesarza. Zostaje nim lider partii, która wygrywa wybory[206]. Premier mianuje ministrów i może ich odwoływać według własnego uznania. Premier przedkłada Zgromadzeniu Narodowemu projekty ustaw, składa mu także sprawozdania dotyczące stanu państwa i stosunków międzynarodowych oraz sprawuje kontrolę i nadzór nad różnymi gałęziami administracji[207].

Cała władza sądownicza jest sprawowana przez Sąd Najwyższy oraz sądy niższego szczebla, takie jak Sądy Najwyższe, Sądy Okręgowe, Sądy Rodzinne i Sądy Doraźne[208]. Nie można ustanowić żadnego sądu nadzwyczajnego, ani żaden organ władzy wykonawczej nie może mieć ostatecznej władzy sądowniczej. 14 sędziów Sądu Najwyższego, z wyjątkiem głównego sędziego, który jest mianowany przez Cesarza, są mianowani przez rząd. Sędziowie sądów niższej instancji są również mianowani przez rząd, ale tylko z listy osób nominowanych przez Sąd Najwyższy[209]

Terytorium Japonii jest podzielone na dziewięć regionów. Regiony podzielone są w sumie na 47 prefektur. Co jednak istotne, regiony nie są formą oficjalnego podziału, a jedynie tradycyjną formą podziału terytorialnego. Tak samo przydział prefektur do

[204] Web Japan, *Governmental Structure*, https://web-japan.org/factsheet/en/pdf/e08_governmental.pdf, odczyt z dn. 03.01.2025, s. 2.
[205] Japan Health Policy NOW, *Government Structure,* https://japanhpn.org/en/government/, odczyt z dn. 03.01.2025.
[206] R.J. Pekkanen, S. M. Pekkanen, The Oxford Handbook of Japanese Politics, Oxford University Press, New York 2022, s. 58.
[207] T. Shinoda, *The Japanese prime minister and the executive institutional setting*, „Asian Journal of Comparative Politics" tom 8, nr 1, 2023, s. 80.
[208]Weatherhead East Asian Institute of Columbia University, *Government and Politics in Modern Japan*, https://afe.easia.columbia.edu/special/japan_1950_politics.htm, odczyt z dn. 03.01.2025.
[209] Japan Federation of Bar Associations, *The Japanese Judicial System*, https://www.nichibenren.or.jp/en/about/judicial_system/judicial_system.html, odczyt z dn. 03.01.2025.

regionów ma charakter czysto tradycyjny. Dlatego też regiony nie mają oficjalnie wybieranych władz ani rad czy sejmików[210]. Prefektury są równe sobie, a ich władza hierarchicznie jest tuż pod władzą rządu centralnego Japonii. 43 prefektury to tak zwane „prefektury właściwe". Cztery wyjątkowe prefektury to Tokio jako „metropolia", Hokkaido jako „dystrykt" oraz Osaka i Kioto jako „prefektury miejskie"[211].

Prefektura ma swoich własnych przedstawicieli władzy ustawodawczej i wykonawczej. Na czele każdej prefektury stoi gubernator wybierany w bezpośrednich wyborach. Oprócz tego każda prefektura ma swój własny parlament. Gubernator i parlament są sobie równi, mają ze sobą współpracować i kontrolować się nawzajem[212]. Samorządy lokalne prefektur mają kompetencje związane z organizacją pracy, edukacją, opieką społeczną i zdrowiem, ochroną przyrody, działaniem w zakresie zapobiegania i radzenia sobie z kataklizmami i kontrolą zanieczyszczeń[213].

Wewnątrz prefektur funkcjonują jeszcze duże miasta podzielone na trzy kategorie pod względem swojej wielkości. Są to duże miasta podzielone na kategorie, które cieszą się specjalnymi prawami i są niemal równe prefekturom, przejmując część ich praw i obowiązków[214]. „Najmniejsze" z nich są miasta specjalne. Status taki był nadawany miastom o populacji wyższej niż 200 tysięcy mieszkańców do 2015 roku. Choć samą kategorię zniesiono, to miasta o tym statusie utrzymały go z możliwością awansu do innych kategorii od roku 2020 na podstawie poziomu rozwoju względem następnych kategorii miast. Miasta te przejmują na swoim terytorium odpowiedzialność za kwestie planowania przestrzennego i ochrony środowiska[215].

---

[210] EU Business in Japan, *Regions and Prefectures*, https://www.eu-japan.eu/eubusinessinjapan/about-japan/regions-prefectures, odczyt z dn. 04.01.2025.

[211] Ministry of Internal Affairs and Communications (MIC), Japan, *Local Autonomy in Japan & Future Shape 2009*, https://www.clair.or.jp/j/forum/other_data/pdf/20100216_soumu_e.pdf, odczyt z dn. 04.01.2025, s. 3.

[212] United Nations Centre for Regional Development, *Japanese Administrative System*, https://uncrd.un.org/sites/uncrd.un.org//files/20140319-0320_trg-local-govt-insti-bangladesh_p1_japanese-administrative-system.pdf, odczyt z dn. 04.01.2025, s. 10.

[213] T. Toyoda, G. Latz , T. Sakamoto, Y. Masai, M. B. Jansen, F. G. Notehelfer, G. C. Hurst, K. Masamoto, A. Watanabe, S. Hijino, *op. cit*., odczyt z dn. 04.01.2025.

[214] A. Stevens, *Growth in second tier cities: urban policy lessons from Japan Briefing for Core Cities Group, November 2013*, https://web.archive.org/web/20131203003710/http://www.corecities.com/sites/default/files/images/publications/Growth%20in%20second%20tier%20cities%20-%20urban%20policy%20lessons%20from%20Japan_0.pdf, odczyt z dn. 05.01.2025, s. 1.

[215] Web Japan, *Local Self-Government*, https://web-japan.org/factsheet/en/pdf/e10_local.pdf, odczyt z dn. 05.01.2025, s. 3.

Drugą kategorię stanowią „miasta-rdzenie" (*core cities*). Te także muszą mieć populację większą niż 200 tysięcy mieszkańców, ale są one znacznie sprawniejsze od miast specjalnych[216]. Ich kompetencje są bardziej zindywidualizowane i zależą od możliwości miasta. Miasta-rdzenie mogą zajmować się opieką społeczną, planowaniem przestrzennym, wywozem odpadów, szkołami podstawowymi i średnimi, a także uniwersytetami, strażą pożarną i opieką zdrowotną od ratownictwa po szpitale, a także transportem publicznym, usługami takimi jak telekomunikacja czy kanalizacja, promocja miasta, regionu i Japonii. Miasta-rdzenie zajmują się, tak jak miasta specjalne, ochroną środowiska, do tego muszą mierzyć się także z wyzwaniami wynikającymi z dużej populacji miasta[217]. Jeżeli miasto-rdzeń nie jest w stanie poradzić sobie z którymś z zadań, obowiązek ten przejmuje prefektura.

Ostatnia kategoria to miasta desygnowane. Te miasta liczą ponad 500 tysięcy obywateli i wypełniają wymienione wyżej zadania bez pomocy prefektury. Stąd ich status równy jest prefekturom, a miasta dzielone są na mniejsze jednostki w celu sprawniejszego zarządzania terenem miasta[218]. Są to jednocześnie jedne z najsłynniejszych, poza Tokio, miast japońskich, takie jak Hiroszima, Kobe czy Yokohama.

Od 2003 roku miasta desygnowane współpracują ze sobą w ramach sieci *Japan Designated Cities Mayors Association* będącej kontynuatorką ruchu na rzecz decentralizacji władzy w Japonii działającego od lat 20. XX wieku. *Japan Designated Cities Mayors Association* zajmuje się nie tylko typowymi dla sieci miast zadaniami jak wzajemna promocja, wymiana doświadczeń czy publikowanie raportów, ale także współpracą międzynarodową z miastami państw grupy G7 – tzw. U7. Miasta desygnowane tworzą także wspólnie projekty ustaw, którymi zajmuje się japoński Parlament[219].

Wewnątrz poszczególnych systemów to w Japonii władza polityczna miast jest najlepiej zdefiniowana i ustrukturyzowana. Władza centralna dzieli się z miastami swoimi kompetencjami poprzez samorząd prefektury na podstawie populacji miasta. Największe z nich mogą liczyć nawet na szczególny status, który czyni je prefekturami samymi w sobie. Jest to szczególny przypadek spośród trzech porównywanych systemów

[216] *Ibid*, s. 3.
[217] Japan Designated Cities Mayors Association, *About us*, https://www.siteitosi.jp/en/about/, odczyt z dn. 05.01.2025.
[218] *Ibid.*
[219] *Ibid.*

politycznych i administracyjnych. W Stanach Zjednoczonych miasto może osiągnąć najwyżej poziom równy hrabstwu, system nie pozwala na zrównanie wobec prawa miasta ze stanem. Pozycja miast wydaje się być jednocześnie najsłabsza w Zjednoczonym Królestwie. Tam prawny status miasta zależy od mianowania przez monarchę. Jednocześnie nadanie prawnego statusu miasta odbywa się nie w trybie ciągłym, ale w formie cyklicznie organizowanych konkursów powiązanych z ważnymi dla państwa i rodziny królewskiej jubileuszami. Biorąc pod uwagę historyczny dla Zjednoczonego Królestwa precedens miasta Birmingham i nadania praw miejskich w relacji do populacji, należy wskazać, że liczba ludności determinuje polityczne znaczenie miasta dla państwa. Naturalnie, duże miasta postrzegane są przez rządy państw jako bardziej samodzielne i służące jako zasób sam w sobie.

Warto odnotować, że na stan rzeczy w dużym stopniu wpływa struktura prawna omawianych państw. Japonia jest przykładem państwa z kontynentalnym systemem prawnym. Stąd, prawa i obowiązki miast są uregulowane w tym państwie bardzo dokładnie, czego odzwierciedlenie znaleźć można także w systemie administracyjnym. Zjednoczone Królestwo i Stany Zjednoczone to państwa z precedensowym systemem prawnym. W przypadku USA należy mówić także o państwie federalnym. Stąd w Zjednoczonym Królestwie o statusie miast decyduje precedens i lokalna praktyka, zaś w Stanach Zjednoczonych ustawy i statuty o charakterze stanowym i lokalnym. System polityczny, administracyjny i prawny jest dużo bardziej przejrzysty w Japonii, choć jest ona monarchią tak jak Zjednoczone Królestwo. Różnice między miastami-rdzeniami nie wynikają z różnorodności prawnej regionów, ale z różnych możliwości samych miast, które rosną wraz ze wzrostem populacji.

Struktura rządów centralnych wydaje się być podobna we wszystkich trzech państwach; jedynie Stany Zjednoczone nie mają w swoim systemie urzędu dziedzicznego monarchy. Jednakże zarówno struktura systemu jak i monarcha jako głowa państwa wydają się mieć znikomy wpływ na rozwój miast wewnątrz państwa. Powyższerozważania udowadniają jednak, że współcześnie polityczna rola miast wynikać może z dzielenia się władzą w ramach systemu z największymi miastami. Pytanie brzmi jednak, czy wzrost znaczenia wewnątrzpaństwowego miast związany jest z czynnikami politycznymi czy czynnikami innego rodzaju?

6. Czynnik polityczny w Nowym Jorku jako przykładzie miasta globalnego

Założony jako Nowy Amsterdam w 1624 roku przez Holendrów Nowy Jork jest jednym z najważniejszych miast Stanów Zjednoczonych[220]. Jeszcze w XVII wieku, gdy miasto przejęli Anglicy i zmienili nazwę na obecnie znaną, był to istotny punkt handlowy na mapie Nowego Świata. Z kolei w latach 1785-1790 miasto to było stolicą nowo utworzonych Stanów Zjednoczonych[221]. Choć miasto utraciło ten status po pięciu latach, to – nieprzerwanie od 1790 roku aż do dziś – Nowy Jork jest najludniejszym miastem USA[222] z populacją rzędu 8,8 miliona mieszkańców (dane za 2020 rok[223]). Także politycznie Nowy Jork stanowi ważny punkt na mapie Stanów Zjednoczonych i świata. Jako zamożne miasto jest niezwykle ważne w amerykańskim systemie politycznym, w którym partie polityczne i kandydaci na urzędy lokalne i federalne nie otrzymują subwencji na prowadzenie działalności politycznej i kampanii wyborczych, dlatego w Nowym Jorku prowadzi się często zbiórki funduszy na kampanie i funkcjonowanie partii[224]. Oprócz tego, Nowy Jork jest także siedzibą Organizacji Narodów Zjednoczonych. Warto także wspomnieć, że ze względu na dużą ilość miast partnerskich, Nowy Jork w 2006 roku przekształcił swój program miast partnerskich w sieć miejską *New York City Global Partners* liczącą blisko stu członków[225].

[220] G. J. Lankevich, *New York City. a Short History*, New York University Press, New York and London 2002, s. 4.
[221] PBS, *Historical New York*, https://www.pbs.org/wgbh/americanexperience/features/new-york-historic/, odczyt z dn. 08.01.2025.
[222] U.S. Bureau of the Census, *Rank by Population of the 100 Largest Urban Places, Listed Alphabetically by State: 1790-1990*, https://web.archive.org/web/20080808210038/http://www.census.gov/population/www/documentation/twps0027/tab01.txt, odczyt z dn. 08.01.2025.
[223] U.S. Bureau of the Census, *New York city, New York*, https://data.census.gov/profile/New_York_city,_New_York?g=160XX00US3651000, odczyt z dn. 08.01.2025.
[224] Public Citizen, *The Well of the Congress*, https://www.citizen.org/wp-content/uploads/MaxedOut.pdf, odczyt z dn. 08.01.2025, s. 3.
[225] New York City Global Partners, *NYC's Partner Cities*, https://web.archive.org/web/20130814165415/http://www.nyc.gov/html/ia/gp/html/partner/partner.shtml, odczyt z dn. 08.01.2025.

6.1. Status prawny i administracyjny miasta Nowy Jork oraz jego kontekst międzynarodowy

Kwestia istnienia miasta Nowy Jork i stanu Nowy Jork wydaje się być dezorientująca. Szczególnie, że miasto Nowy Jork nie jest stolicą stanu Nowy Jork, a ze stanem i miastem graniczy podobnie nazwany stan New Jersey. Nowy Jork położony jest blisko New Jersey, co może potęgować liczbę pomyłek. Dlatego w dalszej części tekstu miasto Nowy Jork będzie nazywane po prostu Nowym Jorkiem, a stan o tej samej nazwie „stanem Nowy Jork". Stolicą rzeczonego stanu jest miasto Albany[226].

Historycznie Albany było miastem o dużym znaczeniu militarnym, które było położone w bezpiecznym punkcie. Decyzja o ustanowieniu Albany, a nie Nowego Jorku, wówczas już byłej stolicy USA, stolicą stanu Nowy Jork była podyktowana względami bezpieczeństwa. Poprzednia stolica stanu, Kingston, została doszczętnie zniszczona przez Brytyjczyków w czasie amerykańskiej wojny o niepodległość, tak samo jak Nowy Jork. Mieszkańcy stanu obawiali się utraty kolejnego miasta, stąd decyzja o ustanowieniu stolicą ufortyfikowanego i bogatego Albany, do którego nigdy nie dotarły wojska brytyjskie[227].

Istnieją dwa istotne dokumenty prawne regulujące prawa i obowiązki Nowego Jorku jako miasta. Pierwszym z nich jest konstytucja stanu Nowy Jork. Ta reguluje prawa i obowiązki obywateli stanu, formę sprawowania rządów w stanie, a także, co ważne dla tej pracy, prawa i obowiązki samorządów lokalnych, w tym także miast[228]. W swojej historii stan Nowy Jork przyjął aż cztery różne konstytucje w latach 1777-1894[229]. Oprócz tego, podobnie jak w przypadku konstytucji Stanów Zjednoczonych, również w przypadku konstytucji stanowych można wprowadzać dodatkowe poprawki do tekstu samego dokumentu. Obecnie w mocy jest konstytucja z 1894 roku, która została

[226] Encyclopedia Britannica, *Albany, New York*, https://www.britannica.com/place/Albany-New-York, odczyt z dn. 09.01.2025.
[227] News10, *Why is Albany the capital of New York*?, https://www.news10.com/news/ny-news/why-is-albany-the-capital-of-new-york/, odczyt z dn. 09.01.2025.
[228] Ballotpedia, *New York Constitution*, https://ballotpedia.org/New_York_Constitution, odczyt z dn. 10.01.2025.
[229] New York State Archive, *Constitutions and Constitutional Conventions*, https://www.archives.nysed.gov/research/constitutions-and-constitional-conventions, odczyt z dn. 10.01.2025.

znowelizowanaw 1938 roku poprzez wprowadzenie aż 200 poprawek[230]. Zmiany i poprawki są jednak tak znaczące, że wersję z 1938 roku traktuje się jako oddzielną wersję konstytucji[231]. Poprawki przyjmuje się na konwencie konstytucyjnym, który może być zwołany w dowolnym momencie. Oprócz tego, co dwadzieścia lat, władze stanowe mają obowiązek bezpośrednio zapytać obywateli o to, czy widzą potrzebę zwołania takiego konwentu w najbliższym czasie[232].

Drugim dokumentem jest Karta Miasta Nowego Jorku (*New York City Charter*). Dokument reguluje kwestie podziału władzy i funkcjonowania Nowego Jorku. Wspomniane są w nim urzędy burmistrza, rady miasta, ale także takie instytucje jak Urząd do spraw Weteranów czy miejskie archiwum[233]. Karta Miasta została przyjęta w 1898 roku. Tak jak do stanowej konstytucji, do dokumentu tego można wprowadzać zmiany i poprawki. Powoływana jest w tym celu specjalna komisja, która ma za zadanie przeanalizować cały tekst Karty i zaproponować poprawki, które usprawnią jej działanie[234].

Konstytucja stanu Nowy Jork liczy 20 artykułów dotyczących trójpodziału władzy, a także organizacji funkcjonowania stanu, służb bezpieczeństwa oraz infrastruktury takiej jak np. kanały rzeczne. Z punktu widzenia międzynarodowej aktywności miast najważniejszy artykuł stanowi artykuł IX dotyczący samorządów lokalnych, z poprawkami z lat 1964 i 2001. W sekcji pierwszej artykułu IX przeczytać można, że: „[s]kuteczne działanie samorządu lokalnego i współpraca samorządów są celami obywateli stanu. W celu ich realizacji samorządy lokalne mają następujące prawa, uprawnienia, przywileje i immunitety[…]”[235]. Jednakże już w punkcie a) tej samej sekcji można przeczytać, że miasta na prawach hrabstwa nie mają prawa do posiadania urzędu prawodawczego. Z drugiej strony, każdy samorząd lokalny wewnątrz stanu ma prawo do kształtowania lokalnych przepisów i prawa[236].

---

[230] New York State Library, *New York State Constitutional Conventions and Constitutional History*, https://www.nysl.nysed.gov/scandocs/nyconstitution.htm, odczyt z dn. 10.01.2025.
[231] Historical Society of the New York Courts, *New York State Constitution*, https://history.nycourts.gov/about_period/nys-constitution/, odczyt z dn. 10.01.2025.
[232] New York State Archive, *op. cit*., odczyt z dn. 10.01.2025.
[233] NYC Racial Justice Commission, *What is the Charter*, https://racialjustice.cityofnewyork.us/what-is-the-charter/overview/, odczyt z dn. 10.01.2025.
[234] New York City, *About Charter Revision Commissions*, https://www.nyc.gov/site/charter/about/about-the-commission.page, odczyt z dn. 10.01.2025.
[235] State of New York, *New York State Constitution*, https://dos.ny.gov/system/files/documents/2025/01/constitution-january-1-2025.pdf, odczyt z dn. 11.01.2025, s. 33.
[236] *Ibid*., s. 33.

Punkt c) artykułu IX daje jednak samorządom wewnątrz stanu prawo do współpracy, wspólnych przedsięwzięć i dzielenia się kosztami takiego przedsięwzięcia. Co jednak ważne, musi się to odbywać w zgodzie z ustawami i władzami stanu. Z kolei łączenie się hrabstw i miejscowości, a nawet aneksja jednego terytorium przez drugie nie może odbyć się bez stosownego referendum w tej sprawie[237].

Co jednak warte odnotowania, artykuł IX nie reguluje prawa samorządów do działania międzynarodowego. Określone są kompetencje, prawa i obowiązki samorządów w kwestii funkcjonowania w zakresie staw wewnętrznych, ale nie zewnętrznych. Z całą pewnością jednak, prawa te są rozciągnięte nie tylko na hrabstwa, ale także na miasta i miasteczka. Ustęp 2, punkt d), sekcja 3 artykułu IX definiuje bowiem samorząd lokalny w stanie Nowy Jork jako „hrabstwo, miasto, miasteczko lub wioskę"[238]. Prawo stanowe nie przyzwala ani nie zakazuje pewnych czynności, co wynika z prawa federalnego. Sekcja 10 artykułu 1 Konstytucji USA zabrania bowiem wprost stanom zawierania umów międzynarodowych i sojuszy z innymi państwami[239]. Wydaje się jednak, że jest to proste do obejścia ograniczenie. Paradyplomacja i dyplomacja miast dotyczy aktorów niepaństwowych; stan lub samorządy amerykańskie nawiązują relacje z podobnymi sobie samorządami bądź organizacjami międzynarodowymi. Jednocześnie znane są przypadki podróży zagranicznych wielu gubernatorów stanów, w tym stanu Nowy Jork, który to odwiedził z oficjalną wizytą takie państwa jak Izrael, Kuba czy Dominikana[240].

Amerykański system prawny odpowiada na ten paradoks w następujący sposób: trzecia klauzula wspomnianej sekcji 10 artykułu i Konstytucji USA pozwala na pewne działania międzynarodowe, jeżeli Kongres USA wyraża zgodę na takie działanie[241]. Sądy, zwłaszcza Sąd Najwyższy, w swojej wykładni zawężają możliwości stanów i działanie trzeciej klauzuli. Sąd Najwyższy uznał wprost, że stany nie istnieją w relacjach międzynarodowych[242]. Stany z kolei wykorzystują szeroką interpretację rzeczonego przepisu, omijając go w konstytucjach i dokumentach, uznając swe działanie za zgodne

[237] *Ibid*., s. 33-34.
[238] *Ibid*., s. 35.
[239] Biblioteka Sejmowa, *op. cit.*, odczyt z dn. 11.01.2025, s. 46.
[240] Fox Business, *A state-by-state look at governors' trade trips abroad, their costs and results*, https://www.foxbusiness.com/markets/a-state-by-state-look-at-governors-trade-trips-abroad-their-costs-and-results, odczyt z dn. 11.01.2025.
[241] S. P. Mulligan, *Constitutional Limits on States' Power over Foreign Affairs*, https://crsreports.congress.gov/product/pdf/LSB/LSB10808, odczyt z dn. 11.01.2025, s. 1-2.
[242] *Ibid*., s. 1.

z polityką zagraniczną Stanów Zjednoczonych, bez konieczności informowania Kongresu[243]. Niektórzy członkowie Kongresu proponują ustawowe zobowiązanie Departamentu Stanu do śledzenia lub utrzymywania bazy danych aktywności międzynarodowej stanów i samorządów lokalnych. Tak samo Kongres rozważał przyjęcie ustawy, która zobowiązywałaby stany do informowania i proszenia o zgodę na konkretne działania o charakterze międzynarodowym. Prawo takie nie zostało dotychczas przyjęte[244].

Stephen Mulligan zauważa, że to rząd federalny powinien bardziej zadbać o zaangażowanie stanów w politykę zagraniczną i większą spójność tego typu działań z działaniami władz federalnych. Niektórzy komentatorzy i członkowie Kongresu wezwali Departament Stanu do pójścia dalej poprzez utworzenie nowego biura zajmującego się koordynacją stanowej i lokalnej polityki zagranicznej[245].

Burmistrz Nowego Jorku jako główny zarządzający miastem ma szerokie kompetencje. Burmistrz ma prawo mianować i odwoływać komisarzy ponad 40 komórek urzędu miasta oraz członków zarządów i komisji miejskich. Burmistrz jest odpowiedzialny za przygotowanie i zarządzanie rocznymi budżetami oraz planem finansowym miasta. Jest odpowiedzialny za relacje miasta z władzami federalnymi, stanowymi i lokalnymi. Burmistrz ma prawo zawetować lokalne ustawy uchwalone przez Radę Miejską, z możliwością odrzucenia weta. Zgodnie z prawem stanowym burmistrz mianuje sędziów sądów karnych, sądów rodzinnych i tymczasowych sędziów sądów cywilnych. Burmistrz ma uprawnienia i obowiązki związane z użytkowaniem gruntów i umowami miejskimi oraz współpracuje z agencjami miejskimi, stanowymi i federalnymi odpowiedzialnymi za rozwój gospodarczy i infrastrukturę miasta. Burmistrz utrzymuje łączność z organami rządowymi zajmującymi się emeryturami i finansami publicznymi[246]. Rada miasta Nowy Jork z kolei przegłosowuje proponowane ustawy i zmiany prawa miejskiego, ma możliwość negocjowania zmian i poprawek do budżetu miasta oraz monitoruje i kontroluje działania nowojorskiej policji i komórek urzędu miasta, aby upewnić się co do ich właściwego działania[247].

---

[243] *Ibid*., s. 5.
[244] *Ibid*.
[245] *Ibid*.
[246] New York City, *Mayor, Office of the (OOM)*, https://a856-gbol.nyc.gov/GBOLWebsite/GreenBook/Details?orgId=3079, odczyt z dn. 11.01.2025.
[247] New York City Council, *What We Do*, https://council.nyc.gov/about/, odczyt z dn. 11.01.2025.

Karta Miasta Nowego Jorku nie określa jednak międzynarodowych kompetencji burmistrza[248]. Teoretycznie, gubernator stanu i burmistrz nie ma mogą prowadzić polityki zagranicznej, ale jak już zostało wcześniej wspomniane, międzynarodowe kompetencje samorządów lokalnych w Stanach Zjednoczonych mają dość płynny charakter.

W związku z tym, że Nowy Jork stanowi siedzibę Organizacji Narodów Zjednoczonych, już w roku 1962, ówczesny burmistrz Nowego Jorku, Robert Wagner, ustanowił urząd Komisarza ds. Organizacji Narodów Zjednoczonych, który miał być *de facto* łącznikiem między organizacją a urzędem miasta[249]. Urząd ten rozwijał się dynamicznie, w związku z czym przybywało mu kompetencji, a kształt uprawnień zmieniał się. Początkowo do obowiązków Komisarza należało promowanie roli Nowego Jorku jako siedziby ONZ; koordynowanie usług miejskich i współpracy dostępnej dla urzędników, delegatów i personelu ONZ; mobilizowanie pomocy dobrowolnych organizacji sąsiedzkich i społecznych we wspieraniu społeczności dyplomatycznej[250].

Już w 1966 roku utworzono Komisję ds. Organizacji Narodów Zjednoczonych, a potem rozszerzono obowiązki komisji o opiekę nad placówkami konsularnymi znajdującymi się w mieście. Z kolei w latach 90. XX wieku ustanowiono w komisji Dział handlu międzynarodowego, która obsługiwał także biura handlowe konsulatów. Zaś od 2012 roku Komisja zajmująca się sprawami ONZ, konsulatami i protokołem, stała się oficjalnie Biurem Burmistrza ds. Międzynarodowych[251]. Biuro to obsługuje także kontakty z miastami członkowskimi wspomnianej wcześniej organizacji *NYC Global Partners*[252] oraz koordynuje współpracę między miastem a licznymi organizacjami mieszkańców Nowego Jorku związanymi z działaniami międzynarodowymi[253].

Nowy Jork jako miasto, które nie jest stolicą stanu, ma dokładnie takie same prawa i obowiązki jak inne samorządy lokalne wewnątrz stanu Nowy Jork. Analiza dokumentów prawnych, konstytucji stanowej i karty miejskiej określającej nowojorskie prawo i ustrój miejski wskazuje, że nie stanowią one absolutnie nic na temat aktywności

[248] American Legal Publishing Corporation, *New York City Charter*, https://www.nyc.gov/assets/brooklyncb9/downloads/pdf/newyorkcity-ny-1.pdf, odczyt z dn. 11.01.2025, s. 1-2.
[249] New York City, *History of the Office*, https://www.nyc.gov/site/international/about/history-of-the-office.page, odczyt z dn. 11.01.2025.
[250] *Ibid*.
[251] *Ibid*.
[252] *Ibid*.
[253] New York City, *About*, https://www.nyc.gov/site/international/about/about.page, odczyt z dn. 11.01.2025.

międzynarodowej stanu i miasta. Na tej podstawie można byłoby dojść do wniosku, że prawa te nie przysługują żadnemu z podmiotów, albo, zgodnie z praktyką i stanem faktycznym, stan Nowy Jork i miasto Nowy Jork wykonują zadania o charakterze paradyplomatycznym i będące częścią dyplomacji miejskiej na zasadzie, że „co nie jest zabronione, jest dozwolone". Jednakże jest to konsekwencja dość niespójnego charakteru konstytucji amerykańskiej i braku odpowiednich ustaw, które regulowałyby kwestię paradyplomacji w Stanach Zjednoczonych w ogóle. Według konstytucji współcześnie rozumiana paradyplomacja jest warunkowo dozwolona za zgodą Kongresu. Sąd Najwyższy USA jest z kolei zdania, że w kontekście międzynarodowym samorządy lokalne nie mają żadnej władzy, a Stany Zjednoczone działają jako jeden rząd i „jedno terytorium bez granic stanowych". Praktyka pokazuje jednak, że nie tylko gubernatorzy stanu Nowy Jork odbywają oficjalne wizyty zagraniczne i zawierają umowy z rządami państw, ale sam Nowy Jork ma odpowiednio władny odpowiednik ministerstwa spraw zagranicznych opiekujący się dyplomatami, ONZ i partnerami zagranicznymi.

6.2. Analiza Nowego Jorku jako miasta globalnego w kontekście politycznym

Jak wspomniano wcześniej podstawową formą prowadzenia dyplomacji miast jest zawieranie i podtrzymywanie partnerstw między miastami. Nowy Jork, jak przystało na miasto globalne, posiada szereg umów tego typu i zawiera kolejne z nowymi miastami. Poniższa tabela (Tabela 8.) prezentuje, jakie umowy i partnerstwa zawarł Nowy Jork w latach 2014-2024.

Tabela 8. Umowy międzynarodowe podpisane przez Nowy Jork z innymi miastami w latach 2014-2024

Data podpisania umowy	Strona umowy	Tytuł lub rodzaj umowy	Najważniejsze postanowienia
15.05.2017	Santo Domingo	Renewed Sister City Agreement between Santo Domingo and the City of New York	Odnowienie umowy o partnerskich relacjach Nowego Jorku i stolicy Dominikany, przede wszystkim w zakresie pożarnictwa.
01.12.2022	Ateny	Sister City Agreement between the City of Athens and the City of New York	Współpraca i wymiana doświadczeń w obszarach: • turystyki; • ochrony środowiska • digitalizacji usług publicznych; • współpracy i wymiany kulturowej.
23.09.2023	Ho Chi Minh City	Memorandum of understanding on the establishment of sister city relationship	Współpraca i wymiana doświadczeń w obszarach: • przeciwdziałania zmianom klimatu; • rozwoju technologii; • edukacji; • innowacji przemysłu; • współpracy ekonomicznej.
22.10.2024	Bridgetown	The agreement to establish a sister-city relationship between the cities of New York, USA, and Bridgetown, Barbados	Współpraca i wymiana doświadczeń w obszarach: • prewencji przestępstw; • edukacji; • pomocy społecznej; • innowacji; • wymian i szkoleń pracowników urzędów.

Źródła: T. Dung, *HCM City, New York establish sister city relationship*, https://en.baochinhphu.vn/hcm-city-new-york-establish-sister-city-relationship-111230923105920502.htm, odczyt z dn. 19.01.2025, The City of New York, the City of Athens, *Sister City Agreement between the City of Athens and the City of New York*, https://www.nyc.gov/assets/home/downloads/pdf/press-releases/2022/New-York-City-City-of-Athens-Sister-City-Agreement.pdf, odczyt z dn. 19.01.2025, S. Austin, *Sister-City Agreement Between Bridgetown & New York Signed*, https://gisbarbados.gov.bb/blog/sister-city-agreement-between-bridgetown-new-york-signed/, odczyt z dn. 19.01.2025, Dominican Today, *Santo Domingo, New York eye renewed Sister Cities pact*, https://dominicantoday.com/dr/economy/2017/05/15/santo-domingo-new-york-eye-renewed-sister-cities-pact/, odczyt z dn. 19.01.2025.

Trzeba zauważyć, że Nowy Jork zawarł w latach 2014-2024 cztery umowy, z czego jedna jest odnowieniem wcześniej istniejącej umowy. Same partnerstwa skupiają się przede wszystkim na wymianie doświadczeń i czerpaniu z wiedzy partnerów. Nowojorskie władze interesuje przede wszystkim rozwój digitalizacji usług miejskich i rozwój technologii w przestrzeni miejskiej, aletakże ochrona środowiska. Rzadko pojawiającym się elementem współpracy jest bezpieczeństwo, prewencja przestępstw i pożarnictwo.

Ówczesny burmistrz Nowego Jorku, Michael Bloomberg, tak opisał Nowy Jork jako miasto globalne na forum Columbia University w 2013 roku:

„Jesteśmy najbardziej globalnym miastem na świecie. Na ulicach Nowego Jorku można usłyszeć prawie każdy język. Prawie 40% naszych mieszkańców urodziło się w innych krajach. Każdego dnia połowa papierów wartościowych na świecie przepływa przez giełdyw naszym mieście. Kultura, komunikacja, handel: jesteśmy globalnym centrum.A energia? Nowy Jork definiuje energiczność. Zawsze tak było i zawsze będzie”[254].

Burmistrz Bloomberg podniósł w tej wypowiedzi kilka już wcześniej omówionych aspektów globalności jakiegokolwiek miasta. Poświęca uwagę potędze ekonomicznej miasta, wskazując jednocześnie na kulturowe znaczenie Nowego Jorku jako hubu dla migrantów i mniejszości narodowych w Stanach Zjednoczonych. Nie mówi o aktywności o charakterze politycznym czy nawet o powiązaniach miasta z ONZ. Można dojść do wniosku, że nawet na szczeblu zarządzania istnieje założenie, że dla Nowego Jorku status miasta globalnego to przede wszystkim ekonomia, a potem ludzie przyciągnięci przez bogactwo miasta. Historia miasta rzeczywiście potwierdzałaby takie założenie. Z drugiej strony, analiza działań Biura Burmistrza ds. Międzynarodowych może doprowadzić do nieco innych wniosków.

W zakresie współpracy Biura z ONZ urząd miasta mówi o „nowojorskości Organizacji Narodów Zjednoczonych”. Jest to zbiorcza nazwa szeregu inicjatyw, które stanowią podstawę istnienia Biura jako łącznika ONZ i urzędu miasta Nowy Jork. Jak można przeczytać na stronie urzędu miasta Nowy Jork *New Yorkness of the UN* to nie zespół, ale zbiorcza inicjatywa, która ma na celu „stworzenie nowych możliwości uczenia się między nowojorczykami a Organizacją Narodów Zjednoczonych”. Ma to być także forma integracji między społecznością związaną z ONZ a mieszkańcami miasta chcącymi wziąć udział w różnych inicjatywach. Do inicjatyw tych należą *NYC Junior Ambassadors, UN Economic Impact Report, We are the City of United Nations* i *Connecting Local to Global*[255].

NYC Junior Ambassadors to inicjatywa adresowana do nowojorskich dzieci z klas od siódmych do dziewiątych (12-14 lat) dotycząca aktywnego zaangażowania się

[254] Columbia SIPA, *Center on Global Energy Policy Launch: Opening Remarks (Bloomberg)*, https://www.youtube.com/watch?v=BigKz9JkZHE, odczyt z dn. 12.01.2025, czas: 2:26-3:14.
[255] New York City, *The New Yorkness of the UN*, https://www.nyc.gov/site/international/programs/the-new-yorkness-of-the-un.page, odczyt z dn. 12.01.2025.

w działanie Organizacji Narodów Zjednoczonych i jej misję rozwiązywania najbardziej naglących światowych problemów[256]. Dzięki wycieczkom po siedzibie Organizacji Narodów Zjednoczonych, wizytom dyplomatów ONZ w szkołach i zajęciom na tematy pokrewne takie jak Cele Zrównoważonego Rozwoju, uczniowie docelowo mają nabywać wiedzęi zrozumienie dla działalności ONZ jak i wzajemnej relacji Nowego Jorku z Organizacją Narodów Zjednoczonych[257]. Od 2015 roku program objął ponad 3500 młodych ludzi i nauczycieli[258].

Biuro Burmistrza ds. Międzynarodowych we współpracy z Nowojorską Korporacją Ekonomiczną opublikowało raport *UN Economic Impact Report* 2016, który analizuje dane z 2014 roku w celu ilościowego określenia wpływu gospodarczego Organizacji Narodów Zjednoczonych na miasto Nowy Jork. Ta analiza zapewnia również wgląd w koszty ponoszone przez miasto w związku z goszczeniem społeczności ONZ. Sam Nowy Jork udostępnia dane, według których w misjach przy ONZ zatrudnionych jest prawie 5 tysięcy osób, które tylko w 2014 roku zarobiły w sumie 276 milionów dolarów. Z kolei obecność ONZ w Nowym Jorku wygenerowała aż 25 tysięcy miejsc pracy w mieście. 10 tysięcy z tych miejsc to osoby zatrudnione bezpośrednio przez ONZ, co czyni Organizację Narodów Zjednoczonych 22. co do wielkości pracodawcą w Nowym Jorku. Oprócz tego, tak zwana „społeczność ONZ", czyli personel, przedstawiciele i inni pracownicy związani z ONZ i reprezentanci, wpłacili około 56 milionów dolarów do budżetu miasta w formie podatków w 2014 roku, co jest tylko początkiem wyliczeń zysków jakie Nowy Jork czerpie z relacji z ONZ[259].

Biuro rozpoczęło w 2016 roku kampanię marketingową *We are the City of United Nations*, która miała formę edukacyjnej kampanii celebrującej wspólne relacje pomiędzy ONZ a miastem[260]. Działanie takie idzie w parze ze współpracą z Biurem Burmistrza ds. Imigrantów, Biurem Burmistrza ds. Operacji i Administracją Zasobów Ludzkich, aby

[256] *Ibid*.
[257] New York City Young Ambassadors, *Activities*, https://www.nyc.gov/site/juniorambassadors/activities/activities.page, odczyt z dn. 12.01.2025.
[258] New York City, *op. cit.*, odczyt z dn. 12.01.2025.
[259] Miasto Nowy Jork opublikowało ostatni raport ze współpracy ze strukturami ONZ w 2016 roku i to z niego pochodzą przytoczone dane; New York City, NYCEDC, *United Nations Impact Report 2016*, https://www.nyc.gov/assets/international/downloads/pdf/UN_Impact_Report.pdf, odczyt z dn. 12.01.2025, s. 4.
[260] New York City, *We are the City of United Nations*, https://cityofunitednations.tumblr.com/, odczyt z dn. 12.01.2025.

w 2015 roku zorganizować w budynku ONZ akcję rejestracyjną dla miejskiego programu IDNYC, służącego do rejestracji mieszkańców Nowego Jorku. W ciągu dwóch tygodni ponad 1700 osób, w tym Sekretarz Generalny ONZ i delegaci z ponad 50 krajów, stało się „oficjalnymi" nowojorczykami[261].

W Nowym Jorku znajduje się aż 136 placówek dyplomatycznych, konsulatów, konsulatów generalnych i stałych misji przy ONZ[262]. W związku z tym urząd miasta mocno angażuje się w życie placówek, a także stara się budować lokalną świadomość mieszkańców dotyczącą dyplomatycznej roli Nowego Jorku, podobnie jak w przypadku informacji o roli ONZ w życiu Nowego Jorku. Inicjatywa *Connecting Local to Global* oprócz tego służyć ma lepszemu kontaktowi pomiędzy różnymi komórkami urzędu miasta a placówkami dyplomatycznymi, gdzie Biuro Międzynarodowe stanowi łącznik pomiędzy urzędem miasta, nowojorczykami a dyplomatami[263].

Biuro Burmistrza Nowego Jorku ds. Międzynarodowych ściśle współpracuje z konsulatami, aby zapewnić nowojorczykom dostęp do potrzebnych im informacji i zasobów. W szczególności Biuro angażuje się w organizowanie wydarzeń, takich jak spacery promujące zdrowie fizyczne i psychiczne, podczas których Departament Zdrowia i Higieny Psychicznej, *Small Business Services*, Departament Ochrony Konsumentów i Pracowników oraz Komisja Praw Człowieka dzielą się informacjami i promują zdrowy styl życia. Konsulowie i dyplomaci są honorowymi gośćmi takich wydarzeń, jak i ich współorganizatorami[264].

Biuro ds. Międzynarodowych, we współpracy z innymi biurami i komórkami urzędu miasta Nowego Jorku, oferuje szkolenia tematyczne dla pracowników konsulatów. Szkolenia te są skierowane do pracowników zajmujących się kontaktami ze społecznością, aby zapewnić im zrozumienie przepisów, polityk, zasobów i usług publicznych oferowanych przez Nowy Jork. Przykład może stanowić współpraca z Biurem ds. Imigrantów i Komisją Praw Człowieka w celu zorganizowania specjalnych i regionalnych sesji szkoleniowych w konsulatach. Oprócz tego pracownicy konsularni przechodzą

[261] New York City, *New York City and The United Nations Partner-up on IDNYC*, https://www.nyc.gov/office-of-the-mayor/news/403-15/new-york-city-the-united-nations-partner-up-idnyc, odczyt z dn. 12.01.2025.
[262] Embassies, *Embassies in New York*, https://embassies.net/united-states/new-york, odczyt z dn. 13.01.2025.
[263] New York City, *Connecting Local to Global*, https://www.nyc.gov/site/international/programs/connecting-local-to-global.page, odczyt z dn. 13.01.2025.
[264] *Ibid*.

szkolenia z zakresu zarządzania kryzysowego i zachowań w przypadku nagłych zdarzeń losowych zagrażających bezpieczeństwu lub zdrowiu[265]. Współpraca tego typu obejmuje także organizację wydarzeń kulturalnych dla dyplomatów w porozumieniu z placówkami kulturalnymi z całego miasta[266].

Wspomniane wyżej inicjatywy są formami wykorzystywania organizacji międzynarodowych i placówek dyplomatycznych w mieście do promocji miasta, edukacji obywateli i poprawiania sytuacji finansowej Nowego Jorku. Nie jest to jednak działanie o charakterze paradyplomatycznym czy dyplomacji miejskiej w tradycyjnym rozumieniu tych terminów. Można jednak traktować takie inicjatywy jako cechujące bardziej miasta globalne, niekoniecznie typowe dla paradyplomacji.

Bardziej tradycyjnym działaniem Nowego Jorku w ramach Biura ds. Międzynarodowych jest inicjatywa *Global Vision | Urban Action*. W swoim zamierzeniu ma ona wspierać samorządy lokalne w wymianie doświadczeń i rozwiązań z zakresu zarządzania, które pokrywają się z treścią Celów Zrównoważonego Rozwoju[267]. Biuro zapewnia także możliwości współpracy między ekspertami z Nowego Jorku i społecznością międzynarodową, a także opublikowało broszury i raporty dotyczące Nowego Jorku i Celów Zrównoważonego Rozwoju.

Pierwszy z najważniejszych raportów to *OneNYC* z 2015 roku. Powstał on jako strategia rozwoju w odpowiedzi na ogłoszenie przez ONZ Celów Zrównoważonego Rozwoju. Składa się on z 9 broszur informujących o planach urzędu miasta Nowy Jork dotyczących rozwoju do roku 2050 w takich dziedzinach jak infrastruktura, praca, ekologia, edukacja i demokracja[268]. Pozostałe dwa raporty to dwie części broszury *Global Vision | Urban Action, a City with Global Goals*. Celem części pierwszej było przedstawienie celówz *OneNYC* w relacji do Celów Zrównoważonego Rozwoju[269]. Część druga skupia się dużo bardziej na porównaniu obu list celów i wskazaniu ich podobieństw i różnic[270].

---

[265] *Ibid*.
[266] *Ibid*.
[267] New York City, *Global Vision | Urban Action*, https://www.nyc.gov/site/international/programs/global-vision-urban-action.page#, odczyt z dn. 13.01.2024.
[268] New York City, *OneNYC 2050 BUILDING A STRONG AND FAIR CITY*, https://climate.cityofnewyork.us/wp-content/uploads/2024/09/OneNYC_2050_Strategic_Plan.pdf, odczyt z dn. 13.01.2025, s. 2.
[269] New York City, *Global Vision | Urban Action, a City with Global Goals. Part I*, https://view.publitas.com/33749/255462/pdfs/9694d7daa61ee7d29e9f279d526efa5159bea255.pdf?response-content-disposition=attachment%3B+filename%2A%3DUTF-8%27%27NYC%2520Mayor%2527s%2520Office%2520-

Ostatni i najnowszy raport to *Leading Locally: The Origins and Impact of the Voluntary Local Review* z 2021 roku. Raport ten ma na celu udokumentowanie początków ruchu *Voluntary Local Review*, czyli idei raportowania samorządów lokalnych o swoich postępach w zakresie realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju do ONZ, którego pionierem jest Nowy Jork[271]. Obejmują one zobowiązania miasta Nowy Jork i globalnych miast do realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju oraz potrzebę zlokalizowania globalnych celów w miejskich procesach planowania, programowania i monitorowania. Uwzględniono również wpływ konferencji ONZ Habitat III, zmieniającą się rolę władz szczebla niższego niż krajowy oraz ewolucję i rosnące znaczenie sieci miejskich[272].

Kończąc analizę działalności urzędu miasta Nowy Jork i Biura Burmistrza Nowego Jorku ds. Międzynarodowych warto zapoznać się z wydaną w 2024 roku analizą działalności Biura i projektami realizowanymi przez jego zespół pod tytułem *NYC Mayor's Office for International Affairs Highlights Key Accomplishments in Strengthening Global Partnerships and Advancing Social Impact*. Poprzez sieć strategicznych umów z miastami siostrzanymi i protokołów ustaleń Biuro wspierało zdolności i możliwości Nowego Jorku do tworzenia globalnych partnerstw o dużej mocy, które wzmacniają wzrost gospodarczy, innowacyjność i wzmacnianie więzi kulturowych między samorządami lokalnymi. Biuro wspierało również i uczestniczyło w globalnych przedsięwzięciach, które pozycjonowały Nowy Jork jako lidera w rozwiązywaniu problemów o charakterze globalnym. Te wymienione w analizie podsumowano w poniższej tabeli.

%2520A%2520City%2520With%2520Global%2520Goals%2520-%2520Parts%2520I%2520and%2520II%2520%2528for%2520download%2529.pdf, odczyt z dn. 13.01.2025, s. 2-3.

[270] New York City, *Global Vision | Urban Action, a City with Global Goals. Part II*, https://view.publitas.com/nyc-mayors-office/a-city-with-global-goals-parts-i-and-ii-for-download/page/28-29, odczyt z dn. 13.01.2025, s. 28-29.

[271] New York City, *Voluntary Local Review*, https://www.nyc.gov/site/international/programs/voluntary-local-review.page, odczyt z dn. 13.01.2025.

[272] New York City, *Leading Locally THE ORIGINS AND IMPACT OF THE VOLUNTARY LOCAL REVIEW*, https://www.nyc.gov/assets/international/downloads/pdf/Leading-Locally-The-Origins-and-Impact-of-the-Voluntary-Local-Review.pdf, odczyt z dn. 13.01.2025, s. 10-11.

Tabela 9. Aspekty działalności Biura Burmistrza Nowego Jorku ds. Międzynarodowychwymienione w dokumencie*NYC Mayor's Office for International Affairs Highlights Key Accomplishments in Strengthening Global Partnerships and Advancing Social Impact* za rok 2024

Rodzaj aktywności	Opis aktywności
Nawiązywanie nowych partnerstw i aktywność międzynarodowa na dedykowanych miastom wydarzeniach	Dzięki działalności Biura ds. Międzynarodowych, Nowy Jork miał okazję czynnie uczestniczyć w obradach Zgromadzenia Ogólnego ONZ oraz w szeregu innych międzynarodowych spotkań i wydarzeń związanych z aktywnością samorządów lokalnych, wchodząc w interakcje z przywódcami lokalnymi i głowami państw.
Zawieranie umów z nowymi miastami partnerskimi	W 2024 roku Nowy Jork zawarł nową umowę partnerską z miastem Bridgetown na Barbadosie, co ma pośredni związek z żyjącą w Nowym Jorku diasporą z tego państwa.
Wymiana doświadczeń i dzielenie się nową wiedzą	Biuro ułatwiło wymianę najlepszych praktyk między komórkami urzędu miasta i odpowiednikami z innych miast, koncentrując się na kwestiach takich jak dostęp do wody i warunki sanitarne, klimat, zaangażowanie młodzieży w życie publiczne i edukacja. Oprócz tego, Biuro organizowało wydarzenia tematyczne, aby podzielić się wiedzą i wynikami pracy urzędu miasta Nowy Jork z globalnymi partnerami i społecznością dyplomatyczną. W odpowiedzi na rosnące znaczenie sektora technologicznego Nowego Jorku, Biuro odegrało znaczną rolę w przyciąganiu zagranicznych firm do miasta, wspierając generowanie miejsc pracy w sektorze prywatnym. Biuro było również gospodarzem wydarzenia poświęconego sztucznej inteligencji w lipcu 2024 roku, które zgromadziło ekspertów z samorządów lokalnych na całym świecie, aby omówić transformacyjny potencjał sztucznej inteligencji w zarządzaniu.
Reprezentacja międzynarodowa	Biuro reprezentowało Nowy Jork na globalnych konferencjach i w sieciach globalnych. Ponadto, Biuro odegrało kluczową rolę w Grupie Doradczej Sekretarza Generalnego ONZ ds. samorządów lokalnych i regionalnych, co stanowiło znaczący wkład we włączanie miast i samorządów lokalnych w procesy i struktury Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Źródło: New York City, *NYC Mayor's Office for International Affairs Highlights Key Accomplishments in Strengthening Global Partnerships and Advancing Social Impact*, https://www.nyc.gov/assets/international/downloads/pdf/ia-accomplishments-20241220.pdf, odczyt z dn. 13.01.2025, s. 4-5.

Oprócz tego Biuro angażowało się w politykę imigracyjną Nowego Jorku. Przede wszystkim wiązała się ona ze współorganizacją wydarzeń związanych z tematyką imigracyjną. Warto jednak odnotować, że wliczają się w ten aspekt także działania Biura

zorientowane na walkę z dezinformacją dotyczącą imigrantów, uchodźców i osób starających się o azyl w Nowym Jorku[273].

Ważnym iprawdopodobnie najsłynniejszym działaniem Nowego Jorku w politycznym wymiarze dyplomacji miast jest kwestia Porozumienia paryskiego z 2015 roku. Porozumienie jest wynikiem obrad 21. Konferencji ONZ w sprawie zmian klimatu, na mocy którego wszystkie państwa świata zobowiązane zostały do podjęcia działań na rzecz poprawy sytuacji klimatycznej poprzez:

- ograniczenie globalnego ocieplenia znacznie poniżej 2°C, a docelowo do 1,5°C względem okresu przed rewolucją przemysłową, by ograniczyć skutki zmian klimatycznych;
- ograniczanie skutków zmian klimatu i zwiększanie potencjału niskoemisyjnego gospodarek w sposób, który nie ogranicza produkcji żywności;
- pogodzenie działań w ramach sektora finansowego z celami klimatycznymi[274].

Mimo wcześniejszej ratyfikacji na początku 2017 roku z Porozumienia wystąpiły Stany Zjednoczone, których nowo wybrany prezydent, Donald Trump, uznał, że transformacja klimatyczna będzie zbyt kosztowna i odbije się zbyt negatywnie na gospodarce USA[275]. W odpowiedzi na tę decyzję rozpoczęły się protesty, a także działania sprzeciwiające się decyzji Trumpa. W czerwcu 2017 roku 30 burmistrzów, 3 gubernatorów, 80 uniwersytetów i 100 różnych przedsiębiorstw zcałych Stanów Zjednoczonych rozpoczęło negocjacje z ONZ, które miały umożliwić im zastosowanie się do postanowień Porozumienia paryskiego tak jakby miasta, stany, uczelnie i firmy były stronami porozumienia[276]. Wśród nich znalazł się także Nowy Jork. Dzięki inicjatywom takim jak *We Are Still In* i indywidualnym zobowiązaniom, wymienione podmioty utrzymują dynamikę działań na rzecz klimatu pomimo braku wsparcia ze strony rządu federalnego[277]. W lipcu 2017 roku były burmistrz Nowego Jorku, Michael Bloomberg, i były gubernator

[273] *Ibid*., s. 3-4.
[274] UNFCCC Secretariat, *Paris Agreement* FCCC/CP/2015/L.9/Rev.1, https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf, odczyt z dn. 15.01.2025, s. 22.
[275] Reuters.com, *It's official: U.S. back in the Paris climate club*, https://www.reuters.com/article/us-climate-change-usa-idUSKBN2AJ16T/, odczyt z dn. 15.01.2025.
[276] New York Times, *Bucking Trump, These Cities, States and Companies Commit to Paris Accord*, https://www.nytimes.com/2017/06/01/climate/american-cities-climate-standards.html, odczyt z dn. 15.01.2025.
[277] We are Still In, *Main Page*, https://www.wearestillin.com/, odczyt z dn. 29.07.2025.

Kalifornii, Jerry Brown, zainicjowali inicjatywę *America's Pledge*. Celem inicjatywy było zbieranie, analiza i publikacja danych dotyczących stanów, miast, przedsiębiorstw i innych podmiotów subnarodowych w USA na rzecz redukcji emisji gazów cieplarnianych zgodnie z celami Porozumienia paryskiego[278]. *America's Pledge* i *We Are Still In* połączyły siły, tworząc inicjatywę *America is All In*, reprezentującą 343 samorządy lokalne, 12 plemion, 2871 firm, 50 organizacji opieki zdrowotnej, 821 grup wyznaniowych, 127 instytucji kulturalnych, 10 stanów, 161 inwestorów i 416 instytucji szkolnictwa wyższego[279].

We wrześniu tego samego roku urząd miasta Nowego Jorku opublikował strategię pod tytułem *Aligning New York City with the Paris Climate Agreement*. Opisuje ona cele i plany działań miasta, które pozwolą na osiągnięcie zamierzeń Porozumienia do 2020 roku. Co jednak istotne, we wstępie do dokumentu napisanym przez burmistrza Billa De Blasio można przeczytać:

„Kiedy nasz rząd centralny upada, samorządy muszą działać. Jestem dumny, że Nowy Jork odgrywa tu swoją rolę i że łączymy się we wspólnej sprawie z setkami samorządów lokalnych w całym kraju i na całym świecie. Razem pokażemy, że możemy rozwiązać ten problem oddolnie"[280].

Także w zakończeniu dokumentu znaleźć można mocne i krytyczne stanowisko wobec decyzji Donalda Trumpa o wystąpieniu z Porozumienia paryskiego:

„Decyzja o wycofaniu się Stanów Zjednoczonych z Porozumienia paryskiego naraża na niebezpieczeństwo miliony Amerykanów i jest atakiem na zdrowie publiczne, bezpieczeństwo i ochronę wszystkich mieszkańców planety. Na chwilę obecną odpowiedzialność za walkę ze zmianami klimatu spadła na miasta i stany. Samorządy lokalne w całym kraju będą musiały działać sprawniej i szybciej, aby stawić czoła kryzysowi klimatycznemu"[281].

Mocny i emocjonalny język nie jest niczym nowym w amerykańskiej polityce i w samej krytyce postaci Donalda Trumpa jako prezydenta Stanów Zjednoczonych. Jednakże mowa tu o dokumencie i lokalnej ustawie wystosowanej przez miasto Nowy Jork. Oznacza to, że burmistrzowie Nowego Jorku mogą czuć się pewnie w roli aktorów w stosunkach międzynarodowych. Szczególnie ze względu na pielęgnowane od dekad

[278] America's Pledge, *Main Page*, https://web.archive.org/web/20250416052056/https://www.americaspledgeonclimate.com/, odczyt z dn. 29.07.2025.
[279] A. Szpak, *Global City Diplomacy and International Law Legislation and Implementation*, Edgar Elgar Publishing, Cheltenham 2025, s. 81.
[280] New York City, *Aligning New York City with the Paris Climate Agreement*, https://www.nyc.gov/assets/sustainability/downloads/pdf/publications/1point5-AligningNYCwithParisAgrmtFORWEB.pdf, odczyt z dn. 15.01.2025, s. 2.
[281] *Ibid*., s. 32.

bliskie relacje z Organizacją Narodów Zjednoczonych, jak i status miasta jako istotnej globalnej metropolii. Obecność organizacji międzynarodowej, a także placówek dyplomatycznych z całego świata z pewnością należy traktować jako wyraźną dominantę politycznego wymiaru aktywności międzynarodowej Nowego Jorku obok różnorodności etnicznej i narodowościowej mieszkańców miasta.

7. Czynnik polityczny w Londynie jako przykładzie miasta globalnego

Historia Londynu sięga swoimi początkami aż do czasów rzymskich. Mimo upadku Cesarstwa Rzymskiego, regresu samego miasta i najazdów normańskich we wczesnym średniowieczu, Londyn już w XI wieku był największym miastem Europy. Zdaniem Franka Stentona był to także czas, gdy miasto nabywało politycznej samoświadomości właściwej dla przyszłej stolicy państwa[282]. Londyn stał się stolicą Anglii już na przełomie XII i XIII wieku będąc od tamtego momentu jednym z najważniejszym miast w całej Europie a także na świecie. Rozwój techniki i rewolucja przemysłowa przełożyła się na dynamiczny wzrost ludności[283], a kolonialna potęga Zjednoczonego Królestwa sprawiła, że mieszkańcy Londynu stanowią różnorodną etnicznie i językowo grupę[284]. Mimo spadku znaczenia Zjednoczonego Królestwa jako światowego mocarstwa, Londyn po dziś dzień ma duże znaczenie jako stolica, samorząd lokalny i miasto globalne służąc jako siedziba władz centralnych państwa, monarchy a także międzynarodowe centrum finansowe i kulturalne. Dziś Londyn stanowi jedno z najludniejszych miast świata z populacją rządu 8,6 miliona osób (dane za 2021 rok[285]).

[282] F. M. Stenton, *Anglo-Saxon England*, Third Edition, Oxford University Press, London 2001, s. 538-539.
[283] Trust of London, *London's geography and population*, https://trustforlondon.org.uk/data/geography-population/, odczyt z dn. 08.01.2025.
[284] Gov.uk, *Regional ethnic diversity*, https://www.ethnicity-facts-figures.service.gov.uk/uk-population-by-ethnicity/national-and-regional-populations/regional-ethnic-diversity/latest/, odczyt z dn. 08.01.2025.
[285] City of London, *Census 2021: Population Comparison*, https://www.cityoflondon.gov.uk/assets/Services-Environment/planning-emp-and-pop-stats-census-2021-population-comparison.pdf, odczyt z dn. 08.01.2025.

7.1. Status prawny i administracyjny Londynu

Analizując podział administracyjny Zjednoczonego Królestwa, jak i Londynu, na uwagę zasługuje pewna złożoność stolicy tego państwa. Po pierwsze, wśród trzynastu regionów Zjednoczonego Królestwa, według podziału *Chartered Institution of Highways and Transportation*, rzeczywiście znajduje się Londyn. Jest on traktowany jako region, obok dawnych hrabstw Anglii i terytoriów Szkocji, Walii i Irlandii Północnej[286]. Oficjalny podział Anglii jest identyczny, z Londynem jako jednym z regionów[287]. Jednakże, Londyn jako region to tak zwany „Wielki Londyn", region administracyjny istniejący od 1965 roku. Składa się on z dwóch obszarów. Pierwszym jest *City of London*, czyli historyczna część Londynu posiadająca prawny status miasta, a drugim otaczające je gminy, których jest 32[288].

Od roku 2000 funkcjonuje organ administracyjny o nazwie *Greater London Authority* (GLA), składający się zburmistrza Londynu iciała nazywanego Zgromadzeniem[289]. Burmistrz jest wybierany bezpośrednio przez mieszkańców Londynu, podczas gdy Zgromadzenie składa się z 25 wybieranych członków (14 reprezentujących okręgi wyborcze, a pozostali wybierani z list partyjnych zgodnie z łączną liczbą głosów w całym Londynie)[290].

Burmistrz Londynu jest przedstawicielem władzy wykonawczej w mieście, a Zgromadzenie ma pełnię władzy ustawodawczej. Burmistrz określa ogólny kierunek zarządzania całym obszarem Wielkiego Londynu[291]. Ma on także obowiązek opracowywać strategie dotyczące jakości powietrza, bioróżnorodności, kultury i turystyki, rozwoju gospodarczego, transportu, usług komunalnych i planowania przestrzennego. Burmistrz

[286] CIHT, *Nations and Regions Map*, https://www.ciht.org.uk/media/9102/ciht-nations-regions-map.pdf, odczyt z dn. 14.01.2025.
[287] Department for Communities and Local Government, *Local government geography and history*, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/7448/1622442.pdf, odczyt z dn 14.01.2025, s. 140-141.
[288] Office for national statistics, a *Beginners Guide to UK Geography (2023)*, https://www.arcgis.com/sharing/rest/content/items/c0db0e8c67d04935bcf1749ca6027fef/data, odczyt z dn. 14.01.2025, s. 17.
[289] London Councils, *The essential guide to London local government*, https://archive.londoncouncils.gov.uk/who-runs-london/essential-guide-london-local-government, odczyt z dn. 14.01.2025.
[290] London.Gov.uk, *About the London Assembly*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does/about-london-assembly, odczyt z dn. 14.01.2025.
[291] London.Gov.uk, *The role of the Mayor of London*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-mayor-does/role-mayor-london, odczyt z dn. 14.01.2025.

ustala roczny budżet dla *Greater London Authority* i dla *GLA Group*, która obejmuje usługi transportowe, policję i straż pożarną[292]. Członkowie Zgromadzenia działają jako kontrolerzy działań burmistrza z prawem do zawetowania planów budżetowych burmistrza (ale tylko większością dwóch trzecich głosów). Ten system „kontroli i równowagi" odzwierciedla system zależności pomiędzy parlamentem a gabinetem premiera na szczeblu centralnym[293].

32 londyńskie rady miejskie gmin i *City of London* zapewniają większość codziennych usług dla swoich mieszkańców. Chodzi tu przede wszystkim o edukację, mieszkalnictwo, usługi socjalne, usługi związane z dbaniem o środowisko i czystość, planowanie przestrzenne oraz o kulturę i punkty rekreacyjne. Są to typowe zadania wypełniane przez samorządy lokalne w całym Zjednoczonym Królestwie. W przypadku Wielkiego Londynu, do obowiązków tych dołącza także organizacja straży pożarnej, policji oraz transportu publicznego[294].

Aktualnie obowiązująca ustawa dotycząca struktury administracyjnej Wielkiego Londynu to *Greater London Authority Act* z 1999 roku. Określa ona prawa i obowiązki oraz relacje pomiędzy burmistrzem a Zgromadzeniem oraz status prawny gmin. Nie określa ona jednak żadnych kompetencji międzynarodowych burmistrza ani Zgromadzenia Wielkiego Londynu[295]. Kompetencje takie przysługują jednak w pewnym stopniu Lordowi Burmistrzowi, który stoi na czele *City of London Corporation*. Lord Burmistrz reprezentuje interesy *City of London* i upewnia się, że działania burmistrza i Zgromadzenia Londynu nie szkodzą *City of London*. Jednocześnie Lord Burmistrz pełni funkcję ambasadora Zjednoczonego Królestwa w zakresie sektora usług i finansów, a więc czysto ekonomicznej sfery dyplomacji miast[296]. Urzędów Burmistrza Londynu i Lorda Burmistrza nie należy mylić; nie są to różne nazwy tego samego urzędu[297]. Mimo rozdźwięku w kompetencjach

[292] *Ibid.*
[293] London.Gov.uk, *What the London Assembly does*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does, odczyt z dn. 14.01.2025.
[294] Gov.uk, *Understand how your council works*, https://www.gov.uk/understand-how-your-council-works, odczyt z dn. 14.01.2025.
[295] Legislation.gov.uk, *Greater London Authority Act of 1999*, https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1999/29/pdfs/ukpga_19990029_en.pdf, odczyt z dn. 14.01.2025, s. 1.
[296] City of London, *The role of the Lord Mayor*, https://www.cityoflondon.gov.uk/about-us/about-the-city-of-london-corporation/lord-mayor/role-of-lord-mayor, odczyt z dn. 14.01.2025.
[297] City of London, *The Lord Mayor and the Mayor of London*, https://www.cityoflondon.gov.uk/about-us/about-the-city-of-london-corporation/lord-mayor/lord-mayor-mayor-of-london, odczyt z dn. 14.01.2025.

międzynarodowych Burmistrz Londynu także jest aktywny w relacjach zagranicznych Londynu, co zostanie przedstawione w następnej sekcji.

7.2. Analiza Londynu jako miasta globalnego w kontekście politycznym

Jak pokazuje poniższa tabela (Tabela 10), Londyn w latach 2014-2024 posiadał dwie udokumentowane umowy międzynarodowe z innymi miastami. W przypadku umowy z Paryżem z 2014 roku było to partnerstwo nastawione na jeden konkretny cel, czyli rozwój komunikacji rowerowej w Londynie. Druga umowa, z Tokio, obejmowała szerszy zakres tematyczny dotyczący planowania przestrzeni miejskiej, transportu publicznego czy ochrony środowiska. Również Tokio czerpało z doświadczeń Londynu w zakresie planowania Igrzysk Olimpijskich i innych dużych imprez masowych.

Tabela 10. Umowy międzynarodowe podpisane przez miasto Londyn z innymi miastami w latach 2014-2024

Data podpisania umowy	Strona umowy	Tytuł lub rodzaj umowy	Najważniejsze postanowienia
09.01.2014	Paryż	Agreement to Share Expertise on Improving Cycling Between Greater London Authority and Paris	Wymiana doświadczeń w zakresie rozwijania ścieżek rowerowych iruchu rowerowego wmiastach oraz popularyzacji pojazdów elektrycznych.
14.10.2015	Tokio	Memorandum of Understanding Between Greater London Authority (GLA) and Tokyo Metropolitan Government (TMG)	Wymiana doświadczeń iwspółpraca w zakresie: • rozwoju przestrzeni miejskiej; • ochrony środowiska; • wymiany kulturowej; • transportu miejskiego; • turystyki; • organizacji dużych wydarzeń sportowych.

Źródła: Tokyo Metropolitan Government, *Memorandum of Understanding Between Greater London Authority (GLA) and Tokyo Metropolitan Government (TMG), Tokyo Metropolitan Government*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/london_2015_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, London.gov.uk, *Mayor of London and Mayor of Paris share cycling expertise*, https://web.archive.org/web/20140718051046/http://london.gov.uk/media/mayor-press-releases/2014/01/mayor-of-london-and-mayor-of-paris-share-cycling-expertise, odczyt z dn. 16.01.2025.

Analiza współpracy Londynu z miastami partnerskimi wskazuje, że współpraca ta ma wymiar bardziej ekonomiczny i kulturowy niż polityczny[298]. Wymienić można

[298] Sister City Info, *Sister cities of London*, http://en.sistercity.info/sister-cities/London.html, odczyt z dn. 16.01.2025.

dziewięć miast partnerskich Londynu: Berlin, Bogotę, Kuala Lumpur, Moskwę, Nowy Jork, Pekin, Santiago de Chile, Szanghaj i Tokio[299]. Zawsze jednak są to współprace i relacje związane z ekonomicznym i kulturowym statusem wymienionych miast[300]. W przypadku umowy z Tokio próżno szukać konkretnych deklaracji w liczącym jedną stronę tekście. Stanowi on raczej o przyjaźni i działaniu na rzecz dobra obywateli Londynu i Tokio, ale też o turystyce i organizacji imprez masowych jak Igrzyska Olimpijskie[301]. Warto jednak odnotować, że partnerstwo z Moskwą było i jest bardzo kontrowersyjne wśród Londyńczyków i wzbudzało wątpliwości ze względu na restrykcyjne rosyjskie prawo uderzające w mniejszości seksualne. Władze Londynu uznały jednak, że nie jest to powód do zrywania relacji między obydwoma miastami, ale okazja do zwalczania uprzedzeń[302]. W przypadku Moskwy trudno znaleźć także informacje o Londynie zrywającym relacje ze stolicą Rosji w kontekście inwazji na Ukrainę z 2022 roku[303].

Podobne wątpliwości pojawiły się w przypadku partnerstwa Londynu z Pekinem, ale w tym przypadku w kontekście działań Chińskiej Partii Ludowej wobec wybuchu pandemii COVID-19 w 2019 roku, którego centrum było chińskie miasto Wuhan. Tu burmistrz Londynu wskazał raczej na przewodnią rolę Ministerstw Spraw Zagranicznych w tej kwestii, a samo partnerstwo nie zostało zakończone[304].

Warto także zauważyć, że poszczególne gminy składające się na Wielki Londyn mają swoje własne miasta partnerskie. Jest to pozostałość z czasów rozwoju ruchu miast partnerskich po II wojnie światowej i dawnych systemów administracyjnych Zjednoczonego Królestwa, gdzie Londyn we współczesnym rozumieniu rozrastał się jako aglomeracja na obszary sąsiednich hrabstw. Podział na hrabstwa został zniesiony, utworzono Wielki Londyn, ale po dziś dzień tylko 5 z 32 gmin Wielkiego Londynu nie

[299] Oxford Royale, *The Twin Cities of Oxford, Cambridge and London*, https://www.oxford-royale.com/articles/twin-cities-oxford-cambridge-london, odczyt z dn. 16.01.2025.
[300] *Ibid*.
[301] Tokyo Metropolitan Government, *Tekst porozumienia pomiędzy Gubernatorem Tokio a Burmistrzem Londynu z 14 października 2015 roku*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/london__documents-on-the-establishment-of-sister-and-friendship-citystate-relationships, odczyt z dn. 17.01.2025.
[302] London,gov.uk, *Twinned city status with Moscow*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does/questions-mayor/find-an-answer/twinned-city-status-moscow, odczyt z dn. 16.01.2025.
[303] M. Weaver, *Friend or foe? The UK cities cutting ties with Russian twins*, https://www.theguardian.com/uk-news/2022/mar/23/uk-cities-cutting-ties-with-russian-twins, odczyt z dn. 30.01.2025.
[304] London,gov.uk, *Beijing's Twin Town Status*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does/questions-mayor/find-an-answer/beijings-twin-town-status, odczyt z dn. 16.01.2025.

posiada ani jednego miasta partnerskiego[305]. Ciekawostka ta sama w sobie obfituje w kolejne ciekawostki takie jak fakt, że najwięcej partnerstw, bo aż osiem, posiadają trzy gminy. Aż dwanaście gmin posiada partnerstwo z miejscowościami dziś leżącymi w obrębie Paryża. Tylko jedna gmina ma partnerstwo z innym miasteczkiem w Anglii, i tylko jedna gmina, Richmond, posiada umowę o partnerstwie z miejscowością o tej samej nazwie (Richmond w stanie Wirginia wUSA). Do tego dwie gminy londyńskie zawarły partnerstwa z czterema miastami w Polsce[306]. Są to partnerstwa o charakterze kurtuazyjnym i kulturowym.

Strona internetowa burmistrza Londynu poświęca raczej niewiele uwagi opisowi międzynarodowych planów i strategii włodarza miasta. Znaleźć można na niej listę zobowiązań burmistrza, która zamyka się w następujących punktach:

- wspieranie londyńskiego przemysłu w kraju i za granicą oraz działania promocyjne na rzecz przyciągania zagranicznych inwestorów i firm;
- zapewnienie londyńskim przedsiębiorstwom dostępu do wspólnego rynku europejskiego i napływu wykwalifikowanych pracowników po *brexit'cie*, a także ochrona statusu Londynu jako światowej stolicy finansowej;
- prowadzenie kampanii *#LondonIsOpen* promującej wizerunek Londynu jako miasta wspierającego przedsiębiorczość, miasta międzynarodowego, otwartego na biznes i na świat pomimo opuszczenia Unii Europejskiej przez Zjednoczone Królestwo[307].

Wymienione cele i założenia są jednoznacznie zorientowane na aktywność gospodarczą, niekoniecznie polityczną. Jednocześnie pojawiający się w zobowiązaniach wątek *brexit'u* czyni całą listę w jakimś stopniu ukształtowaną przez zewnętrzny czynnik polityczny, na który samo miasto nie miało wpływu. Dalej na tej samej stronie znaleźć można opis działań, jakich burmistrz podejmuje się, by realizować zobowiązania:

- spotkania z przywódcami politycznymi i partnerami biznesowymi w kraju;
- prowadzenie misji handlowych i inwestycyjnych za granicą;
- budowanie relacji z najpotężniejszymi metropoliami świata;

[305] Londonist, *Mapped: Twin Towns Of All London Boroughs*, https://londonist.com/london/features/mapped-london-borough-twin-towns, odczyt z dn. 16.01.2025.
[306] *Ibid*.
[307] London.gov.uk, *International Relations*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/press-and-public-affairs/international-relations, odczyt z dn. 15.01.2025.

- współpraca z *London & Partners* i innymi organizacjami w celu zaprezentowania wyjątkowego charakteru miasta na arenie międzynarodowej[308].

Podobnie jak cele i zobowiązania, także i działania burmistrza Londynu mają charakter ekonomiczny. Wyjątek stanowi punkt trzeci, który jest bardziej neutralny i po prostu ogólny. Może on dotyczyć działań czysto politycznych, jak i ekonomicznych i kulturowych. Wspomniane *London & Partners* z kolei jest wspieraną przez Londyn organizacją, której celem jest rozwój ekonomiczny miasta w oderwaniu od założeń politycznych pokroju wymiany doświadczeń w zarządzaniu miastem czy lobbowania na rzecz konkretnych rozwiązań związanych z polityką[309].

Wydaje się, że dyplomację miejską w wykonaniu Londynu cechuje w latach 2014-2024 przede wszystkim działalność ekonomiczna i kulturowa. Aktywny międzynarodowo burmistrz Londynu z lat 2008-2016 – Boris Johnson w istocie podejmował wiele inicjatyw, ale w badanym czasookresie przede wszystkim nawiązał współpracę z Paryżem w zakresie organizacji ruchu rowerowego w Londynie. Była to część trwającej od 2001 roku serii wymian pracowników urzędów miast mającej na celu wymianę doświadczeń i implementację różnorakich rozwiązań z zakresu planowania przestrzennego i ochrony środowiska. Odnotować trzeba także, że w kontekście tej współpracy burmistrz Johnson mówił także o współpracy i promocji kulturalnej[310].

Trzeba jednak odnotować, że w przypadku Londynu działania władz miasta i oficjalne komunikaty zdają się odchodzić od politycznych działań czy aktywności, zamiast tego dotyczą one promocji i działań czysto ekonomicznych, równolegle ze statusem Londynu jako światowej stolicy kultury. Jednocześnie, w zakresie politycznym, Londynowi przypisuje się *branding* miasta jako „stolicy świata" ze względu na etniczną różnorodność jego mieszkańców[311] lub po prostu jako kolebkę „współczesnej brytyjskości", co odbywa się przy wsparciu ze strony rządu centralnego. W przypadku Londynu nie bez konfliktu między miastem a rządem centralnym, który toczył się o

[308] *Ibid*.
[309] London & Partners, *About London & Partners*, https://www.londonandpartners.com/about-us, odczyt z dn. 15.01.2025.
[310] London.gov.uk, *Mayor of London and Mayor of Paris share cycling expertise*, https://web.archive.org/web/20140718051046/http://london.gov.uk/media/mayor-press-releases/2014/01/mayor-of-london-and-mayor-of-paris-share-cycling-expertise, odczyt z dn. 16.01.2025.
[311] T. Parsons, *London is the greatest city in the Word*, https://www.gq-magazine.co.uk/article/tony-parsons-london-capital-world, odczyt z dn. 18.01.2025.

zachowanie wyglądu panoramy miasta[312]. Innymi słowy, współczesny londyńczyk to współczesny Brytyjczyk. Osoba nowoczesna, żyjąca w mieście rozwijającym się ekonomicznie i bogatym w ośrodki kulturowe[313].

Polityczno-ekonomicznym wyzwaniem dla Londynu jest także kwestia *brexit'u* i próby obchodzenia przeszkód dla ekonomii miast brytyjskich, jakie stworzyło wystąpienie Zjednoczonego Królestwa z Unii Europejskiej[314]. Nie są to jednak przeszkody dotyczące Londynu w sposób bezpośredni, alepośredni. Analiza danych ekonomicznych z lat 2016-2021 i dalsze obserwacje prowadzone przez kolejne 3 lata przez Panagiotisa Iliopoulosa, Stefanosa Ioannou i Dariusza Wójcika wskazują raczej, że sektor finansowy Londynu nie został naruszony tak jak prognozowano. Co więcej, w wymienionych latach odnotowano stałe wzrosty zysków z operacji finansowych prowadzonych przez londyńskie *City*. Ci sami badacze zwracają jednak uwagę, że zagrożeniem może być raczej recesja brytyjskiej gospodarki, która w końcu odbije się na samym Londynie[315]. Jest to już jednak kwestia związana bardziej z czynnikiem i warstwą ekonomiczną dyplomacji miejskiej, a niekoniecznie z warstwą polityczną, przynajmniej nie w tak dużym stopniu.

Status Londynu jako miasta globalnego jest niezaprzeczalny. Świadczy o tym wielkość, populacja i znaczenie światowe miasta. Okazuje się jednak, że polityczny wymiar znaczenia Londynu powiązany jest raczej z symboliką miasta, a jego władze zorientowane są o wiele bardziej na ekonomiczny i kulturowy wymiar swojego znaczenia i statusu miasta globalnego. Świadczy o tym także analiza relacji miast brytyjskich i chińskich, gdzie strona chińska jest mocno zorientowana na korzyści ekonomiczne płynące z dyplomacji miejskiej, a Londyn zdaje się odpowiadać na te potrzeby. Jak wskazują Acuto, Morisette, Chan i Leffel, Londyn nadal potrzebuje lepszej strukturyzacji swoich działań i długofalowej

[312] M. Kaika, *Architecture and crisis: re-inventing the icon, re-imag(in)ing London and re-branding the City*, https://research.manchester.ac.uk/files/22771565/SUPPLEMENTARY-1.PDF, s. 461.
[313] P. Kellner, T. W. Harford, *England*, https://www.britannica.com/place/England, odczyt z dn. 18.01.2025.
[314] J. L. Manfredi-Sánchez,
The political economy of city diplomacy, https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/20954816.2021.1899622?casa_token=qKWs3qhAblAAAAAA:kloWiM09m2qSI0Q405bptsxcuWY9AE1NKLbIQWCwj__ZEgdiXI0eKCKdeBAzaz-I35wYDK5dbdo, odczyt z dn. 18.01.2025, s. 243.
[315] P. Iliopoulos, S. Ioannou, D. Wojcik, *The City of London after Brexit: Sticky power in the Global Financial Network*, https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2949694224000051, odczyt z dn. 18.01.2025, s. 7-8.

strategii. Dotyczy to nie tylko Londynu, ale też innych dużych miast z Zjednoczonym Królestwie[316].

8. Czynnik polityczny w Tokio jako przykładzie miasta globalnego

Do początków XVII wieku, Tokio znane jeszcze jako Edo, było małą wioską rybacką u wybrzeży Zatoki Tokijskiej. Dopiero budowa w tamtym rejonie warowni i siedziby szoguna Tokugawy uczyniła z Edo miasto, które w sto pięćdziesiąt lat stało się jednym z największych miast świata będącym politycznym centrum ówczesnej Japonii[317]. W 1868 roku, w trakcie restauracji Meiji, Edo przemianowano na Tokio, a miasto stało się nową stolicą modernizującej się cesarskiej Japonii[318]. Od tamtego czasu Tokio jest w awangardzie miast nie tylko japońskich, aleiświatowych. Miasto jest współzałożycielem dwóch sieci miast: *Asian Network of Major Cities 21*[319] i *C40 Cities Climate Leadership Group*[320]. Oprócz tego Tokio zawarło szereg umów o partnerstwie z innymi miastami. Mimo problemów demograficznych Japonii, ludność Tokio nieprzerwanie rośnie od końca II wojny światowej i szacowana jest na 37 milionów mieszkańców[321].

8.1. Status prawny i administracyjny Tokio

Obszar stołeczny Tokio jest tak duży, że poza Tokio obejmuje także tereny z siedmiu sąsiadujących prefektur[322]. Tokio, ze względu na rozmiar i znaczenie polityczne, posiada status równy prefekturze i jest w administracji japońskiej „metropolią".

---

[316] M. Acuto, M. Morissette, D. Chan, B. Leffel, *'City Diplomacy' and Twinning: Lessons from the UK, China And Globally*, https://www.researchgate.net/profile/Benjamin-Leffel/publication/326438097_'City_Diplomacy'_and_Twinning_Lessons_from_the_UK_China_and_Globally/links/5dc484b9a6fdcc2d2ffb6831/City-Diplomacy-and-Twinning-Lessons-from-the-UK-China-and-Globally.pdf , odczyt z dn. 18.01.2025, s. 21.
[317] S. Mansfield, *Tokio. Biografia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2018, s. 23-24.
[318] *Ibid*., s. 83.
[319] ANMC21, *Member Cities*, https://www.sp.metro.tokyo.lg.jp/seisakukikaku/gaimubu/anmc21/anmc21org/english/member/index.htm, odczyt z dn. 08.01.2025.
[320] C40 Cities, *Tokyo, Japan*, https://www.c40.org/cities/tokyo/, odczyt z dn. 08.01.2025.
[321] The Times of India, *Most populated cities in the world 2024 including Tokyo Dheli Mumbai and more*, https://timesofindia.indiatimes.com/world/us/most-populated-cities-in-the-world-2024/featureshow/115054260.cms, odczyt z dn. 30.01.2025.
[322] Tokyo Metropolitan Area, *Geography of Tokyo*, https://www.metro.tokyo.lg.jp/ENGLISH/ABOUT/HISTORY/history02.htm, odczyt z dn. 08.01.2025.

Tokio jest samorządem obejmującym swoją jurysdykcją 23 specjalne okręgi oraz 39 gmin. Lokalny system zarządzania równoważy potrzebę utrzymania jednolitej administracji i kontroli na całym, gęsto zaludnionym obszarze oraz potrzeby lokalnych społeczności, które mogłyby być zaniedbane w natłoku zadań generowanych przez tak duży obszar. W szczególności w 23 okręgach rząd metropolitalny przejmuje część obowiązków administracyjnych „miasta", takich jak zaopatrzenie w wodę i usługi kanalizacyjne oraz nadzór straży pożarnej, aby zapewnić świadczenie jednolitych, wydajnych usług, podczas gdy okręgi mają pełną swobodę w takich kwestiach jak opieka społeczna, edukacja i mieszkalnictwo[323].

Wspomniane 39 gmin, obok 23 okręgów, to 26 kolejnych miast, 5 mniejszych miasteczek i 8 wsi. Samorząd Tokio i poszczególne samorządy gminne są sobie równe, choć realizują inne zadania. Opisany w poprzednim akapicie samorząd zajmuje się zadaniami administracyjnymi, a samorządy gminne wykonują zadania związane z codziennymi potrzebami mieszkańców[324].

Obszar metropolitalny Tokio jest zarządzany przez Zgromadzenie Metropolitalne i gubernatora. Zgromadzenie Metropolitalne Tokio składa się ze 127 członków wybieranych bezpośrednio przez obywateli Tokio na czteroletnią kadencję jako organ ustawodawczy. Zgromadzenie Metropolitalne Tokio jest formalnym organem decyzyjnym Metropolii Tokio. Ma ono uprawnienia między innymi do uchwalania, zmieniania i uchylania rozporządzeń metropolitalnych, zatwierdzania budżetu i certyfikowania jego rozliczeń oraz wybierania członków do różnego typu organów iinstytucji administracyjnych. Ponadto, należy uzyskać zgodę Zgromadzenia na nominacje na ważne stanowiska, które są dokonywane przez gubernatora (np. wicegubernator). Reprezentując mieszkańców Tokio Zgromadzenie ma również uprawnienia do badania i inspekcji wszystkich aspektów rządu metropolitalnego[325].

Gubernator jest wybierany w wyborach bezpośrednich przez obywateli i reprezentuje Metropolię Tokio w ciągu czteroletniej kadencji. Gubernator ma całkowitą

[323] Tokyo Metropolitan Government, *TMG and the 23 Special Wards*, https://www.metro.tokyo.lg.jp/ENGLISH/ABOUT/STRUCTURE/structure02.htm, odczyt z dn. 15.01.2025.
[324] Tokyo Metropolitan Government, *TMG and the Municipalities*, https://www.metro.tokyo.lg.jp/ENGLISH/ABOUT/STRUCTURE/structure03.htm, odczyt z dn. 15.01.2025.
[325] Tokyo Metropolitan Government, *Organizational Structure of TMG*, https://www.metro.tokyo.lg.jp/ENGLISH/ABOUT/STRUCTURE/structure04.htm, odczyt z dn. 15.01.2025.

kontrolę nad administracją metropolii. W zadaniu tym wspierają go wicegubernatorzy i bardzo liczny personel pomocniczy[326].

Konstytucja Cesarstwa Japonii jest dość jednoznaczna w zakresie polityki zagranicznej. Artykuł 73 konstytucji wprost wymienia wśród kompetencji rządu „kierowanie polityką zagraniczną". Artykuł 72 wspomina jedynie dodatkowo, że obowiązkiem premiera jest przedkładanie Zgromadzeniu Ogólnemu sprawozdań z prowadzenia polityki zagranicznej państwa[327]. W zakresie kompetencji samorządów lokalnych i ich kompetencji ustawa zasadnicza odsyła do stosownej ustawy[328]. Trzeba jednak odnotować, że tak jak miasta desygnowane angażują się w politykę wewnętrzną i zagraniczną np. poprzez już wspomnianą sieć miast *Japan Designated Cities Mayors Association*, tak rząd centralny od lat zachęca samorządy lokalne do działań międzynarodowych.

Rada Władz Lokalnych ds. Międzynarodowych (*Council of Local Authorities for International Relations,* CLAIR), japońska organizacja rządowa, zajmuje się między innymi organizacją szkoleń dla urzędników, które mają przygotowywać ich do działań na arenie międzynarodowej[329]. Publikuje ona także raporty na temat roli samorządów lokalnych w polityce zagranicznej Japonii. W latach 2012[330] i 2016, z uaktualnieniem w 2020[331], ukazały się raporty, które w swojej treści wprost wskazują na zacieranie się kompetencji rządu centralnego i samorządów lokalnych. Z tego powodu nie tylko dobrze widziane, ale i wymagane jest, by samorządy lokalne angażowały się w rozwiązywanie problemów międzynarodowych, opracowywały własne strategie i adaptowały się do panujących na arenie międzynarodowej warunków[332]. Raport wydany w 2020 roku nawet wprost stanowi o „odejściu od prostych relacji na bazie miast partnerskich na rzecz programów oddolnych jak wymiany studenckie i działania w sieciach miast"[333]. Z tego

[326] *Ibid*.
[327] Ambasada Japonii w Polsce, *KONSTYTUCJA JAPONII z 3 listopada 1946 (tłumaczenie prof. Teruji Suzuki)*, https://www.pl.emb-japan.go.jp/relations/konstytucja.htm, odczyt z dn. 15.01.2025.
[328] *Ibid*.
[329] CLAIR, *Local Government Officials Training Programme (LGOTP)*, https://www.clair.or.jp/e/cooperation/lgotp/lgotp.html, odczyt z dn. 15.01.2025.
[330] CLAIR, *Local Government in Japan 2012*, https://www.clair.or.jp/j/forum/pub/pdf/jichi12_en.pdf, odczyt z dn. 15.01.2025, s. 1.
[331] CLAIR, *Local Government in Japan 2016* (2019 Revised Edition), https://www.soumu.go.jp/main_content/000770124.pdf, odczyt z dn. 15.01.2025, s. 1.
[332] *Ibid*., s. 42.
[333] *Ibid*., s. 41.

powodu dobrze widziane jest z perspektywy rządu centralnego Japonii, by samorządy lokalne przyjmowały na siebie część obowiązków związanych z promocją Japonii za granicą, a nawet część kompetencji z zakresu bezpieczeństwa, przede wszystkim cyberbezpieczeństwa[334].

O działaniu CLAIR opowiedzieli więcej pracownicy organizacji w czasie wywiadu, który autor niniejszej dysertacji przeprowadził 25 czerwca 2025 w budynku *Sogo Hanzomon Building* w Tokio. Na wstępie pracownicy CLAIR udzielili informacji na temat funkcjonowania organizacji. Nie podlega ona Ministerstwu Spraw Zagranicznych, ale Ministerstwu Spraw Wewnętrznych jako struktura mająca służyć wsparciem i rozwojowi samorządów lokalnych. Pracownikami CLAIR są urzędnicy pochodzący z samorządów lokalnych delegowani do pracy w Tokio lub w zagranicznych oddziałach CLAIR na okres od roku do dwóch lat. Głównym celem funkcjonowania CLAIR jest pośrednictwo pomiędzy japońskimi samorządami asamorządami zagranicznymi; najczęściej odbywa się ono właśnie poprzez przedstawicielstwa. CLAIR opracowuje też projekty umów zagranicznych pozwalających na nawiązanie współpracy między miastami partnerskimi (1800 nawiązanych partnerstw), ale także zbiera ankiety na temat działalności międzynarodowej samorządów. Według pracowników CLAIR zwrotność takich ankiet przy 1800 wysłanych zapytaniach wynosi około 1/3. Jednocześnie CLAIR wyłącznie publikuje dane, nie opracowuje ich i nie prowadzi związanej z nimi analityki.

Tokijska centrala CLAIR składa się z Departamentu Spraw Generalnych, Departamentu Promocji Multikulturalizmu, Departamentu Wymiany Międzynarodowej i Relacji Gospodarczych i Departamentu Zarządzania Programem JET. Oprócz tego, CLAIR posiada jedno biuro w każdej z 47 prefektur Japonii i 20 biur w miastach desygnowanych oraz przedstawicielstwa zagraniczne. Rzeczone przedstawicielstwa znajdują się w Nowym Jorku, Londynie, Pekinie, Paryżu, Singapurze, Seulu i Sydney. Nad centralą w Tokio pieczę trzyma sekretarz generalny, a nad nim znajdują się zarząd dyrektorów, zarząd doradców oraz prezydent i wiceprezydent CLAIR, doradca i audytor.

W przeciwieństwie do innych organizacji i agend tego typu CLAIR nie jest finansowana z budżetu państwa. Środki na swoją działalność organizacja pozyskuje od samych samorządów zrzeszonych w jej ramach. Udzielający wywiadu pracownicy

[334] *Ibid.*, s. 43.

przyznali, że przeważająca większość miast i innych samorządów lokalnych Japonii korzysta z pomocy CLAIR w realizacji działań międzynarodowej i uiszcza roczną składkę członkowską. Poza CLAIR znajdują się raczej samorządy zbyt małe, by posiadać fundusze na działalność międzynarodową. Z drugiej strony, pracownicy CLAIR wskazują na fakt, że członkiem CLAIR jest *Tokyo Metropolitan Government* oraz, oddzielnie, wchodzące w jego skład 23 okręgi specjalne.

Pracownicy CLAIR wskazują jako flagowy przykład działalności swojej instytucji program współpracy międzynarodowej JET. *Japan Exchange and Teaching Programme* za cel ma łączenie ze sobą pracowników różnych samorządów lokalnych z całego świata. W jego ramach do Japonii przybywają młode osoby, by pracować w urzędach samorządów lokalnych, być nauczycielami języków obcych lub angażować się w japońską działalność sportową na poziomie samorządowym. Jest to najważniejsza forma aktywności CLAIR, organizowana we współpracy z rządem centralnym Japonii. W czasie wywiadu podano, że od 1987 roku w wymianie JET wzięło udział 77 tysięcy osób.

Zdaniem pracowników CLAIR udzielających wywiadu nie istnieją dające się zdefiniować różnice i podobieństwa w działaniach samorządów lokalnych w Japonii na polu paradyplomacji i dyplomacji miejskiej. Poszczególne samorządy są specyficzne ze względu na rozmiar, zamożność, położenie geograficzne czy poziom uprzemysłowienia. Różnice te generują raczej podobne potrzeby. Jedyną zmienną, jaką CLAIR jest w stanie wskazać i zdefiniować, jest postać burmistrza czy zarządcy danego regionu. Aktywność międzynarodowa samego regionu czy miasta zależy przede wszystkim od stosunku osoby u władzy do paradyplomacji i dyplomacji miejskiej. To jedyna różnica, którą udało się wskazać w czasie wywiadu.

Wyzwaniem dla działalności CLAIR była pandemia COVID-19 oraz okres tuż po zniesieniu obostrzeń. Okazało się, że pandemia zdezintegrowała relacje pomiędzy samorządami i potrzebna była odbudowa i powtórne nawiązanie wielu relacji, co zajmowało wiele czasu, ale udało się przy wydatnej pomocy przedstawicielstw zagranicznych. Z odpowiedzi pracowników wynika także, że pandemia była dla CLAIR większym wyzwaniem niż konflikty międzypaństwowe. Te rzadko wpływają na relacje między miastami i samorządami prowadząc do zerwania umów partnerskich. W takich przypadkach CLAIR, jako część MSW, działa zgodnie z wykładnią stosowaną przez rząd

Japonii, a nie wbrew niemu. W czasie wywiadu ustalono jednak, że samorządy japońskie i te pochodzące z Tajwanu zaczęły dynamicznie nawiązywać kolejne współprace, które mają charakter półoficjalny i nie są wspierane przez CLAIR[335].

W takim klimacie politycznym Tokio może spełniać się jako miasto globalne i aktywny „agent japońskich ministerstw spraw zagranicznych i wewnętrznych". Trudno jest mówić o jakimkolwiek obchodzeniu czy, znanym w literaturze dotyczącej miast globalnych i dyplomacji miejskiej w ogóle, pojęciu *bypass'u* rządu centralnego. Miasta działają w stosunkach międzynarodowych często dokonując tak zwanego *bypass'u*, czyli ominięcia rządu centralnego, gdy ten nie przyjmuje pewnych rozwiązań i umów międzynarodowych, które miasto może uznać za pożyteczne i inkorporować je do swojego prawa lokalnego. Przykład takiego działania może stanowić kwestia Porozumienia paryskiego dotyczących ograniczenia emisji dwutlenku węgla odrzuconych przez, np. rząd federalny USA, ale przyjętych przez szereg amerykańskich miast[336]. Sytuacja w Japonii jest odmienna, ponieważ to rząd centralny Japonii wymaga od samorządów lokalnych aktywności międzynarodowej. W przypadku Tokio są to umowy międzynarodowe i partnerstwa z miastami na całym świecie[337].

8.2. Analiza Tokio jako miasta globalnego w kontekście politycznym

Tokio jest bardzo aktywnym miastem na arenie międzynarodowej. Początków dyplomacji miejskiej tego miasta można szukać już w roku 1960 w momencie podpisania umowy o partnerstwie z Nowym Jorkiem. Od tamtego czasu Tokio nawiązało jeszcze 11 oficjalnych partnerstw z miastami z całego świata. Na liście miast partnerskich, oprócz wspomnianych Nowego Jorku i Londynu (które są odpowiednio najstarszym i najnowszym

[335] Pełny tekst notatki sporządzonej w trakcie wywiadu oraz dodatkowe informacje związane z jego przeprowadzeniem znajdują się w oddzielnej sekcji na końcu niniejszej pracy doktorskiej (strona 275).
[336] A. Szpak, R. Gawłowski, J. Modrzyńska, P. Modrzyński, *Pact of Free Cities – a New Form of European Cities' Cooperation*, „Polish Political Science Yearbook", tom 52, nr 1, 2023, https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/ppsy/52/ppsy202308.pdf, odczyt z dn. 15.01.2025, s. 4.
[337] Project Section, International Affairs Division, *Office of the Governor for Policy Planning, City to City Diplomacy*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/001-101-000986, odczyt z dn. 15.01.2025.

miastem partnerskim), znajdują się także Pekin, Paryż, stan New South Wales w Australii, Seul, Dżakarta, stan Sao Paulo w Brazylii, Kair, Moskwa, Berlin i Rzym[338].

Oprócz tego Tokio podpisało w latach 2014-2024 aż 20 różnych umów międzynarodowych z innymi miastami. Tabela poniżej (Tabela 11.) przedstawia umowy o charakterze politycznym oraz ich tematykę i strony.

Tabela 11. Umowy międzynarodowe podpisane przez miasto Tokio z innymi miastami w latach 2014-2024

Data podpisania umowy	Strona umowy	Tytuł umowy	Najważniejsze postanowienia
23.07.2014	Seul	Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Tokyo Metropolitan Government and the Seoul Metropolitan Government	Wymiana doświadczeń w zakresie: • miejskich środków bezpieczeństwa i ochrony środowiska; • turystyki; • wymian kulturalnych; • współpracy technicznej; • zdrowia i opieki społecznej; • opieki pielęgniarskiej; • środków przeciwdziałających niskiemu przyrostowi naturalnemu.
03.02.2015	Seul	Joint Statement by the Governor of Tokyo and Mayor of Seoul	Wymiana doświadczeń w zakresie: • miejskich środków bezpieczeństwa i ochrony środowiska; • turystyki; • wymian kulturalnych; • współpracy technicznej; • zdrowia i opieki społecznej; • środków przeciwdziałających niskiemu przyrostowi naturalnemu; • pracy akademickiej; • zarządzania kryzysowego.
29.10.2014	Berlin	Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Tokyo Metropolitan Government and the City of Berlin	Wymiana doświadczeń w zakresie: • rozwoju obszarów miejskich; • ochrony środowiska. Wymiana kulturalna.
14.05.2024	Berlin	Joint Communique of the Federal State of Berlin (Federal Republic of Germany) and the Tokyo Metropolitan Government (Japan)	Wspólne stanowisko na temat dalszej współpracy w zakresie ochrony środowiska i ograniczenia emisji dwutlenku węgla.
19.05.2015	Stan New	Memorandum of	Wymiana doświadczeń i współpraca w zakresie:

[338] Tokyo Metropolitan Government, *City to City Diplomacy*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/001-101-000986, odczyt z dn. 17.01.2025.

	South Wales, Australia	Understanding on Exchange and Cooperation Between the Tokyo Metropolitan Government and the New South Wales Government	• promocji sportu; • edukacji; • planowania przestrzennego.
06.02.2024	Stan New South Wales, Australia	Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Tokyo Metropolitan Government and the New South Wales Government	Wymiana doświadczeń i współpraca w zakresie: • promocji sportu; • edukacji; • wdrażania odnawialnych źródeł energii; • planowania przestrzennego.
10.06.2025	Tomsk (region)	Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Tokyo Metropolitan Government (Japan) and the Tomsk Regional Administration (Russian Federation)	Wymiana doświadczeń i współpraca w zakresie: • partnerstw uniwersyteckich; • chorób zakaźnych; • rozwoju turystyki; • gospodarki odpadami.
14.10.2015	Londyn	Memorandum of Understanding Between Greater London Authority (GLA) and Tokyo Metropolitan Government (TMG)	Wymiana doświadczeń i współpraca w zakresie: • rozwoju przestrzeni miejskiej; • ochrony środowiska; • wymiany kulturowej; • transportu miejskiego; • turystyki; • organizacji dużych wydarzeń sportowych.
22.10.2015	Moskwa	Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Tokyo Metropolitan Government (Japan) and the Government of Moscow (Russian Federation)	Wymiana doświadczeń i współpraca w zakresie: • rozwoju przestrzeni miejskiej; • sportu i infrastruktury sportowej; • recykling odpadów.
28.10.2015	Paryż	Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Tokyo Metropolitan Government and the City of Paris	Wymiana doświadczeń i współpraca w zakresie: • ochrony środowiska naturalnego; • kultury; • sportu; • rozwój przestrzeni miejskiej; • turystyki.
23.10.2017	Paryż	Joint Communiqué of the Governor of Tokyo and the Mayor of Paris	Oświadczenie z okazji 35-lecia współpracy między Paryżem i Tokio o planach pogłębienia dotychczasowej współpracy.
07.08.2021	Paryż	Joint Declaration between Tokyo and Paris	Oświadczenie z okazji przekazania flagi olimpijskiej o planach pogłębienia dotychczasowej współpracy, przede wszystkim w zakresie zwalczania pandemii COVID-19.
11.10.2016	Region	Joint Communique of the	Oświadczenie dotyczące ogólnej wymiany

	stołeczny Brukseli	Tokyo Metropolitan Government (Japan) and the Government of Brussel-Capital Region (Kingdom of Belgium)	doświadczeń i o przyjaźni Brukseli i Tokio.
25.07.2018	Los Angeles	Memorandum of Understanding Between the Tokyo Metropolitan Government and the City of Los Angeles	Wymiana doświadczeń i współpraca w zakresie: • Igrzysk Olimpijskich; • zrównoważonego rozwoju; • adaptacji miasta do nowych warunków klimatycznych i społecznych; • funkcjonowanie portów.
27.08.2021	Los Angeles	Memorandum of Understanding between the City of Los Angeles and the Tokyo Metropolitan Government	Oświadczenie o planach pogłębienia dotychczasowej współpracy, przede wszystkim w zakresie zwalczania pandemii COVID-19 i wymiany doświadczeń w zakresie organizacji Igrzysk Olimpijskich.
26.08.2019	Pekin	Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Tokyo Metropolitan Government and the People's Government of Beijing Municipality	Wymiana doświadczeń i współpraca w zakresie: • innowacji naukowych i technologicznych; • edukacji; • sportu; • zdrowia i opieki pielęgniarskiej; • planowania urbanistycznego; • ochrony środowiska; • transportu publicznego; • dostępu do czystej wody.
01.09.2022	Kuala Lumpur	Letter of Intent between The Tokyo Metropolitan Government and Kuala Lumpur City Hall	Wymiana doświadczeń i współpraca w zakresie: • rozwoju infrastruktury miejskiej i przystosowania jej do osób starszych; • odpowiedzi na wyzwania związane ze zmianą klimatu; • wyzwań technologicznych dla miast.
21.08.2023	Helsinki	Joint Communique of the City of Helsinki (Republic of Finland) and the Tokyo Metropolitan Government (Japan)	Oświadczenie o współpracy i dobrych stosunkach wydane przy okazji wizyty Gubernatora Tokio w Helsinkach.
30.11.2023	Abu Dhabi	Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between Abu Dhabi (The United Arab Emirates) and the Tokyo Metropolitan Government (Japan)	Wymiana doświadczeń i współpraca w zakresie: • cyfryzacji; • zrównoważonego rozwoju i zmian klimatycznych; • planowania urbanistycznego; • zwiększania jakości usług komunalnych.
16.05.2024	Ułan Bator	Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Governor’s Office of the Capital City of Ulaanbaatar (Mongolia) and the Tokyo Metropolitan	Wymiana doświadczeń i współpraca w zakresie: • planowania urbanistycznego; • ochrony środowiska; • wodociągów i kanalizacji; • transportu publicznego; • sportu i turystyki; • ochrony zdrowia.

		Government (Japan)	

Źródła: Tokyo Metropolitan Government, *City to City Diplomacy*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/001-101-000986, odczyt z dn. 17.01.2025,Tokyo Metropolitan Government, *Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Tokyo Metropolitan Government and the Seoul Metropolitan Government*,https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/seoul_2014_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Joint Statement by the Governor of Tokyo and Mayor of Seoul*,https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/seoul_2015_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Tokyo Metropolitan Government and the City of Berlin*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/berlin_2014_mou,odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government,*Joint Communique of the Federal State of Berlin (Federal Republic of Germany) and the Tokyo Metropolitan Government (Japan)*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/berlin_2024_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Tokyo Metropolitan Government and the New South Wales Government*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/nsw_2015_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Tokyo Metropolitan Government and the New South Wales Government*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/nsw_2024_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Tokyo Metropolitan Government (Japan) and the Tomsk Regional Administration (Russian Federation)*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/tomsk_2015_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Memorandum of Understanding Between Greater London Authority (GLA) and Tokyo Metropolitan Government (TMG), Tokyo Metropolitan Government*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/london_2015_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Tokyo Metropolitan Government (Japan) and the Government of Moscow (Russian Federation)*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/moscow_2015_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Tokyo Metropolitan Government and the City of Paris*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/paris_2015_mou,odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Joint Communiqué of the Governor of Tokyo and the Mayor of Paris*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/paris_2017_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Joint Declaration between Tokyo and Paris*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/paris_2021_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Joint Communique of the Tokyo Metropolitan Government (Japan) and the Government of Brussel-Capital Region (Kingdom of Belgium)*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/brussels_2016_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Memorandum of Understanding Between the Tokyo Metropolitan Government and the City of Los Angeles, Tokyo Metropolitan Government*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/la_2018_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Memorandum of Understanding between The City of Los Angeles and the Tokyo Metropolitan Government, Tokyo Metropolitan Government*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/la_2021_mou,odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Tokyo Metropolitan Government and the People's Government of Beijing, Tokyo Metropolitan Government*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/beijing_2019_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Municipality Letter of Intent between The Tokyo Metropolitan Government and Kuala Lumpur City Hall*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/kuala-lumpur_2022_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Joint Communique of the City of Helsinki (Republic of Finland) and the Tokyo Metropolitan Government (Japan)*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/helsinki_2023_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between Abu Dhabi (The United Arab Emirates) and the Tokyo Metropolitan Government (Japan)*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/abu-dhabi_2023_mou, odczyt z dn. 17.01.2025, Tokyo Metropolitan Government, *Memorandum of Understanding on Exchange and Cooperation Between the Governor's Office of the Capital City of Ulaanbaatar (Mongolia) and the Tokyo Metropolitan Government (Japan)*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/ulaanbaatar_2024_mou, odczyt z dn. 17.01.2025.

Analiza stosunkowo krótkich dokumentów (najdłuższe z nich liczą zaledwie dwie strony) ukazuje bardzo utylitarny charakter relacji miejskich z Tokio. Dotyczą one kwestii i problemów, z których znana jest współczesna Japonia i na które narażone są miasta o dużej gęstości zaludnienia. Tokio angażuje się w poszukiwania skutecznych sposobów profilaktyki przed chorobami zakaźnymi, pobudzenia przyrostu naturalnego i rozwoju infrastruktury przygotowanej dla coraz bardziej starzejącego się społeczeństwa. Dodatkowo Tokio rozwijało kontakty z miastami takimi jak Seul, Los Angeles, Londyn, Pekin i Paryż, które organizowały w przeszłości Igrzyska Olimpijskie i Paraolimpijskie. Była to oczywiście część przygotowań miasta do organizacji Igrzysk w roku 2021. Wydaje się także, że intensywność i różnorodność tematów regulowanych przez umowy jest skorelowana z geograficzną bliskością miast. Tokio chętniej angażuje się w intensywną współpracę z miastami azjatyckimi niż europejskimi.

Warto wspomnieć w tym miejscu o inicjatywie współpracy między 23 specjalnymi okręgami tworzącymi Tokio a szeregiem samorządów lokalnych z zagranicy w zakresie utrzymywania czystości w miastach. Okręgi samodzielnie zajmują się wywozem i utylizacją odpadów bez udziału *Tokyo Metropolitan Government* za pośrednictwem spółdzielni *Clean Tokyo Authority 23* (CAT23). Od 2011 roku CAT23 prowadzi program wymiany *know-how* w zakresie utylizacji i pozyskiwania energii z odpadów z innymi samorządami lokalnymi z całego świata[339].

Podane poniżej informacje pochodzą z wywiadu przeprowadzonego przez autora niniejszej rozprawy z pracownikami CAT23 w dniu 18 czerwca 2025 roku w godzinach 14:00-15:30 w budynku *Tokyo Ward Council Hall*. Zapytani o motywacje i cele dla swojej działalności międzynarodowej pracownicy CAT23 wskazują na fakt, że w krajach rozwijających się, przechodzących przez proces dynamicznej industrializacji, powstaje dużo odpadów, na których utylizację rządy i samorządy lokalne często nie są gotowe. Wynika to z braku infrastruktury, technologii czy generalnego *know-how*. Celem międzynarodowej działalności CAT23 jest zatem przekazywanie doświadczeń z zakresu sprzątania przestrzeni miejskiej, utylizacji odpadów i pozyskiwania energii z odpadów

[339] A. Sasaki, M. Kojima, *International Environmental Cooperation by Municipalities in Japan: Prospects and Possibilities of Regional Collaboration*, https://www.ide.go.jp/library/English/Publish/Reports/Ec/pdf/201903_ch08.pdf?_previewDate_=null&_previewToken_=&revision=0&viewForce=1&_tmpCssPreview_=, odczyt z dn. 23.06.2025, s. 12-13.

organicznych. Jako motywacja dla ogólnej działalności tego typu jest troska o środowisko naturalne i odpowiedzialność za nie na całym świecie. Pracownicy CAT23 widzą swoje działania jako wkład w zagraniczną promocję Japonii i japońskiego ministerstwa środowiska. Działaniami w tym zakresie są zainteresowani przedstawiciele władz okręgów. Nie tylko oferują przestrzeń do informowania przez CAT23 o swojej działalności, ale także chcą angażować się w procesy decyzyjne z tym związane.

Współpraca międzynarodowa CAT23 z innymi samorządami lokalnymi jest inicjowana z zewnątrz przez zainteresowane współpracą samorządy. Nie tylko tokijska, ale cała japońska infrastruktura utylizacji odpadów jest znana z wysokiej jakości i cieszy się dużą estymą wśród przedstawicieli samorządów lokalnych nie tylko w Azji, ale też na innych kontynentach. Działania z zakresu dzielenia się *know-how* przez CAT23 nie są połączone np. z listą miast partnerskich Tokio ze względu na spółdzielczy charakter instytucji, ani nie jest ona prowadzona jak w przypadku takich japońskich miast jak Kitakiushu City. Oferują one tzw. „pakiet", czyli współpracę na polu wymiany doświadczeń z zakresu utylizacji odpadów i współpracę gospodarczą, będącą promocją lokalnych przedsiębiorstw. CAT23 przez to może pochwalić się szeroką gamą kontaktów i relacji, które zostały nawiązane w latach 2011-2024. Organizacja prowadzi ożywione relacje z samorządami i miastami chińskimi. Kolejne państwa, z których pochodzi wielu partnerów okręgów specjalnych Tokio, to Filipiny, Indonezja oraz Wietnam. Pracownicy CAT23 chwalą się także kontaktami z szeregiem partnerów z Afryki, a także przedstawicielami rządów centralnych. Wizytę w *Tokyo Ward Council Hall* i placówkach CAT23 odbywali także minister środowiska Uzbekistanu i wiceminister środowiska Gruzji. Kontakty z Japończykami nawiązują także Amerykanie i Brytyjczycy. Ci jednak zainteresowani są bardziej technologią z zakresu pozyskiwania energii elektrycznejz biomasy i odpadów organicznych. W latach 2011-2021, ogółem nawiązano współpracę z samorządami z 17 krajów iprzyjęto około 40 000 stażystów i gości w zakładach utylizacji odpadów i elektrowniach w całym Tokio.

Jak już zostało wspomniane wcześniej, głównym profilem działania CAT23 jest oferowanie okazji do poznawania nowych rozwiązań, technologii i infrastruktury za pośrednictwem zdalnych sympozjów albo wizyt w Tokio. Jak wskazano w czasie wywiadu,jest to forma działalności, którą wymusiła pandemia COVID-19. Przed 2020

rokiem, a nawet wcześniej, współpraca była dużo bardziej rozwinięta po stronie CAT23. Częstą praktyką w tamtym czasie były wizyty inżynierów i techników z Japonii w samorządach lokalnych innych państw, zaś celem tych wizyt było prowadzenie prac konstrukcyjnych i konceptualizacji na miejscu, w którym miałaby powstać infrastruktura taka jak sortownie i składowiska śmieci czy elektrownie. Jak wskazują pracownicy organizacji, tego typu działalność nastręczała im wielu problemów logistycznych i zdecydowano się na jej ograniczanie, co pandemia tylko przyspieszyła.

Mówiąc o aktualnych przeszkodach w działalności pracownicy CAT23 wskazują na bariery językowe, ale także na różnice w podejściu do problemu oczyszczania. Tokio wydaje się wielu partnerom wzorem nieosiągalnym, miastem o dużej powierzchni i populacji liczącej 37,2 milionów osób. Pomimo tych czynników 23 okręgi specjalne pozostają bardzo czystą, uporządkowaną i zadbaną przestrzenią miejską. CAT23 zwraca uwagę na dużą skalę problemu zanieczyszczenia środowiska i nieporządku występującego w Tokio jeszcze w drugiej połowie XX wieku oraz na tzw. „wojnę ze śmieciami" wypowiedzianą przez miasto w 1971 roku. Dlatego też zadaniem i wyzwaniem samym w sobie wskazywanym przez organizację jest prezentacja przemiany Tokio i edukacja na temat procesu zaprowadzania porządku w zagranicznych samorządach i miastach. Jednocześnie, CAT23 współpracuje także z rządem Japonii i organizacjami takimi jak *Japan International Cooperation Agency* (JICA) na rzecz osiągania swoich celów.

Budżet CAT23 składa się przede wszystkim z podatków od mieszkańców 23 okręgów specjalnych, dochodów ze sprzedaży energii elektrycznej i opłat za wywóz odpadów. Drugim ważnym źródłem finansowania są dotacje od rządu Japonii. Przed pandemią działalność CAT23 była bardziej rozwinięta i, jak wskazują sami pracownicy organizacji, podróże i pracę inżynierów i techników dodatkowo finansowało ministerstwo środowiska Japonii i prywatni inwestorzy, w podobny sposób jak w przypadku „pakietów współpracy" oferowanych przez inne japońskie miasta. Rząd centralny Japonii i prywatni inwestorzy dotowali CAT23 jednocześnie promując japońskie przedsiębiorstwa w samorządach lokalnych innych państw. Udzielający wywiadu reprezentanci CAT23

zaznaczają, że nigdy nie pobierali i nie pobierają opłat od zwracających się o pomoc samorządów[340].

Tokio uczestniczy od 2018 roku w spotkaniach grupy Urban 20 (U 20). Jest to inicjatywa z zakresu dyplomacji miejskiej ustanowiona 12 grudnia 2017 roku przez burmistrzów Buenos Aires i Paryża we współpracy z C40 i *United Cities and Local Governments*. Jest to grupa będąca ciałem pomocniczym i doradczym dla grupy G20. Przedstawiciele miast w czasie obrad wypracowują wspólne stanowiska i rekomendacje dla państw członkowskich G20 w celu wskazania roli miast w stosunkach międzynarodowych i lepszego pojmowania pewnych kwestii, z perspektywy samorządów lokalnych i społeczności, a nie tylko z perspektywy rządów centralnych[341]. Te kwestie to m.in. walka z głodem iubóstwem, zrównoważony rozwój, aletakże reformy organizacji międzynarodowych i demokratyzacja procesów decyzyjnych na świecie[342]. Oprócz tego w 2022 roku stolica Japonii została współzałożycielem *Global City Network for Sustainability* (G-NETS)[343]. W założeniu jest to forum dla miast do spotkań i dyskusji na temat sposobów rozwiązywania wspólnych problemów.

Po Igrzyskach Olimpijskich i Paraolimpijskich, które odbyły się z opóźnieniem w 2021 roku (przez wybuch pandemii COVID-19), Tokio uznało, że na Igrzyskach można zbudować nowy wizerunek Tokio jako miasta jeszcze bardziej globalnego i atrakcyjnego turystycznie. W założeniu Tokio ma szybko reagować na międzynarodowe problemy, zagrożenia i trendy oraz być miastem niskoemisyjnym, ajednocześnie metropolią atrakcyjną turystycznie i nowoczesną. By zrealizować ten cel powstała strategia *Policy for the Promotion of the Global City Strategy Project* będąca częścią większego planu rewitalizacji Tokio *Future Tokyo: Tokyo's Long-Term Strategy*[344].

Główne cele i założenia strategii to przede wszystkim zwiększenie obecności i aktywności międzynarodowej Tokio, które ma zaowocować jeszcze większym

[340] Pełny tekst notatki sporządzonej w trakcie wywiadu oraz dodatkowe informacje związane z jego przeprowadzeniem znajdują się w oddzielnej sekcji na końcu niniejszej pracy doktorskiej (strona 271).
[341] Tokyo Metropolitan Government, *Urban 20 (U20)*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/001-101-001136, odczyt z dn. 17.01.2025.
[342] Urban 20, *Comunique 2024*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/u20-communique-2024, odczyt z dn. 17.01.2025, s. 3-6.
[343] Tokyo Metropolitan Government, *Global City Network for Sustainability (G-NETS)*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/001-101-000984, odczyt z dn. 17.01.2025.
[344] Tokyo Metropolitan Government, *Basic Strategy for City Diplomacy*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/001-101-000976, odczyt z dn. 17.01.2025.

unowocześnieniem miasta w zakresie transformacji cyfrowej, a także integracji społeczeństwa. Drugim zadaniem jest wdrożenie inicjatyw takich jak informowanie społeczności międzynarodowej o działaniach Tokio i promowanie ich, wzmocnienie relacji z miastami partnerskimi i ambasadami Japonii oraz szkolenie personelu, który będzie wdrażał te i inne polityki międzynarodowe w przyszłości[345].

Takie cele i założenia są wdrażane poprzez szereg działań, które przygotowane zostały w oparciu o konsultacje z ekspertami od stosunków międzynarodowych i polityk miejskich. *Policy for the Promotion of the Global City Strategy Project* proponuje działania w trzech blokach:

- Komunikacja: mocna strona Tokio to duże doświadczenie władz w zarządzaniu miastem globalnym i fakt ten powinien pojawiać się w brandingu miasta, czyli kreacji marki i wizerunku miasta w celu przyciągania do niego konkretnych grup takich jak np. nowi, wykształceni pracownicy, artyści, lub turyści[346]. Kultura i atrakcje turystyczne Tokio powinny być odpowiednio odświeżane i promowane w nowej formie.
- Łączenie: należy budować u mieszkańców Tokio świadomość globalności ich miasta, a także dbać o mieszkańców Tokio pochodzących z innych krajów. Strategia widzi ich jako ambasadorów, a ich zadowolenie z życia w Japonii jako kluczowe dla wizerunku miasta jako atrakcyjnego miejsca do życia i różnego rodzaju partnerstw.
- Rozwój: istnieje potrzeba wykorzystywania nowoczesnych technologii do zwiększania atrakcyjności i dostępności tokijskich uczelni wyższych dla studentów zagranicznych poprzez nauczanie zdalne. Tokio musi samo opracowywać takie rozwiązania, które uczynią miasto lepiej scyfryzowanym oraz uczyć się od innych metropolii na świecie, by rozwijać już gotowe rozwiązania[347].

Ten opis pokrywa się zinformacjami pozyskanymi w toku wywiadu z pracownikami Działu Stosunków Międzynarodowych *Tokyo Metropolitan Government*, choć dodali oni także kilka uwag na temat pracy samego pionu dyplomatycznego miasta. Pierwsze pytanie zadane urzędnikom TMG dotyczyło podziału działań

[345] Office of the Governor for Policy Planning Tokyo Metropolitan Government, *Policy for the Promotion of the Global City Strategy Project Table of Contents*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/contents_policy-for-the-promotion-of-the-global-city-strategy-1, odczyt z dn 17.01.2025, s. 3.
[346] K. Dinnie, *Introduction to the Theory of City Branding*, [w:] *City Branding. Theory and Cases*, red. Keith Dinnie, Palgrave McMillan, Londyn-NowyJork 2011, s. 3.
[347] *Ibid*., s. 49.

paradyplomatycznych i dyplomacji miejskiej na polityczne, ekonomiczne i kulturowe. Według odpowiedzi pracowników udzielających wywiadu, działania podejmowane przez Dział Stosunków Międzynarodowych są bardzo często na tyle złożone i obejmują tak wiele różnych działań, że podział ich na trzy „warstwy", które pojawiają się w literaturze na temat paradyplomacji, jest w gruncie rzeczy bardzo trudny, jeśli nie niemożliwy. Urzędnicy udają się na wyjazdy za granicę, w czasie których zajmują się jednocześnie promocją turystyki, biznesu i kwestiami problemów politycznych często w ciągu jednego spotkania.

Łączy się to także z celami i priorytetami tokijskiej dyplomacji miejskiej, która z jednej strony opiera się na usprawnianiu funkcjonowania miasta, a z drugiej na wymianie doświadczeń i pomocy miastom z państw globalnego południa. Zdaniem pracowników TMG, Tokio, tak jak cała Japonia, zmaga się z problemami starzenia się społeczeństwa i zmniejszania się populacji i rynku pracy, ale stolica odczuwa niekorzystne trendy społeczne w bardziej dotkliwy sposób. Dyplomacja miejska jest szansą na znajdowanie rozwiązań problemów, które mogą w kolejnych latach znacząco utrudniać funkcjonowanie obywatelom Tokio. Jednocześnie urzędnicy wskazali na duży poziom rozwoju Tokio i uporanie się w ostatnich dekadach przez miasto z wieloma problemami takimi jak wywóz nieczystości czy problem smogu. W czasie wywiadu wskazano właśnie na smog jako na przykład problemu, z którym Tokio pomaga walczyć innym miastom.

W czasie wywiadu opisana została krótko specyfika tokijskiej dyplomacji. Istotną częścią strategii i ambicji Tokio w tym zakresie jest osoba gubernatora Tokio, który może widzieć w dyplomacji miejskiej ważną formę działania albo mało istotne aktywności. Jednocześnie, zaangażowanie społeczeństwa i innych grup, takich jak instytucje kultury, jak muzea czy lokalny biznes, jest praktycznie zerowe i Tokio rekrutuje spośród tokijczyków wolontariuszy do wydarzeń o charakterze masowym albo organizuje własne wydarzenia kulturalne bez większego udziału muzeów.

Dodatkowo poruszony został temat przeszkód i trudności napotykanych przez Dział Stosunków Międzynarodowych w trakcie działania. Pierwszą z nich są niewielkie nakłady finansowe na działalność międzynarodową Tokio oraz mała baza pracowników. Prowadzi to do sytuacji, w których Tokio musi odrzucać propozycje współpracy międzynarodowej od innych samorządów lokalnych. Przy poszukiwaniu dodatkowych funduszy i sponsorów problemem okazuje się być brak zrozumienia społeczeństwa dla idei paradyplomacji czy

dyplomacji miast. Jako inną przeszkodę wskazano sytuację po pandemii COVID-19, która znacząco ograniczyła relacje między miastami, prowadząc do ich regresu. Jako przykład odbudowy tokijskiej dyplomacji miejskiej podano organizację G-NETS, która w tym kontekście zajmuje się współpracą miast globalnych przede wszystkim w zakresie rozwiązywania problemów społecznych takich jak równouprawnienie kobiet, zdrowie, ale też takimi tematami jak skażenie środowiska, jakość wody i żywności czy relacja miast ze środowiskiem naturalnym[348].

W zakresie politycznym Tokio okazuje się być bardzo sprawnym i ambitnym miastem globalnym. Aktywność Tokio jest z jednej strony budowana przez rząd Japonii, który nadaje miastu szerokie kompetencje i wymaga od niego aktywności międzynarodowej. Z drugiej zaś, aby funkcjonować, tak duża metropolia jak stolica Japonii musi nawiązywać strategiczne partnerstwa, które pozwolą usprawnić każdy możliwy aspekt funkcjonowania miasta od ochrony wody pitnej, po przygotowywanie infrastruktury miejskiej dla coraz bardziej starzejącego się społeczeństwa. Należy zauważyć tu szereg inicjatyw i partnerstw zawartych tylko w latach 2014-2024 oraz dążenie do rozwoju w zakresie aktywności międzynarodowej wpisujące się w polityczny wymiar aktywności międzynarodowej miasta globalnego.

9. Polityczna rola burmistrzów i prezydentów miast

Literatura dotycząca miast globalnych i dyplomacji miast zwraca uwagę przede wszystkim na rolę polityczną miast jako zbiorowości, czyli samorządów, a czasem także mieszkańców. Michele Acuto zestawia z sobą ten opis miast, jako aktywnych międzynarodowo kolektywów władz i mieszkańców i samych miast z burmistrzami, którzy kształtują dyplomację miejską swoimi decyzjami, poglądami i osobowością. Jego zdaniem „dyplomacja miejska i jej procesy popycha do przodu kształtowanie się międzynarodowej agendy miejskiej rękoma burmistrzów największych z miast". Tu Acuto prawdopodobnie miał na myśli właśnie miasta globalne[349].

[348] Pełny tekst notatki sporządzonej w trakcie wywiadu oraz dodatkowe informacje związane z jego przeprowadzeniem znajdują się w oddzielnej sekcji na końcu niniejszej pracy doktorskiej (strona 278).
[349] M. Acuto, *An Urban Affair. How Mayors Shape Cities for World Politics*, [w:] *The Power of Cities in International Relations*, red. Simon Curtis, Routledge, Nowy Jork 2014, s. 72.

Benjamin Barber w książce *Gdyby Burmistrzowie rządzili światem* pisze wprost, że to rządy burmistrzów są kluczem do zażegnania kryzysu demokracji, który był tak samo realny i niepokojący w 2013 roku w momencie ukazania się jego książki, jak dziś, w roku 2025. Barber pisze:

„[…]pozwólmy miastom, tym najbardziej usieciowionym i najściślej powiązanym ze wszystkich politycznych stowarzyszeń, które definiują współpraca i pragmatyzm, kreatywność i wielokulturowość, zrobić to, czego nie potrafią państwa. Pozwólmy burmistrzom rządzić światem. Skoro, jak pisze Edward Glaeser, „zasadniczą prawdą stojącą za sukcesem cywilizacji i zarazem głównym powodem istnienia miast jest siła pochodząca ze współpracy między ludźmi", miasta z pewnością mogą i powinny rządzić światem".[350]

Książka poświęca dużo uwagi właśnie postaciom burmistrzów, opierając co drugi rozdział na jednej, przykładowej sylwetce prezydenta lub burmistrza z miast z całego świata. Autor nawiązuje tu pośrednio do przekonania, że w polityce dużą rolę odgrywają nie tylko poglądy, ale także osobowości rządzących[351]. Idea taka jest dość stara i np. już w latach 70. XX wieku Robert C. Tucker pisał o tym, że dobry lider musi cechować się gotowością do podejmowania decyzji i zdecydowaniem. Jednocześnie, badacz wskazał na „nacjonalistyczną orientację", która gwarantuje osiąganie celów na rzecz państwai narodu[352]. Dziś jednak pogląd taki wydaje się błędny, ponieważ działanie na rzecz własnego społeczeństwa wynika raczej z definicji samego „zawodu" polityka, niż z indywidualnych cech prezydentów i premierów państw. Szczególnie, że sam Barber odczytuje nacjonalizm jako wadę polityków z rządów centralnych, która blokuje możliwość rozwiązywania problemów na poziomie globalnym. Sam brak nacjonalizmu burmistrzów i prezydentów miast dla autora *Gdyby Burmistrzowie rządzili światem* to główna zaleta i kluczowy czynnik, dla którego powinni oni światem rządzić[353]. Benjamin Barber co do zasady jest krytyczny wobec nacjonalizmu i realistycznego paradygmatu w stosunkach międzynarodowych, które traktuje niemal tożsamo. Nazywa je „idealizmem",

[350] B. R. Barber, *Gdyby Burmistrzowie rządzili światem. Dysfunkcyjne kraje, rozkwitające miasta*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza S.A., Warszawa 2014, s. 19.
[351] A. D. Parr, S. T. Lanza, P. Bernthal, *Personality Profiles of Effective Leadership Performance in Assessment Centers*, https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5058439/pdf/nihms788510.pdf, odczyt z dn. 08.09.2025, s. 12.
[352] R. C. Tucker, *Personality and Political Leadership*, „Political Science Quarterly", tom 92, nr 3, 1977, s. 393.
[353] B. R. Barber, *op. cit.*, s. 24.

choć na myśli wyraźnie ma naiwność i fanatyczną wręcz wiarę w skostniałe struktury państwowe niezdolne do działania w świecie korporacji i terroryzmu[354].

Kwestia roli samych postaci burmistrzów wydaje się być zatem istotna i warta przeanalizowania w kontekście politycznej międzynarodowej aktywności miast globalnych. Pytanie brzmi, czy personalne przekonania, przeszłość i doświadczenia włodarzy Nowego Jorku, Londynu i Tokio w latach 2014-2024 w jakiś sposób kształtowały politykę zagraniczną analizowanych miast, szczególnie w zakresie działań takich jak partnerstwa zagraniczne, czy *bypass* rządów centralnych USA, Zjednoczonego Królestwa i Japonii.

9.1. Burmistrzowie Nowego Jorku w latach 2014-2024

Przez większość badanego okresu burmistrzem Nowego Jorku był urzędujący w latach 2014-2021 Bill de Blasio z Partii Demokratycznej[355]. Od początku 2022 roku burmistrzem miasta jest Eric Adams, także demokrata[356].

De Blasio urodził się na Manhattanie i wychował głównie w Cambridge w stanie Massachusetts. Ukończył New York University i Columbia University. Pracował także w sztabach polityków demokratycznych, w tym Hilary Clinton, zanim zaangażował się w politykę lokalną Nowego Jorku. Karierę jako samorządowiec zaczął w Radzie Miasta Nowego Jorku, reprezentując trzydziesty dziewiąty okręg w Brooklynie w latach 2002-2009. Po jednej kadencji jako rzecznik publiczny został wybrany na burmistrza Nowego Jorku w 2013 i 2017 roku[357].

De Blasio po ukończeniu studiów mocno angażował się w organizację pomocy humanitarnej w Ameryce Środkowej, identyfikując się politycznie jako demokratyczny socjalista. Stąd, już jako burmistrz Nowego Jorku zwracał uwagę na nierówności ekonomiczne w mieście. Jego politykę jako burmistrza można określić jako postępową i liberalną, jednocześnie, to on jest autorem większości z opisywanych w tym rozdziale

[354] *Ibid.*, s. 37.
[355] A. Munro, *Bill de Blasio*, https://www.britannica.com/biography/Bill-de-Blasio, odczyt z dn. 10.09.2025.
[356] NYC, *Eric Adams*, https://www.nyc.gov/mayors-office/mayors-bio, odczyt z dn. 10.09.2025.
[357] Harvard Kennedy School, *Bill de Blasio*, https://iop.harvard.edu/fellows/bill-de-blasio, odczyt z dn. 11.09.2025.

działań z zakresu dyplomacji miejskiej Nowego Jorku[358]. Burmistrz wprowadził w mieście m.in. bezpłatny, powszechny program przedszkolny. Inne inicjatywy polityczne de Blasio obejmowały program zdrowia psychicznego *ThriveNYC*, nowe szkolenia dla funkcjonariuszy policji uczące deeskalacji niebezpiecznych sytuacji, ograniczenie liczby oskarżeń o posiadanie marihuany oraz zakończenie programu nadzoru nad muzułmanami po 11 września[359].

Eric Adams przez dwadzieścia lat był policjantem, zaś służbę zakończył w stopniu kapitana. W latach 2006–2013 zasiadał w Senacie Stanu Nowy Jork, reprezentując dwudziesty okręg wyborczy na Brooklynie. W 2013 r. Adams został pierwszym Afroamerykaninem wybranym na przewodniczącego dzielnicy Brooklyn i został ponownie wybrany na to stanowisko w 2017 roku[360]. W 2021 r. Adams otrzymał nominację Partii Demokratycznej na burmistrza Nowego Jorku. W wyborach powszechnych Adams odniósł miażdżące zwycięstwo. Jako burmistrz przyjął podejście postrzegane jako surowe wobec przestępczości. Oprócz zwiększenia obecności policji, wprowadził również politykę zerowej tolerancji wobec osób bezdomnych śpiących w wagonach metra[361].

We wrześniu 2024 roku wszczęto serię śledztw dotyczących administracji Adamsa. Adams został oskarżony przez sąd federalny o korupcję, oszustwo i pozyskiwanie nielegalnych zagranicznych darowizn na kampanię wyborczą. Adams nie przyznał się do winy[362]. Twierdził, że zarzuty były odwetem za sprzeciw wobec sposobu, w jaki administracja Bidena radziła sobie z kryzysem migracyjnym. W lutym 2025 roku Departament Sprawiedliwości w administracji Donalda Trumpa polecił prokuratorom federalnym wycofanie zarzutów przeciwko Adamsowi[363].

---

[358] J. C., Hernandez, *A Mayoral Hopeful Now, de Blasio Was Once a Young Leftist*, https://www.nytimes.com/2013/09/23/nyregion/a-mayoral-hopeful-now-de-blasio-was-once-a-young-leftist.html, odczyt z dn. 11.09.2025.
[359] A. Munro, *op. cit.*, odczyt z dn. 11.09.2025.
[360] NYC, *op. cit.*, odczyt z dn. 11.09.2025.
[361] *Ibid.*
[362] B. Debusmann Jr., *Foreign bribes, cheap flights: What is Eric Adams accused of?*, https://www.bbc.com/news/articles/cly3gz35dgro, odczyt z dn. 11.09.2025.
[363] L. Stack, *What to Know About the Charges and Scandals Surrounding Eric Adams*, https://www.nytimes.com/2025/08/20/nyregion/eric-adams-corruption-charges-investigations.html, odczyt z dn. 11.09.2025.

9.2. Burmistrzowie Londynu w latach 2014-2024

Historycznie Londyn przechodził przez wiele reform administracyjnych i równolegle do lorda burmistrza miastem zarządzała *Greater London Council* funkcjonująca w latach 1965-1986. Jednakże, w 1998, po latach rządów mniejszych komórek administracyjnych, Londyńczycy opowiedzieli się w referendum za utworzeniem nowego samorządu w postaci *Greater London Authority* i wybieralnego stanowiska burmistrza. Od 2000 roku Londyn miał zatem jedynie trzech burmistrzów[364]. W badanym czasokresie w Londynie urzędowało dwóch burmistrzów. W latach 2014-2016 burmistrzem był Boris Johnson. Przez następnych osiem lat miastem zarządzał Sadiq Khan. Johnson związany był i jest z Partią Konserwatywną, z ramienia której był także premierem Zjednoczonego Królestwa, z kolei Khan jest członkiem Partii Pracy[365].

Boris Johnson lepiej znany jest jako parlamentarzysta i premier Zjednoczonego Królestwa w latach 2019-2022 niż burmistrz Londynu. Swoją działalność polityczną w ramach gabinetów cieni[366] Partii Konserwatywnej łączył z wieloletnią pracą dziennikarza. W latach 2008-2016 przez dwie kadencje był burmistrzem Londynu, a dopiero potem wszedł na stałe do brytyjskiej polityki jako członek parlamentu, a potem szef Partii Konserwatywnej i premier Zjednoczonego Królestwa[367]. Zadaniem Johnsona były negocjacje z Unią Europejską dotyczące wystąpienia tego państwa ze struktur europejskich. Boris Johnson odszedł ze stanowiska premiera w atmosferze skandalu i niezadowolenia ze względu na ujawnione łamanie zasad *lockdownu* w czasie pandemii COVID-19 oraz udowodnione przypadków kłamstwa i oszustwa[368].

Johnson w ciągu obu kadencji jako burmistrz Londynu okazał się być dość aktywnym międzynarodowo urzędnikiem, szczególnie w zakresie politycznym. W 2015

[364] M. Sandford, *The Greater London Authority*, https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN05817/SN05817.pdf, odczyt z dn. 10.09.2025, s. 6.
[365] P. Kellner, *Sadiq Khan*, https://www.britannica.com/biography/Sadiq-Khan, odczyt z dn. 10.09.2025; Encyclopedia Britannica, *Boris Johnson*, https://www.britannica.com/biography/Boris-Johnson, odczyt z dn. 10.09.2025.
[366] UK Parliament, *Boris Johnson*, https://members.parliament.uk/member/1423/career, odczyt z dn. 15.09.2025.
[367] *Ibid*.
[368] R. Mason, A. Allegretti, *Boris Johnson resigns as MP with immediate effect over Partygate report*, https://www.theguardian.com/politics/2023/jun/09/boris-johnson-resigns-as-mp-with-immediate-effect-over-partygate-report, odczyt z dn. 15.09.2025.

roku Johnson skrytykował ówczesnego kandydata na prezydenta Donalda Trumpa za fałszywe komentarze, że w Londynie istnieją strefy zamknięte dla osób niebędących muzułmanami. Johnson był pierwszym brytyjskim politykiem, który otwarcie krytykował Trumpa, argumentując, że „ignorancja nie pozwoli Trumpowi być dobrym prezydentem"[369]. W 2016 roku burmistrz Johnson przyznał w wywiadzie, że w czasie pobytu w Nowym Jorku został pomylony z Trumpem i był to najgorszy moment w jego życiu[370]. Johnson nie ubiegał się o trzecią kadencję na burmistrza i zrezygnował ze stanowiska w maju 2016 roku, mimo że cieszył się dość dużą popularnością wśród londyńczyków[371].

Następcą Johnsona został Sadiq Khan z Partii Pracy. Khan urodził się w biednej rodzinie pakistańskich imigrantów i pomagał finansowo rodzicom odkąd tylko stało się to możliwe[372]. Przez blisko 11 lat, od 1994 roku, pracował jako prawnik, zajmując się sprawami dotyczącymi praw człowieka, specjalizując się w sprawach dotyczących dyskryminacji mniejszości i przekroczenia uprawnień przez policję[373]. Od 2005 roku był parlamentarzystą Partii Pracy do 2016 roku, gdy zdecydował się kandydować na burmistrza Londynu i wygrał wybory.

Khan jako burmistrz skupiał się mocno na kwestiach środowiska i transportu publicznego, realizując politykę zbieżną z jego poglądami ukształtowanymi przez trudne dzieciństwo[374]. Jednocześnie, jako burmistrz zaangażował się w kampanię promującą pozostanie Zjednoczonego Królestwa w Unii Europejskiej w ramach ponadpartyjnej współpracy z konserwatywnym premierem Davidem Cameronem[375].

---

[369] P. Waugh, *Boris Johnson Slams Donald Trump As 'Out Of His Mind' And 'Unfit' To Be US President After Muslim Remarks*, https://www.huffingtonpost.co.uk/2015/12/09/boris-johnson-slams-donal_n_8758292.html, odczyt z dn. 15.09.2025.

[370] K. Mccann, *Boris Johnson: 'I was mistaken for Donald Trump'*, https://www.telegraph.co.uk/news/politics/boris-johnson/12200562/Boris-Johnson-I-was-mistaken-for-Donald-Trump.html, odczyt z dn. 15.09.2025.

[371] W. Dahlgreen, *Mayor Boris: the public verdict*, https://yougov.co.uk/politics/articles/15330-mayor-boris-public-verdict, odczyt z dn. 15.09.2025.

[372] London.gov.uk, *Sadiq Khan Mayor of London*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-mayor-does/mayor-and-his-team/sadiq-khan, odczyt z dn. 15.09.2025.

[373] *Ibid.*

[374] C40 Cities, *Burmistrz Sadiq Khan, C40 współprzewodniczący*, https://www.c40.org/pl/steering-committee/mayor-sadiq-khan/, odczyt z dn. 15.09.2025.

[375] A. Sparrow, *David Cameron and Sadiq Khan plan pro-EU joint appearance*, https://www.theguardian.com/politics/2016/may/29/david-cameron-and-sadiq-khan-plan-pro-eu-joint-appearance, odczyt z dn. 15.09.2025.

9.3. Gubernatorzy Tokio w latach 2014-2024

Zgodnie z japońskim podziałem administracyjnym, od 1943 roku Tokio jako miasto i prefektura o tej samej nazwie są ze sobą zespolone. Z tego powodu nie istnieje już stanowisko burmistrza Tokio, ale gubernatora Tokio[376]. W latach 2014-2024 było dwoje gubernatorów. Przez dwa lata, od 2014 do 2016 roku urząd ten sprawował Yōichi Masuzoe[377]. Jego następczynią i pierwszą kobietą na tym stanowisku jest Yuriko Koike[378]. Oboje startowali w wyborach jako kandydaci niezależni, ale i Masuzoe, i Koike są znanymi w Japonii politykami powiązanymi z rządzącą w Japonii prawicową Partią Liberalno-Demokratyczną[379].

Yōichi Masuzoe jest osobą, która zdobyła ogromne doświadczenie przed objęciem stanowiska gubernatora Tokio. W młodości poświęcił się pracy naukowej na Uniwersytecie Tokijskim, Instytucie Stosunków Międzynarodowych w Genewie i Uniwersytecie Paryskim, zajmując się prawem, politologią, ekonomią i historią. Dzięki wykształceniu wypracował sobie pozycję stałego i popularnego komentatora polityki w programach telewizyjnych[380]. Dodatkową popularność przyniosła mu publikacja książki, w której opisał doświadczenia z opieki nad starzejącą się, schorowaną matką, za sprawą której Masuzoe de facto stał się ekspertem od tematyki starzenia się japońskiego społeczeństwa[381].

Swoją popularność Masuzoe kapitalizował wchodząc do świata polityki jako parlamentarzysta Partii Liberalno-Demokratycznej. W latach 2001-2010 zajmował się takimi zadaniami jak przygotowanie projektu zmian w japońskiej konstytucji, opracowanie projektu reform ekonomicznych, a nawet, w latach 2007-2009, był ministrem zdrowia Japonii[382]. Masuzoe odszedł jednak z partii zakładając własne ugrupowanie, Partię Nowego

[376] Tokyo Metropolitan Archives, *東京都公報の歴史 東京都の場合*, https://web.archive.org/web/20230608095449/https://www.soumu.metro.tokyo.lg.jp/01soumu/archives/0716kouhou_t.htm, odczyt z dn. 10.09.2025.
[377] BBC.com, *Pro-nuclear candidate Masuzoe wins Tokyo governor vote*, https://www.bbc.com/news/world-asia-26103296, odczyt z dn. 10.09.2025.
[378] BBC.com, *Tokyo elects Yuriko Koike as first female governor*, https://www.bbc.com/news/world-asia-36935083, odczyt z dn. 10.09.2025.
[379] R. Christensen, *Liberal-Democratic Party of Japan*, https://www.britannica.com/topic/Liberal-Democratic-Party-of-Japan, odczyt z dn. 10.09.2025.
[380] Japan News Review, *Yoichi Masuzoe set for the Cabinet?*, https://web.archive.org/web/20140108095611/http://www.japannewsreview.com/politics/politics/20070827page_id=1803, odczyt z dn. 12.09.2025.
[381] *Ibid.*
[382] Masuzoe Yoichi Official Website, *Masuzoe Yoichi*, https://www.masuzoe.gr.jp/profile/profile_2, odczyt z dn. 12.09.2025.

Renesansu (*Shintō Kaikaku*), która jednak nie odniosła sukcesu[383]. Yōichi Masuzoe dał się poznać jako komentator i polityk o liberalnych poglądach na gospodarkę i jednocześnie jako autor mizoginistycznych wypowiedzi.

Masuzoe w 2014 roku wygrał wybory na gubernatora Tokio deklasując konkurencję. Należy jednak zauważyć, że nie cieszył się stanowiskiem zbyt długo. W 2016 roku został zmuszony do dymisji po tym jak ujawniono, że polityk wykorzystuje publiczne środki do płacenia za wakacje dla siebie i swojej rodziny, ale także opłacał za nie rachunki w restauracjach i zakupy dzieł sztuki i komiksów[384]. Na stanowisku zastąpiła go Yuriko Koike.

Yuriko Koike swoją drogę zawodową zaczęła jako tłumaczka języka arabskiego i dziennikarka, by na początku lat 90. XX wieku rozpocząć karierę polityczną[385]. Przez całą dekadę związana była z różnymi partiami japońskimi, by dopiero w 2002 roku zostać członkinią Partii Liberalno-Demokratycznej. Wtedy też kariera Koike weszła na kolejny poziom, polityczka stała się bowiem szefową resortu środowiska w latach 2003-2006 i na dwa miesiące 2007 roku obrony narodowej[386].

Jednocześnie Koike była obecna w japońskim parlamencie aż do 2016 roku, czyli do momentu wybrania na gubernator Tokio[387]. To na Koike spadła odpowiedzialność za organizację Igrzysk Olimpijskich w 2020 roku, to na jej kadencję przypada większość badanego czasokresu i jej można przypisać szereg omawianych partnerstw międzynarodowych Tokio i strategii międzynarodowych.

Koike, podobnie jak Masuzoe, ma bardzo liberalne poglądy na gospodarkę i opowiada się za liberalizacją i prywatyzacją jak największej jej części przy jednoczesnym wzroście znaczenia usług publicznych. Mimo gorącego wsparcia dla aktywizacji kobiet w polityce i gospodarce oraz pełnego wsparcia dla wielu proekologicznych inicjatyw,

[383] S. Okamoto, *Former welfare minister Yoichi Masuzoe out of political spotlight*, https://web.archive.org/web/20140108110940/http://ajw.asahi.com/article/behind_news/politics/AJ201201300040, odczyt z dn. 12.09.2025.
[384] R. Yoshida, *Masuzoe resigns over expenses scandal; Sakurai vows not to enter forthcoming gubernatorial race*, https://www.japantimes.co.jp/news/2016/06/15/national/politics-diplomacy/masuzoe-resigns-over-expenses-scandal-dealing-further-blow-to-tokyo-ahead-of-olympics/, odczyt z dn. 12.09.2025.
[385] Asia Society, *Yuriko Koike*, https://asiasociety.org/asia-game-changer-awards/yuriko-koike, odczyt z dn. 12.09.2025.
[386] *Ibid.*
[387] M. Foster, *Tokyo elects first female governor*, https://www.theguardian.com/world/2016/jul/31/tokyo-elects-first-female-governor, odczyt z dn. 12.09.2025.

Koike jest postrzegana jako polityczka konserwatywna a nawet „ultrakonserwatywna”[388]. Koike jest znana ze swoich powiązań z szeregiem nacjonalistycznych think-tanków z Japonii, w tym z największym z nich, *Nippon Kaigi*. Przede wszystkim jednak, kontrowersje wzbudza jej stanowisko wobec masakry Kanto, masowego mordu dokonanego przez japońskie służby i obywateli na 6tysiącach osób z mniejszości koreańskiej i chińskiej, ale także na japońskich działaczach lewicowych w 1923 roku. Gubernator Tokio odmawia składania kondolencji rodzinom ofiar oraz podważa autentyczność masakry, mówiąc, że ta jest obiektem „debat historyków”[389]. Jednocześnie, częścią wizerunku Yuriko Koike jest jej sympatia do anime, które uważa za istotny element japońskiej kultury[390].

9.4. Burmistrzowie a profil aktywności politycznej badanych miast globalnych

Burmistrzowie badanych miast globalnych z badanego okresu to sześć bardzo różnych od siebie osób, często pochodzących z przeciwnych partii politycznych albo o odmiennym pochodzeniu i poglądach. Wyróżniają się gubernatorzy Tokio, mający poglądy populistyczne i nacjonalistyczne, gdy tylko Borisa Johnsona z Londynu i Erica Adamsa można zakwalifikować jako osoby o poglądach liberalno-konserwatywnych, podczas gdy Bill de Blasio i Sadiq Khan mają poglądy typowo lewicowe. Trzeba jednak zauważyć, że poglądy i osobowości opisanych burmistrzów i gubernatorów nie rzutują na profile polityk zagranicznych miast globalnych w znaczący sposób.

Nowy Jork w zakresie politycznym skupia się na jak najżywszej współpracy pomiędzy miastem a Organizacją Narodów Zjednoczonych. Władze miasta korzystają po prostu z faktu, że ONZ ma siedzibę w tej metropolii, na co nie wpływa w żaden sposób personalna opinia burmistrza o mieście. Władze Londynu interesują działania w zakresie

[388] F. Spremberg, *How Japan's Left is repeating its unfortunate history*, https://www.ips-journal.eu/topics/democracy/how-japans-left-is-repeating-its-unfortunate-history-4819/, odczyt z dn. 12.09.2025.
[389] J. Adelstain, *The Pride And (Anti-Korean) Prejudice Of Tokyo Governor Yuriko Koike Is a Big Problem*, https://www.forbes.com/sites/adelsteinjake/2017/10/19/the-pride-and-anti-korean-prejudice-of-tokyo-governor-yuriko-koike-is-a-big-problem/, odczyt z dn. 12.09.2025.
[390] B. Ashcraft, *Let’s Turn Tokyo Into Anime Land, Says Politician*, https://kotaku.com/lets-turn-tokyo-into-anime-land-says-politician-1783837325, odczyt z dn. 12.09.2025.

rozwoju ekonomicznego i promocja kulturowa, a kwestie polityczne, jak aktywność w organizacjach pokroju *C40 Cities* stanowi raczej kwestię drugorzędną. Znów, dzieje się tak bez względu na to, czy burmistrzem jest torys Johnson, czy laburzysta Khan. Warto odnotować, że burmistrz Adams w czasie podróży zagranicznych do państw Ameryki Środkowej w 2023 roku starał się zniechęcać tamtejszą ludność do przybywania do Nowego Jorku argumentami o braku infrastruktury dla migrantów w mieście, co zbliżone jest do podejścia Adamsa do np. problemu bezdomności w mieście[391].

Tokio także jest zarządzane w dość jednorodny nieodstający w żaden sposób od innych miast sposób. Stolica Japonii to aktywne i otwarte na działania z zakresu *city diplomacy* miasto. Nawiązywanie relacji z miastami z całego świata absolutnie nie jest pod wpływem poglądów Yuriko Koike, choć pani gubernator słynie z kontrowersyjnych wypowiedzi na temat historii najnowszej Japonii. Nie przypomina ona jednak w swojej polityce jednego ze swoich poprzedników, Shintaro Ishihary. Gubernator Tokio z lat 1999-2012 zbudował swoją karierę na kontrowersyjnych wypowiedziach na temat sąsiadów Japonii, a jako urzędnik, niemal doprowadził do kryzysu dyplomatycznego pomiędzy Japonią i Chinami. Oba państwa toczą spór dyplomatyczny o mały archipelag Senkaku na morzu południowochińskim. Ishihara zaproponował kupno wysp przez Tokio, aby zakończyć spór, a jednocześnie uderzał w nacjonalistyczne, czy nawet rasistowskie tony obrażając rząd w Pekinie[392].

Jest to jednak dużo poważniejszy i drażniący konflikt pomiędzy państwem a samorządem niż na przykład reakcja Nowego Jorku na rzecz wystąpienia przez USA z Postanowień Paryskich, o czym więcej w rozdziale drugim[393]. Omawiani burmistrzowie i gubernatorzy bez względu na poglądy polityczne i swoje pochodzenie zdają się realizować dyplomację miejską według dwóch zasad. Po pierwsze, działania mają być wiązane z dobrostanem miasta, mogą mieć charakter polityczny, gospodarczy czy nawet kulturowy, ale powinny wpisywać się w realizację potrzeb mieszkańców i programu

[391] R. Dominguez, *The United States. Toward the institutionalization of Paradiplomacy*, [w:] red. J. A. Schiavon, J. Ciesielska-Klikowska, T. Kamiński, R. Velasquez Flores, *The Routledge Handbook of Paradiplomacy*, Routledge, Londyn 2026, s. 397.

[392] Guardian, *Tokyo's right wing governor plans to buy disputed Senkaku Islands*, https://www.theguardian.com/world/2012/apr/19/tokyo-governor-senkaku-islands-china, odczyt z dn. 23.08.2025.

[393] Climate Group, *New York launches world's first Paris Agreement-aligned city climate plan*, https://www.theclimategroup.org/our-work/news/new-york-launches-worlds-first-paris-agreement-aligned-city-climate-plan, odczyt z dn. 16.09.2025.

ratusza. Po drugie, działania powinny być jak najmniej konfliktogenne i nie powinny dążyć do bezpośredniego konfliktu z rządem centralnym państwa. Choć większość omawianych tu polityków samorządowych to osoby o orientacji lewicowej lub umiarkowanie konserwatywnej, to zdaje się, że zasady te tyczą się także ultranacjonalistów. Jednocześnie, kwestia ta wymaga dalszych badań i analiz, także statystycznych z zakresu wybieralności polityków nieliberalnych i nielewicowych na wysokie stanowiska samorządowe, takie jak burmistrz miasta globalnego.

10. Zakończenie i wnioski

W omawianych powyżej przypadkach zauważyć można kilka sposobów zdobywania pozycji politycznej przez miasta. Przede wszystkim polityczne znaczenie miast dla regionów, a także rozrost ich sieci spowodowane były ekonomiczną pozycją i występującymi zależnościami gospodarczymi. Najlepsze przykłady to Hanza i średniowieczna Wenecja, ale także miasta starożytnego Sumeru. Miasta położone w starożytnej Mezopotamii zdobywały kontrolę nad dużymi obszarami przeobrażając się w miasta-państwa oraz budując zależności pomiędzy miastem a rolniczym zapleczem położonym w głębi lądu lub nad kanałami irygacyjnymi. Był to jednak czas, gdy miasta zdobywały władzę nad mniejszymi osiedlami w dość prosty sposób: siłą bądź przy pomocy narzędzi o charakterze religijnym. Dopiero zasoby zdobywane w miarę upływu czasu pozwalały na rozrost biurokracji, a więc administracji i władzy politycznej. Z kolei miastom Ligi Hanzeatyckiej i Wenecji pomagała sprzyjająca koniunktura i położenie geograficzne. Lubeka i Wenecja budowały swoją potęgę i szlaki handlowe, gdy nie funkcjonowała w ich pobliżu żadna konkurencja w postaci państw z silną władzą centralną. Nad Bałtykiem u szczytu potęgi Hanzy leżały osłabione i podzielone państwa nordyckie, dzielnicowa Polska i księstwa ruskie pod kontrolą Mongołów. Nie było lepszego czasu na konstrukcję Ligi Hanzeatyckiej niż XI-XII wiek, bowiem u schyłku średniowiecza Liga Kalmarska, zjednoczona już Polska, rosnące w siłę Księstwo Moskiewskie, a także państwo Zakonu Krzyżackiego nie pozostawiały Hanzie miejsca na jakiekolwiek działanie.

Wenecja miała na zachodzie upadły Rzym i rodzące się państwa takie jak Włochy czy państwo Karola Wielkiego i słabnące przez blisko 1000 lat Bizancjum. Położenie nad

Morzem Adriatyckim i dostęp do Morza Śródziemnego, a więc czynniki geograficzne, dodatkowo pomagały miastu dożów. Problem stanowił kres dobrej koniunktury. Odkrycie Ameryki i morskiej drogi do Indii przyniosło wzrost znaczenia Niderlandów, Hiszpanii, Portugalii, Francji i Anglii, potęg kolonialnych i handlowych. Hiszpania i Turcja, jako nowi gracze w basenie Morza Śródziemnego, skutecznie ograniczały zdolność Wenecji do angażowania się w politykę, co było bardzo źle widziane w regionie.

Innym sposobem zdobywania potęgi politycznej miast były działania o charakterze kulturowym. Sieci greckich *poleis* oraz fenickich i etruskich miast handlowały ze sobą, ale to, co naprawdę je łączyło, to wspólnota języka, kręgu kulturowego i tożsamości miejskiej lub wczesnej świadomości przynależności do jakiegoś narodu. Potem dopiero pojawiała się wymiana handlowa, która i tak nosiła znamiona międzymiejskiej pomocy, która następnie osłabła w toku rozrostu sieci miast.

Ostatni sposób to samorzutne kreowanie politycznej roli, czyli osiąganie przez miasto dużego znaczenia politycznego bez udziału innych czynników, który przede wszystkim widać w opisie miast starożytnych Chin. Trzeba jednak pamiętać, że źródła mówią o miastach jako podległych władzy cesarskiej. Nawet jeśli starożytne państwa chińskie miały kilka stolic, te nie były tak niezależne jak omówione powyżej sieci miast i pojedyncze miasta. Należy jednak wspomnieć, że w chińskiej historii funkcjonowały miasta-państwa, których włodarze rywalizowali z innymi państewkami z pobudek politycznych w okresie walczących królestw (453–221 p.n.e.)[394]. Chińskie miasta pełniły rolę obronną i administracyjną, ale sporadycznie wiązała się ona z niezależnością samych władz miejskich, jak miało to miejsce w Europie czy choćby w Afryce. W zależności od położenia geograficznego i potrzeb, miasta starożytnej Afryki były kulturowo-politycznymi ośrodkami kultu, miejscami, gdzie polityczne wpływy rodził handel i rzemiosło, albo były one samotnymi pustynnymi warowniami pełniącymi rolę obronną, a więc jednoznacznie polityczną. Wszystkie z wymienionych powyżej źródeł politycznego znaczenia miast w ujęciu historycznym znajdują się w poniższej tabeli (Tabela 12.).

[394] Encyklopedia PWN, *Epoka Walczących Królestw*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Walczacych-Krolestw-Epoka;3993518.html, odczyt z dn. 21.01.2025.

Tabela 12. Źródła politycznego znaczenia miast w starożytności i średniowieczu

Źródło znaczenia politycznego	Opis	Przykłady miast	Dalszy rozwój
Samorzutne wykształcenie politycznej potęgi przez miasto	Miasta, których powstanie i funkcjonowanie było podporządkowane funkcjonowaniu państwa lub potrzebie zapewnienia bezpieczeństwa lokalnej społeczności.	Miasta będące częścią starożytnych królestw i Cesarstwa Chińskiego podporządkowane władzy centralnej. Miasta położone na Saharze zokresu starożytnego służące, jako twierdze.	Miasta chińskie dalej pełniły ważną rolę polityczną, często symultanicznie były stolicami dużych państw chińskich.
Znaczenie polityczne zdobyte poprzez czynnik ekonomiczny	Miasta, które były w stanie stworzyć sieć powiązań ekonomicznych z mniejszymi osiedlami lub miastami mogły tworzyć zależności o charakterze politycznym.	Miasta starożytnej Mezopotamii budujące sieć powiązań gospodarczych i politycznych z mniejszymi osiedlami dookoła miast. Miasta członkowskie Ligi Hanzeatyckiej budujące wspólną sieć miast. Wenecja wśredniowieczu będąca *de facto* mocarstwem regionalnym.	Znaczenie miast bazujących politycznie na znaczeniu ekonomicznym było uzależnione od koniunktury ekonomicznej ipróżni politycznej. Gdy powstawały nowe szlaki handlowe bądź nowe potęgi regionalne, miasta i sieci miast słabły.
Znaczenie polityczne zdobyte poprzez czynnik kulturowy	Miasta o dużym znaczeniu religijnym lub zakładające miasta-kolonie osiągały znaczny wpływ polityczny nad okolicznymi miastami i społecznościami.	Miasta greckie, fenickie i etruskie budujące sieci bazujące na wspólnocie kultury i języka. Środkowoafrykańskie miasta stanowiące ważne ośrodki religijne.	Rozwój sieci miast etruskich doprowadził, według historyków, do powstania Imperium Rzymskiego oraz silnych sojuszy miast greckich.

Źródło: Opracowaniewłasnenapodstawie: A. McMahon, *Mesopotamia*, [w:] *The Oxford Handbook of Cities in the World History*, red. Peter Clark, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 31, 43-44, R. Osborne, A. Wallace-Hadrill, *Cities of the Ancient Mediterrean*, [w:] *The Oxford Handbook of Cities in the World History*, red. Peter Clark, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 52-58, D. Mattingly, Kevin MacDonald, *Africa*, [w:] *The Oxford Handbook of Cities in the World History*, red. Peter Clark, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 79, P. Mitchell, *African Connections: Archaeological Perspectives on Africa and the Wider World*, Alta Mira Press, Walnut Creek 2005, s. 140-6, N. Steinhardt, *China*, [w:] *The Oxford Handbook of Cities in the World History*, red. Peter Clark, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 120-121, S. Ostrowski, *The New Hansa as a form of Politics of Memory of the Member Cities*, „Athenaeum Polskie Studia Politologiczne", tom 83, nr 3, 2024, https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/apsp/83/apsp8306.pdf, odczyt z dn. 10.12.2024 s.8-9, A. B. Hibbert, *Hanseatic League*, https://www.britannica.com/topic/Hanseatic-League, odczyt z dn. 10.12.2024, R. Pipes, *RosjaCarów*, Wydawnictwo Magnum, Warszawa 2013, s. 82-84, D. E. Cosgrove, J. Foot, *History of Venice*, https://www.britannica.com/place/Venice/History, odczyt z dn. 12.12.2024, Fondazione MuseiCivici di Venezia, *The Doge*, https://palazzoducale.visitmuve.it/en/the-museum/doges-palace/the-doge/, odczyt z dn. 12.12.2024, T. Manteuffel, *Historia powszechna: Średniowiecze*, PaństwoweWydawnictwoNaukowe, Warszawa 1978, s. 243.

Z niniejszego rozdziału wynika, że miasta powracają do polityki międzynarodowej i sięgają po władzę polityczną na różne sposoby. Trudno jednak całkowicie wiązać tę obserwację z „koniunkturą na miasta" podobną do zmian, na skutek których historycznie miasta tę władzę utraciły u progu epoki nowożytnej.

Z jednej strony, rosnąca zamożność miast i orientacja gospodarki z przemysłu na usługi zapewniły miastom globalnym władzę o charakterze polityczno-ekonomicznym. Z drugiej jednak strony, wiele wyzwań związanych z rozwojem ludzkości, typowych dla XX i XXI wieku, jak terroryzm, negatywne zmiany klimatyczne i migracje wymuszają na miastach przejęcie inicjatywy i działanie oddolne w kierunku rozwiązywania albo przynajmniej łagodzenia takich problemów. Jednocześnie, rzadko obserwuje się bezpośredni konflikt pomiędzy władzami miejskimi a centralnym rządem państwa. Władze miast w przypadku badanych miast globalnych unikają konfliktów z rządami rozumianych jako bezpośrednie konfrontacje albo ingerencja w politykę państwa. Bez względu na poglądy polityczne, burmistrzowie Nowego Jorku i Londynu, oraz gubernatorzy Tokio w latach 2014-2024 prowadzili swoje inicjatywy międzynarodowe bez intencji konfliktu, a w przypadku Tokio nawet zgodnie z oczekiwaniami władz centralnych Japonii.

Czyni to relację miast z rządami centralnymi szczególnie skomplikowaną i wielowątkową. Wynika z tego, że nadal można mówić o relacji pomiędzy warstwą gospodarczą i polityczną paradyplomacji, w której działania dotyczące polityki i wzrostu gospodarczego przenikają się i mieszają. Jednocześnie miasto jest w stanie używać działań nacechowanych kulturowo w celach politycznych. Odrzucić jednak trzeba pogląd, że pozycja miast i państw w stosunkach międzynarodowych to jakaś forma konfliktu, której symbolem jest pokój westfalski. Ten stanowi jedynie symbol nowoczesnej dyplomacji, raczej nie wywierając wpływu na pozycję miast w międzynarodowym układzie politycznym.

W XXI wieku polityczne znaczenie miast globalnych determinowane jest przez obecność organizacji międzynarodowych, przez same państwa i naturalnie przez miasta globalne. Nowy Jork pokazuje jak cenne mogą być organizacje międzynarodowe w kreacji międzynarodowego miasta globalnego na przykładzie swej relacji z ONZ. Systemy prawne państw, regionów i miast to także istotna zmienna. Zdarzyć się może, że przepisy państwowe są niejasne lub na tyle otwarte na interpretację, że dyplomacja miast i paradyplomacja przy odpowiedniej wykładni prawniczej nie są naruszeniem prawa w żadnej formie, jak długo udowodnić można, że działania samorządu lokalnego wspierają politykę zagraniczną państwa. W przypadku Japonii działania międzynarodowe samorządów lokalnych, w tym miast, są pożądane przez rząd centralny. Dzięki temu Tokio

może pochwalić się zróżnicowaną polityczną aktywnością międzynarodową i świetnym planowaniem kolejnych kroków w tym zakresie. Londyn z kolei stanowi przykład miasta skupionego na innych aspektach dyplomacji miast niż na działaniach czysto politycznych. Oficjalne materiały miejskie pokazują, że władze Wielkiego Londynu nie dążą do wykonywania nawet symbolicznych gestów o charakterze politycznym w stosunku do innych miast. To, co interesuje miasto, to działania *stricte* ekonomiczne i promocja kulturowa czy kreacja wizerunku nowoczesnej tożsamości Brytyjczyka.

Działania polityczne mają niezaprzeczalne duży wpływ na kreowanie miast globalnych jako takich. Jest to pierwotny czynnik miastotwórczy, który charakteryzował pierwsze duże miasta starożytności. Na tym etapie trudno jest jednak jednoznacznie stwierdzić, czy jest to rzeczywiście czynnik decydujący. Londyn pokazuje inny model miasta globalnego niż Nowy Jork i Tokio. Jednocześnie dalsza analiza czynników może wskazać na inny, silniejszy czynnik lub bardziej istotną kombinację czynników politycznego, ekonomicznego i kulturowego.

Rozdział II Czynnik gospodarczy

1. Rola miast w gospodarkach państw

Już w rozdziale pierwszym niniejszej pracy autor wskazał, że miasta i rozwój gospodarczy a także bogacenie się ludności są ze sobą silnie połączone. W czasach antycznych powstawały sieci zależności oparte na łańcuchach dostaw i politycznej dominacji, choćby w Mezopotamii. Z kolei średniowieczna Liga Hanzeatycka i Wenecja polityczną pozycję budowały poprzez silną pozycję handlową. Obserwacje te wskazują na zasadność założenia, że warstwa gospodarcza, czyli międzynarodowa aktywność gospodarcza miast, może być ważnym czynnikiem konstruującym miasta globalne, a nawet czynnikiem decydującym dla ich powstawania. Nawet w ujęciu ekonomii jako nauki badającej społeczny proces i sposób gospodarowania zasobami, miasta są integralną częścią systemów gospodarczych i ekonomicznych[395]. Fakt, że miasta są symptomem i dalszym katalizatorem rozwoju gospodarczego dostrzegany jest także przez Organizację Narodów Zjednoczonych i powołany przez nią Program Narodów Zjednoczonych ds. Osiedli Ludzkich, czyli UN-Habitat. Agenda ta opublikowała w 2011 roku raport *The Economic Role of Cities* mówiący o znaczeniu miast dla ekonomii i licznych zależnościach ekonomiczno-społecznych dotyczących dużych ośrodków miejskich[396].

Jak wskazuje powyższy dokument, miasta zapewniają dużą wydajność pracy ze względu na duże zagęszczenie ludności. W takim środowisku łatwo o pracownika, innowacyjne rozwiązania i konkurencyjność, które sprzyjają produktywności. Do tego uczelnie wyższe, często o charakterze technicznym, zapewniają dalszą specjalizację przemysłu i usług oraz implementację najnowszych rozwiązań technologicznych. Zdaniem autorów raportu *The Economic Role of Cities* kluczowy czynnik dla ekonomicznego rozwoju miast to komunikacja i kreatywność[397]. Miasta zapewniają więcej możliwości uczenia się i dzielenia się wiedzą, a także prowadzenia dyskusji, wypracowywania nowych

[395] Encyklopedia PWN, *Ekonomia*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ekonomia;3897005.html, odczyt z dn. 13.11.2025.
[396] UN-Habitat, *The Economic Role of Cities*, https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files/Economic%20Role%20of%20Cities.pdf, odczyt z dn. 31.01.2025.
[397] *Ibid.*, s. 3.

rozwiązań technologicznych oraz zawierania nowych partnerstw i relacji prowadzących do pobudzania przedsiębiorczości, np. w formie spółek i uzyskiwania patentów[398].

Miasta ułatwiają także handel oraz są nierzadko siedzibami giełd papierów wartościowych. Produkcja wielu dóbr i świadczenie licznych usług są bardziej wydajne w środowisku miejskim o dużej gęstości zaludnienia. Co za tym idzie, wybór i konkurencja w miastach są bardziej atrakcyjne dla konsumentów[399]. Można pokusić się o wniosek, że konkurencja, komunikacja i kreatywność, jakie panują w miastach, są po prostu katalizatorami rozwoju i postępu, które są kluczowe dla rozwoju gospodarek państwowych.

Ten sam raport wskazuje również, że miasta globalne prowadzą zupełnie inną politykę gospodarczą i odgrywają inną rolę w systemie gospodarczym swoich państw, a także świata. Globalne miasta, według UN-Habitat, to centra rozwoju gospodarczego nie tylko państw, ale i regionów. Przekraczają one swoją krajową sieć zależności i łańcuchów dostaw, by stawać się częścią międzynarodowego globalnego systemu jako centrum zarządzania i kontroli kapitału. Oczywiście, nie dotyczy to wyłącznie kapitału, ale wszelkiego rodzaju usług, w tym handlowych i kulturalnych, a także komunikacji[400].

UN-Habitat dostrzega siłę miast globalnych przede wszystkim w globalizacji. Raport *The Economic Role of Cities* wskazuje na trzy szczególne cechy miast globalnych i miast w ogóle, które zapewniają im siłę w zglobalizowanym współczesnym świecie. Pierwszą cechą jest znaczenie transportowe wynikające z umiejscowienia portów, dworców i lotnisk w miastach. Czyni to z miast globalnych huby transportowe ułatwiające handel wewnątrz nich i z innymi miastami. Druga charakterystyczna cecha to, jak w przypadku zwykłych miast, siła komunikacji i środków masowego przekazu. Autorzy raportu wymieniają tu przede wszystkim duże konglomeraty informacyjne, redakcje gazet, redakcje telewizyjne i rozgłośnie radiowe. Ostatnia cecha, szczególnie ważna w kontekście globalizacji, to siedziby korporacji w miastach globalnych. Te zatrudniają pracowników, kupują i sprzedają półprodukty i produkty zapewniając miastom globalnym obroty rzędu setek miliardów dolarów[401].

[398] *Ibid.*
[399] *Ibid.*, s. 3.
[400] *Ibid.*, s. 25.
[401] *Ibid.*, s. 25-26.

Juan Luis Manfredi-Sánchez oprócz powyższych czynników wskazuje na fakt, że w zakresie ekonomii miasta globalne często sięgają po *soft power*, aby działać skuteczniej od państw. Zdaniem badacza, miasta globalne uwypuklają swoje cechy wynikające z ogólnoświatowej globalizacji kreując się na „alternatywę dla nacjonalistycznych i populistycznych rządów" proponującą rozwiązania problemów takich jak ubóstwo czy bezrobocie[402]. Wydaje się, że miasta standardowo pełnią w gospodarkach krajowych rolę katalizatora rozwoju i wzrostu gospodarczego. Jednocześnie, w dobie globalizacji, największe i najlepiej przygotowane z nich przekształcają się w miasta globalne, zdolne do działań poza granicami państw, stając się potęgami gospodarczymi. PKB miast globalnych analizowanych w tej pracy: Nowego Jorku[403] i Tokio[404] wynosi ponad 2 miliardy dolarów, zaś Londynu – więcej niż 1 miliard dolarów[405].

Niezależnie jednak od tego, czy miasta są ośrodkami produkcji i eksportu towarów, czy też katalizatorami rozwoju gospodarek i społeczeństw, samorządy lokalne podlegają zmienności gospodarczej, na którą mają niewielki wpływ, o czym przypominają autorzy raportu *Urban Transformation in Asia and the Pacific. From Growth to Resilience*. Trendy makroekonomiczne, takie jak rosnąca lub spadająca inflacja, zwiększają i zmniejszają koszty świadczenia usług publicznych. Polityka banków centralnych, taka jak zmiana poziomu stóp procentowych, wpływa na miejskie rynki nieruchomości, mieszkań i powierzchni handlowych. Polityki w zakresie łańcucha dostaw, takie jak oddzielenie płatności od produkcji, obniżenie ryzyka i *friendshoring*, czyli przenoszenie produkcji do państw sojuszniczych, zamykają branże w niektórych krajach, prowadząc jednocześnie do ich rozkwitu w innych. Ograniczanie inflacji poprzez podnoszenie stóp procentowych może

[402] J. L. Manfredi-Sánchez,*The political economy of city diplomacy*, „Economic and Political Studies", tom 10, nr 2, 2022, DOI: 10.1080/20954816.2021.1899622, s. 16.
[403] Federal Reserve Bank of St. Louis, *Total Gross Domestic Product for New York-Newark-Jersey City, NY-NJ-PA (MSA)*, https://fred.stlouisfed.org/series/NGMP35620, odczyt z dn. 31.01.2025.
[404] Instytut Badań Ekonomicznych i Społecznych, Rachunki ekonomiczne prefektur, https://www.esri.cao.go.jp/jp/sna/data/data_list/kenmin/files/contents/tables/2020/soukatu1.xlsx, odczyt z dn. 31.01.2025.
[405] Office for national statistics, *Regional gross domestic product (GDP): all International Territorial Level (ITL) regions*, https://www.ons.gov.uk/file?uri=/economy/grossdomesticproductgdp/datasets/regionalgrossdomesticproductallnutslevelregions/1998to2022/regionalgrossdomesticproductgdpbyallitlregions.xlsx, odczyt z dn. 31.01.2025.

zdusić tętniący życiem rynek nieruchomości, na którym sprzedaż nieruchomości zapewnia krytyczne wpływy z podatków dla miast[406].

Zmuszanie samorządów lokalnych do zaciągania zobowiązań może prowadzić do ograniczania usług w przypadku pęknięcia bańki na rynku nieruchomości. Samorządy lokalne muszą przygotować się na wstrząsy i napięcia gospodarcze, wdrażając takie środki, jak tworzenie funduszy rezerwowych w okresach dobrej koniunktury gospodarczej, aby realizować podstawowe usługi publiczne w okresach spowolnienia gospodarczego. Mniejsze jednostki samorządowe mogą nie mieć możliwości gromadzenia rezerw finansowych i zamiast tego muszą polegać na pomocy ze strony rządu centralnego. W idealnej sytuacji władze krajowe i lokalne powinny współpracować w zakresie inwestycji publicznych, które przynoszą korzyści ekonomiczne, jednocześnie podnosząc jakość życia w miastach[407].

Dla ekonomisty Geralda Carlino kwestia ekonomii miast i ich miejsca w gospodarkach państwowych i światowych to dużo bardziej złożone zagadnienie. Zdaniem badacza ma ona duże znaczenie społeczne. Rzeczywiście, miasta są nie tylko „inkubatorami" przedsiębiorczości i kreatywności, ale dodatkowo największe z nich przyciągają najbardziej uzdolnione jednostki, pracowników wykwalifikowanych, czyli osoby wymagające lepszej płacy, dostępnej z reguły w dużych miastach albo miastach globalnych[408]. Carlino jest jednak świadomy outsourcingu produkcji z miast do obszarów i państw, gdzie siła robocza jest tańsza. Jednocześnie istotne dla miast jest utrzymanie na miejscu wykształconych i dobrze opłacanych mieszkańców, którzy będą płacić podatki i korzystać z usług w mieście.

Stąd wniosek, że miasta potrzebują polityk społecznych, które będą nie tylko przyciągać, ale i utrzymywać ludność w miastach. Chodzi tu przede wszystkim o niskie wskaźniki przestępczości, wysoką jakość edukacji czy czystość ulic i parków[409]. W ten sposób miasta stają się bardziej atrakcyjne dla młodych i lepiej wykwalifikowanych

[406] United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, *Urban Transformation in Asia and the Pacific. From Growth to Resilience*, https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789211072570/read, odczyt z dn. 23.04.2025, s. 20.
[407] *Ibid*., s. 20.
[408] G. Carlino, *The Economic Role of Cities in the 21st Century*, https://www.philadelphiafed.org/-/media/frbp/assets/economy/articles/business-review/2005/q3/Q3_05_Carlino.pdf, odczyt z dn. 01.02.2025, s. 7.
[409] *Ibid*., s. 7.

pracowników, którzy mogą zakładać w miastach rodziny[410]. Podobnie może być z parami,w których obie osoby mają wyższe wykształcenie. Miasta oferują im nie tylko lepiej płatne posady, ale także możliwości spędzania wolnego czasu zgodnego z ich stylem życia[411].

Saskia Sassen łączy oba podejścia, to jest obserwacje dotyczące globalizacji Manfrediego-Sancheza i społeczne obserwacje Carlino i innych naukowców. Zauważa ona, że dynamiczny rozwój gospodarczy i globalizacja dotykająca miast globalnych może generować liczne problemy społeczne, przede wszystkim silne rozwarstwienie społeczne oraz niewydolność usług publicznych[412]. Ta obserwacja sugeruje, że miasta, a przede wszystkim miasta globalne, jako pierwsze doświadczały skutków procesu globalizacji, zarówno tych negatywnych jak i pozytywnych. Skutki pozytywne, czyli przepływ informacji, zwiększenie zasięgu kontroli miast, przypływ i generacja większej ilości kapitału prowadzą do kształtowania wpływów i „władzy ekonomicznej" zasugerowanej w poprzednim rozdziale. Z kolei negatywne skutki globalizacji, wzrost przestępczości, rozwarstwienie społeczne i choroby cywilizacyjne generują potrzeby i problemy, które trzeba rozwiązać m.in. za pomocą nowo zdobytej władzy ekonomicznej.

Podobne wnioski wyciąga Stefan Krätke opisując zależność między miastami a systemem kapitalistycznym jako takim. Opisuje on „miejski kapitalizm", w którym zyski dla miast generują przede wszystkim transakcje giełdowe i obrót nieruchomościami, obok których jest „gospodarka realna", czyli produkcja przemysłowa i usługi. Jego zdaniem obieg kapitału w ramach nowoczesnej ekonomii daje miastom rolę centrów gospodarki o różnym poziomie wewnątrz hierarchii miast. Miasta generują kapitał, a korporacje generują jego przepływ między miastami i innymi ośrodkami[413]. Miasta w konsekwencji zaczęły odpowiadać na potrzeby kapitału i korporacji, prowadząc do kontrruchu ze strony mieszkańców miast, którzy chcą odzyskać „prawa do miasta"[414]. Krätke proponuje

[410] E. L. Glaeser, J. Kolko, A. Saiz, *Consumer City*, „Journal of Economic Geography", tom 1, nr 1, 2001, s. 48.
[411] D. L. Costa, L., Dora, M. E. Kahn, *Power Couples: Changes in the Locational Choice of the College Educated, 1940-1990,* „Quarterly Journal of Economics",tom 115, nr 4, 2000, s. 1310.
[412] S. Sassen, *Cities in the Global Economy,* [w:] *Handbook of Urban Studies,* red. Ronan Paddinson, Sage Publications, London 2001, s. 265-266.
[413] S. Krätke, *op. cit.,* s. 8.
[414] M. Mayer, *The "Right to the City" in Urban Social Movements*, [w:] *Cities for People, not for Profit. Critical Urban Theory and the Right to the City*, red. Neil Brenner, Peter Marcuse, Margit Mayer, Ruthledge, New York 2012, s. 65; A. Szpak, *Right to the City as a New Paradigm Within the Concept of Human*

odrzucenie „miejskiego kapitalizmu" na rzecz „realnej gospodarki". „Gospodarka realna" generuje miejsca pracy, dobra i usługi dla mieszkańców miast, co zapewnia im zadowolenie, a miastu napływ ludności dążącej do rozwoju[415]. Łączy się to z często spotykanym poglądem, że co do zasady, zalety dużych miast przeważają nad ich wadami[416]. Poniższa grafika (Grafika 1.) podsumowuje najważniejsze aspekty roli miast w rozwoju gospodarek państw.

Grafika 1. Rola miast w rozwoju gospodarek państw

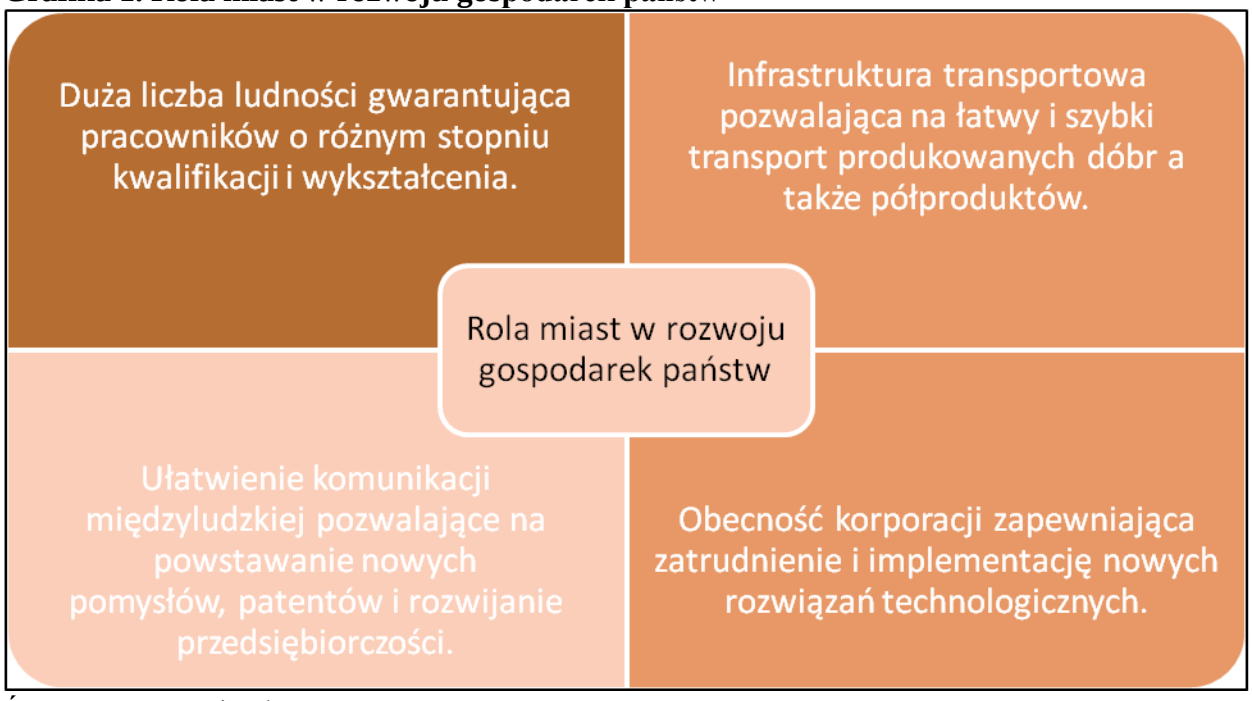

Źródło: Opracowanie własne.

Działania międzynarodowe o charakterze gospodarczym mają istotne znaczenie dla miast globalnych, także dla ich konstrukcji. Warto zastanowić się także nad potencjalnym wpływem geografii na rozwój gospodarczy jako taki i na rozwój miast, w tym miast globalnych. Istniejące rozważania, będące częścią działu geografii, jakim jest geografia

Security, „Polish Political Science Yearbook" tom 45, nr 1, 2016, https://doi.org/10.15804/ppsy2016027, odczyt z dn. 02.04.2025, s. 367–81; D. Harvey, *The Right to the City*, „New Left Review" nr 53, 2008, https://davidharvey.org/media/righttothecity.pdf, odczyt z dn. 02.04.2025, s.23 – 40; D. Harvey, *Rebel Cities. From the Right to the City to the Urban Revolution*, Verso, Londyn-NowyJork 2012; H. Lefebvre, E. Majewska, Ł. Stanek, Prawo do miasta, „PraktykaTeoretyczna" nr 5, 2012, s. 183 – 197.

[415] S. Krätke, *op. cit.*, s. 1675.

[416] Y. H. Kim, J. R. Short, *Cities and Economies*, Ruthledge, New York 2008, https://www.tradebit.it/usr/ledsin/pub/9003/_excerpt_CitiesAndEconomies.pdf, s. 5.

miast, dotyczą jednak kwestii nie z obszaru geografii fizycznej, ale geografii społecznej. W istotnym dla geografii miast dziele, *Social Justice and the City*, autor David Harvey umieszcza swoje badania nad miastami w kontekście sprawiedliwości społecznej, urbanizacji i przestrzeni jako filozoficznego konstruktu[417]. Taka wykładnia sprawia, że gospodarczy rozwój miast, w tym miast globalnych, staje się bardziej zagadnieniem społeczno-filozoficznym niż fizyczno-społecznym.

Bardziej interesująca i praktyczna w kontekście rozważań w niniejszej pracy wydaje się być perspektywa oferowana przez geografię wzrostu i rozwoju. Ta zajmuje się rozłożeniem populacji, jej wzrostem, produkcją, konsumpcją i usługami w danej geograficznej przestrzeni. Sama nauka zajmuje się poszukiwaniem wzorców rozwoju i prawidłowości, które mogą być uniwersalne dla miast, regionów czy państw w kontekście przemian technologicznych, społecznych i politycznych. Esteban Rossi-Hansberg wskazuje tu na przewodnią rolę rozwoju środków transportu, szczególnie w kontekście przemysłowym[418]. W kontekście rozwoju i wzrostu wskazywane są inne czynniki rozwojowe. John Luke Gallup, Jeffrey Sachs i Andrew D. Mellinger wskazują na ogólną produktywność i koszty transportu[419]. Te same pryncypia wymieniane są jako podstawy dla *New Economic Geography*, dziedziny geografii, która uznaje dyplomację miast i paradyplomację za część swoich zainteresowań.Carl Gaigné i Jacques-François Thisse widzą rolę miast podobnie do ekonomistów. Miasto produkuje i jest częścią łańcucha dostaw[420]. Pytanie brzmi jednak, w jaki sposób powinno ono być zorganizowane, by maksymalizować wydajność produkcji i transportu? Takim rozważaniom uwagę poświęcał z kolei Paul Krugman. Oprócz tego pisał on także o przebiegu rozwoju miast i ich hierarchii. Duże miasta będą dominować nad mniejszymi, dostarczając im towarów. Możliwe jest jednak także powstawanie nowych, mniejszych miast między większymi,

[417] D. Harvey, *Social Justice and the City*, The University of Georgia Press, Athens 2009, s. 13-17.
[418] E. Rossi-Hansberg, *Geography of Growth and Development*, https://rossihansberg.economics.uchicago.edu/GGD.pdf, odczyt z dn. 02.02.2025, s. 1.
[419] J. L. Gallup, J. Sachs, A. D. Mellinger, *Geography and Economic Growth*, http://class.povertylectures.com /SachsGallupGeographyGrowth.pdf, s. 28.
[420] C. Gaigné, J. F. Thisse, *New economic geography and the city*, https://hal.science/hal-01208856v1/file/WP%20SMART-LERECO%2013-02_1.pdf, s. 25.

a następnie rozrost nowych osiedli i spajanie się miast w jedno duże miasto za sprawą nowych miasteczek[421].

Warto zastanowić się także nad rolą położenia geograficznego w rozwoju miasta. David Krisztian Nagy w badaniu z 2016 roku zauważył, że wzrost populacji miast i produkcji miejskiego przemysłu historycznie zależy od dwóch czynników. Pierwszym jest wspomniana zdolność do transportowania produkowanych dóbr, drugim zaś, zdolność do prowadzenia handlu międzynarodowego[422]. Jego zdaniem transport przemysłowy, ale też transport publiczny powinny być determinantami w planowaniu rozwoju miast, ponieważ komunikacja i transport warunkują szybszy rozwój miast i są one pożyteczne dla mieszkańców miast[423]. Nagy skupia się tu ogólnie na determinantach geografii rozwoju, ale jeżeli porównać jego wyniki z dotychczas opisanymi obserwacjami na temat miast w ekonomii, można już wskazać pewne stałe, które zostały również opisane w wielu raportach i opracowaniach opublikowanych przez UN-Habitat.

Wyżej wspomniany raport UN-Habitat *The Economic Role of Cities* zauważa, że miasta globalne dysponują często wieloma portami, dworcami i lotniskami. Na fakt ten wskazuje także Nagy. Geograficznie miasta, by się rozwijać, muszą być położone blisko dróg i autostrad, ale także w miejscu, które pozwala na transport rzeczny lub morski, a ukształtowanie terenu pozwala na dodatkową budowę linii kolejowej. Co do handlu międzynarodowego, tu ważny jest handel rzeczny i morski, ale także lotniczy. Miasto musi jednak być położone blisko wybrzeża lub granicy, by transport rzeczny, morski czy lotniczy był opłacalny, a więc znów, transport musi być możliwie jak najtańszy[424].

Nie są to oczywiście jedyne czynniki zapewniające rozwój i wzrost miasta, te wspomniane zostały już we wcześniejszym podrozdziale. Jednakże należy podkreślić, że to transport, produkcja i położenie sprzyjające handlowi międzynarodowemu zdają się wywierać największy wpływ na rozwój miast w kontekście geograficznym. Rozbicie produkcji na czynniki, o jakich mówią Gilles Duranton i Diego Puga, czyli wsparcie kapitału ludzkiego, rozwój technologii, podstawowe potrzeby życiowe mieszkańców

[421] P. Krugman, *How the Economy Organizes Itself in Space: a Survey of the New Economic Geography*, https://sfi-edu.s3.amazonaws.com/sfi-edu/production/uploads/sfi-com/dev/uploads/filer/bc/ef/bcef0835-9403-4dc5-af83-761d6decf8ad/96-04-021.pdf, odczyt z dn. 03.02.2025, s. 22.
[422] D. K. Nagy, *City location and economic development*, https://economics.yale.edu/sites/default/files/nagy_updated_jmp_citylocation_nagy.pdf, s. 33.
[423] *Ibid*.
[424] UN-Habitat, *op. cit*., s. 33.

i udogodnienia mają już charakter społeczny, a nawet polityczno-społeczny. Zauważają oni jednak potrzebę dalszego badania wpływu czynnika politycznego, czyli działań polityków lokalnych w zakresie tworzenia prawa[425]. Jeżeli spojrzeć na położenie badanych miast globalnych na mapach swoich państw, to każde z tych miast ma dostęp do narzędzi ułatwiających prowadzenie logistyki i handlu zagranicznego. Nowy Jork i Tokio leżą na wybrzeżach nad oceanami, odpowiednio nad Atlantykiem i Pacyfikiem. Londyn położony jest nad rzeką Tamizą, ale dodatkowo leży on na stosunkowo niedużej wyspie. Takie uwarunkowania naturalnie zachęcają Brytyjczyków do rozwijania handlu i polityki bezpieczeństwa w oparciu o morze, co zresztą stało się źródłem brytyjskiej potęgi w czasach nowożytnych. Można stwierdzić, że warunki geograficzne rozwoju gospodarczego miast w przypadku badanych miast globalnych są spełnione w zakresie położenia, handlu i infrastruktury pomagającej w osiąganiu celów związanych z rozwojem gospodarczym.

Warto pamiętać także o przestrzeni do rozrostu miast, budowy kolejnych osiedli, dróg, a także przedsiębiorstw i stref ekonomicznych. Z tego powodu władze miejskie muszą mieć na uwadze kwestie środowiska i produkcji rolnej. Pola uprawne, lasy i inne tereny zielone także przynoszą korzyści miastom, ale rozwój przestrzeni miejskiej często oznacza degradację środowiska i potrzebę dostarczania żywności z innych źródeł. Dlatego też planowanie przestrzenne musi być zrównoważone, choć przestrzeń na rozwój przestrzenny stanowi istotny czynnik dla rozwoju gospodarczego miast[426].

2. Metoda analizy gospodarek Stanów Zjednoczonych, Zjednoczonego Królestwa i Japonii oraz Nowego Jorku, Londynu i Tokio

Analiza gospodarek państw, w których leżą badane miasta globalne, jest potrzebna z kilku powodów. Przede wszystkim, dość szczegółowa prezentacja gospodarek Stanów Zjednoczonych, Zjednoczonego Królestwa i Cesarstwa Japonii dostarcza potrzebnego badaniu kontekstu. Analiza systemów politycznych w rozdziale pierwszym przedstawiała

[425] G. Duranton, D. Puga, *The Growth of Cities*, [w:] *Handbook of Economic Growth*, tom 2, red. Philippe Aghion, Steven Durlauf, Elsever, Amsterdam 2014, s. 845-846.
[426] Spatial Post, *How Does Geography Affect Urbanization: a Comprehensive Exploration*, https://www.spatialpost.com/how-does-geography-affect-urbanization/, odczyt z dn. 03.02.2025.

poziom swobody miast globalnych w kontekście ich międzynarodowych działań na tle uregulowań obowiązujących w poszczególnych krajach. Z kolei analiza gospodarek państw pozwoli na przedstawienie zależności lub ich braku pomiędzy kształtem gospodarek państwowych a gospodarek miast. Co więcej, kontekst taki pozwoli na określenie roli miast w gospodarkach państwowych, a więc nie tyle zależności, co miejsca w szerszym systemie, jakim jest krajowa gospodarka.

Najlepszym i najbardziej spójnym sposobem na badanie gospodarek wymienionych państw będzie analizowanie poszczególnych sektorów gospodarki. Podział gospodarki na sektory to dość prosty i wiekowy koncept. W polskiej literaturze przybiera on kształt podziału gospodarki na rolnictwo, przemysł i usługi[427]. Każdy z wymienionych sektorów skonstruowany jest z ogółu przedsiębiorstw wytwarzających produkty lub usługi o podobnym przeznaczeniu[428]. Podział ten jest dość prosty i zrozumiały, choć jest to modyfikacja podziału wypracowanego jeszcze w latach 30. XX wieku. „Teoria trzech sektorów", według badaczy Allana Fishera, Colina Clarka i Jeana Fourastie'a, opiera się nie tyle na różnorodności produkcji, co na poziomach skomplikowania finalnego produktu działalności gospodarczej[429]. „Sektor pierwotny" obejmuje nie tylko rolnictwo, ale także przemysł wydobywczy i gałęzie gospodarki takie jak rybołówstwo czy pozyskiwanie drewna, gdzie produkt stanowi „surowy" zasób. „Sektor wtórny" jest ogólnie uważany za różne formy produkcji i działalności, które wytwarzają „towary" z produktów sektora pierwotnego, będzie on zatem obejmował przemysł ciężki i lekki[430], ale także produkcję przetworzonej żywności, ceramiki, mebli i artykułów petrochemicznych. „Sektor trzeci"

[427] W. Šmid, *Leksykon przedsiębiorcy*, Wydawnictwo „Poltext", Warszawa 2010, s. 216.
[428] A. Runge, J. Runge, *Słownik pojęć z geografii społeczno-ekonomicznej*, Videograf Edukacja, Katowice 2008, s. 292.
[429] A. G. B. Fisher, *Production, primary, secondary and tertiary*, „Economic Record" tom 15, nr 1, 1939, DOI:10.1111/j.1475-4932.1939.tb01015.x, s. 24-38; C. Clark, *The Conditions Of Economic Progress*, https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.223779/page/n181/mode/2up, odczyt z dn. 04.02.2025; J. Fourastié, *Le grand espoir du XXe siècle: Progrès technique, progrès économique, progrès social,* https://storage.gra.cloud.ovh.net/v1/AUTH_3877b9485d06455c8b7c11a9fadaeb2d/attachments/original/8/1/5/002620815.pdf, odczyt z dn. 04.02.2025, s. 14.
[430] Przemysł ciężki to „przemysł zajmujący się wytwarzaniem maszyn i półproduktów na potrzeby innych gałęzi przemysłu, obejmujący górnictwo, hutnictwo i przemysł maszynowy"; Wielki Słownik Języka Polskiego, *Przemysł ciężki*, https://wsjp.pl/haslo/podglad/3130/przemysl-ciezki, odczyt dn. 04.02.2024. Przemysł lekki to „przemysł zajmujący się wytwarzaniem artykułów niezbędnych w codziennym życiu ludzi, obejmujący m.in. przemysł spożywczy, włókienniczy, odzieżowy, a także szklany i ceramiczny"; Wielki Słownik Języka Polskiego, *Przemysł lekki*, https://wsjp.pl/haslo/podglad/33724/przemysl-lekki, odczyt z dn. 04.02.2025.

lub sektor usług obejmuje bankowość i handel detaliczny, ale także prywatną opiekę zdrowotną, hotelarstwo czy utylizację odpadów spośród wielu oferowanych możliwości[431].

Podział ten jest nadal bardzo popularny, choć podnoszone są argumenty o jego przestarzałości. W związku z postępującym wzrostem sektora usług i jego daleko idącą digitalizacją często podnoszony jest argument, że powinno wyróżniać się „czwarty sektor" gospodarki oparty na pozyskiwaniu i przetwarzaniu informacji. Zdaniem niektórych badaczy zaliczać do niego trzeba nie tylko usługi telekomunikacyjne, ale także prowadzenie badań naukowych, nadawanie programów telewizyjnych i jakąkolwiek działalność medialną czy rozrywkową[432]. Innymi słowy, taka gałąź gospodarki jak „sektor informacyjny" byłaby związana z pracą intelektualną wysoko wykwalifikowanych pracowników, która oparta jest na dużej kreatywności pracowników czy twórców w ogóle[433]. Jednocześnie byłaby to gałąź przemysłu unikalna, wręcz elitarna. „Czwarty sektor" formowałby się tylko w państwach o niskim udziale produkcji rolnej i przemysłowej w gospodarce ze znaczną przewagą usług[434]. Można dojść do wniosku, że taki sektor gospodarki rozwijałby się w dużej mierze za sprawą i w miastach globalnych, które gospodarczo są hegemonami usługowymi i telekomunikacyjnymi.

Idea „piątego sektora" gospodarki jest próbą dyskusji na temat współczesnych sektorów gospodarki w kontekście „czwartego sektora". Stąd literatura sugeruje pewne punkty wspólne między czwartym a piątym sektorem w sektorze zarządzania danymi czy prowadzenia badań naukowych. Jednocześnie „piąty sektor" obejmowałby działania organizacji non-profit o charakterze charytatywnym i działania rządów państw, przede wszystkim w zakresie ochrony zdrowia, edukacji i kultury[435]. Pytanie, czy ów „piąty sektor" może istnieć bez „sektora czwartego", jeżeli bazuje on na działalności uczelni wyższych i rządów państw, a te istnieją nie tylko w państwach wysoko rozwiniętych, czy może dopiero wyodrębnia się on na drodze rozwoju sektora czwartego?

---

[431] K. B. de Souza, S. Q. de Andrade Bastos, F. S. Perobelli, *Multiple trends of tertiarization: a comparative input–output analysis of the service sector expansion between Brazil and United States*, „EconomiA", tom 17, nr 2, 2016, doi:10.1016/j.econ.2015.10.002, s. 3.
[432] P. Busch, *Tacit Knowledge in Organizational Learning*, IGI Publishing, Hershey New York 2008, s. 331.
[433] Economic Activity, *Quaternary sector: definition, background, examples*, https://www.economicactivity.org/quaternary-sector/, odczyt z dn. 04.02.2025.
[434] Asian Correspondent, *ICTs, industry and the new teacher model*, https://web.archive.org/web/20120730183257/http://asiancorrespondent.com/30277/icts-industry-and-the-new-teacher-model/, odczyt z dn. 04.02.2025.
[435] P. Busch, *op. cit*, s. 356.

Te proponowane podziały na sektory sprawiają wiele problemów, ponieważ ich charakter jest raczej teoretyczny, a możliwość zmierzenia udziału czwartego i piątego sektora gospodarki jest bardzo trudna czy nawet niemożliwa. John Quiggin wskazuje przede wszystkim na problem mierzenia wartości informacji, który nie ma nic wspólnego z jej objętością. W czasie wojen światowych, a więc w okresie powstania teorii trzech sektorów gospodarki, mierzalność udziału poszczególnych sektorów gospodarki w PKB była kluczowa dla manipulacji zasobami w czasie gospodarki wojennej. Dziś, w dobie szybkiego przepływu informacji i ich generowania przez każdego obywatela, taka manipulacja jest niemalże niemożliwa. Krótki i śmieszny filmik, powielony jako viral, może zajmować objętość większą niż cyfrowa biblioteka, a jednak wartość takiego filmiku jest naturalnie mniejsza od wartości plików w bibliotece – argumentuje[436].

Istnieją także alternatywne modele patrzenia na strukturę ekonomii modyfikujące sektorowe podejście z lat 30. XX wieku. Alex Schafran i inni badacze sugerują z kolei większe skupienie się na miastach i podział sektora usług na dwa oddzielne sektory. Pierwszy, nazwany „sektorem urbanizacji", skupiałby się na każdej dziedzinie gospodarki związanej z budownictwem, a więc produkcją materiałów budowlanych i budową nieruchomości, ale także na handlu i dostarczaniu usług mieszkańcom miast. Drugi sektor, tzw. „sektor kontroli" obejmowałby usługi finansowe, doradztwo prawne i działalność państwa[437]. Autorzy argumentują taki podział nieścisłościami związanymi z sektorem usług, jego rozrostem i rolą, jaką odgrywa w kontekście „rewolucji miast". Za usługę trzeba przyjąć jednocześnie bankowość i działalność barów szybkiej usługi. Jednocześnie stawiają oni pytanie, czy handel i obrót nieruchomościami oraz ich budowa jest usługą[438]?

Na potrzeby tego podrozdziału zostanie jednak wybrany tradycyjny podział na rolnictwo, przemysł i sektor usług. Następujące rozważania i dane mają przede wszystkim

[436] J. Quiggin, *National accounting and the digital economy*, https://espace.library.uq.edu.au/data/UQ_336959/UQ336959_OA.pdf?Expires=1738763186&Key-Pair-Id=APKAJKNBJ4MJBJNC6NLQ&Signature=QbEVQg32~KPxfMOvFnHaNH5IKOrotoKgi362o5txY8k1LD9~NRnGanYMfKCoVbaHz5fjdPT79JP1lvKcfi~OIOb4r0~zslKVG4H55RnLHLVhd4WKpYxdViSUHiZwNTefnKiCOKSKGCD1tlzcevij9M7C~vTCN-vNjtLLMowOgHsQ~LlY8TQLX6XH6-Hf4MeTJpLLjFkhaBU43ep1E2zhlBtSMtI7B40I49zNggAzn9a2rKAne9MnjaLDhHw7AR7B0sciaPRVz5moJ3sUVzE466PA1ZQvshQcWgl4rsYuoZK145yUgVZURyXtog0UGjtHcTOhughahSwgxMO8xPBdXQ__, odczyt z dn. 04.02.2025, s. 13.

[437] A. Schafran, C. McDonald, E. Lopez Morales, N. Akyelken, M. Acuto, *Replacing the services sector and three-sector theory: urbanization and control as economic sectors*, „Regional Studies" tom 52, nr 12, 2018, doi:10.1080/00343404.2018.1464136, s. 5.

[438] *Ibid*., s. 6.

na celu nakreślenie kontekstu i tła dla działań miast, podobnie jak analiza systemów politycznych z rozdziału I. Dodatkowo, struktura analizy gospodarki państwa zostanie także przełożona na sekcje dotyczące poszczególnych miast globalnych.Nie ma zatem potrzeby wprowadzania zbyt rozbudowanych i skomplikowanych modeli podziału gospodarek na sektory, choć świadomość ich istnienia, także tych zorientowanych na funkcjonowanie i rozwój miast, może wprowadzić nową, ciekawą perspektywę do dalszych badań.

3. Analiza gospodarki Stanów Zjednoczonych

The World Factbook prowadzony przez CIA charakteryzuje gospodarkę Stanów Zjednoczonych w następujący sposób:

„zdywersyfikowana gospodarka położona w Ameryce Północnej; obywatele państwa dysponują wysokimi dochodami; lider NATO; największy importer i drugi co do wielkości eksporter; siedziba wiodących giełd finansowych; wysoki i rosnący dług publiczny; rosnące nierówności społeczno-ekonomiczne; historycznie niskie stopy procentowe; państwo poważnie dotknięte pandemią COVID-19”[439].

Należy zauważyć, że jest to dość rzetelna ocena, szczególnie w zakresie negatywnych cech gospodarki USA. Ta faktycznie zmaga się od lat z dramatycznym wzrostem nierówności społecznych. Stany Zjednoczone zmagają się z największą różnicą w dochodzie najbiedniejszych i najbogatszych obywateli ze wszystkich państw rozwiniętych[440]. Z kolei dług publiczny Stanów Zjednoczonych wynosił w 2024 roku aż 123% PKB tego państwa[441]. Także liczba zgonów spowodowanych COVID-19 była rekordowa. Na 7 milionów zgonów od wybuchu pandemii do roku 2025, aż 1,2 miliona zmarłych to Amerykanie[442]. Jednocześnie, jak wskazuje Międzynarodowy Fundusz Walutowy, gospodarka Stanów Zjednoczonych w istocie jest największą na świecie[443].

[439] CIA.gov, *The World Factbook*, https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/united-states/#economy, odczyt z dn. 05.02.2025.
[440] A. Siripurapu, *The U.S. Inequality Debate*, https://www.cfr.org/backgrounder/us-inequality-debate, odczyt z dn. 05.02.2025.
[441] Treasury.gov, *What is the national debt?*, https://fiscaldata.treasury.gov/americas-finance-guide/national-debt/, odczyt z dn. 05.02.2025.
[442] World Health Organization, *WHO COVID-19 dashboard*, https://data.who.int/dashboards/covid19/deaths, odczyt z dn. 05.02.2025.
[443] International Monetary Fund, *World Economic Outlook 2024 OCT Policy Pivot, Rising Threats*, https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WEO/2024/October/English/text.ashx, s. 91.

Według danych z 2021 roku rolnictwo stanowi około 0,9% amerykańskiego PKB. Jest to jeden z najniższych współczynników na świecie, choć nie najniższy. Dla przykładu niższe udziały rolnictwa w PKB państw notują Niemcy (0,8%) czy Singapur i San Marino, które nie posiadają produkcji rolnej(głównie ze względu na niewielki obszar)[444]. Według metodologii przyjętej przez Departament Rolnictwa Stanów Zjednoczonych ten odsetek to jedynie wkład gospodarstw rolnych w PKB państwa. Gospodarstwa oraz przedsiębiorstwa takie jak przetwórnie żywności, firmy związane z rybołówstwem i leśnictwem, a także sklepy i jadłodajnie generowały w latach 2017-2023 5,5% PKB[445].

Warto przy tym pamiętać, że amerykańskie rolnictwo było i jest bardzo produktywne, choć produktywność ta rosła tylko do końca XX wieku, by zatrzymać się na jednym poziomie od początku tego stulecia[446]. Amerykańskie rolnictwo jest zmechanizowane i polega na nowoczesnych technologiach uprawy ziemi. Jednocześnie spada zatrudnienie w rolnictwie, które na początku XX wieku wynosiło 34% a dziś jest ono poniżej 1,5% ogółu pracujących[447]. Dodatkowo od połowy lat 80. XX wieku obserwuje się stały wzrost nieużytków rolnych w południowych i centralnych Stanach Zjednoczonych. W 2018 roku aż 30 milionów akrów ziemi (około 12 milionów hektarów) zostało opuszczonych. Wynika to z coraz większej suszy, erozji gleb oraz działań samego państwa, które zachęcają do porzucenia rolnictwa w regionach, gdzie produkcja rolna może zagrażać środowisku naturalnemu[448].

Według danych zebranych przez Departament Rolnictwa USA, Amerykanie do roku 2023 eksportowali więcej płodów rolnych i produktów zwierzęcych niż importowali. Zmianę przyniosła jednak mocna pozycja dolara w latach 2013-2023, a także preferencje samych konsumentów, którzy chcą cieszyć się świeżymi owocami i warzywami

[444] CIA.gov, *GDP - composition, by sector of origin*, https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/gdp-composition-by-sector-of-origin/country-comparison/, odczyt z dn. 05.02.2025.
[445] S. Zahniser, K. Kassel, *What is agriculture's share of the overall U.S. economy?*, https://www.ers.usda.gov/data-products/ag-and-food-statistics-charting-the-essentials/ag-and-food-sectors-and-the-economy, odczyt z dn. 05.02.2025.
[446] P. G. Pardey, J. M. Alston, *Unpacking the Agricultural Black Box: The Rise and Fall of American Farm Productivity Growth*, „The Journal of Economic History", tom 81, nr 1, 2021, https://doi.org/10.1017/S0022050720000649, s. 146.
[447] *Ibid*., s. 125.
[448] E. Blakemore, *Tens of millions of acres of cropland lie abandoned, study shows*, https://www.washingtonpost.com/science/2024/06/08/abandoned-cropland-ogallala-aquifer/, odczyt z dn. 05.02.2025.

sezonowymi przez cały rok[449]. Jednocześnie, cztery podstawowe rodzaje produktów rolnych i hodowlanych eksportowanych przez USA to zboża, karmy i pasze; żywiec, mięso i nabiał oraz artykuły ogrodnicze jak kwiaty i krzewy[450].

Połączonymi ze sobą gałęziami przemysłu są naturalnie energetyka i przemysł wydobywczy. W 2023 roku aż 60% energii elektrycznej w Stanach Zjednoczonych pochodziło ze źródeł kopalnych: węgla, ropy naftowej i gazów kopalnych. 19% energii pochodziło z elektrowni atomowych, a pozostałe 21% – ze źródeł odnawialnych[451]. Jednocześnie odsetek energii odnawialnej w miksie energetycznym w poprzednich latach ciągle rósł. Stąd na kolejne lata prognozuje się dalszy wzrost udziału energii wiatrowej i słonecznej, ograniczenie wydobycia i wykorzystywania węgla i gazów kopalnych oraz utrzymanie produkcji energii elektrycznej z energii atomowej na tym samym poziomie[452]. Taki kurs miałby pomóc w osiągnięciu celów Porozumienia paryskiego, choć w roku 2025 Stany Zjednoczone na początku drugiej kadencji prezydenta Donalda Trumpa wystąpiły z umowy[453].

Stany Zjednoczone mają także rozwinięty przemysł wydobywczy minerałów i metali. Wydobycie i zużycie węgla w USA konsekwentnie spada, a ilość eksportowanego za granicę surowca nie zmieniła się istotnie od 1950 roku[454]. USA są jednym z największych importerów i producentów stali na świecie. Wyprzedzają je Chiny, Indie i Japonia[455]. Surowce takie jak stal są kluczowe dla produkcji niemal w każdej dziedzinie

[449] J. Kaufman, *U.S. agricultural import values outpaced export values in fiscal year 2023*, https://www.ers.usda.gov/data-products/ag-and-food-statistics-charting-the-essentials/agricultural-trade, odczyt z dn. 05.02.2025.
[450] J. Kaufman, *U.S. agricultural export values peaked in fiscal year 2022 before declining in 2023*, https://www.ers.usda.gov/data-products/ag-and-food-statistics-charting-the-essentials/agricultural-trade, odczyt z dn. 05.02.2025.
[451] US Energy Information Administration, *What is U.S. electricity generation by energy source?*, https://www.eia.gov/tools/faqs/faq.php?id=427&t=3, odczyt z dn. 06.02.2025.
[452] US Energy Information Administration, *Annual Energy Outlook 2023*, https://www.eia.gov/outlooks/aeo/pdf/AEO2023_Narrative.pdf, odczyt z dn. 06.02.2025, s. 9-10.
[453] White House, *Putting America First In International Environmental Agreements*, https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/01/putting-america-first-in-international-environmental-agreements/, odczyt z dn. 06.02.2025.
[454] US Energy Information Administration, *Coal explained Coal imports and exports*, https://www.eia.gov/energyexplained/coal/imports-and-exports.php, odczyt z dn. 06.02.2025.
[455] U.S. Department of the Interior, U.S. Geological Survey, *Mineral Commodity Summaries 2025*, https://pubs.usgs.gov/periodicals/mcs2025/mcs2025.pdf, odczyt z dn. 06.02.2025, s. 94-95.

przemysłu. USA są po Chinach największym producentem różnych dóbr na świecie. Chiny wyprzedziły znacząco Stany Zjednoczone w tej kategorii już w 2010 roku[456].

W Stanach Zjednoczonych zatrudnienie w sektorze przemysłowym cały czas spada. Jest to spowodowane przede wszystkim *offshoring'iem* pracy za granicę i przenoszeniem się dużych producentów amerykańskich, przede wszystkim producentów samochodów i technologii do państw z tańszą siłą roboczą[457].

Jednocześnie amerykańska gospodarka pozostaje jednąznajbardziej innowacyjnych na świecie. Według danych z *Congressional Research Center* wydatki amerykańskich producentów na badania i rozwój wzrosły o 10,5% w latach 2010-2015[458]. Duża część działań badawczo-rozwojowych producentów w USA odbywa się w sektorach zaawansowanych technologii, takich jak farmaceutyka, elektronika i produkcja samolotów, podczas gdy w większości państw największa część prac badawczo-rozwojowych ma miejsce w sektorach średniej technologii, takich jak produkcja samochodów i maszyn[459].

Usługi nazywane są kołem zamachowym gospodarki Stanów Zjednoczonych[460]. *The World Factbook* CIA szacuje, że generują one ponad 76% PKB USA, przy odsetku na poziomie 17% dla produkcji przemysłowej[461]. Oznacza to, że gospodarka USA stanowi przykład gospodarki postindustrialnej. Usługi znacząco przeważają nad przemysłem i rolnictwem w udziale w PKB, a sama gospodarka skupia się na dostarczaniu usług, prowadzeniu badań, wdrażaniu innowacji i zarządzaniu informacjami[462].

Rynek finansowy USA jest jednym z największych i najbardziej płynnych na świecie. W 2017 roku usługi finansowe i ubezpieczeniowe odpowiadały za 7,3% PKB,

[456] M. Levinson, *U.S. Manufacturing in International Perspective*, https://sgp.fas.org/crs/misc/R42135.pdf, odczyt z dn. 06.02.2025, s. 2.
[457] J. Kelly, *The Globalization And Offshoring Of U.S. Jobs Have Hit Americans Hard*, https://www.forbes.com/sites/jackkelly/2024/10/15/the-globalization-and-offshoring-of-us-jobs-have-hit-americans-hard/, odczyt z dn. 06.02.2025.
[458] Warto wspomnieć o tym, że wzrosty inwestycji w badania prywatne odbywały się przy spadkach finansowania badań naukowych i medycznych ze strony rządu federalnego. Administracja Donalda Trumpa w latach 2016-2020 nagminnie obcinała środki budżetowe na cele takie jak badania i innowacje. R. Colier, *Massivecuts to science and medicine in Trump budget*, https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5468112/pdf/189e812.pdf, odczyt z dn. 24.09.2025.
[459] M. Levinson, *op. cit.*, s. 2.
[460] T. Stasiuk, *Rozwój sektora usług w USA mocniejszy niż wstępnie szacowano*, https://www.pb.pl/rozwoj-sektora-uslug-w-usa-mocniejszy-niz-wstepnie-szacowano-1224715, odczyt z dn. 07.02.2025.
[461] CIA.gov, *GDP - composition, by sector of origin*, https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/gdp-composition-by-sector-of-origin/, odczyt z dn. 07.02.2025.
[462] H. J. Krahn, G. S. Lowe, K. D. Hughes, *Work, Industry, and Canadian Society*, Sixth Edition, Nelson Education. Toronto 2008, s. 26–27.

a zatrudnionych w nich było 6,2 mln ludzi[463]. Prężne działanie i dalszy rozwój tego sektora zapewnia także zwiększanie się produkcji rolnej i przemysłowej, a także dalszy eksport amerykańskich towarów. Z kolei na rynku wewnętrznym branża ta zapewnia finansowanie przedsiębiorstwom oraz oferuje usługi, produkty i instrumenty finansowe. Najważniejsze podsektory to bankowość, zarządzanie aktywami czy branża ubezpieczeniowa[464].

Istotną gałąź usług stanowi w USA także logistyka i transport, kluczowy dla państwa o powierzchni rzędu 3,5 miliona mil kwadratowych (9,8 milionów kilometrów kwadratowych)[465]. Inwestycje w transport i logistykę zwiększają i ułatwiają przepływ towarów nie tylko pomiędzy punktami na mapie Stanów Zjednoczonych, ale także pomiędzy światowymi rynkami i bezpośrednio odbiorcami dóbr i towarów. Krajowe i zagraniczne firmy mają na terenie USA dostęp do wykwalifikowanych pracowników przy niewielu regulacjach prawnych[466]. W USA niezwykle rozwinięty jest łańcuch dostaw, który łączy producentów z konsumentami na wielu płaszczyznach transportem lotniczym, kolejowym, drogowym i morskim. Wiele firm oferuje usługi skrojone na miarę zapotrzebowania danych podmiotów[467]. Do największych amerykańskich firm transportowych, oferujących usługi transportowe i kurierskie należą FedEx i United Parcel Service (UPS)[468].

Podsumowując, amerykańska gospodarka jest gospodarką postindustrialną z dużym sektorem usług i małym udziałem przemysłu i rolnictwa w PKB państwa. Jest to jednocześnie największa gospodarka świata, największy eksporter i importer dóbr i surowców na świecie. Warto także dodać, że Stany Zjednoczone są państwem z ogromną liczbą największych przedsiębiorstw zajmujących się technologiami, handlem i usługami takimi jak zakupy internetowe czy *social media*. Firmy takie jak Apple, Microsoft, Amazon czy Tesla są także największymi przedsiębiorstwami na świecie.

Nie można zapominać o znaczącej roli, jaką w gospodarce USA odgrywają poszczególne stany i miasta. W 2023 roku PKB Kalifornii (3,2 bln USD), Teksasu (2,03

[463] Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *USA. Przewodnik po rynku*, https://www.paih.gov.pl/wp-content/uploads/0/134101/134150.pdf, odczyt z dn. 07.02.2025, s. 19.
[464] *Ibid*., s. 19.
[465] United States Census Bureau, *United States*, https://data.census.gov/profile?g=010XX00US, odczyt z dn. 07.02.2025.
[466] Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *op. cit*., s. 19.
[467] *Ibid*., s. 19.
[468] Z. Hamid, *5 Biggest Logistics Companies in the US*, https://www.insidermonkey.com/blog/5-biggest-logistics-companies-in-the-us-1200967/?singlepage=1, odczyt z dn. 07.02.2025.

bln USD) i stanu Nowy Jork (1,78 bln USD) odpowiadały w przybliżeniu PKB odpowiednio Zjednoczonego Królestwa (3,3 bln USD), Rosji (2,02 bln USD) i Meksyku (1,79 bln USD)[469]. Za większość tych wyników odpowiadają właśnie amerykańskie metropolie generujące PKB w wysokości setek bilionów USD za sprawą rozwiniętej bazy przemysłowej i usługowej. Wskazuje to na duże znaczenie miast w gospodarce oraz gospodarki jako czynnika decydującego dla aktywności międzynarodowej miast.

Tabela 13. Przybliżone PKB amerykańskich obszarów metropolitalnych w latach 2018, 2021, 2023 [w bln USD]

	Nazwa obszaru metropolitalnego	2018	2021	2023
1.	Nowy Jork – Newark – Jersey City	1,77	1,99	2,3
2.	Los Angeles – Long Beach – Anaheim	1,05	1,12	1,07
3.	Chicago – Naperville – Elgin	0,69	0,76	0,72
4.	San Francisco – Oakland – Berkeley	0,55	0,66	0,68
5.	Waszyngton – Arlington – Alexandria	0,54	0,60	0,6
6.	Dallas – Fort Worth – Arlington	0,51	0,59	0,61
7.	Houston – The Woodlands – Sugar Land	0,48	0,54	0,55
8.	Boston – Cambridge – Newton	0,46	0,53	0,51
9.	Filadelfia – Camden – Wilmington	0,44	0,48	0,46
10.	Atlanta – Sandy Springs – Alpharetta	0,40	0,47	0,47

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: World Economic Forum,*This 3D map shows the U.S. cities with the highest economic output*, https://www.weforum.org/stories/2020/09/united-states-america-economic-output-new-york-la/, odczyt z dn. 03.04.2025, Visual Capitalist, *Mapped: The Largest 15 U.S. Cities by GDP*, https://www.visualcapitalist.com/us-cities-by-gdp-map/, odczyt z dn. 03.04.2025, Statista.com, *Real gross domestic product of the United States in 2023, by metropolitan area*, https://www.statista.com/statistics/248083/real-gross-domestic-product-gdp-of-the-united-states-by-metropolitan-area/, odczyt z dn. 03.04.2025.

Gospodarka badanego w niniejszej pracy Nowego Jorku zostanie przeanalizowana w oddzielnej sekcji, mimo to już teraz warto wskazać w kontekście gospodarki całych Stanów Zjednoczonych znaczenie tej wyjątkowej metropolii. Tabela 13. ilustruje PKB metropolii nowojorskiej na tle innych aglomeracji USA. Nowy Jork jest, przede wszystkim, ważnym punktem na mapie amerykańskich i światowych finansów.Nowy Jork – Newark –

[469] Statista.com, *Gross domestic product of the United States in 2023, by state*, https://www.statista.com/statistics/248023/us-gross-domestic-product-gdp-by-state/, odczyt z dn. 03.04.2025.
Worldometers.com, *GDP by Country*, https://www.worldometers.info/gdp/gdp-by-country/, odczyt z dn. 03.04.2025.

Jersey City góruje znacząco nad każdą inną tego typu aglomeracją w USA. Oprócz tego w 2023 roku aż 20 milionów osób skorzystało z usług medycznych na terenie tego miasta. Nowy Jork to także ośrodek produkcji szkła, oprogramowania komputerowego czy narzędzi inżynieryjnych. Co za tym idzie, Nowy Jork oferuje także usługi handlowe i marketingowe. Można zatem zauważyć, że miasto ma swój znaczący udział w produkcji przemysłowej USA, ale przede wszystkim zatrudnia i generuje zyski w zakresie sektora usług finansowych, medycznych i edukacyjnych[470].

4. Gospodarka Zjednoczonego Królestwa

Gospodarka Zjednoczonego Królestwa była w awangardzie największych gospodarek świata od czasów rewolucji przemysłowej i szła w parze z polityczną dominacją tego państwa na morzach i poza Europą. Dopiero niszczycielskie skutki II wojny światowej znacząco ograniczyły możliwości gospodarki Zjednoczonego Królestwa. Nadal jednak brytyjska gospodarka uchodzi za jedną z największych na świecie, ale raczej za sprawą rozwijającego się sektora usług, a nie kurczącego się przemysłu[471]. Drastyczne zmiany dla gospodarki Zjednoczonego Królestwa przyniosło wystąpienie ze struktur Unii Europejskiej, czyli *brexit*, i pandemia COVID-19. Oba te wydarzenia odbiły się negatywnie na brytyjskim handlu zagranicznym, zatrudnieniu na wyspach brytyjskich i rynku pracy w ogóle, a także na zarobkach obywateli[472].

Ministerstwa rolnictwa Zjednoczonego Królestwa, Walii, Szkocji i Irlandii Północnej dostarczają bardzo dokładnych danych na temat brytyjskiego rolnictwa. Co do zasady, rolnictwo Zjednoczonego Królestwa jako gałąź gospodarki kurczy się. Choć produkcji rolnej służy aż 70% powierzchni państwa, to z 17 milionów hektarów obszarów rolnych, tylko 6 milionów hektarów służy uprawie roślin, a zboża stanowią połowę tej powierzchni. Przeważa znacząco hodowla zwierząt, przede wszystkim drobiu i owiec,

[470] S. Ross, S. Anderson, S. Kvilhaug, *New York's Economy: The 6 Industries Driving GDP Growth*, https://www.investopedia.com/articles/investing/011516/new-yorks-economy-6-industries-driving-gdp-growth.asp, odczyt z dn. 03.04.2025.
[471] Encyclopedia Britannica, *Economy of the United Kingdom*, https://www.britannica.com/place/United-Kingdom/Economy, odczyt z dn. 10.02.2025.
[472] R. Gupta, M. Hasan, S. Z. Islam, T. Yasmin, J. Uddin, *Evaluating the Brexit and COVID-19's influence on the UK economy: a data analysis*, PLoS ONE, tom 18, nr 6, 2023, https://doi.org/10.1371/journal.pone.0287342, s. 28-31.

sięgająca odpowiednio 178 i 32 milionom sztuk, przy praktycznie znikomej hodowli bydła i trzody chlewnej (odpowiednio 9,6 i 4,7 milionów zwierząt)[473]. Tylko w Anglii pastwiska zajmują 34% gruntów rolnych[474]. W skali całegoZjednoczonego Królestwa jest to prawie 40% powierzchni[475].

Zjednoczone Królestwo posiada stosunkowo duże złoża paliw kopalnych, ropę naftową, gaz ziemny i węgiel. Miks energetyczny Zjednoczonego Królestwa mocno polega na paliwach kopalnych, choć nie na węglu, który zaspokaja jedynie 3% zapotrzebowania na energię obywateli i przemysłu Zjednoczonego Królestwa. Większość zapotrzebowania na energię elektryczną zaspokajają gaz ziemny i ropa naftowa, odpowiednio 38% i 36%. Źródła odnawialne i energia atomowa zapewniają zatem około 23% miksu energetycznego[476].

Zjednoczone Królestwo posiada własne złoża ropy naftowej na Morzu Północnym.W latach 2021-2024 wydobycie ropy naftowej spadło z 12 milionów ton do 8 milionów ton. Podobnie sytuacja ma się z eksportem tego surowca, który z 10 milionów ton ropy sprzedawanych za granicę spadł do poziomu około 7 milionów ton. Jednocześnie w tym samym czasie wzrastały import i zapotrzebowanie Zjednoczonego Królestwa na ropę. Ma to związek ze wzrostem zapotrzebowania po pandemii COVID-19. i tak, import wzrósł z 7 do prawie 12 milionów ton, a zapotrzebowanie utrzymuje się na stałym poziomie 13-14 milionów ton ropy w latach 2021-2024[477]. Sytuacja ma się podobnie z produktami petrochemicznymi jak paliwa i oleje. Od początku 2022 roku do końca drugiego kwartału 2025, zapotrzebowanie na nie także jest wysokie i utrzymuje się od lat na poziomie 14 milionów ton. Produkcja tego typu produktów w Zjednoczonym Królestwie jest dość zbliżona, bo sięga około 12-13 milionów ton. Import i eksport produktów

[473] Agriculture in the United Kingdom 2023 Department for Environment, Food and Rural Affairs Department of Agriculture, Environment and Rural Affairs (Northern Ireland) Welsh Government, Knowledge and Analytical Services The Scottish Government, Rural and Environment Science and Analytical Services, *Agriculture in the United Kingdom 2023*, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/669e4777ab418ab055592a2c/auk-2023-06jun24iii.pdf, odczyt z dn. 09.02.2025, s. 9.

[474] Department for Environment, Food & Rural Affairs, *Agricultural facts: Summary*, https://www.gov.uk/government/statistics/agricultural-facts-england-regional-profiles/agricultural-facts-summary, odczyt z dn. 09.02.2025.

[475] Office for national statistics, *UK Natural Capital Land Cover in the UK*, https://www.ons.gov.uk/economy/environmentalaccounts/articles/uknaturalcapitallandcoverintheuk/2015-03-17, odczyt z dn. 09.02.2025.

[476] International Energy Agency, *Energy system of United Kingdom*, https://www.iea.org/countries/united-kingdom, odczyt z dn. 10.02.2025.

[477] Department of Energy Security & Net Zero, *Energy Trends*, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/677bbe9e99c93b7286a396cd/Energy_Trends_December_2024.pdf, odczyt z dn. 10.02.2025, s. 6.

petrochemicznych jest stosunkowo niski i wynosi odpowiednio 7 i 4 miliony ton co kwartał w latach 2021-2024[478].

Zjednoczone Królestwo ma stosunkowo mało surowców mineralnych innych niż paliwa kopalne. Niegdyś ważne wydobycie rudy żelaza spadło prawie do zera. Inne ważne wydobywane metale to cyna, która zaspokaja około połowy krajowego popytu, oraz cynk. Brytyjczycy dysponują za to złożami niemetalicznych minerałów jak piasek i żwir, wapień, dolomit, kreda, łupki, baryt, talk, glina, glinka porcelanowa, glina kulista, ziemia fulerska, celestyn i gips. Piasek, żwir, wapień i inne pokruszone skały są wydobywane do użytku w budownictwie[479].

Według danych Banku Światowego i Międzynarodowej Organizacji Pracy zatrudnienie w przemyśle w Zjednoczonym Królestwie konsekwentnie spada. W roku 1991 przy produkcji przemysłowej zatrudnienie znajdowało aż 30% pracujących Brytyjczyków. Obecnie odsetek ten oscyluje w okolicach 17%[480].

Mimo spadku zatrudnienia w przemyśle, ta gałąź gospodarki nadal jest ważna dla brytyjskiej gospodarki, generując 17,5% PKB[481]. Płace w przemyśle rosną, a sama produkcja o charakterze przemysłowym nadal jest dość zróżnicowana. Największe gałęzie brytyjskiego przemysłu to przetwórstwo i produkcja artykułów spożywczych, przemysł metalurgiczny i rafineryjny. Niewiele mniejsza jest także produkcja maszyn, pojazdów, a także komputerów i innych urządzeń elektronicznych i elektrycznych, ale także produkcja tworzyw sztucznych oraz leków i artykułów farmaceutycznych. Zdecydowanie mniejszy udział w brytyjskim przemyśle mają dziedziny produkcji, która jest mało opłacalna, a gotowe produkty można importować po dużo mniejszych kosztach lub do których produkcji Zjednoczone Królestwo nie ma zasobów. Dotyczy to przede wszystkim produkcji drewna i mebli, niektórych elektronarzędzi, gotowych stopów metali, tekstyliów,

[478] *Ibid.*, s. 7.
[479] Encyclopedia Britannica, *op. cit.*, odczyt z dn. 10.02.2025.
[480] World Bank, *Employment in industry (% of total employment) (modeled after ILO estimate)*, https://data.worldbank.org/indicator/SL.IND.EMPL.ZS?end=2023&name_desc=true&start=2023&view=map&year=1991, odczyt z dn. 11.02.2025.
[481] Statista.com, *United Kingdom: Distribution of gross domestic product (GDP) across economic sectors from 2013 to 2023*, https://www.statista.com/statistics/270372/distribution-of-gdp-across-economic-sectors-in-the-united-kingdom/, odczyt z dn. 13.02.2025.

skóryi papieru[482]. Można zatem dojść do wniosku, że przy jednoczesnym *offshoring'u* produkcji przemysłowej ta ulega ciągłemu unowocześnieniu i daleko idącej specjalizacji. Jednocześnie, największymi są gałęzie produkcji przemysłowej o strategicznym znaczeniu. Chodzi tu przede wszystkim o produkcję artykułów spożywczych oraz produkcję paliw, maszyn i pojazdów w połączeniu z importem dóbr galanteryjnych czy będących domeną przemysłu lekkiego.

Tak jak w Stanach Zjednoczonych, także w Zjednoczonym Królestwie usługi generują lwią część PKB i zatrudnienia w państwie. Według danych opublikowanych przez brytyjską Izbę Gmin usługi odpowiadają za 81% brytyjskiego PKB przy zatrudnieniu na poziomie 83%[483]. Oznacza to, że Zjednoczone Królestwo stanowi kolejny przykład gospodarki postindustrialnej. Brytyjski sektor usług bazuje przede wszystkim na bankowości i usługach finansowych, ale także na turystyce, co jest związane z bogatym dziedzictwem kulturowym Zjednoczonego Królestwa i co także generuje zainteresowanie turystów i zapotrzebowanie na świadczenie związanych z tym usług.

Tylko w 2023 roku brytyjskie usługi związane z bankowością i ubezpieczeniami wygenerowały 208 miliardów funtów, co dało 8,8% PKB Zjednoczonego Królestwa [484]. Duża część usług tego typu jest świadczona dla zagranicznych klientów. Ze względu na *brexit* spada „eksport usług finansowych" do państw Unii Europejskiej, a wzrasta udział klientów spoza UE. 34% tego typu usług było świadczone dla klientów z UE, co stanowi wzrost o 29% w latach 2017-2023. 66% tych samych usług jest świadczonych klientom z USA, Szwajcarii, Singapuru czy Hongkongu. To wzrost rzędu 79% w tym samym przedziale czasowym[485].

Sektor usług finansowych zatrudnia dwunastą największą liczbę pracowników w państwie, ponad milion osób, co stanowi 3% rynku pracy[486]. Dla przykładu, więcej osób zatrudnia rynek nieruchomości, handel i produkcja przemysłowa[487].

---

[482] Oxford Economics, *The true impact of British Manufacturing*, https://www.oxfordeconomics.com/wp-content/uploads/2024/04/Manufacturing-Technologies-Association-The-true-impact-of-British-Manufacturing.pdf, odczyt z dn, 11.02.2025, s. 19-20.
[483] House of Commons Library, *Service industries: Economic indicators*, https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn02786/, odczyt z dn. 12.02.2025.
[484] House of Commons Library, *Financial services in the UK*, https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN06193/SN06193.pdf, odczyt z dn. 15.02.2025, s. 4.
[485] House of Commons Library, *op. cit.*, s. 5.
[486] *Ibid.*, s. 4.

W zakresie struktury gałęzi gospodarki Zjednoczone Królestwo jest bardzo podobna do Stanów Zjednoczonych, chociaż jest to naturalnie mniejsza gospodarka o mniejszych możliwościach. Duży potencjał Zjednoczonego Królestwa tkwi w usługach, szczególnie finansowych i turystyce, niekoniecznie w produkcji przemysłowej. Nadal jednak Zjednoczone Królestwo może pochwalić się międzynarodowymi korporacjami znanymi na całym świecie. Są to przede wszystkim Shell, BP, ale także Unilever czy AstraZeneca. Tak jak w przypadku USA, miasta odgrywają znaczącą rolę w gospodarce państwa.Tak jak w Stanach Zjednoczonych, rola ta polega *de facto* na budowie sektora usług w gospodarce Zjednoczonego Królestwa. Według danych z firmy consultingowej *Knight Frank*, miasta generują aż 61% brytyjskiego PKB[488]. Dla porównania, w USA jest to 51% PKB[489]. Brytyjskie miasta to huby transportowe generujące duże zainteresowanie turystów, ośrodki naukowe i edukacyjne, ale także siedziby banków i firm consultingowych[490]. Dotyczy to nie tylko Londynu, ale także miast takich jak Birmingham, Glasgow, Liverpool, Bristol, Manchester czy Sheffield. Wszystkie one oferują wspomniane usługi przemysłowe i mają korzystne dla handlu i transportu położenie albo już istniejącą bazę technologiczną[491].

5. Gospodarka Cesarstwa Japonii

Gospodarka Japonii jest jedną z największych na świecie, obok amerykańskiej, chińskiej, niemieckiej i skumulowanych gospodarek państw Unii Europejskiej[492]. Jednocześnie od lat 90. XX wieku japońska gospodarka kurczy się[493]. Do połowy XIX

[487] House of Commons Library, *Industries in the UK*, https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-8353/CBP-8353.pdf, odczyt z dn. 15.02.2025, s. 4.
[488] Knight Frank, *UK Cities DNA. The role of UK cities in the National Economy*, https://www.knightfrank.com/research/article/2024-10-09-uk-cities-dna-the-role-of-uk-regional-cities-in-the-national-economy, odczyt z dn. 04.04.2025.
[489] Statista.com, *The Top 25 Metro Areas Make Up Half of U.S. GDP*, https://www.statista.com/chart/18684/us-cities-by-gdp/, odczyt z dn. 04.04.2025.
[490] D. Mansfield, J. Gibson, *UK Cities DNA. The role of UK cities in the National Economy*, https://content.knightfrank.com/research/2905/documents/en/uk-cities-dna-the-role-of-uk-regional-cities-in-the-national-economy-11586.pdf, odczyt z dn. 04.04.2025.
[491] R. Gardham, *The 25 largest cities in the UK (and their investment strengths)*, https://www.investmentmonitor.ai/features/largest-cities-uk-investment-strengths/?cf-view&cf-closed, odczyt z dn. 04.04.2025.
[492] World Bank Group, *GDP (in current US$)*, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2023&start=2023&view=map, odczyt z dn. 12.02.2025.
[493] S. Kazimierczak, *Gospodarka Japonii znów się kurczy. "Nie podoba mi się ten stopniowy upadek"*, https://fakty.tvn24.pl/fakty-o-swiecie/gospodarka-japonii-znow-sie-kurczy-nie-podoba-mi-sie-ten-stopniowy-upadek-st7787455, odczyt z dn. 12.02.2025.

wieku Japonia była państwem rolniczym, w którym na drodze dynamicznej modernizacji każdej sfery życia publicznego i politycznego dokonano industrializacji gospodarki a także ekspansji kolonialnej[494]. Po II wojnie światowej Japonia odbudowywała się pod czasową okupacją aliantów, a na rozwój gospodarczy największy wpływ miały reformy proponowane przez ekonomistów z USA, a także wybuch wojny koreańskiej, która zwiększyła zapotrzebowanie na różnego rodzaju dobra produkowane w Japonii[495]. W kolejnych dekadach Japonia odnotowała bezprecedensowy wzrost gospodarczy zakończony w latach 90. XX wieku na skutek pęknięcia bańki spekulacyjnej na rynku nieruchomości, japońskiej giełdzie oraz spadku cen i opłacalności produkcji dóbr w Japonii.W kontekście gospodarki mówi się w Japonii o „straconej dekadzie", a nawet dekadach, rozciągając okres stagnacji gospodarczej na pierwsze dekady XXI wieku[496].

Szacuje się, że rolnictwo w Japonii generuje zaledwie 1% PKB[497]. Jednocześnie 3,4% pracujących Japończyków znajduje zatrudnienie w tym sektorze gospodarki[498]. Japońskie rolnictwo jest mało wydajne nie tylko w zakresie stosunku odsetka PKB do zatrudnienia, ale także w swej strukturze. Japońskie rolnictwo charakteryzuje duże rozdrobnienie gospodarstw, które ze względu na mały rozmiar są bardzo często niewydajne. Do tego na Wyspach Japońskich w związku z górzystym ukształtowaniem terenu powierzchnia nadająca się do produkcji rolnej jest bardzo mała a gleby niezbyt żyzne. Z drugiej strony, duża dostępność słodkiej wody umożliwia efektywne uprawy wybranych roślin. Niestety, umożliwia to wydajną produkcję jedynie niektórych roślin, takich jak ryż czy bataty[499].

Z tego względu aż połowa spożywanej w Japonii żywności musi być importowana. Dotyczy to zarówno upraw jak i produktów zwierzęcych[500]. Produkcja wołowiny jest

[494] R. H. P. Mason, J. G. Caiger, *A History of Japan. Revised Edition*, Tuttle Publishing, Tokyo, Rutland, Singapore 1997, s. 270-271.
[495] Y. Masai, G. Latz, S. Hijino, *Economy of Japan*, https://www.britannica.com/money/economy-of-Japan, odczyt z dn. 12.02.2025.
[496] Y. Funabashi, B. Kushner, *Examining Japan's Lost Decades*, Routledge, New York 2015, s. 21.
[497] CIA.gov, *Japan*, https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/japan/#economy, odczyt z dn. 15.02.2025.
[498] International Labour Organization, *Japan The Employment – Environment – Climate Nexus Employment and environmental sustainability factsheet*, https://www.ilo.org/media/368801/download, odczyt z dn. 15.02.2025.
[499] Britannica.com, *Japan*, https://www.britannica.com/place/Japan/The-role-of-government, odczyt z dn. 15.02.2025.
[500] *Ibid.*

stosunkowo droga. Z wyżej wymienionych powodów historycznie japońskie społeczeństwo polegało na rybołówstwie jako najważniejszej branży produkującej żywność. Zmaga się ona jednak ze swoimi własnymi problemami jak zanieczyszczenie mórz, wyczerpywanie się łowisk i starzenie się załóg kutrów rybackich[501]. Podobnie ma się sytuacja z produkcją drewna, która przez ukształtowanie terenu jest dość droga i nieopłacalna, stąd Japonia polega na imporcie[502].

Sytuacja przemysłu wydobywczego Japonii jest zbliżona do sytuacji japońskiego rolnictwa. Na Wyspach Japońskich występują niewielkie złoża nielicznych metali, minerałów i kruszców, których wydobycie balansuje na granicy opłacalności[503]. Przemysł wydobywczy Japonii charakteryzuje się małymi i stosunkowo nieefektywnymi kopalniami, które nie nadają się do stosowania nowoczesnych metod wydobywczych na dużą skalę[504]. Z wyjątkiem wydobycia złota, wydobycie rud metali gwałtownie spadło na początku XXI wieku. Wydobycie żelaza i miedzi zasadniczo ustało po 2000 roku, a Japonia zaspokaja obecnie praktycznie całe swoje zapotrzebowanie na te metale, a także na srebro, ołów i cynk importem[505]. Intensywne jest za to wydobycie wapienia i to na terenie całej Japonii[506].

Węgiel historycznie pełnił dużą rolę w przemyśle i energetyce Japonii. Do roku 1943 był to filar japońskiej gospodarki z rekordowym wydobyciem. Wszystko za sprawą wzrostu znaczenia ropy naftowej dla gospodarki energetyki państwa japońskiego oraz rosnących kosztów wydobycia. Stąd dość wysoka cena tego surowca[507]. W 2023 roku tona węgla w Japonii kosztowała około 130 USD, a w USA tylko 73 USD[508].

W związku z niewielką zasobnością złóż i wysokimi kosztami ich eksploatacji, Japonia polega na imporcie surowców energetycznych. Aż 90% zapotrzebowania na surowce energetyczne pochodzi z importu. Jednocześnie, surowce kopalne, takie jak gaz

[501] *Ibid.*
[502] *Ibid.*
[503] Government of Canada, *Mining market in Japan*, https://www.tradecommissioner.gc.ca/japan-japon/market-reports-etudes-de-marches/0006585.aspx?lang=eng, odczyt z dn. 17.02.2025.
[504] Britannica.com, *Japan. Resources and Power*, https://www.britannica.com/place/Japan/Resources-and-power, odczyt z dn. 17.02.2025.
[505] *Ibid.*
[506] *Ibid.*
[507] T. Shimanishi, *Coal in Modern Japanese History*, https://gensoken.toyo.ac.jp/cgi/viewcontent.cgi?article=1092&context=japanese-society-and-culture, odczyt z dn. 17.02.2025, s. 150.
[508] Our World in Data, *Coal Prices*, https://ourworldindata.org/grapher/coal-prices?tab=table&time=earliest..2023, odczyt z dn. 17.02.2025.

ziemny, węgiel i ropa naftowa, stanowią blisko 85% miksu energetycznego Japonii[509]. Ropa naftowa zaspokaja blisko 38% japońskiego zapotrzebowania na energię. Następny jest węgiel z 26% udziałem w miksie, a zaraz za nim gaz ziemny z 21%. Energia atomowa zaspokaja niewiele ponad 5% potrzeb energetycznych Japończyków, tak jak źródła odnawialne takie jak energia wodna, geotermalna czy pozyskiwana z biomasy[510].

Po II wojnie światowej doszło do znacznego wzrostu wydajności i produktywności japońskiego przemysłu. Zmieniła się także struktura produkcji przemysłowej w tym państwie. Wzrosło znaczenie przemysłu lekkiego kosztem ciężkiego. Rozwijać zaczęły się nowoczesne gałęzie produkcji przemysłowej, przy równoczesnym spadku znaczenia produkcji o tradycyjnym i mniej skomplikowanym profilu, przede wszystkim obróbka drewna i tarcicy oraz produkcja tekstyliów i artykułów spożywczych. Znalazło to odzwierciedlenie w konsumpcji i nabywaniu coraz to nowych sprzętów AGD i RTV w latach 60. i 70. XX wieku[511]. Jednocześnie dziś przemysł odpowiada za blisko 27% PKB państwa[512].

Japonia jest jednym z głównych światowych producentów pojazdów i maszyn, a także głównym producentem takich produktów i półproduktów jak stal, aluminium, tworzywa sztuczne, cement, masa celulozowa i papier, różnorodne chemikalia i produkty petrochemiczne oraz tekstylia. Posiada jedne z największych i najbardziej zaawansowanych zakładów przemysłowych na świecie. Pod koniec XX wieku najbardziej spektakularny wzrost odnotowano w produkcji pojazdów silnikowych, żelaza i stali, maszyn (w tym robotów) i innych produktów elektronicznych, w tym komputerów i mikroelektroniki, sprzętu telekomunikacyjnego, zabawek i gier komputerowych[513].

Usługi generują ponad 70% produktu krajowego brutto Japonii[514]. Bankowość, ubezpieczenia, nieruchomości, handel detaliczny, transport i telekomunikacja to główne branże, w których działają japońskie firmy. Według OECD w sektorze tym pracuje 48

[509] Asia Natural Gas & Energy Association, *Japan*, https://angeassociation.com/location/japan/, odczyt z dn. 17.02.2025.
[510] International Energy Agency, *Energy Mix of Japan*, https://www.iea.org/countries/japan/energy-mix, odczyt z dn. 17.02.2025.
[511] G. D. Allinson, *Japan's Postwar History*, Second Edition, Cornell University Press, Ithaca 2004, s. 118.
[512] CIA.gov, *op. cit*., odczyt z dn. 17.02.2025.
[513] Japan External Trade Organization, *Digitalization and Decarbonization Will Be the Driving Trends of Japan's Manufacturing Industry*, https://www.jetro.go.jp/en/invest/attractive_sectors/manufacturing/overview.html, odczyt z dn. 17.02.2025.
[514] CIA.gov, *op. cit*., odczyt z dn. 17.02.2025.

milionów Japończyków. Najwięcej, bo aż 10 milionów osób znajduje zatrudnienie w usługach związanych z motoryzacją: sprzedaży pojazdów, części i serwisowaniu samochodów i motocykli. Na drugim miejscu znajduje się sektor usług związanych z opieką zdrowotną. Podium zamyka zatrudnienie w transporcie i magazynowaniu dóbr z 3,7 miliona zatrudnionych. Co do sektora finansowego, to nie zatrudnia on wielu pracowników w skali kraju, bo zaledwie 1,8 miliona osób[515].

Większość transakcji bankowych w Japonii obsługują banki prywatne, co od dekad było normą dla tego rynku. Dodatkowo na początku XXI wieku rynek usług bankowych został znacznie rozluźniony i stał się bardziej różnorodny. Jednocześnie przez Japonię przetoczyła się seria fuzji, przejęć i prywatyzacji banków należących do japońskiego skarbu państwa[516]. Banki komercyjne oferują tradycyjne usługi, takie jak przyjmowanie depozytów i udzielanie pożyczek, podczas gdy banki inwestycyjne koncentrują się na finansowaniu przedsiębiorstw i działalności na rynkach kapitałowych[517]. Główne banki to *Sumitomo Mitsui Financial Group, Mitsubishi UFJ Financial* i *Mizuho Bank*[518]. Japoński sektor usług finansowych to także firmy ubezpieczeniowe, biura rachunkowe, fundusze inwestycyjne i instytucje rządowe.

Wiele japońskich destynacji turystycznych to miasta. Prym wiodą tutaj Tokio i Kioto. Pierwsze stanowi wizytówkę Japonii z wieloma atrakcjami i dzielnicami dedykowanymi rozrywce, a także muzeami czy sklepami. Kioto z kolei jest bardziej zorientowane na atrakcje o charakterze historycznym i promocję dawnych form sztuki ze względu na fakt, że było kiedyś stolicą Japonii. Inne popularne miasta w Japonii to Yokohama słynąca z kuchni, Osaka będąca zimowym kurortem czy Hiroszima, w której zwiedzić można muzeum poświęcone zniszczeniu miasta przez bombę atomową w 1945 roku. Inny rodzaj atrakcji turystycznych stanowią miejsca skupione na walorach przyrodniczych Japonii. Prym wiedzie tu Góra Fuji wraz z wyspą Okinawą[519].

---

[515] OECD, *OECD Labour Force Statistics 2022*, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/04/oecd-labour-force-statistics-2022_26178d14/dc0c92f0-en.pdf, odczyt z dn. 18.02.2025, s. 103.
[516] Trends in Japan, *Japanese Banks Get Together: Combining Operations to Gain Efficiency*, https://web-japan.org/trends00/honbun/tj991107.html, odczyt z dn. 24.02.2025.
[517] Investopedia, *Importance and Components of the Financial Services Sector*, https://www.investopedia.com/ask/answers/030315/what-financial-services-sector.asp, odczyt z dn. 24.02.2025.
[518] G. Svaiko, a *list of the top banks in Japan*, https://wise.com/gb/blog/banks-in-japan, odczyt z dn. 24.02.2025.
[519] A. Grisler, *Best Places to Visit in Japan*, https://travel.usnews.com/rankings/best-places-to-visit-in-japan/, odczyt z dn. 22.02.2025.

Japońska gospodarka to nadal jedna z największych ekonomii świata pomimo wielu przeciwności i niekorzystnych cech wynikających z budowy i położenia Wysp Japońskich. Niekorzystne ukształtowanie terenu i niska żyzność gleb nie pozwalają na efektywną produkcję rolną. Dodatkowy brak surowców wymusza import dużej ilości żywności i paliw do Japonii. Należy jednak podkreślić, że państwo to jest do dziś hegemonem usług i produkcji, nawet w obliczu trwającej od dekad stagnacji gospodarczej[520].

Miasta stanowią ogromną wartość dla japońskiej gospodarki. Trzy największe miasta, czyli funkcjonujące na prawach prefektur Tokio, Kioto i Osaka generują w przybliżeniu 30% PKB całej Japonii, z Tokio odpowiedzialnym za 20% produktu krajowego brutto całego państwa[521]. Miasta te to silne ośrodki turystyczne, handlowe i finansowe, a Tokio i Osaka są dodatkowo miastami portowymi. Trzeba przy tym wspomnieć także o takich miastach jak Yokohama, Nagoya czy Kobe, które specjalizują się odpowiednio w handlu, przemyśle lotniczym i motoryzacyjnym oraz produkcji spożywczej. Wkład miast japońskich w gospodarkę państwa polega zatem na specjalizacji, która jest dodatkiem do standardowego „zestawu" cech, jaki wynika z usługowej roli miast jako takich[522].

6. Gospodarka Nowego Jorku

Nowy Jork, jako gospodarka sama w sobie, wyróżnia się na tle innych miast Stanów Zjednoczonych pod względem największej populacji i jednego z największych PKBw kraju[523]. Według spisu powszechnego z 2020 roku Nowy Jork zamieszkiwało prawie 9 milionów osób (w 2023 całą aglomerację miejską zamieszkiwało prawie 20 mln osób). To ponad dwukrotnie więcej od miasta znajdującego się na miejscu drugim, czyli

[520] D. I. Okimoto, *Causes of Japan's Economic Stagnation*, https://aparc.fsi.stanford.edu/research/causes_of_japans_economic_stagnation, odczyt z dn. 26.02.2025.
[521] Cabinet Office, *2020年度国民経済計算（2015年基準・2008SNA)*, https://www.esri.cao.go.jp/jp/sna/data/data_list/kakuhou/files/2020/2020_kaku_top.html, odczyt z dn. 04.04.2025.
[522] R. Gardham, *The ten largest cities in Japan (and their investment strengths)*, https://www.investmentmonitor.ai/cities/largest-cities-japan-investment-strengths/?cf-view, odczyt z dn. 04.04.2025.
[523] Niektóre źródła mówią w przypadku miast nie o Produkcie Krajowym Brutto, ale o Produkcie Miejskim Brutto, czyli PMB, lub z angielskiego Gross Metropolitan Product (GMD) zamiast Gross Domestic Product (GDP). Nie występuje jednak żadna różnica w obliczaniu jednego i drugiego wskaźnika, a jedyna rozbieżność to nazwa. Greyhill Advisors, *Gross Metropolitan Product*, http://www.greyhilladvisors.com/gross-metropolitan-product, odczyt z dn. 26.02.2025.

Los Angeles z 4 milionami mieszkańców[524]. Z kolei PKB całego miasta szacuje się na 2,3 miliarda dolarów w 2023 roku[525]. Dla porównania, PKB Los Angeles wynosi 1,2 miliarda dolarów w tym samym roku[526]. Różnica polega jednak na tym, że gdy Los Angeles opiera swoją gospodarkę na światowej sławy branży filmowej i rozrywkowej, handlu nieruchomościami i branży budowlanej[527], Nowy Jork ma wszystko to, co największe miasto Kalifornii oraz rozwiniętą branżę finansową, biznes, a także produkcję i giełdy[528].

Nowy Jork w dobie swojego największego rozwoju przestrzennego i gospodarczego miał (i do dziś ma) wszystko to, czego potrzebuje miasto do rozwoju, co zostało wyszczególnione w grafice 2. niniejszego rozdziału. W XVIII i XIX wieku praktycznie każde miasto w Stanach Zjednoczonych miało dosyć miejsca na rozwój urbanistyczny. Nowy Jork, jako miasto nadmorskie, był naturalnym portem i celem zagranicznych kupców i partnerów Amerykanów. Ułatwiało to zatem i handel i transport, który kwitł po otworzeniu w 1825 roku Kanału Erie. Ten liczący blisko 600 kilometrów kanał łączył Atlantyk z regionem Wielkich Jezior, przyczyniając się do rozwoju takich miast jak Cleveland, Chicago, Detroit i Nowy Jork, kosztem Filadelfii i Baltimore[529].

6.1. Charakterystyka gospodarki Nowego Jorku

W kontekściegospodarki i łatwości prowadzenia biznesu Nowy Jork sam siebie określa miastem globalnym, wskazując na różnorodność językową i etniczną obywateli miasta. Różnorodność ta, często istniejąca w ramach poszczególnych dzielnic miasta, ma sprzyjać różnym modelom biznesowym czy firmom prowadzonym przez imigrantów. Mowa jednak o małych firmach[530]. Z kolei, według raportu *State of New York City*

[524] World Population Review, *Largest US Cities by Population 2024*, https://worldpopulationreview.com/us-cities, odczyt z dn. 26.02.2025.
[525] Federal Reserve Bank of St. Louis, *Total Gross Domestic Product for New York-Newark-Jersey City, NY-NJ-PA (MSA)*, https://fred.stlouisfed.org/series/NGMP35620, odczyt z dn. 18.10.2025.
[526] Federal Reserve Bank of St. Louis, *Total Gross Domestic Product for Los Angeles-Long Beach-Anaheim, CA (MSA)*,https://fred.stlouisfed.org/series/NGMP31080,odczyt z dn. 18.10.2025.
[527] L. M. Pitt, *Los Angeles*, https://www.britannica.com/place/Los-Angeles-California, odczyt z dn. 26.02.2025.
[528] G. Lankevich, *New York City*, https://www.britannica.com/place/New-York-City, odczyt z dn. 26.02.2025.
[529] Eriecanalway.org, *History and Culture*, https://eriecanalway.org/learn/history-culture, odczyt z dn. 26.02.2025.
[530] NYC.gov, *A Diverse, Global City*, https://www.nyc.gov/site/internationalbusiness/why-nyc/a-diverse-global-city.page, odczyt z dn. 23.06.2025.

Economy z 2024 roku kluczowymi gałęziami gospodarki miasta są finanse, technologie, sektor *green economy*, sektor badawczy nauk biologicznych, opieka zdrowotna, szkolnictwo wyższe i badania, czyli wdrażanie nowych rozwiązań technologicznych dla rozwoju gospodarki[531]. Znajduje to odzwierciedlenie w innych danych dotyczących zatrudnienia w mieście, które opisuje Wykres 1. poniżej. Przy stopie bezrobocia rzędu 5,5% aż pół miliona nowojorczyków pracuje w sektorze bankowym i finansowym. Niewiele mniej, bo 435 tysięcy osób zatrudnionych jest w sektorze usług związanych z turystyką i wypoczynkiem. Ogólnie pojęte usługi wyspecjalizowane, związane także z działalnością biznesową, to sektor zatrudniający 800 tysięcy pracowników, a placówki edukacyjne, szpitale i inne przedsiębiorstwa oferujące usługi edukacyjne i zdrowotne w sumie zatrudniają najwięcej, bo 1,17 miliona pracowników[532].

[531] New York City, *State of New York City Economy 2024*, https://edc.nyc/sites/default/files/2025-01/NYCEDC-State-of-the-NYC-Economy-2024-v3.pdf, odczyt z dn. 26.02.2025, s. 22.
[532] Federal Reserve Bank of New York, *New York City Economic Indicators*, https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/regional_economy/charts/Regional_NYC, odczyt z dn. 26.02.2025, s. 3-4.

Wykres 1. Liczba zatrudnionych i stopa bezrobocia w Nowym Jorku w latach 2000-2024

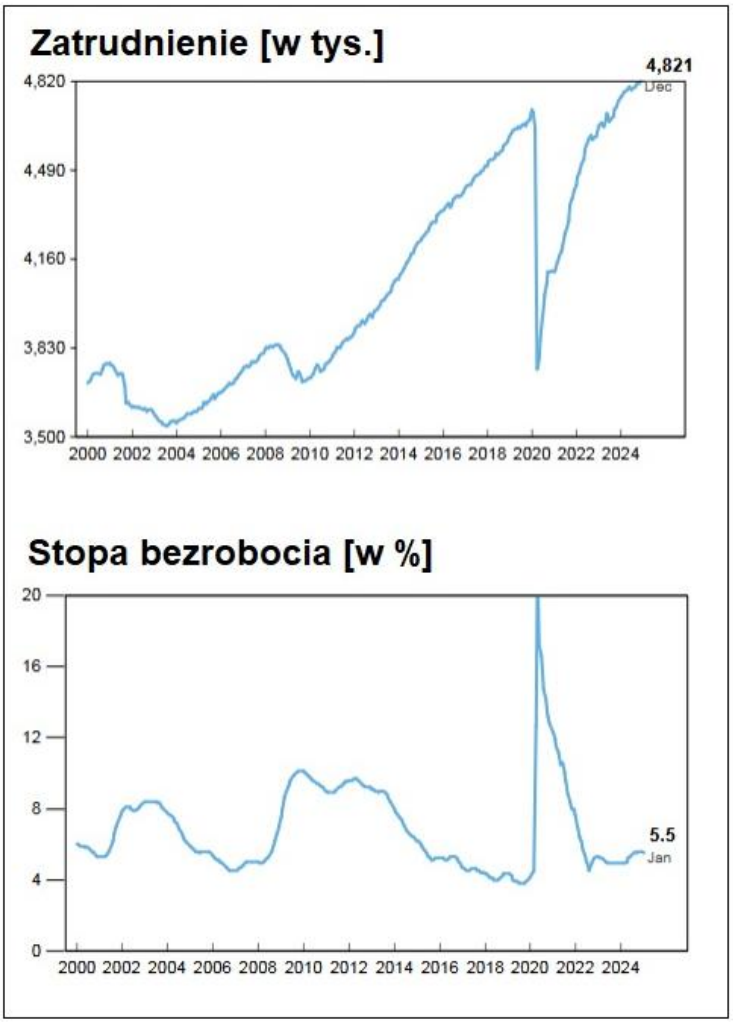

Źródło: Federal Reserve Bank of New York, *New York City Economic Indicators*, https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/regional_economy/charts/Regional_NYC, odczyt z dn. 26.02.2025, s. 3.

Sektor finansowy daje zatrudnienie 12,5% pracujących nowojorczyków. Jednocześnie wszelkiego rodzaju usługi finansowe i ubezpieczeniowe generują aż 24% PKB Nowego Jorku[533]. Finanse są także istotne z punktu widzenia innowacyjności. Raport *State of New York City Economy* wskazuje na fakt, że sektor finansowy nowojorskiej gospodarki generuje zapotrzebowanie na nowe rozwiązania w branży *FinTech*[534]. Jest to pojęcie szerokie, bo obejmujące wszelkiego rodzaju technologie mające usprawniać i przyspieszać procesy decyzyjne i zarządzanie finansami, jak i proste aplikacje do

[533] New York City, *op. cit*., s. 22.
[534] *Ibid*., s. 23.

powszechnego dostępu jakich przykładem może być polski BLIK[535]. Nowojorskie firmy i *start-up'y FinTech* otrzymują od 20 do 25% dotacji dla tego typu przedsiębiorstw od rządu federalnego USA[536].

Także inne gałęzie przemysłu technologicznego rozwijają się prężnie w Nowym Jorku. Oprócz programistów w mieście pracują także eksperci od sztucznej inteligencji (ang. *Artificial Intelligence*, AI). AI jest zarówno podsektorem branży technologicznej, jak i narzędziem technologicznym wykorzystywanym w różnych branżach. Nowy Jork stał się liderem w dziedzinie sztucznej inteligencji zarówno w kraju, jak i na świecie dzięki dużej liczbie wykształconych mieszkańców zainteresowanych pracą w tym sektorze, jak i dużym kapitałem na badania i inwestycje[537]. Nowy Jork jest domem dla ponad 2000 *start-up'ów* związanych ze sztuczną inteligencją, a także 40 000 pracowników z umiejętnościami i wiedzą, którzy są związani ze sztuczną inteligencją. Miasto ma także zaplecze w postaci uczelni wyższych. Warto również zauważyć, że Nowy Jork jest liderem USA pod względem liczby ofert pracy związanych ze sztuczną inteligencją[538].

Gospodarka Nowego Jorku coraz mocniej zaczyna opierać się na innowacjach w innych dziedzinach techniki i przemysłu, czego przykładem może być wzrost zatrudnienia w sektorze *green economy*, czyli energii pozyskiwanej ze źródeł odnawialnych. Zawody związane z *green economy* to przede wszystkim wymagające wiedzy technicznej prace związane z montażem i utrzymaniem instalacji wiatrowych i fotowoltaicznych, ale także utylizacją odpadów czy wymagające wiedzy na temat odnawialnych źródeł energii zadania w bankowości, prawie lub nauce[539]. 3% zatrudnionych w Nowym Jorku znajduje zatrudnienie właśnie w takich zawodach, zaś samo miasto szacuje, że w ciągu następnych lat, do 2040 roku, odsetek ten podwoi się[540].

Nowy Jork stawia na innowacyjność gospodarki także w branży badań biologicznych i nauk o życiu w ramach programu autorskiego programu *LifeSci NYC*. Wraz

[535] M. Kosiński, K. Wojtowicz, *Fintech – co to? Co musisz wiedzieć o fintechach?*, https://www.bankier.pl/smart/fintech-co-to-co-musisz-wiedziec-o-fintechach, odczyt z dn. 27.02.2025.
[536] New York City, *op. cit*., s. 23.
[537] *Ibid*., s. 24.
[538] *Ibid*.
[539] Earthday.org, *How Many Jobs Are Being Created in the Green Economy? LinkedIn's New Report Has The Answers*, https://www.earthday.org/how-many-jobs-are-being-created-in-the-green-economy-linkedins-new-report-has-the-answers/, odczyt z dn. 27.02.2025.
[540] New York City, *op. cit*., s. 25.

z partnerami takimi jak ośrodki badawcze i szpitale miasto zebrało środki w wysokości 2 miliardów USD na program staży i dotacji do badań biologicznych[541]. Z pomocą tego programu Nowy Jork ma nadzieję stać się pionierem w badaniach medycznych i biologicznych i ich komercjalizacji w przemyśle farmaceutycznym, spożywczym etc.[542] Warto zauważyć, że liczba firm z branży medyczno-farmaceutycznej w Nowym Jorku wzrosła z 14 400 w 2018 roku do 19 500 w 2023 roku[543] Wzrasta także zainteresowanie inwestorów w mieście naukami przyrodniczymi i liczba pracodawców z tego obszaru. Nawet jeśli działalność w zakresie nauk przyrodniczych w obszarze metropolitalnym Nowego Jorku jest nadal głównie zlokalizowana na obszarach podmiejskich – szczególnie w stanie New Jersey, to jednak dzieje się to za sprawą Nowego Jorku i stymulowanych w nim edukacji i badań.Przedsiębiorstwa zajmujące się naukami biologicznymi i medycznymi z siedzibą w Nowym Jorku stanowiły 4,0% ogólnokrajowego kapitału tej branży w 2022 r. i 3,9% w 2023 roku[544].

Opisane powyżej inwestycje współgrają z sektorem opieki zdrowotnej i pomocy społecznej, które historycznie są jednymi z największych sektorów zatrudnienia i usług w Nowym Jorku, i były głównym motorem wzrostu zatrudnienia w mieście w ostatnich latach[545]. Opieka zdrowotna i pomoc społeczna stanowiły pond milion miejsc pracy w Nowym Jorku we wrześniu 2024 roku, czyli o 195 tysięcy więcej niż przed pandemią COVID-19[546]. Znaczna część wzrostu zatrudnienia w branży opieki domowej prawdopodobnie wynika z ustawodawstwa, które pozwala w stanie Nowy Jork osobom przewlekle chorym lub niepełnosprawnym na zatrudnianie członków rodziny jako opiekunów. Nie można jednak zapominać również o ciągłym wzroście zatrudnienia w szpitalach i klinikach[547].

Szkolnictwo wyższe, choć nie jest tradycyjnie uważane za sektor gospodarki Nowego Jorku, ma fundamentalne znaczenie dla gospodarki miasta w kontekście badań i kształcenia wykwalifikowanych pracowników. W mieście znajduje się ponad sto różnych

[541] EDC.NYC, *LifeSci NYC*, https://edc.nyc/program/lifesci-nyc, odczyt z dn. 27.02.2025.
[542] LifeSci.NYC, *Why LifeSci NYC?*, https://lifesci.nyc/about-lifesci-nyc, odczyt z dn. 27.02.2025.
[543] New York City, *op. cit*., s. 27.
[544] *Ibid*.
[545] *Ibid*., s. 28.
[546] *Ibid*.
[547] *Ibid*.

uczelni wyższych, które w roku 2022 kształciły około pół miliona studentów[548]. Od 2017 roku, pomimo skutków pandemii COVID-19, sektor szkolnictwa wyższego w Nowym Jorku odnotowuje stały wzrost zatrudnienia do prawie 142 000 pracowników w 2023 roku ze 136 000 w 2017 roku. Wzrost ten był napędzany przez prywatne szkoły wyższe i uniwersytety, które dodały ponad 6 500 miejsc pracy w ciągu ostatniej dekady i stanowią obecnie prawie 70% całego zatrudnienia w tym sektorze. Zatrudnienie w instytucjach publicznych w tym samym okresie nieznacznie spadło. Łącznie publiczne i prywatne zatrudnienie w szkołach wyższych wygenerowało do budżetu miasta ponad 35 miliardów dolarów w 2023 roku[549]. Szkolnictwo wyższe pomaga napędzać innowacje i przedsiębiorczość, które, jak już zostało wskazane, napędzają inne gałęzie zatrudnienia, przemysłu i usług w Nowym Jorku. Od 2001 roku nowojorskie szkoły wyższe i uniwersytety uzyskały 4 800 patentów i utworzyły co najmniej 500 *start-up'ów*[550]. Region Nowego Jorku zajmuje drugie miejsce w kraju, plasując się tylko za obszarem Zatoki San Francisco, pod względem liczby patentów uniwersyteckich[551]. Aż 66% studentów, którzy ukończyli studia w Nowym Jorku w latach 2014-2024, pracuje obecnie w mieście i jego okolicach. Nie dziwi fakt, że wiele uczelni spoza Nowego Jorku decyduje się na otwieranie filii i kampusów na terenie Nowego Jorku[552].

Wspomniane wyżej inicjatywy i zabiegi to część strategii zwanej dywersyfikacją gospodarczą. Jest to strategia, zgodnie z którą region czy miasto odchodzą od gospodarczej specjalizacji na rzecz zwiększania liczby sektorów napędzających gospodarkę. Dzięki dywersyfikacji gospodarczej miasto lepiej radzi sobie z potencjalnymi kryzysami w pojedynczych czy sprzężonych branżach. Jest to proces korzystny i pożądany z punktu widzenia nie tylko stabilności gospodarki, ale także wyrównywania różnic w dochodach i nierówności społecznych, a także zwalczania zmian klimatycznych[553]. Dywersyfikacja gospodarcza w Nowym Jorku obejmuje pozostanie globalnym centrum finansowym, jednocześnie z umacnianiem pozycji miasta jako centrum technologii, opieki zdrowotnej, nauk przyrodniczych, *green economy*, edukacji czy turystyki. Samo miasto notuje

[548] *Ibid*., s. 28.
[549] *Ibid*., s. 29.
[550] *Ibid*.
[551] *Ibid*.
[552] *Ibid*.
[553] United Nations Climate Change, *Economic Diversification*, https://unfccc.int/topics/resilience/resources/economic-diversification. odczyt z dn. 28.02.2025.

statystyczny spadek udziału sektora usług finansowych w ogóle zatrudnienia nowojorczyków na rzecz sektora technologicznego i medycznego, a także *green energy*[554].

6.2. Działania międzynarodowe władz Nowego Jorku o charakterze gospodarczym

Jak pokazuje poprzedni podrozdział, gospodarka Nowego Jorku jest mocno oparta na sektorze usług i badaniach naukowych. To miasto globalne jest także przykładem miasta o rozwiniętej paradyplomacji gospodarczej.Jego władze i przedsiębiorcy nowojorscy nie działają w próżni i w oderwaniu od wspominanego w pierwszym rozdziale Biura Burmistrza Nowego Jorku ds. Międzynarodowych. Biuro współpracuje z innym organem powołanym przez urząd miasta Nowego Jorku, mianowicie z *NYC Economic Development Corporation*. Jest to organizacja pożytku publicznego założona w celu wspierania wszelkich form przedsiębiorczości i ekonomicznego rozwoju Nowego Jorku[555]. Przede wszystkim partnerstwo obu instytucji skupia się na inkluzyjności wzrostu gospodarczego, zgodnie z dewizą, że globalna gospodarka i jej zyski muszą być rozdzielane w dużo bardziej sprawiedliwy sposób niż w innych miastach[556]. Biuro ds. Międzynarodowych także wskazuje na dynamiczny rozwój sektora przemysłu opartego na naukach przyrodniczych i medycznych. Na stronie Biura można przeczytać, że Nowy Jork stał się w tej branży zbyt poważnym graczem, by firmy farmakologiczne i laboratoria mogły sobie pozwolić na nieobecność na jego rynku pracy[557].

Sama *NYC Economic Development Corporation* z definicji jest organizacją, której usługi obejmują wszelkiego rodzaju *know-how* i wsparcie dla prowadzenia działalności gospodarczej i inwestowania na terenie Nowego Jorku, przy czym działalność ta nie jestw żaden sposób ograniczana przez pochodzenie inwestora czy kapitału[558]. Warto jednocześnie odnotować, że doradcy z *NYC EDC* wspierają i promują, oprócz sektora

[554] New York City, *op. cit*., s. 30.
[555] NYC EDC, *Grow Your Business in NYC*, https://choose.nyc/, odczyt z dn. 03.03.2025.
[556] New York City, *Economic Development*, https://www.nyc.gov/site/international/services/international-business.page, odczyt z dn. 03.03.2025.
[557] *Ibid.*
[558] NYC EDC, *NYC: The Global Business Hub. A Guide for Businesses Looking to Start or Expand in New York City*, https://edc.nyc/sites/default/files/2024-07/NYCEDC-Business-Resource-Guide-July-2024.pdf, odczyt z dn. 03.03.2025, s. 9.

finansowego i badań biologicznych i medycznych, także wszelkie branże kreatywne jak animację, marketing, produkcję muzyczną i programowanie[559].

NYC EDC nie ogranicza się wyłącznie do podstawowej działalności w stosunku do inwestorów zagranicznych. Inicjatywa *International Innovators Initiative* (IN2NYC) ułatwia współpracę między międzynarodowymi przedsiębiorcami i szkołami partnerskimi, umożliwiając przedsiębiorcom otrzymywanie zwolnionych z limitu wiz H-1B[560], jednocześnie pomagając szkołom partnerskim przyciągnąć innowatorów, którzy mogą rozwijać przedsiębiorczość i programy techniczne[561]. Program *IN2NYC* jest przeznaczony dla międzynarodowych przedsiębiorców, którzy rozpoczęli działalność za granicą i chcieliby przenieść lub rozszerzyć swoją działalność na Stany Zjednoczone, ale także dla międzynarodowych studentów kończących amerykańskie uniwersytety, którzy zakładają własne firmy[562].

Do celów *IN2NYC* należy:

- Tworzenie dobrze opłacanych miejsc pracy dla nowojorczyków w sektorze nowoczesnych technologii.
- Wspieranie uczelni *City University of New York* i *New York University* poprzez przyciąganie międzynarodowych talentów i promowanie przedsiębiorczości wśród studentów i wykładowców.
- Oferowanie pomocy przedsiębiorcom i pracownikom spoza USA, którzy próbują uzyskać wizy pracownicze i lokować swoje firmy w Nowym Jorku.
- Ułatwianie rozwoju nowym ośrodkom przedsiębiorczości w całym Nowego Jorku[563].

Program działa w następujący sposób. Przedsiębiorcy wybrani w drodze konkursu są dopasowywani do jednej z siedmiu szkół-partnerów w Nowym Jorku. Muszą oni

[559] *Ibid*., s. 29.
[560] Wiza H-1B przeznaczona jest dla osób wykonujących zawody specjalistyczne, pracujących u konkretnego pracodawcy na terenie USA. Aby zakwalifikować się do uzyskania wizy, należy wykazać się tytułem licencjata, tytułem równoważnym lub wyższym w dziedzinie, w której zatwierdzono zatrudnienie. Urząd Imigracyjny musi jednak ocenić, czy dane zatrudnienie zalicza się do kategorii zawodów specjalistycznych, i czy dana osoba posiada odpowiednie kwalifikacje. Wiza H-1B nadawana jest na okres trzech lat. Ambasada i Konsulat USA w Polsce, *Okresowe zatrudnienie*, https://pl.usembassy.gov/pl/visas-pl/okresowe-zatrudnienie/, odczyt z dn. 21.03.2025.
[561] NYC EDC, *International Innovators Initiative (IN2NYC)*, https://edc.nyc/program/international-innovators-initiative-in2nyc, odczyt z dn. 21.03.2025.
[562] *Ibid*.
[563] *Ibid*.

spełniać warunki otrzymania wizy H-1B, ale także prowadzić działalność gospodarczą subiektywnie interesującą dla Nowego Jorku[564]. Po przyjęciu do programu przedsiębiorcy muszą być gotowi do zarejestrowania swojej firmy w Stanach Zjednoczonych i ustanowienia niezależnego zarządu. Przedsiębiorcy i ich szkoły partnerskie tworzą wspólne partnerstwa, które umożliwiają przedsiębiorcom zakwalifikowanie się do zwolnienia z limitu wiz H-1B. W ramach partnerstw przedsiębiorcy mają wspierać swoją placówkę partnerską wiedzą i doświadczeniem, na przykład poprzez współpracę w zakresie badań akademickich, opracowywanie programów przedsiębiorczości, mentoring studentów, zarządzanie stażystami lub zatrudnianie studentów jako stażystów lub pracowników, jednocześnie korzystając z przestrzeni do pracy i infrastruktury uczelni[565].

Innowacyjność gospodarki Nowego Jorku dotyczy nie tylko badań medycznych, ale także sztucznej inteligencji. Nowy Jork jest już *de facto* liderem w sektorze AI. Aby wzmocnić konkurencyjność i zaawansowanie nowojorskiego przemysłu, strategia NYC EDC obejmuje wspieranie innowacji i promowanie AI[566]. W związku z tym agencja prowadzi szereg inicjatyw, a na okres po 2024 roku planuje kolejne. W zakresie działań międzynarodowych o charakterze gospodarczym Nowy Jork także upowszechnia współpracę na polu AI i przyciąganie *know-how* z zagranicy.

Za pośrednictwem swojego zespołu ds. rozwoju biznesu NYC EDC pracuje nad zachętami podatkowymi miasta i stanu, aby przyciągnąć globalne i krajowe firmy zajmujące się sztuczną inteligencją, w tym przedsiębiorców wprowadzających innowacje w zakresie produkcji leków i technologii medycznych do otwierania biur i rozszerzania działalności w Nowym Jorku. Oprócz tego program *International Landing Pad* tworzy sieć operatorów, którzy zapewniać mają kompleksową obsługę dla międzynarodowych firm na etapie wzrostuw innowacyjnych branżach, w tym AI. *Landing Pad Network* ma oferować wszelką pomoc, w tym networking aspirującym nowym firmom[567].

[564] *Ibid*.
[565] *Ibid*.
[566] NYC EDC, *NYC: The Applied AI Capital of the World*, https://edc.nyc/ai-nyc, odczyt z dn. 21.03.2025.
[567] NYC EDC, *New York City's AI Advantage*, https://edc.nyc/sites/default/files/2025-01/NYCEDC-NYC-AI-Advantage-2025-Report.pdf, odczyt z dn. 21.03.2025, s. 65.

7. Gospodarka Londynu

PKB Londynu w 2023 roku wynosiło 778 miliardów dolarów[568]. Do roku 1990 co szósty pracownik w Londynie pracował w sektorze usług finansowych, co stanowiło jedną trzecią całkowitego zatrudnienia w tym sektorze w Zjednoczonym Królestwie. Londyńskie *City* ma największą koncentrację zatrudnienia w sektorze finansowym na świecie. Ze względu na to, że pod koniec XIX wieku ponad połowa światowego handlu była prowadzona w funtach szterlingach, ówczesny Londyn był bardzo ważnym punktem na finansowej mapie świata. Jednakże dzielnica *City* wypracowała sobie pozycję finansowego centrum dopiero pod koniec lat 50. XX wieku dzięki rozluźnieniu kontroli wymiany walut, rozwojowi rynków walut i obligacji z państw europejskich, a później umocniła ją dzięki deregulacji rynków kapitałowych i papierów wartościowych w latach 80. XX wieku[569].

W latach 90. XX wieku koncentracja banków z całego świata pozwalała na obrót walutami w Londynie na niespotykaną skalę. Londyńskie banki przejęły także dużą część działalności na odcinku nowoczesnych usług na wirtualnych rynkach utrzymując dotychczasową pozycję w konwencjonalnych obszarach międzynarodowych pożyczek bankowych, gwarantowania emisji, handlu obligacjami, handlu walutami i zarządzania inwestycjami. Londyn stał się głównym europejskim ośrodkiem handlu papierami wartościowymi na dużą skalę[570].

7.1. Charakterystyka gospodarki Londynu

Wykres 2. poniżej prezentuje jak poszczególne gałęzie gospodarki w Londynie plasują się pod względem zatrudnienia pracowników, ale także jaki procent gospodarki miasta one generują.

[568] Office for national statistics, *GDP quarterly national accounts, UK: October to December 2023*, https://www.ons.gov.uk/economy/grossdomesticproductgdp/bulletins/quarterlynationalaccounts/octobertodecember2023, odczyt z dn. 17.11.2025
[569] B. Ehrlich, H. D. Clout, M. J. Hebbert, *London*, https://www.britannica.com/place/London, odczyt z dn. 10.03.2025.
[570] *Ibid.*

Wykres 2. Procentowy udział we wkładzie w gospodarkę Londynu i w zatrudnienie poszczególnych gałęzi przemysłu i usług w 2021 roku

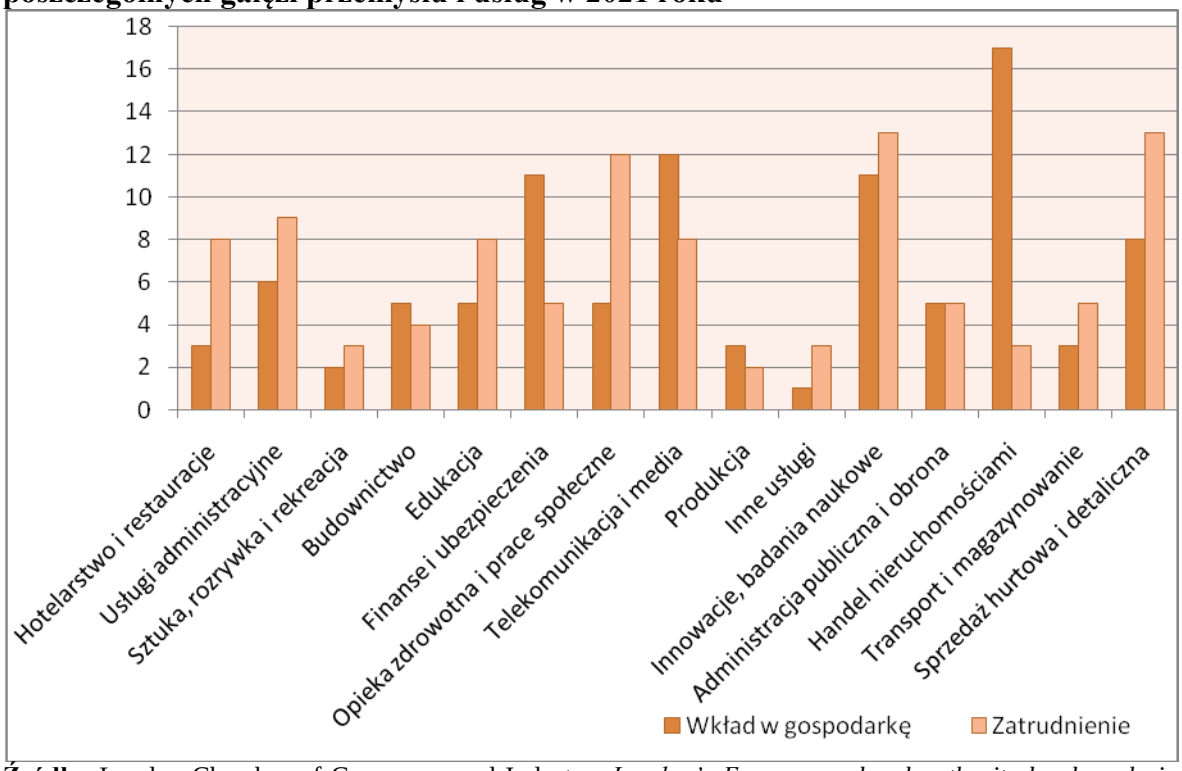

Źródło: London Chamber of Commerce and Industry, *London's Economy, a local authority-level analysis*, https://www.londonchamber.co.uk/LCCI_Media/LCCI/Media/Reports/London-s-Economy-Summary.pdf, odczyt z dn. 10.03.2025, s. 22.

W 2021 roku pod względem zatrudnienia w Londynie liderami były wszelkiego rodzaju ośrodki badawcze zajmujące się innowacjami naukowymi i technicznymi i przedsiębiorstwa zajmujące się sprzedażą hurtową i detaliczną, gdyż obejmują 13% zatrudnionych. Niewiele niższy procent zatrudnienia zapewniają szpitale, kliniki i firmy oferujące opiekę osobą starszymi i z niepełnosprawnościami – 12%. Dość zbliżoną do siebie liczbę osób zatrudniają firmy administracyjne, hotele i restauracje oraz placówki edukacyjne, szkoły i uniwersytety i przedsiębiorstwa komunikacyjne jak rozgłośnie radiowe czy stacje telewizyjne. W każdej z tych gałęzi usług w Londynie pracuje od 8 do 9% pracowników. Inne branże, jak administracja publiczna, budownictwo, produkcja przemysłowa czy handel nieruchomościami zatrudniają poniżej 5% ogółu pracowników każda[571].

[571] London Chamber of Commerce and Industry, *London's Economy, a local authority-level analysis*, https://www.londonchamber.co.uk/LCCI_Media/LCCI/Media/Reports/London-s-Economy-Summary.pdf, odczyt z dn. 10.03.2025, s. 22.

Co do zasady, poszczególne branże w większości generują większy procent zatrudnienia niż odpowiadający im procent w strukturze PKB Londynu.Administracja publiczna w obu dziedzinach „dokłada się" po 5%, jednak odwrotną tendencję notują branże o małym i średnim udziale zatrudnienia. Handel nieruchomościami to zdecydowany rekordzista. Londyńskie firmy pośredniczące w obrocie ziemi, domów i mieszkań zatrudniają tylko 3% londyńskich pracowników, ale generują aż 17% londyńskiego PKB. Także telekomunikacja i media przy 8% zatrudnienia generują 12% PKB. Finanse i ubezpieczenia generują tyle samo zysku co innowacje i badania naukowe, po 11% PKB. Pozostałe gałęzie produkcji i usług odpowiadają za do 8% PKB każda[572]. Wynika z tego zatem, że choć Londyn kreuje wizerunek miasta-stolicy finansjery, pod względem PKB to nieruchomości i media wyprzedzają finanse we wkładzie w produkt miejski. Zupełnie jak w przypadku Nowego Jorku, gdzie duże znaczenie dla gospodarki ma sektor innowacji i badań.

7.2. Działania międzynarodowe władz Londynu o charakterze gospodarczym

Warstwa gospodarcza paradyplomacji tworzy bardzo ważny element międzynarodowej aktywności Londynu jako miasta globalnego. W 2016 roku władze Londynu opublikowały analizę gospodarczą porównującą Londyn do innych miast globalnych, przede wszystkim do Tokio, Nowego Jorku, a także Berlina, Szanghaju, Hongkongu, Dubaju i Singapuru[573]. Z dokumentu *London in comparison with Rother global cities* wynika, że stopa zatrudnienia w Londynie była wyższa niż w Nowym Jorku, Paryżu i Tokio. Równocześnie wzrost gospodarczy w Londynie był średnio również szybszy niżw Nowym Jorku i Paryżu, ale wolniejszy niż w „nowych" miastach globalnych ze wschodniej Azji, takich jak Szanghaj czy Hongkong. Jak wskazują autorzy raportu, wszystkie miasta globalne koncentrowały się w tamtym czasie głównie na usługach, a sektor finansowy ma szczególne znaczenie dla Londynu pod względem struktury jego

[572] *Ibid*., s. 22.
[573] Greater London Authority, *London in comparison with other global cities*, https://www.london.gov.uk/sites/default/files/cin48-international-comparisons.pdf, odczyt z dn. 12.03.2025, s. 4.

gospodarki. Wydajność pracy w Londynie jest jednak stosunkowo niska, jedna z najniższych wśród wszystkich wspomnianych miast globalnych[574].

Gospodarka Londynu została ukształtowana przez globalizację – coraz bardziej połączony i zintegrowany charakter międzynarodowej gospodarki. Ta powstała w dużej mierze dzięki wzrostowi handlu. Doprowadziło to do spadku produkcji i silnego przesunięcia w kierunku gospodarki opartej na usługach. Londyn jest również bardzo atrakcyjnym miejscem do pracy, ponieważ przyciąga ponad pół miliona osób dojeżdżających do pracy[575].

W zakresie inwestycji zagranicznych w Zjednoczonym Królestwie Londyn przyczynia się do generowania prawie 40% wszystkich projektów bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) do Zjednoczonego Królestwa, a Ameryka Północna odpowiada za prawie połowę wszystkich projektów BIZ realizowanych w mieście, co stanowi większy odsetek niż w przypadku Zjednoczonego Królestwa. Podczas gdy inwestycje te dotyczą telekomunikacji, informatyki i elektroniki, branże kreatywne i usługi finansowe to sektory z największą liczbą przychodzących projektów inwestycyjnych[576]. Jest to zatem inna strategia w porównaniu do nowojorskiej strategii zmiany Nowego Jorku w centrum medyczno-farmaceutyczne.

Burmistrz Londynu wskazuje na przewodnią rolę organizacji *London & Partners* w kontaktach miasta z zagranicznymi inwestorami. Rola organizacji zbliżonej profilem i zadaniami do *NYC EDC* jak i międzynarodową strategię Londynu zostały opisane w 2021 roku w następujący sposób:

„Istotne jest, aby Londyn pozostał tak atrakcyjny, jak to tylko możliwe dla istniejących tu firm i nowych inwestycji zagranicznych. Podczas gdy *brexit* wyraźnie zaszkodził międzynarodowej atrakcyjności Zjednoczonego Królestwa, strategie i inwestycje pomagają zapewnić, firmom w Londynie dostęp do wysoko wykwalifikowanej siły roboczej, czystszego powietrza i bardziej ekologicznego systemu transportu, tętniącej życiem sceny kulturalnej i ekosystemu dynamicznych innowacji”[577].

Misja *London & Partners* przede wszystkim opiera się na wspieraniu rozwoju międzynarodowych i brytyjskich przedsiębiorstw w sektorach wysokiego wzrostu w celu skalowania poprzez programy inwestycyjne, handlowe, wzrostu i innowacji. Oprócz tego

[574] *Ibid*., s. 50.
[575] Greater London Authority, *op. cit*., s. 269.
[576] *Ibid*., s. 270.
[577] London.gov.uk, *International Business*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does/questions-mayor/find-an-answer/international-business, odczyt z dn. 22.03.2025.

agencja oferuje także specjalistyczne wsparcie i pomoc małym firmom a nawet mikroprzedsiębiorstwom. Do tego dodać należy dbanie o turystykę i markę Londynu jako miasta gospodarczo dynamicznego i atrakcyjnego oraz tworzenie partnerstw gospodarczych[578]. Cele te są realizowane przez promocję Londynu na całym świecie, przyciąganie do miasta zagranicznych organizacji, organizatorów wydarzeń i odwiedzających do stolicy oraz pomaganie w rozwijaniu londyńskie firmy. Kluczowe rynki międzynarodowe, na jakich skupia się *London & Partners*, to Ameryka Północna, Chiny, Europa i Indie. Organizacja pomaga firmom z tych regionów i państw w zakładaniu firm i przedstawicielstw w Londynie, ale także wspiera londyńskie firmy w rozwoju. Od 2011 roku *London & Partners* swoją działalnością zapewniło londyńskiej gospodarce 3,4 miliarda funtów oraz pomogło stworzyć ponad 90 tysięcy miejsc pracy, a ponad 2 tysiącom zagranicznych firm w założeniu i rozwoju działalności w Londynie[579].

Londyn i *London & Partners* działają jako kreatorzy międzynarodowych przedsiębiorstw za pośrednictwem inicjatywy *Grow London Global*. Jest to bezpłatny dwunastomiesięczny program otwarty dla firm technologicznych, które chcą zaistnieć na rynku międzynarodowym ze swoimi produktami i usługami, ale brak im do tego funduszy[580]. *Grow London Global* jest w istocie kontynuacją innego projektu miasta, *Mayor's International Business Programme*, który zakończył się w 2022 roku i pomógł wygenerować 5000 nowych miejsc pracy w 700 przedsiębiorstwach umożliwiając podpisanie umów międzynarodowych o wartości 193 milionów funtów[581]. Program *Grow London Global* jest finansowany przez rząd Zjednoczonego Królestwa za pośrednictwem *UK Shared Prosperity Fund* i wspierany przez trzech głównych partnerów, firmę consultingową *Oury Clark*[582]*, Microsoft* i kancelarię prawną *Wilson Sonsini Goodrich &*

[578] London & Partners, *About London & Partners*, https://www.londonandpartners.com/about-us, odczyt z dn. 22.03.2025.
[579] *Ibid.*
[580] Grow London Global, *About Grow London Global*, https://www.grow.london/global/about, odczyt z dn. 15.03.2025.
[581] London & Partners, *Mayor's International Business Programme Summative Assessment*, https://www.grow.london/-/media/files/london/business/mibp/mayors-international-business-programme-final-report.pdf?rev=73e455ff714a4f84bd8bd265478742cc, odczyt z dn. 15.03.2025., s. 53.
[582] Outry Clark, *About Outry Clark*, https://www.ouryclark.com/about-us/, odczyt z dn. 15.03.2025.

Rosati[583]. Służą oni radami z zakresu prawa podatkowego i zarządzania zasobami ludzkimi[584].

Program *Grow London Global* działa według następującego schematu. Na podstawie priorytetów i celów określonych przez samo przedsiębiorstwo powstaje rozłożony na cały rok plan działania do realizacji wraz z przypisanym opiekunem. Realizację projektu wspiera wiedza pozyskiwana na specjalnych warsztatach skupiających się na takich zagadnieniach jak pozyskiwanie funduszy, strategie biznesowe, rozwój biznesu, branding itd. Oprócz tego organizowane są specjalne konferencje, których celem jest przede wszystkim networking przedstawicieli firm objętych programem z inwestorami. Program pomaga także pozyskiwać nowych pracowników i inne kontakty cenne dla rozwijających się przedsiębiorstw i *start-up'ów*. Częścią *Grow London Global* są także zagraniczne misje handlowe[585].

Firmy zainteresowane programem muszą jednak spełniać określone warunki. Przedsiębiorstwo musi być zarejestrowane w Zjednoczonym Królestwie i mieć siedzibę w Londynie. Wymogiem jest działanie w branżach takich jak *FinTech*, technologie dla przedsiębiorstw, branże kreatywne, branża medyczna czy biologiczna albo zrównoważony rozwój. Nie mogą to być także firmy zbyt małe. O ile wymóg zatrudniania co najmniej 10 pracowników wraz z założycielami nie jest trudny do spełnienia, tak obroty lub stawka inwestycji dla firmy-kandydata muszą wynosić więcej niż 1 milion funtów. Także wzrost liczby aktywnych projektów firmy rok do roku musi wynosić przynajmniej 20 punktów procentowych[586].

Choć Londyn wykorzystuje na program *Grow London Global* środki z budżetu państwa, to sama inicjatywa wydaje się być unikalna na tle spodziewanej działalności dyplomacji miast w zakresie warstwy gospodarczej. Zamiast wyłącznie przyciągać nowych inwestorów władze Londynu aktywnie działają na rzecz tworzenia nowych firm-wizytówek miasta. Podobnie do Nowego Jorku, Londyn wykorzystuje wszystkie atuty jakimi dysponują populacje miast: wykształcenie i przedsiębiorczość mieszkańców miast wraz z okazjami do networkingu osób dysponujących wiedzą i kapitałem. Londyn decyduje się

[583] Wilson Sonsini, *About Us*, https://www.wsgr.com/en/about-us/index.html, odczyt z dn. 15.03.2025.
[584] Grow London Global, *op. cit.*
[585] *Ibid.*
[586] *Ibid.*

jednak na szersze wsparcie dla wielu branż, nie tylko na innowacje w dziedzinie medycyny i nauk przyrodniczych jak Nowy Jork.

Londyn jest ważnym celem podróży dla turystów spoza Zjednoczonego Królestwa. Tylko w 2022 roku Londyn odwiedziło ponad 11 milionów turystów[587]. W Londynie była i jest realizowana strategia *Let's Do London*, której celem jest zwiększenie liczby wizyt turystycznych i wydatków w stolicy Zjednoczonego Królestwa. Kampania, co ciekawe, skierowana jest do odwiedzających z Francji i Niemiec. W 2022 roku strategia ta przyniosła miastu 289 milionów funtów dodatkowych wydatków ze strony turystów[588]. Na kolejne lata przygotowana została strategia *London 2030 Tourism Vision* jako bezpośrednia odpowiedź na *brexit* i pandemię koronawirusa, które negatywnie odbiły się na ruchu turystycznym w mieście[589]. Plan określa cztery kluczowe filary nowej turystyki Londynu jako doświadczenia:

- zarządzanie miastem w kierunku zwiększenia atrakcyjności;
- pozytywny wpływ zmian na mieszkańców Londynu;
- godzenie celów Londynu i Zjednoczonego Królestwa ze zrównoważonym rozwojem;
- redefinicja zysku w dziedzinie turystyki[590].

Dodatkowo władze Londynu i *London & Partners* planują wspieranie firm i organizacji w Londynie pracujących w branży turystycznej oraz konsultacje z nimi. Potrzebna jest do tego płynna komunikacja między miastem a przedsiębiorcami. Polega ona nie tylko na konsultacjach, ale także na dzieleniu się aktualnymi informacjami i spostrzeżeniami za pośrednictwem środków komunikacji, biuletynów i wydarzeń. Działania obejmują także kreowanie nowej marki Londynu jako miasta idealnego dla turystów[591]. Autorzy strategii łączą bowiem bezpośrednio atrakcyjność i popularność

[587] London.gov.uk, *Tourism in London*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does/questions-mayor/find-an-answer/tourism-london-6, odczyt z dn. 12.03.2025.
[588] London.gov.uk, *Tourism in London*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does/questions-mayor/find-an-answer/tourism-london-8, odczyt z dn. 12.03.2025.
[589] London & Partners, *London 2030 Tourism Vision*, https://www.londonandpartners.com/-/media/files/london/partners/reports/london_2030_tourism_vision.pdf?rev=c1f4a0e30dbc4c51bf897549799d9c02, odczyt z dn. 14.03.2025, s. 6.
[590] *Ibid*.
[591] *Ibid*.

miastaw turystyce ze statusem miasta globalnego, a co za tym idzie z paradyplomacją i jej warstwą gospodarczą[592].

8. Gospodarka Tokio

Od momentu zakończenia II wojny światowej pozycja Tokio jako czołowego miasta Japonii w zakresie gospodarki umacniała się. Bardzo szybko metropolia stała się japońskim hubem dla przemysłu lekkiego. W Tokio drukuje się większość wydawanych w kraju książek i montuje większość urządzeń elektronicznych[593]. Jednocześnie blisko 90% PKB miasta generowane jest przez przedsiębiorstwa z sektora usług, z mikroskopijnym, wręcz symbolicznym udziałem produkcji rolnej i leśnictwa, z przemysłem na poziomie poniżej 15% PKB. Tokio stanowi także siedzibę wielu krajowych firm i przedsiębiorstw, które mają swoje fabryki w całym kraju, ale decydują się na otwieranie biur w stolicy, by szybko i łatwo nawiązywać relacje z urzędnikami i politykami. Tokio jest także siedzibą giełdy papierów wartościowych i *Bank of Japan*[594].

8.1. Charakterystyka gospodarki Tokio

PKB Tokio w 2023 roku szacuje się na 2 biliony USD[595].Wynik ten znajduje także odzwierciedlenie w strukturze gospodarki miasta. Tak samo jak gospodarki najbogatszych państw świata charakteryzuje mały udział rolnictwa i średni udział przemysłu w gospodarce i zatrudnieniu przy przytłaczającym udziale usług, tak w Tokio można zaobserwować podobną zależność. Według danych z *Harvard Growth Lab* przedstawionych w formie wykresu kołowego na Grafice 2., na terenie stolicy Japonii ma miejsce działalność związana z rolnictwem i rybołówstwem, a także z leśnictwem i przemysłem wydobywczym. Tak zdefiniowany „przemysł zasobów naturalnych" obejmuje

[592] *Ibid.*, s. 5.
[593] E. G. Seidensticker, Tokyo-Yokohama Metropolitan Area, https://www.britannica.com/place/Tokyo-Yokohama-Metropolitan-Area, odczyt z dn. 13.03.2025.
[594] *Ibid.*
[595] Cabinet Office, 県民経済計算（平成23年度令和２年度）（2008SNA、平成27年基準計数）＜47都道府県、16政令指定都市分＞, https://www.esri.cao.go.jp/jp/sna/data/data_list/kenmin/files/contents/main_2020.html, odczyt z dn. 17.11.2025.

poniżej 0,16% zatrudnionych w Tokio. Zaledwie 5% tokijczyków zajmuje się zawodowo pracą związaną z turystyką, czyli pracą w hotelach i restauracjach oraz w rozrywce. 6,5% zatrudnionych to osoby zajmujące się trudnymi do zakwalifikowania usługami jak praca w pralniach czy na rzecz organizacji religijnych[596].

Zaledwie 8,29% zatrudnionych zajmuje się pracą w sektorze finansowym. Chodzi tu o usługi bankowe, ale także obrót nieruchomościami i ubezpieczenia. Niewielu więcej jest pracowników budowlanych, operatorów maszyn budowlanych, inżynierów budownictwa i architektów. 13,61% pracujących mieszkańców Tokio znajduje zatrudnienie w przemyśle produkcyjnym. Obejmuje on produkcję urządzeń elektronicznych, produkcję chemiczną, przetwórstwo żywności, ale także druk i produkcję papieru, budowę maszyn itd. Ponad 16% tokijczyków zajmuje się handlem hurtowym i detalicznym oraz transportem i magazynowaniem towarów[597].

Dwa największe sektory zatrudnienia w Tokio to edukacja i opieka zdrowotna (19,82%) oraz wyspecjalizowane usługi (21,26%). Pierwsza grupa zawodów jest oczywista: chodzi o zatrudnienie w instytucjach szkolnictwa oraz w szpitalach, klinikach i domach opieki czy hospicjach. Usługi wyspecjalizowane to bardziej enigmatyczny termin. W większości obejmuje on informatyków i programistów pracujących nad oprogramowaniem i zajmujących się kodowaniem. Są to także pracownicy firm consultingowych, ale również inżynierowie i konserwatorzy, przedstawiciele branży kreatywnej, księgowi, prawnicy, a także pracownicy laboratoriów[598].

[596] Harvard Growth Lab, *Tokyo, Japan*, https://metroverse.cid.harvard.edu/city/12964/economic-composition?aggregation=industries&composition_type=employees&digit_level=1, odczyt z dn. 19.03.2025.
[597] *Ibid.*
[598] *Ibid.*

Grafika 2. Struktura zatrudnienia w poszczególnych gałęziach zatrudnienia w Tokio w 2024 roku według Harvard Growth Lab

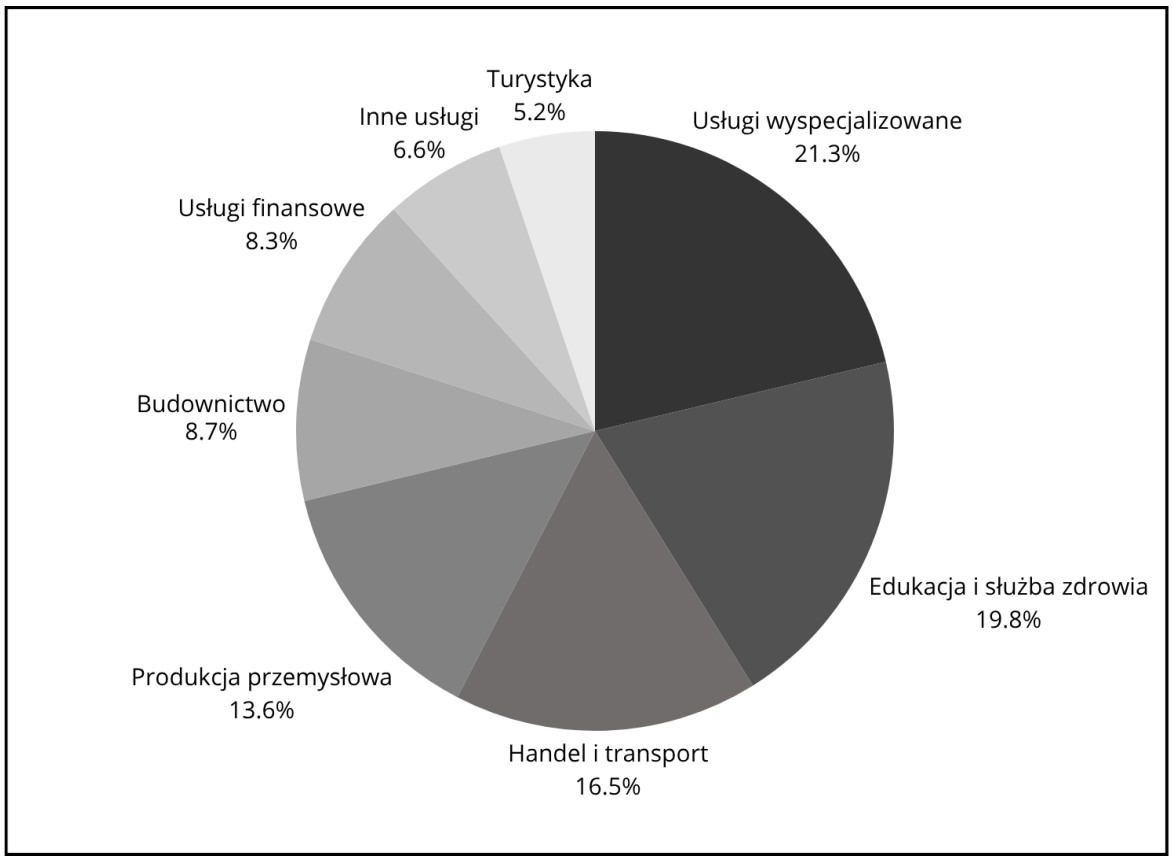

Źródło: Harvard Growth Lab, *Tokyo, Japan*, https://metroverse.cid.harvard.edu/city/12964/economic-composition?aggregation=industries&composition_type=employees&digit_level=1, odczyt z dn. 19.03.2025.

Jak można zaobserwować analizując dane udostępniane przez prefekturę Tokio, produkt prefekturalny brutto[599] dla miasta w latach 2018-2020 był generowany w 20% przez handel detaliczny i hurtowy. Co więcej, z roku na rok udział ten rósł nieznacznie malejąc w pierwszym roku pandemii COVID-19. Tylko w roku 2020 wynosił on 21,15% produktu miejskiego brutto Tokio[600]. Kolejne cztery największe gałęzie gospodarki to także gałęzie związane z usługami, czyli odpowiednio 88,78% PKB Tokio w roku 2020. 13,39%

[599] Przytaczane dane odpowiadają Tokio jako metropolii, czyli jednej z 47 prefektur Japonii. Stąd mowa o „produkcie prefekturalnym brutto", a nie o PKB, ani nawet o „produkcie miejskim brutto". Należy także nadmienić, że rok fiskalny w Japonii nie pokrywa się z rokiem kalendarzowym. Zaczyna się on 1 kwietnia, a kończy 31 marca. CIA.org, *Fiscal Year*, https://web.archive.org/web/20200430054150/https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/228.html, odczyt z dn. 02.04.2024.

[600] Bureau of Industrial and Labor Affairs. Tokyo Metropolitan Government, *Industry and Employment in Tokyo. A Graphic Overview 2024*, https://www.sangyo-rodo.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/sangyo-rodo/f9e8cdf42ed89f915c062cf13358f0ab, odczyt z dn. 20.03.2025, s. 5.

ogółu PKB generował handel nieruchomościami. 12,23% z kolei wygenerowały przedsięwzięcia o charakterze naukowym, technicznym lub bardzo wyspecjalizowanym. Tuż za tą gałęzią zatrudnienia znajduje się telekomunikacja i media informacyjne z 11,61% PKB. Dopiero na piątym miejscu znaleźć można finanse i ubezpieczenia[601]. Oznacza to, że Tokio bardziej opiera swój rozwój gospodarczy na badaniach i handlu niż na finansach.

Warto odnotować, że liczący 11,18% PKB Tokio przemysł składa się z tylko trzech dziedzin: produkcji dóbr (6,89%), budownictwa (4,24%) i mikroskopijnego przemysłu wydobywczego (0,05%). Ten ostatni jest minimalnie większy od produkcji rolnej, gospodarki leśnej i rybołówstwa (0,04%). Z kolei edukacja i opieka zdrowotna, które odpowiadają za blisko 20% zatrudnienia w mieście, odpowiadają w sumie za około 10% PKB całej metropolii[602].

[601] *Ibid*., s. 5.
[602] *Ibid*.

Tabela 14. Struktura Produktu Prefekturalnego Brutto dla miasta-prefektury Tokio w latach fiskalnych 2018-2020 [w %]

	Rok fiskalny 2018		Rok Fiskalny 2019		Rok fiskalny 2020	
Struktura procentowa PPB w danym roku [w %]	Rolnictwo i rybołówstwo	0,04	Rolnictwo i rybołówstwo	0,05	Rolnictwo i rybołówstwo	0,04
	Przemysł	14,50	Przemysł	11,15	Przemysł	11,18
	Usługi	85,46	Usługi	88,8	Usługi	88,78
Dziedziny gospodarki według udziału w PPB [w %]	Sprzedaż hurtowa i detaliczna	20,28	Sprzedaż hurtowa i detaliczna	21,97	Sprzedaż hurtowa i detaliczna	21,15
	Handel nieruchomościami	11,32	Handel nieruchomościami	12,43	Handel nieruchomościami	13,39
	Badania naukowe i techniczne; usługi specjalistyczne	11,25	Badania naukowe i techniczne; usługi specjalistyczne	11,56	Badania naukowe i techniczne; usługi specjalistyczne	12,23
	Telekomunikacja i media	10.30	Telekomunikacja i media	11,09	Telekomunikacja i media	11,61
	Produkcja	8,58	Finanse i ubezpieczenia	7,69	Finanse i ubezpieczenia	7,73
	Finanse i ubezpieczenia	8,16	Produkcja	7,14	Produkcja	6,89
	Budownictwo	5,85	Opieka zdrowotna	6.30	Opieka zdrowotna	6,49
	Opieka zdrowotna	4,75	Inne usługi	3,97	Budownictwo	4,24
	Transport i usługi pocztowe	4,7	Budownictwo	3,96	Administracja publiczna	3,92
	Inne usługi	4,16	Transport i usługi pocztowe	3,88	Inne usługi	3,65
	Administracja publiczna	3,84	Administracja publiczna	3,62	Transport i usługi pocztowe	2,71
	Edukacja	2,93	Edukacja	2,52	Edukacja	2,62
	Hotele i restauracje	2,18	Hotele i restauracje	2,28	Hotele i restauracje	1,72
	Usługi komunalne	1,59	Usługi komunalne	1,49	Usługi komunalne	1,55
	Przemysł wydobywczy	0,06	Przemysł wydobywczy	0,05	Przemysł wydobywczy	0,05
	Rolnictwo i rybołówstwo	0,04	Rolnictwo i rybołówstwo	0,05	Rolnictwo i rybołówstwo	0,04

Źródło: Bureau of Industrial and Labor Affairs. Tokyo Metropolitan Government, *Industry and Employment in Tokyo. a Graphic Overview 2022*, https://www.sangyo-rodo.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/sangyo-rodo/c32e713c9e11e427a8b71ce06dfcf67d, odczyt z dn. 20.03.2025, s. 5, Bureau of Industrial and Labor Affairs. Tokyo Metropolitan Government, *Industry and Employment in Tokyo. a Graphic Overview 2023*, https://www.sangyo-rodo.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/sangyo-rodo/f5b3c112ace253719216769ebb6d3c48, odczyt z dn. 20.03.2025, s. 5,Bureau of Industrial and Labor Affairs. Tokyo Metropolitan Government, *Industry and Employment in Tokyo. a Graphic Overview 2024*, https://www.sangyo-rodo.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/sangyo-rodo/f9e8cdf42ed89f915c062cf13358f0ab, odczyt z dn. 20.03.2025, s. 5.

Kolumna „Rok fiskalny 2020" z tabeli 14. zawiera najnowsze dane o strukturze PKB Tokio, którym odpowiadają świeże dane o strukturze zatrudnienia w mieście. Ich porównanie zawiera Tabela 15.

Tabela 15. Struktura zatrudnienia i struktura Produktu Prefekturalnego Brutto dla miasta-prefektury Tokio w roku fiskalnym 2020 [w %]

Struktura PPB Tokio 2020		Struktura zatrudnienia Tokio 2020	
Sprzedaż hurtowa i detaliczna	21,15	Sprzedaż hurtowa i detaliczna	15,0
Handel nieruchomościami	13,39	Telekomunikacja i media	11,2
Badania naukowe i techniczne; usługi specjalistyczne	12,23	Opieka zdrowotna	11,2
Telekomunikacja i media	11,61	Produkcja	9,6
Finanse i ubezpieczenia	7,73	Inne usługi	8,5
Produkcja	6,89	Badania naukowe i techniczne; usługi specjalistyczne	7,3
Opieka zdrowotna	6,49	Hotele i restauracje	5,8
Budownictwo	4,24	Budownictwo	5,4
Administracja publiczna	3,92	Edukacja	5,2
Inne usługi	3,65	Transport i usługi pocztowe	4,9
Transport i usługi pocztowe	2,71	Finanse i ubezpieczenia	4,1
Edukacja	2,62	Handel nieruchomościami	4,1
Hotele i restauracje	1,72	Opieka zdrowotna	3,2
Usługi komunalne	1,55	Usługi komunalne	<3,2[603]
Przemysł wydobywczy	0,05	Przemysł wydobywczy	<0,4
Rolnictwo i rybołówstwo	0,04	Rolnictwo i rybołówstwo	<0,4

Źródło: Tokyo Metropolitan Government, *Industry and Employment in Tokyo. a Graphic Overview 2024*, https://www.sangyo-rodo.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/sangyo-rodo/f9e8cdf42ed89f915c062cf13358f0ab, odczyt z dn. 20.03.2025, s. 5, Tokyo Metropolitan Government, *Industry and Employment in Tokyo. A Graphic Overview 2024*, https://www.sangyo-rodo.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/sangyo-rodo/f5b3c112ace253719216769ebb6d3c48, odczyt z dn. 24.03.2025, s. 31.

Analiza powyższej tabeli wskazuje na dużą rolę handlu w gospodarce Tokio. Ten napędzany jest potrzebami Japonii i rolą Tokio jako hubu transportowego, jak i turystów odwiedzających miasto. Odsetek pracowników telekomunikacji i mediów równa się niemal z wysokością wkładu w produkt prefekturalny. Jednakże, jak w przypadku pozostałych miast, obrót nieruchomościami i badania generują większy zysk niż liczbę miejsc pracy. Podobnie jest z finansami i usługami ubezpieczeniowymi. Odwrotny trend, podobnie jak na całym świecie, notuje się w produkcji czy budownictwie, ale także w sektorze usług publicznych jak np. w administracji czy edukacji. Naturalnie, na terenie Tokio produkcja rolna i przemysł wydobywczy mają znikome znaczenie. Warto zwrócić na ten fakt uwagę w kontekście znaczenia rybołówstwa dla samej kultury Japonii. Opłacalność i zasobność łowisk wymusza zmniejszanie się tej istotnej dla Japończyków gałęzi gospodarki.

[603] Graficzna reprezentacja danych uniemożliwia odczytanie właściwych wartości. Są one jednak mniejsze, niż wartości poprzedniej pozycji i całej wartości rolnictwa wraz z przemysłem wydobywczym razem.

Warto wspomnieć w kontekście gospodarki Tokio, że w październiku 2023 roku na Tokijskiej Giełdzie Papierów Wartościowych pojawiły się akcje tokijskiego metra. W pierwszym tygodniu notowań firma przyciągnęła 2,3 mld USD, a wartość akcji wzrosła o 45% względem punktu wyjściowego. Podczas gdy inwestorzy przyzwyczaili się na giełdzie do firm publicznych oferujących aplikacje i usługi internetowe, które szybko zyskują i tracą wartość na giełdzie, tak *Tokyo Metro* okazała się być zdaniem analityków pewną i bezpieczną inwestycją[604].

Do czasu wejścia na giełdę *Tokyo Metro* było spółką skarbu państwa kontrolowaną przez rząd Japonii i samorząd Tokio. Te zdecydowały się zmniejszyć swoje udziały w spółce do 50% i wykorzystują wpływy z emisji akcji do spłaty obligacji rekonstrukcyjnych wyemitowanych w 2011 r. po trzęsieniu ziemi i tsunami w Fukushimie. Pokazuje to także, w jaki sposób miasta i państwa mogą czerpać zyski z usług publicznych, które zapewniają rządowi elastyczność w zaspokajaniu innych potrzeb finansowych[605].

8.2. Opis działań międzynarodowych władz Tokio o charakterze gospodarczym

Jak pokazują dane i analiza gospodarki Tokio stolica Japonii cieszy się bezpieczną pozycją wśród liderów miast globalnych i ośrodków światowych finansów. Gospodarczy wymiar działań międzynarodowych Tokio jest także silny, choć ma on w przypadku stolicy Japonii reakcyjny charakter.Tokio odczuwa niekorzystne trendy na świecie, dlatego jego władze postanowiły uruchomić w 2021 roku program *Global Financial City Tokyo*. Projekt programu wskazuje, że przez takie niekorzystne czynniki jak *brexit*, zniesienie systemu *London Interbank Offered Rate*[606], pandemia COVID-19, ale także rosnące zainteresowanie zrównoważonym finansowaniem i cyfryzacją bankowości, jak i konkurencja ze strony rynków takich jak Hongkong i Singapur, pozycja Tokio jako globalnego miasta

[604] Reuters, *Tokyo Metro on market fast track with 45% jump in debut*, https://www.reuters.com/business/autos-transportation/tokyo-metro-shares-untraded-with-glut-buy-orders-2024-10-23/, odczyt z dn, 23.04.2025.
[605] *Ibid*.
[606] Znany lepiej jako LIBOR, system *London Interbank Offered Rate* polegał na określaniu referencyjnej wysokości stóp oprocentowania depozytów i kredytów przez grupę banków londyńskich. Przestał on jednak być stosowany na rzecz mniej ryzykownych stóp procentowych. Bank of England, *Transition from LIBOR to risk-freerates*, https://www.bankofengland.co.uk/markets/transition-to-sterling-risk-free-rates-from-libor, odczyt z dn. 19.03.2025.

finansowego może zostać zagrożona, jeśli miasto nie będzie w stanie szybko adaptować się do zmian na rynku finansowym[607]. Wspomniane azjatyckie miasta mogą stać się dużo atrakcyjniejszymi ośrodkami biznesowymi niż Tokio, jeśli stolica Japonii zaniedba kwestię rozwoju technologicznego i finansowego.

Program i wizja tego, jak ma wyglądać Tokio w nowym, dynamiczniejszym świecie lat 20. XXI wieku powstały już w 2017 roku, ale wspomniana już pandemia skłoniła władze Tokio do rewizji planu i pozwoliła na jego udoskonalenie. Przede wszystkim istotnym czynnikiem dla pozycji miasta jest branding, stąd decyzja o rewizji wizerunku miasta, do którego Tokio powinno dążyć, wykorzystania jego atutów i wdrożenia strategii wykorzystujących potencjał Tokio jako azjatyckiej stolicy finansów. Istotnym aspektem tego zadania są partnerzy tacy jak interesariusze, organizacje porządku publicznego czy miejscy inwestorzy, którzy mogą służyć radą i zasobami. W kontekście przebudowy i maksymalizacji wizerunku miasta globalnej stolicy finansów, Tokio skupia się na wciąż nie tylko na imponującym statusie gospodarczym Japonii, jak i swoim jako stolicy, ale również astronomicznych aktywach finansowych w postaci oszczędności obywateli o wartości około 1,9 tryliona jenów (około 12,6 mld USD), wysokim poziomie jakości życia w mieście, a także stabilności politycznej i rządach prawa w Japonii[608].

Plan przemiany Tokio w nowoczesne i konkurencyjne miasto globalnych finansów, a więc warstwa gospodarcza paradyplomacji, opiera się na trzech założeniach: promocji sektora *green finance*, digitalizacji usług finansowych oraz przyciąganiu osób i podmiotów związanych z finansami[609]. Promocja *green finance* polegać ma przede wszystkim na rozwoju usług i sektora finansów opartego na zrównoważonym rozwoju i ochronie środowiska. Sektor ten ma być po prostu atrakcyjny dla inwestorów z całego świata m.in.

---

[607] Tokyo Metropolitan Government, *„Global Financial City: Tokyo" Vision 2.0. Realizing a Sustainable Recovery to Become a Global Financial City Leading the World*, https://honyaku.j-server.com/LUCSGLOBAL/ns/tl.cgi/https://www.startupandglobalfinancialcity.metro.tokyo.lg.jp/documents/5093103/5394155/kousou2_en.pdf/9d3f0374-56f6-0630-28fe-e0da8d9c69a1?version=1.0&t=1696776404820&download=true&SLANG=ja&TLANG=en&XMODE=0&XCHARSET=UTF-8&XJSID=0, odczyt z dn. 19.03.2025, s. 3.

[608] *Ibid.*, s. 3.

[609] Tokyo Metropolitan Government, *„Global Financial City: Tokyo" Vision 2.0. Executive Summary*, https://honyaku.j-server.com/LUCSGLOBAL/ns/tl.cgi/https://www.startupandglobalfinancialcity.metro.tokyo.lg.jp/documents/5093103/5394155/summary2_en.pdf/442eb159-596d-5c91-87fb-74981c52228f?version=1.0&t=1696776473168&download=true&SLANG=ja&TLANG=en&XMODE=0&XCHARSET=UTF-8&XJSID=0, odczyt z dn. 19.03.2025.

za sprawą pożyczek na działalność *green finance*. Poza tym Tokio i Japonia zainteresowane są dzieleniem się wypracowanymi rozwiązaniami z innymi miastami i państwami[610]. Digitalizacja finansów opierać ma się przede wszystkim na wspieraniu rozwoju sektora *FinTech*, promocji transakcji bezgotówkowych, ale także promocji digitalizacji funduszy i działalności biznesowej[611]. Trzeci element planu rewitalizacji tokijskich finansów na świecie polega na przyciąganiu do miasta *asset managerów*, czyli osób i instytucji zarządzających aktywami takich jak banki czy domy maklerskie. Cel ten, zdaniem japońskich decydentów, może zostać osiągnięty przez korzystne dla osób zarządzających finansami reformy podatkowe, wsparcie i szkolenia, a także zwiększanie świadomości finansowej samych tokijczyków[612].

Poza tym, aby zapewnić jak największą skuteczność dla planu *Global Financial City Tokyo,* władze Tokio zobowiązały się aktywnie rozpowszechniać informacje i promować inicjatywy oparte na wspomnianych trzech aspektach budowy nowego miasta globalnych finansów. Potrzebna jest do tego ścisła współpraca z rządem centralnym, a także podmiotami z branży finansowej i partnerami zagranicznymi takimi jak Londyn[613]. Na uwagę w kontekście całego planu zasługuje znów gotowość Tokio do działania od podstaw i budowania od nowa nie tylko strategii działań politycznych, ale także gospodarczych. Co więcej, w przypadku Tokio istotny wydaje się być dla miasta branding i kreacja wizerunku.

Tokio w zakresie międzynarodowej kooperacji gospodarczej chętnie współpracuje ze Zjednoczonym Królestwem, a zwłaszcza z Londynem. Oprócz partnerstwa w inicjatywie *Global Financial City Tokyo,* od siedmiu lat ambasada Zjednoczonego Królestwa w Tokio i władze stolicy Japonii organizują wspólne seminaria gospodarcze. Seminarium z roku 2024 odbyło się pod hasłem *Tokyo – London Green Finance Seminar* i dotyczyło aspektów takich jak emisje CO_2 generowane w toku prowadzenia działalności finansowej, a także trendów takich jak *nature finance*[614]. Za pojęciem tym kryją się fundusze i dotacje przeznaczane przez rządy państw, organizacje międzynarodowe jak Unia Europejska,

[610] *Ibid.*
[611] *Ibid.*
[612] *Ibid.*
[613] Tokyo Metropolitan Government, *op. cit.*, s. 4.
[614] Tokyo Metropolitan Government, *Tokyo-London Green Finance Seminar 2024*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/113-101-004028, odczyt z dn. 16.03.2025.

korporacje i prywatnych donatorów na ochronę środowiska i wspieranie bioróżnorodności na Ziemi[615]. W roku 2024 było to jedyne działanie w tym zakresie ze strony miast i miast globalnych, choć jak wskazuje praktyka i literatura, choćby raporty ONZ o finansowaniu przyjaznych środowisku rozwiązań w przestrzeni miejskiej, wkrótce ma się to zmienić[616].

22 listopada 2024 roku *NYC EDC* podpisała umowę o współpracy w zakresie rozwijania *start-up'ów* z Tokio. Umowa została podpisana w celu wzmocnienia współpracy w zakresie promowania rozwoju gospodarczego. Dokument jest częścią strategii *start-up'owej* Tokio, *Global Innovation with START-UPS*, mającej na celu promowanie tokijskich *start-up'ów* na skalę globalną poprzez wspieranie bezpośredniej wymiany z kluczowymi zagranicznymi partnerami i liderami w dziedzinie technologii. Choć umowa została zawarta w Nowym Jorku przez wicegubernatora Tokio ManabuMiyasakę, to jest ona jednak bardziej tokijską inicjatywą. Zastępca Gubernatora odwiedził Nowy Jork w związku z organizacją *Tokyo SusHi Night*, wydarzenia promującego inicjatywę „SusHi" (Sustainable High City Tech Tokyo), oraz prezesa i dyrektora generalnego *NYC EDC* Andrew Kimballa. Według ustaleń Tokio i *NYC EDC* będą współpracować w takich dziedzinach jak wymiana danych i informacji, wsparcie ekspansji biznesowej i komunikacja, aby wspierać wzajemny rozwój Nowego Jorku i Tokio jako globalnych centrów biznesu i innowacji[617].

Wydarzenie *SusHi Tech Tokyo*, to, jak podają organizatorzy, „jedna z największych konferencji dla *start-up'ów* w Azji, która koncentruje się na gromadzeniu technologii i pomysłów w celu sprostania wyzwaniom zrównoważonego rozwoju, przed którymi stoi dzisiejszy świat"[618]. *SusHi Tech Tokyo 2025* odbyło się w maju 2025 roku w Tokio, ale warto zauważyć, że już pierwsza edycja z 2024 roku zgromadziła około 156 prelegentów, z których 40% pochodziło spoza Japonii, *start-up'y* z 81 krajów oraz 21

[615] Nature Finance Info, *Nature Finance Tracker*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_5730, odczyt z dn. 16.03.2025; Tokyo Metropolitan Government, *Tokyo-London Green Finance Seminar 2024 Program*, https://www.startupandglobalfinancialcity.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/startupandglobalfinancialcity/gfs2024-leaf_en, odczyt z dn. 16.03.2025, s. 1-2.
[616] UN Environment Programme, *Finance for Nature in Cities*, https://www.unep.org/topics/cities/cities-nature/finance-nature-cities, odczyt z dn. 16.03.2025.
[617] Tokyo Metropolitan Government, *Tokyo Signs Memorandum of Understanding with New York City Economic Development Corporation to Promote Cooperation*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/113-101-003928, odczyt z dn. 16.03.2025.
[618] IFA, *SusHi Tech Tokyo: High tech for sustainable cities*, https://daily.ifa-berlin.com/daily/sushitech-ifa-next/, odczyt z dn. 16.03.2025.

liderów miast z całego świata. Wszystko to, aby oferować *start-up'om* platformę, na której mogą budować możliwości biznesowe, wymieniać się pomysłami i tworzyć relacje z przedstawicielami miast z całego świata[619].

Global Innovation with START-UPS to z kolei rozpoczęty w 2022 roku projekt mający na celu rozwój miejskich *start-up'ów* i współpracę pomiędzy miastem a przedsiębiorcami w celu rozwiązywania problemów Tokio i wdrażania nowoczesnych technologii w przestrzeni miejskiej[620]. Jak można przeczytać w prezentacji dotyczącej założeń programu, władze Tokio uważają, że *start-up'y* są kluczowe dla rozwoju i poprawy jakości życia w mieście[621]. Tokio dostrzega jednak własne „zapóźnienie" w tej kwestii, zauważając, że pod względem *start-up'ów*, Tokio znajduje się dopiero na 12. miejscu na świecie, daleko za Doliną Krzemową czy miastami pokroju Nowego Jorku, Bostonu i Pekinu[622]. Władze miasta chcą przełamać panującą w tym zakresie od lat 90. XX wieku stagnację i dziesięciokrotnie zwiększyć liczbę firm zajmujących się technologiami i projektów między sektorem prywatnym a publicznym w tej dziedzinie[623]. Temu ma służyć czteroetapowy plan rozwoju dla Tokio. Pierwszy etap zakłada przemianę metropolii w dużo bardziej przyjazną *start-up'om*. Drugi ma być poświęcony wspieraniu przedsiębiorczości, trzeci – wsparciu ze strony inwestorów, a czwarty – budowanie marki miasta wokół *start-up'ów*[624]. Poniższa tabela (Tabela 16.) przedstawia szczegółowy opis poszczególnych etapów strategii.

[619] SusHi Tech Tokyo, *SusHi Tech Tokyo 2024*, https://www.sushi-tech-tokyo.metro.tokyo.lg.jp/top/en/record_2024.pdf, odczyt z dn. 16.03.2025, s. 1-3.
[620] Tokyo Metropolitan Government, *Tokyo's New Startup Strategy "Global Innovation with STARTUPS"*, https://honyaku.j-server.com/LUCSGLOBAL/ns/tl.cgi/https://www.startupandglobalfinancialcity.metro.tokyo.lg.jp/startup/strategy?SLANG=ja&TLANG=en&XMODE=0&XCHARSET=utf-8&XJSID=0, odczyt z dn. 16.03.2025.
[621] Tokyo Metropolitan Government, *Global Innovation with STARTUPS*, https://www.startupandglobalfinancialcity.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/startupandglobalfinancialcity/sustrategy_english_summary-pdf, odczyt z dn. 16.03.2025, s. 2.
[622] *Ibid*., s. 3.
[623] *Ibid*.
[624] *Ibid*., s. 4.

Tabela 16. Strategia Tokio zwiększająca rozwój *start-up'ów* w mieście według planu *Global Innovation with START-UPS*

Strategia *Global Innovation with START-UPS* dlaTokio	**Etap I: Tokio miastem przyjaznym *start-up'om***
	• Utworzenie bazy wiedzy o innowacjach do użytku *start-up'ów* w kraju i zagranicą. • Współpraca z różnorodną grupą partnerów w celu otrzymania jak najszerszego wsparcia dla *start-up'ów*. • Oferowanie wsparcia finansowego młodym przedsiębiorcom. • Zachęcanie przedsiębiorstw do działania na skalę międzynarodową. • Rozszerzanie współpracy między *start-up'ami* a władzami Tokio. • Promowanie współpracy z sektorem publicznym. • Promowanie i lobbowanie za rozwiązaniami prawnymi korzystnymi dla *start-up'ów*. • Przyciąganie fachowców i ekspertów z zagranicy do pracy w Japonii.
	Etap II: wspieranie przedsiębiorczości i osiągania celów
	• Rozpoczęcie programów edukacyjnych podstaw przedsiębiorczości dla szkół podstawowych i średnich we współpracy z organizacjami ekonomicznymi itd. • Kurs z „edukacji dla przedsiębiorczości" na *Tokyo Metropolitan University*. • Organizowanie konkursów dla młodzieży *Tokyo Start-up Gateway* na eseje na tematy dotyczące lepszej przyszłości. • Edukacja poprzez interakcję uczniów i studentów ze *start-up'ami*. • Rozwijanie programu kształcenia z j. angielskiego oraz ułatwianie wyjazdów na wymiany międzynarodowe.
	Etap III: wsparcie przez interesariuszy
	• Wzmocnienie współpracy z uczelniami wyższymi i wspieranie *start-up'ów* uniwersyteckich. • Zachęcanie do współpracy między *start-up'ami*. • Zacieśnianie współpracy między interesariuszami i tworzenie „ekosystemów" współpracy.
	Etap IV: branding i strategia PR-owa
	• Zorganizowanie targów City-Tech. Tokio w 2023 roku[625]. • Współpraca z innymi samorządami w Japonii w celu informowania o działaniach Tokio. • Budowanie bazy danych o *start-up'ach* na potrzeby rynków globalnych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Tokyo Metropolitan Government, *Global Innovation with STAR-UPS*, https://www.startupandglobalfinancialcity.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/startupandglobalfinancialcity/sustrategy_english_summary-pdf, odczyt z dn. 16.03.2025.

[625] City-Tech. Tokio to pierwowzór wspomnianego wcześniej wydarzenia SusHi Tech Tokyo. Wydarzenie miało za zadanie promocję zrównoważonego rozwoju osiąganego przez współpracę ze *start-upami*. Udział wzięło w nim 25 tysięcy osób z blisko 300 miast z ponad 60 krajów świata reprezentujące 300 *start-up'ów*, w tym 450 różnych inwestorów. City-Tech.Tokyo, *What is City-Tech.Tokyo?*, https://city-tech.tokyo/en/, odczyt z dn. 16.03.2025.

9. Zakończenie i wnioski

Miasto będące miastem globalnym stanowi niebagatelną wartość dla państwa pod względem przede wszystkim gospodarczym. Świadczą o tym imponujące pod względem wielkości liczby dotyczące wysokości PKB poszczególnych miast, wkładu miast w PKB państw, ale także liczby zatrudnionych i poziomu zatrudnienia w Nowym Jorku, Londynie i Tokio. Analiza gospodarek Stanów Zjednoczonych, Zjednoczonego Królestwa i Japonii oraz roli miast w działaniu systemów gospodarczych państw dostarczyła autorowi potrzebnego kontekstu do prowadzenia dalszych rozważań. Miasta w gospodarkach rozwiniętych odpowiadają za nawet połowę produktu krajowego brutto, odpowiadając także za import i eksport towarów, nie mówiąc o rozwoju badań i kształceniu wykwalifikowanych pracowników i naukowców. Miasta są oknami na świat państw, także w ramach warstwy gospodarczej paradyplomacji.

Jednocześnie analizując strukturę zatrudnienia i produktów miejskich brutto należy dostrzec, jak wyspecjalizowane i zaawansowane są gospodarki miast globalnych. Przy dużym znaczeniu takich gałęzi gospodarki jak handel hurtowy i detaliczny, finanse, ubezpieczenia, media i telekomunikacja, każde z trzech omawianych miast dba o duży udział sektora badań naukowych i technicznych w „miksie" gospodarczym. W przypadku Nowego Jorku są to przede wszystkim badania medyczne i biologiczne, ale także sektor *FinTech*. Londyn i Tokio także dbają o technologie finansowe i ich jak najmniejszy wpływ na środowisko naturalne, ale także chętnie inwestują środki w rozwój *start-up'ów* opierających swoje modele biznesowe na aplikacjach i nowoczesnych technologiach.

Naturalnie odzwierciedla to profil i strukturę samych gospodarek państwowych. USA, Zjednoczone Królestwo i Japonia to państwa o kurczących się sektorach rolnictwa z produkcją przemysłową przenoszoną do innych państw, gdzie siła robocza i zasoby są tańsze. Jednocześnie sektor usług i innowacyjność gospodarki są jednymi z największych na świecie. Oznacza to, że badane miasta globalne w zakresie gospodarek rozwiniętych same budują wiodącą pozycjęgospodarek państw globalnej północy. Z kolei w przypadku takich gałęzi gospodarki jak turystyka i badania naukowe, współtworzą one albo nawet tworzą te gałęzie będąc atrakcjami turystycznymi i stanowiąc siedziby najlepszych uczelni wyższych i ośrodków badawczych.

Przytoczone działania badanych miast mają jednak jedną szczególną cechę. Mają one na celu utrzymanie statusu miasta globalnego. Proces ten odbywa się poprzez dywersyfikację gospodarczą i odchodzenie od jednej specjalności gospodarki, jak finanse w przypadku Nowego Jorku, albo, jak w przypadku Londynu i Tokio, przez zwiększanie konkurencyjności w jednym wybranym sektorze. Widać to szczególnie dobrze w przypadku Tokio. Władze miasta wprost wskazują na rosnącą atrakcyjność i konkurencję ze strony centrów finansowych takich miast jak Hongkong czy Singapur. Te bardzo często dysponują już dużym kapitałem, oferują także najwyższej jakości usługi, nierzadko silnie scyfryzowane. Londyn dodatkowo stawia na turystykę, która przez *brexit* potrzebowała ożywienia i dodatkowej uwagi ze strony władz miasta. Nowy Jork zdecydował się postawić na nową niszę, ale jednak bardzo opłacalną i tak potrzebną w dobie starzejących się społeczeństw państw globalnej północy jaką są badania i przemysł farmaceutyczny i medyczny. Jednocześnie, kształcąc naukowców i kadry pracownicze na potrzeby przedsiębiorstw w stanie Nowy Jork, miasto Nowy Jork buduje pewną gospodarczą zależność między sobą a innymi miastami w swoim sąsiedztwie.

Ponownie jest to jednak strategia utrzymania przewodniej pozycji w gospodarczym systemie świata. Pytanie, czy jest to jedyna aktywność miast globalnych w kontekście gospodarczej warstwy dyplomacji miast? Jeżeli tak, to nie można uznać warstwy gospodarczej za kluczową dla budowy statusu miasta globalnego. Stanowiłaby ona jedynie narzędzie do utrzymania statusu miasta globalnego, a nie środek do jego zdobycia.

Rozdział pierwszy niniejszej rozprawy wskazuje na istnienie relacji polityczno-gospodarczej w działaniach miast mających na celu budowanie ich potęgi i stałego rozwoju. Rola polityczna w wielu przypadkach z historii miast jest pochodną roli gospodarczej, położenia na trakcie handlowym czy sprzyjającego położenia gospodarczego w ogóle. Dopiero gdy budują się stałe źródła dochodów i silne ekonomiczne zależności, miasta zaczynają generować „kapitał polityczny" poprzez administrację kontrolującą nie tylko porządek w mieście, ale także w okolicznych osiedlach ludzkich. Odwrotnie było np. z miastami azjatyckim, także z Tokio, które jeszcze pod nazwą Edo funkcjonowało do XV wieku jako forteca i wioska rybacka. To przykład odwrotnego niż w Europie sprzężenia, gdzie to obronno-polityczna rola miasta generowała jego ekonomiczną atrakcyjność i późniejszą potęgę. Eui-Gak Hwang widzi zależność między dynamicznym rozwojem

gospodarczym miast a cechami kulturowymi samych Japończyków. Nazywa on tę zależność „autorytaryzmem proceduralnym" i rozumie przez to silne normy społeczne, które narzucają normy zachowań kształtujące pewien etos pracy. Badacz zauważa, że takie czynniki jak produktywność, ilość kapitału, a także kapitał ludzki oraz inwestycje prywatne i publiczne mają kluczowe znaczenie dla rozwoju gospodarczego w ogóle. Jednocześnie nazywa on „pułapką badawczą" trudność w mierzeniu wpływu kultury i konwenansów społecznych na gospodarkę[626].

Hwang sugeruje zatem istnienie relacji gospodarczo-kulturowej decydującej o rozwoju miast. Nie jest to jednak mieszanka gospodarki miejskiej z obiektami kulturalnymi, choć te jako atrakcje turystyczne mogą być cenne gospodarczo dla miasta. Badacz sugeruje raczej społeczny wymiar słowa „kultura", mający związek ze zwyczajami, kulturą pracy i organizacją społeczeństwa. Nie można odrzucić istnienia czynnika konstruującego miasta globalne o charakterze gospodarczo-kulturowym lub gospodarczo-społecznym. W rozdziale pierwszym opisana została koncepcja relacji czynników gospodarczego z politycznym, a podobna relacja potwierdzałaby wagę czynnika gospodarczego w konstrukcji miast globalnych. Istnienie relacji czynników gospodarczego ze społecznym na pewno udowadniałby argument o japońskim etosie pracy doprowadzającym nawet do śmierci z przepracowania[627]. Jednocześnie nie ma takiego argumentu w przypadku społeczeństw brytyjskiego i amerykańskiego. W literaturze historycznej, socjologicznej i ekonomicznej istnieje pojęcie „protestanckiego etosu pracy", który, według Maxa Webera, miałby obejmować takie cechy jak pracowitość i oszczędność[628]. Jednakże badania z ostatnich lat sugerują, że Weber popełnił błąd łącząc przemiany społeczne i gospodarcze typowe dla wszystkich społeczeństw z przełomu XIX

[626] E. Hwang, *A Close Look into Economic Growth Sources in Japanese Cities*, https://archiwum.pte.pl/pliki/1/210/A_Close_Look_into_Economic_Growth_Sources_in_Japanese_Cities.pdf, odczyt z dn. 04.04.2025, s. 18-19.
[627] M. Santillanes, *Karoshi: A Deep Look Into Japan's Unforgiving Working Culture*, https://pulitzercenter.org/stories/karoshi-deep-look-japans-unforgiving-working-culture, odczyt z dn. 04.04.2025.
[628] Tutor2u, *Weber, Calvinism and the Spirit of Modern Capitalism*, https://www.tutor2u.net/sociology/reference/sociology-weber-calvinism-and-spirit-of-modern-capitalism, odczyt z dn. 04.04.2025.

i XX wieku z kalwinistami, u których je zaobserwował[629]. Inne badania wskazują na brak korelacji między pracowitością a wyznaniem protestanckim[630].

Relacja czynników gospodarczych takich jak kapitał finansowy i ludzki, inwestycje, ale także koniunktura gospodarcza w połączeniu z odpowiednią etyką pracy czy po prostu ogólnie rozumianą przedsiębiorczością może nie tylko tworzyć wielkie gospodarki jak japońska czy amerykańska, ale także konstruować miasta globalne. Łączy się to także z zależnością stanowiącą, że w miastach zatrudnienia i kontrahentów biznesowych szukają osoby już wykształcone, kształcące się i przedsiębiorcze. Richard Florida nazywa tę zależność „wiekiem talentu" i „ekonomią kreatywną". Zdaniem badacza sukces w takiej ekonomii polega na przyciąganiu i wykorzystywaniu talentów i zasobów do przekształcania pomysłów i innowacji w gotowe do produkcji patenty[631]. Przemiana ta związana jest ze społecznym przeobrażeniem, jakim jest powstanie klasy kreatywnej. Są to przede wszystkim osoby dobrze wykształcone jak inżynierowie, projektanci, naukowcy i artyści, których zadaniem jest tworzenie nowych pomysłów i patentów, które w modelu ekonomii kreatywnej są podstawowym zasobem[632].

Jednocześnie nie można zapomnieć o rozważaniach z niniejszego rozdziału dotyczących położenia geograficznego miast i zależności pomiędzy geografią a rozwijającą się gospodarką w jakiejkolwiek epoce. Grafika 1. wskazuje na kluczowe geograficzne czynniki warunkujące rozwój gospodarczy miast. Przede wszystkim jego położenie musi pozwalać na rozwój urbanistyczny i ułatwiać handel, przede wszystkim ten zagraniczny. Te czynniki zapewniają dostęp do tanich zasobów, a także siły roboczej chętnej do pracy w każdej gałęzi gospodarki. Społecznie zaś gospodarczy rozwój to przede wszystkim zasługa przedsiębiorczości i wykształcenia mieszkańców miast gotowych rozpocząć działalność gospodarczą bądź wprowadzać w niej innowacje. Geografia może także

[629] A. Schilpzand, E. de Jong, *Work ethic and economic development: An investigation into Weber's thesis*, https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0176268020301063?via%3Dihub, odczyt z dn. 04.04.2025.
[630] K. Stam, E. Verbakel, P. M. De Graaf, *EXPLAINING VARIATION IN WORK ETHIC IN EUROPE: Religious heritage rather than modernisation, the welfare state and communism*, https://direct.mit.edu/euso/article/15/2/268/126842/EXPLAINING-VARIATION-IN-WORK-ETHIC-IN, odczyt z dn. 04.04.2025.
[631] R. Florida, *Cities and the Creative Class, Routledge*, NowyJork, Londyn 2005, s. 49-50.
[632] R. Florida, *The Rise of the Creative Class Revisited*, Basic Books, Nowy Jork 2012, s. 8.

ułatwiać niektórym miastom prowadzenie paradyplomacji opartej na wymianie handlowej lub bliskich relacjach z miastami granicznymi[633].

Nie są to jednak działania paradyplomatyczne. Potężna gospodarka to ważna cecha miast globalnych ułatwiająca gromadzenie kapitału i działania polityczne. Jednakże działania z zakresu gospodarczej warstwy paradyplomacji czy dyplomacji miast opierają się na utrzymywaniu statusu centrum gospodarczego na drodze innowacji i dywersyfikacji gospodarki. Wniosek ten należałoby zestawić z analizą miast pretendujących do miana miasta globalnego i ich międzynarodowej działalności gospodarczej. Wskazanie podobieństw i różnic w działaniach pomogłoby wyraźnie nakreślić, czy dyplomacja miast pomaga wyłącznie utrzymać status miasta globalnego, czy też może go tworzyć na drodze zupełnie innych działań dla miast „już globalnych" i „jeszcze nie globalnych".

Analiza działań wybranych miast globalnych z lat 2014-2024 wskazuje jednoznacznie, że międzynarodowa działalność miast z zakresu warstwy gospodarczej służy nie konstrukcji miasta globalnego, a utrzymaniu jego statusu, a może nawet jego renowacji czy umocnieniu. Z perspektywy konstrukcji miast globalnych czy nawet konstrukcji ich gospodarczej roli, znacznie ważniejsze wydaje się położenie geograficzne i jakość życia w samym mieście, przyciągająca konkretny typ osób cennych dla ekonomii, przedsiębiorczych i uczących się lub już wykształconych.

[633] J. Jańczak, *Integration De-scaled. Symbolic Manifestations of Cross-border and European Integration in Border Twin Towns*, „Journal of Borderlands Studies", tom 33, nr 3, 2018, https://doi.org/10.1080/08865655.2016.1226925, s. 8-12.

Rozdział III Czynnik kulturowy

1. Czynnik społeczny czy kulturowy?

Działania z zakresu dyplomacji miast w wykonaniu miast globalnych nie nastręczają wielu trudności w opisaniu i definiowaniu w ramach warstw politycznej i gospodarczej paradyplomacji. Literatura nie jest jednak zgodna co do trzeciej warstwy paradyplomacji, poza obserwacją, że taka warstwa rzeczywiście istnieje. Wspomniani we wstępie do niniejszej pracy Michael Keating i Andre Lecours definiują warstwy paradyplomacji jako trzy różne pola działań, ale nie zgadzają się oni całkowicie w aspekcie warstwy, którą na potrzeby państw można nazwać *soft power*, czyli zdolnością do osiągania celów politycznych przez „atrakcyjność" kultury, ideały, wartości i ich wiarygodność[634]. Trzeba wskazać także na rozbieżność znaczeń wyrazów „kulturalny" i „kulturowy" jaka występuje w języku polskim. „Kulturalny" oznaczać może coś odnoszącego się do dorobku artystycznego człowieka, ale też do jego działalności artystycznej i duchowej, a nawet jego zachowania. „Kulturowy" to z kolei przymiotnik określający coś związanego z szerszą działalnością danego społeczeństwa czy narodu. Drugi przymiotnik lepiej odzwierciedla definicję słowa „kultura" rozumianego jako „całokształt duchowego i materialnego dorobku społeczeństwa, przekazywanych z pokolenia na pokolenie wierzeń i praktyk jego członków, przyjętych przez nich wzorów postępowania"[635]. Określenie „kulturowy" jest dużo szersze i lepiej oddaje sens rozważań autora pracy, dlatego będzie używane w dalszej części pracy[636].

Michael Keating nazywa tę warstwę wprost „warstwą kulturową" i łączy ją przede wszystkim z odrębnością językową regionów[637]. Jako przykład aktorów-regionów w stosunkach międzynarodowych badacz wskazuje przede wszystkim francuskojęzyczny Quebec i niemieckie landy, ale także Kraj Basków, Katalonię, Irlandię i Tyrol jako

[634] J. S. Nye Sr., *Soft Power. The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, NowyJork 2004, s. 9.
[635] Encyklopedia PWN, *Kultura*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kultura;3928887.html, odczyt z dn. 13.11. 2025.
[636] Narodowe Centrum Kultury, *Kulturalny i kulturowy*, https://nck.pl/projekty-kulturalne/projekty/ojczysty-dodaj-do-ulubionych/ciekawostki-jezykowe/kulturalny-i-kulturowy, odczyt z dn. 24.09.2025.
[637] M. Keating, *Paradiplomacy and Regional Networking*, http://www.forumfed.org/libdocs/ForRelCU01/924 -FRCU0105-eu-keating.pdf, odczyt z dn. 10.04.2025, s. 3.

„eksportujące" język i swoje interesy poza granice administracyjne i państwowe[638]. Regiony i narody pozbawione państwowości, zdaniem Keatinga, mogą również dążyć do uznania swojego języka i kultury na forum takich organizacji jak Unia Europejska, Rada Europy czy UNESCO, aby zrekompensować swoją marginalizację czy zaznaczyć swoją odrębność w obrębie państw. Podstawowym narzędziem działania w ramach tej warstwy mają być wymiany kulturowe będące sposobem na zbliżenie ludzi z tej samej kultury w różnych państwach lub promowanie wymiany międzykulturowej[639]. Zdaniem Keatinga, „paradyplomacja kulturowa" czy kulturowa warstwa paradyplomacji jest najskuteczniejszą i najłatwiejszą do prowadzenia, obok działań na rzecz rozwoju gospodarczego i ochrony środowiska, ze względu na możliwości polityczno-prawne samorządów[640].

AndreLecours pisze z kolei o warstwie „współpracy" rozumianej jako współpraca kulturalna, edukacyjna czy technologiczna. W tym przypadku paradyplomacja daje więcej możliwości nie koncentrując się, zdaniem Lecoursa, wyłącznie na zyskach ekonomicznych. Relacje o charakterze kulturalnym, edukacyjnym i polegające na wymianie *know-how*, prowadzone przez takie regiony jak Badenia-Wirtenbergia w Niemczech lub Rodan-Alpy we Francji jako „zdecentralizowana współpraca" przybierają formę pomocy rozwojowej, wymiany kulturalnej i edukacyjnej, a także współpracy naukowej i technologicznej[641]. Jest to zatem obszar działań zdecydowanie szerszy i zorientowany nie tyle na cele raczej protodyplomatyczne, jak u Keatinga, ale bardziej rozwojowe i pomocowe, kreujące dobre relacje z partnerami międzynarodowymi. Taki wymiar byłby zdecydowanie bliższy miastom.

Lecours zauważa także, że samorządy z państw rozwiniętych zazwyczaj poświęcają część swojej paradyplomacji na nawiązywanie relacji o charakterze współpracy. Jest to częściowo motywowane chęcią rozwijania swojej międzynarodowej sprawczości, ale także chęcią niesienia pomocy społecznościom państw rozwijających się i dzielenia się dobrobytem[642]. Oprócz bezpośredniego dzielenia się wiedzą z zakresu funkcjonowania państwa i pomocy w zakładaniu szkół, szkoleniu sił policyjnych itp., pomoc może

[638] *Ibid*., s. 3.
[639] *Ibid*.
[640] *Ibid*., s. 6, 9.
[641] A. Lecours, *Political issues of paradiplomacy: lessons from the developed world*, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2016-02/20081217_cdsp_diplomacy_paper_paradiplomacy.pdf, odczyt z dn. 10.04.2025, s. 3.
[642] *Ibid*., s. 4.

obejmować wymiar kulturowy, na przykład w postaci wymian uczniowskich i studenckich. Z dość ukierunkowanego połączenia współpracy może rozwinąć się bardziej kompleksowa relacja polityczna czy gospodarcza[643].

Podobnie jak Lecours, Annegret Eppler, Martin Große Hüttmanni Carolyn Rowe, autorzy artykułu *More cooperation than conflict despite no 'Third Level'? Understanding the dynamics of paradiplomacy towards the EU in Bavaria and Baden-Württemberg* także identyfikują warstwę paradyplomacji obejmującą działania kulturalne, które można odczytywać jako międzynarodowy wyraz tożsamości odmiennej od tej projektowanej przez państwo centralne. Może to również wiązać się z zapewnieniem autonomii politycznej, ale, co ważne, bez celu jakim jest secesja i niepodległość. Podstawowe cele w obrębie takiej „warstwy kulturowej" polegają przede wszystkim na wzmacnianiu motywacji do działania międzynarodowego[644].

Michael Keating opisuje zjawisko zarezerwowane całkowicie dla samorządów i regionów o unikalnej tożsamości narodowej i języku. Nie jest ono możliwe do przełożenia na miasta globalne. Jak wskazano w rozdziale pierwszym, badane miasta globalne w zakresie politycznym nie podejmują działań protodyplomatycznych, nie istnieje także żadna odrębność Londynu od Zjednoczonego Królestwa, Nowego Jorku od USA i Tokio od Japonii, która pozwalałaby miastom na prowadzenie politykiseparatystycznej, ani okoliczność, która by takie działania uzasadniała. Badane miasta nie uprawiają protodyplomacji w rozumieniu tego pojęcia jako promocji swojej niepodległości lub autonomii względem swoich rządów centralnych[645]. Nowy Jork stosuje *bypass* jak w przypadku wspomnianego wcześniej Porozumienia paryskiego czy Konwencji Praw Dziecka, której stroną nie jest USA[646]. Stąd należy założyć, że potencjalny kulturowy czynnik konstruujący musi opierać się na współpracy i promocji kulturowej. Trzeba zatem definiować warstwę kulturową paradyplomacji i dyplomacji miast jako działania

[643] *Ibid*.
[644] A. Eppler, M. G. Hüttmann, C. Rowe, *More cooperation than conflict despite no „Third Level"? Understanding the dynamics of paradiplomacy towards the EU in Bavaria and Baden-Württemberg*, https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/21622671.2024.2369111, odczyt z dn. 10.04.2025, s. 3-4.
[645] J. T. McHugh, *Paradiplomacy, Protodiplomacy and the Foreign Policy Aspirations of Quebec and Other Canadian Provinces*, „Canadian Foreign Policy Journal", tom 21, nr 3, 2015, doi:10.1080/11926422.2015.1031261, s. 7.
[646] K. Schroeder, *Cities in International Law: The New Landscape of Global Governance*, „Virginia Journal of International Law", tom 61, nr 2, 2021, s. 392-393.

obejmujące współpracę i promocję kulturową, zbliżoną do nye'owskiego rozumienia *soft power* jako atrakcyjności kulturowej, a także reputacji miejsca i wiarygodności jego wizerunku. Tak zdefiniowane działania, już według definicji Lecoursa, mogą prowadzić do budowania gruntu pod działania w innych warstwach paradyplomacji wspomnianych w poprzednim rozdziale. Jeśli tak rzeczywiście jest, czyni to warstwę kulturową paradyplomacji warstwą kluczową względem innych warstw.

W rozdziale drugim autor zasygnalizował zależność pomiędzy wzrostem gospodarczym i mentalnością czy normami społecznymi panującymi w danym państwie. Takie normy są także domeną kultury, gdyż pojęcie to w swojej najszerszej definicji rzeczywiście obejmuje nie tylko wytwory materialne danej społeczności czy dzieła sztuki, ale także religię, wartości, ideologie i strukturę społeczną jako aspekt kultury jako takiej[647]. Przykładowo Organizacja Narodów Zjednoczonych definiuje kulturę jako „złożoną całość, która obejmuje wiedzę, przekonania, dzieła sztuki, wierzenia, prawodawstwo, obyczaje oraz wszelkie inne zdolności i nawyki nabyte przez człowieka jako członka społeczeństwa"[648]. Kultura musi być rozumiana jako wszystko, co ludzie posiadają i robią, aby produkować, tworzyć wzajemne relacje i dostosowywać się do środowiska fizycznego. Według takich autorów jak John Marcionis i Linda Marie Gerber kultura obejmuje nie tylko uzgodnione zasady ludzkiej egzystencji, ale także poziom zaawansowania technologicznego i wiedzę naukową jako środki pozwalające na funkcjonowanie i przetrwanie[649]. Kultura jest również tym aspektem egzystencji, który upodabnia do siebie pewne grupy ludzi, ale jednocześnie oddziela od siebie inne. Według Friedla i Pfeiffera jest to sposób życia wspólny dla grupy ludzi, zbiór przekonań i postaw, wspólne rozumienie i wzorce zachowań, które pozwalają tym ludziom żyć razem we względnej harmonii, ale odróżniają ich od innych narodów[650].

Zatem traktowanie społecznej struktury państw, ale także ich wartości i wierzeń, jako części kulturowego zaplecza badanych miast globalnych jest wskazane dla pełniejszego zrozumienia roli kultury w konstrukcji miast globalnych. Wraz z instytucjami kulturowymi takimi jak teatry, muzea i inne atrakcje turystyczne, stanowią one istotną

[647] Encyklopedia PWN, *op.cit.*, odczyt z dn. 13.11.2025.
[648] N. Kipuri, *Culture*, [w:] „State of the World's Indigenous Peoples", red. UN Department of Economic and Social Affairs, https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210548434/read, odczyt z dn. 11.04.2025.
[649] J.J. Macionis, L. M. Gerber, *Sociology*, Pearson Prentice Hall, Toronto 2011, s. 53.
[650] J. Friedl, J. Pfeiffer, *Anthropology. The Study of People*, Harper & Row, NowyJork 2011, s. 284.

część kultury mogącą rzutować na status warstwy kulturowej paradyplomacji jako czynnika konstruującego miasta globalne. Według przytoczonych definicji kultury, ta jako baza *soft power* może być trampoliną dla innych atutów miast i państw w działaniach międzynarodowych.

Olga Łozińska wychodząc z założenia, że w ramach paradyplomacji podmioty sub-narodowe kopiują i powielają wzorce funkcjonowania ustanowione przez państwa[651], wywodzi z istnienia pojęcia dyplomacji kulturalnej istnienie paradyplomacji kulturalnej. Dyplomacja kulturalna w rozumieniu autorki, ale także badacza Miltona Cummingsa, to:

„wymiana idei, informacji, sztuki i innych aspektów kultury między narodami i ich mieszkańcami w celu wspierania wzajemnego zrozumienia, która może być bardziej drogą jednokierunkową niż wymianą dwukierunkową, jak wtedy, gdy jeden naród koncentruje swoje wysiłki na promowaniu języka narodowego, wyjaśnianiu swojej polityki i punktu widzenia lub opowiadaniu swojej historii reszcie świata”[652].

Paradyplomacja kulturalna stanowiłaby zatem, zdaniem Łozińskiej, działania inspirowane całkowicie lub częściowo przez samorządy lokalne i ich partnerów wykorzystujące kulturę regionu, w celu wspierania już istniejącej paradyplomacji danego regionu[653]. Byłoby to zatem nic innego jak przełożenie definicji dyplomacji kulturalnej Cummingsa na poziom subnarodowy z działaniami na rzecz promocji określonej narracji i wartości typowymi dla regionów[654].

Trzeba jednak pamiętać, że definicja ta i perspektywa dotyczy nie miast, a regionów. Owszem, regiony mogą być unikalne kulturowo względem państw a nawet innych regionów, jak choćby wspomniane regiony niemieckie czy regiony włoskie, o których pisze w swojej książce Olga Łozińska[655]. Zauważa ona korzyści polityczne i handlowo-gospodarcze płynące z prowadzenia paradyplomacji kulturalnej. Jednocześnie, nadal poruszając się w kontekście polityk regionów włoskich, autorka wskazuje na promowanie przez wspomniane regiony narracji o zaawansowaniu i rozwoju gospodarczym

[651] O. Łozińska, *Paradyplomacja kulturalna na przykładzie wybranych regionów włoskich*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2025, s. 98-99.
[652] Tłumaczenie z O. Łozińska, *Paradyplomacja kulturalna na przykładzie wybranych regionów włoskich*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2025, s. 112 na podstawie: M. Cummings, *Cultural Diplomacy and the United States Government: a Survey*,
https://www.americansforthearts.org/sites/default/files/MCCpaper.pdf, odczyt z dn. 26.05.2025, s. 1.
[653] O. Łozińska, *op. cit.*, s. 113.
[654] *Ibid*., s. 114.
[655] *Ibid*., s. 11.

oraz o przekazie dedykowanym typowo diasporze włoskiej na całym świecie pochodzącej z konkretnych miejsc we Włoszech[656].

Warto pamiętać, że duże miasta, stolice państw, a szczególnie miasta globalne, są po prostu kosmopolitycznymi tyglami kulturowymi i ich „kulturalna dyplomacja miast" byłaby raczej formą promocji zabytków czy instytucji kulturalnych i elementów kultury państwa, ewentualnie też kultury regionalnej. Colleen Wood zauważa, że:

„Tożsamość miasta jest złożona jak wapień, z różnymi cechami charakterystycznymi rozproszonymi w planie miasta i jego tradycji, co zmusza odwiedzających do odkrywania krętych dróg, próbowania lokalnego jedzenia i podziwiania monumentalnych przestrzeni sakralnych. W Odessie i Stambule, dwóch miastach ukształtowanych przez długą sekwencję wpływów społecznych i politycznych, doświadczyć można „efektu wapienia" w postaci kuchni, języka i architektury[657]."

Z punktu widzenia turysty eksploracja tożsamości i turystycznych walorów miasta i regionu wydaje się podobna, ale pod tym płaszczem można odnaleźć pewne różnice. Miasto jest bardziej niejednorodne ze względu na napływy ludności, często z innych krajów i w ramach własnej dyplomacji kulturalnej może promować nie tylko atuty historyczne, ale także architekturę czy kulturę w ujęciu bardziej współczesnym, niekoniecznie tradycyjnym. To zaś może prowadzić do budowy atrakcyjności u innych odbiorców takich jak turyści, inwestorzy, inne miasta, a nawet sieci miast i organizacje pozarządowe i badawcze.

2. Relacja miasto-państwo o charakterze kulturowym

Robert Redfield i Milton Singer już w latach 50. XX wieku poważnie zastanawiali się nad relacją pomiędzy miastem a państwem w wymiarze kulturowym. Zauważyli oni, że to miasto jest co do zasady źródłem innowacji kulturowych. Co do zasady, ponieważ wyodrębniają oni sytuacje, gdy to państwo wpływa na kulturę w mieście. W procesach zmian kulturowych, piszą, miasto i państwo są stałymi punktami odniesienia, jednak takie założenia będą obowiązywać tylko w najbardziej wyjątkowych i krótkotrwałych warunkach. Jeżeli spojrzeć na proces dyfuzji kulturowej w szerszej perspektywie

[656] *Ibid*., s. 115.
[657] C. Wood, a *City's Identity Marked By Layers of History and Culture*, https://berkleycenter.georgetown.edu/posts/a-city-s-identity-marked-by-layers-of-history-and-culture, odczyt z dn. 26.05.2025.

chronologicznej, to miasto generujące nowe trendy kulturowe samo musiało zostać założone, a jego kultura musiała zostać zapoczątkowana przez kulturę ludową i zostać przeobrażona przez procesy urbanizacji i globalizacji. Wtedy właśnie to szerzej rozumiane społeczeństwo kształtuje kulturę miasta[658]. Wraz z rozwojem miast, gdy ludzie i towary są bardziej mobilni, można zaobserwować odwrócenie tej zależności. Redfield i Singer zwracają jednak uwagę na fakt, że założenie ciągłej i „policzalnej" dyfuzji ze stałego ośrodka miejskiego jest nierealistyczne i niemożliwe do przeprowadzenia[659].

Trzeba zatem założyć, zgodnie z ich rozważaniami, że występuje ciągła relacja i wymiana kulturowa na linii miasto-państwo czy miasto-wieś, która w różnym stopniu wywiera wpływ to na jedną, to na drugą ze stron. Jednocześnie w dobie globalizacji miasta są tyglami kulturowymi mieszającymi lokalne i zagraniczne kultury albo ich wybrane elementy. Także w związku niejako z funkcjonowaniem warstwy kreatywnej Richarda Floridy, Redfield i Singer zauważają, że to z miast pochodzą doktryny polityczne i ekonomiczne takie jak demokracja, kapitalizm czy komunizm i z nich są przenoszone do innych miast jak i na prowincję, jak w przypadku komunizmu w Rosji i Ameryce Południowej[660].

Wątek globalizacji jest także istotny w kontekście stolic i ich roli kulturowej. Rządy i społeczeństwa oczekują od miast stołecznych, że te będą stanowić wizytówki całych państw pod względem rozwoju, ale także unikalności kulturowej[661]. Nierzadko miasto i jego kulturowe i historyczne znaczenie staje się narzędziem samym w sobie. Zwraca na to uwagę William S. Logan wskazując na wietnamskie miasta Hue i Hanoi. Hue było stolicą państwa do 1945 roku, ale jego walory turystyczne i kulturowe były do lat 90. XX wieku praktycznie w ogóle nie promowane przez władze Wietnamu, w przeciwieństwie do promocji Hanoi jako nowej stolicy. Logan pisze:

„Po utracie statusu miasta stołecznego, wiele elementów dziedzictwa narodowego [obecnych w Hue] nie miało już takiej samej symbolicznej mocy dla Wietnamczyków, jak te w Hanoi. Nawet teraz dziedzictwo Hanoi jest uprzywilejowane, ponieważ odzwierciedla znacznie dłuższą historię miasta jako kolebki wietnamskiej cywilizacji. Niemniej

[658] R. Redfield, M. B. Singer, *The Cultural Role of Cities*, [w:] *Social Antropology*, red. Clifford Willcox, Routledge, NowyJork 2011, s. 246-247.
[659] *Ibid*., s. 247.
[660] *Ibid*., s. 248.
[661] W. S. Logan, *The Cultural Role of Capital Cities: Hanoi and Hue, Vietnam*, „Pacific Affairs", tom 78, nr 4, 2005, s. 560.

jednak,w przypadku Hue, władze prowincji wiążą obecnie duże nadzieje z turystyką kulturową […][662]".
Rola kulturowa miasta wewnątrz państwa może zależeć od jego statusu wewnątrz państwa. Może mieć to także związek z brandingiem miasta jako atrakcyjnego kulturowo ośrodka. Znów, konstrukcja czy rekonstrukcja wizerunku i tożsamości miasta wokół konkretnej cechy, jak festiwale muzyczne czy teatry, może odbywać się za pośrednictwem działań samych miast albo z pomocą rządów centralnych, które mogą finansować takie kampanie[663]. Badania dowodzą jednak, że sama kreacja tożsamości może nie być wystarczająca, jeżeli brakuje infrastruktury z nią powiązanej. Dlatego, wraz z budową marki miasta, potrzebna jest czasem odpowiednia strategia rozwoju samego miasta, nierzadko planowana wspólnie z samym państwem[664].

Warto także pamiętać, że kreatywne środowisko miejskie jest ważnym katalizatorem dla rozwoju gospodarczego i kulturalnego miast. Stąd pytanie nie tyle o relację gospodarki z kulturą w wymiarze mentalności, ale o relacje między atmosferą kreatywności panującą w miastach a gospodarką i kulturą. Silvia Cerisola i Elisa Panzera uważają nawet, że lokalna klasa kreatywna musi być uzupełniona kosmopolitycznymi cechami tolerancji i otwartości, aby móc efektywnie wykorzystać swoje uczestnictwo w kulturze. Autorki badania o takowej relacji wskazują, że promowanie rozwoju branż kreatywnych w miastach, zachęcanie do podejmowania kreatywnych zawodów i wspieranie rozwoju nowych pomysłów stanowią środki zwiększania wzrostu gospodarczego na poziomie nie tylko miast, ale także regionów[665].

Rozwój miast i regionów poprzez kulturę to idea, która rozwijana jest także w ramach sieci miast *World Cities Culture Forum*. Organizacja ta zrzesza blisko 40 miast, w tym wiele miast globalnych z całego świata w celu osiągania zrównoważonego rozwoju w miastach poprzez rozwój ich walorów i atrakcyjności kulturowej[666]. W raporcie pod tytułem *World Cities Culture Trends 2025. 10 global trends for culture in cities* organizacja

[662] *Ibid*., s. 575.
[663] A. Baiocchi, D. C. Dantas, L. A. G. de P. Pessôa,F. Colbert, *Cultural branding of cities: the role of live music in building acity's brand*, https://doi.org/10.1080/09548963.2024.2345836, odczyt z dn. 11.04.2025, s. 15.
[664] *Ibid*., s. 14.
[665] S. Cerisola, E. Panzera, *Cultural cities urban economic growth, and regional development: The role of creativity and cosmopolitan identity*, „Regional Science", tom 101, nr 2, 2022, https://doi.org/10.1111/pirs.12654, s. 297-298.
[666] World Cities Culture Forum, *About*, https://worldcitiesscultureforum.com/about/, odczyt z dn. 13.04.2025.

wyodrębnia szereg obserwacji dotyczących kondycji kultury w miastach na całym świecie jako czynnika zmieniającego jakość życia w metropoliach[667]. Przede wszystkim według raportu wzrastać będzie rola młodzieży w procesach kreatywnych i tworzeniu kultury miejskiej. Dodatkowo miasta interesują się coraz bardziej wątpliwościami etycznymi związanymi z używaniem sztucznej inteligencji. Użycie AI przez władze miast będzie zapewne w przyszłości ograniczane regulacjami. Z kwestiami kultury związana jest również kwestia turystyki. Ta ma równoważyć nie tylko potrzeby turystów i mieszkańców miast, ale także ograniczać swój wpływ na środowisko. Turystycznie kultura ma być czynnikiem do rozwoju życia nocnego i tworzenia miast dwudziestoczterogodzinnych[668]. Przestrzeń dla artystów, kultura ludów rdzennych w przypadku niektórych miast i dziedzictwo kulturowe samych miast mają być dalej chronione przed procesami urbanizacyjnymi. Raport wskazuje także na fakt, że miasta członkowskie *World Cities Culture Forum* traktują kulturę jako prawo człowieka i dostęp do niej jest w ramach miast powinien być bardzo łatwy i powszechny, a wszelkie programy kulturowe łączone są z problemami jakości życia w miastach. Na koniec, kultura w miastach odzwierciedla zmiany migracyjne, które zawsze były dobrze widoczne w miastach[669].

Kulturowa relacja pomiędzy rządem centralnym a miastami wydaje się zatem być obiektywnie równorzędna. W różnych okresach i w różnych okolicznościach, miasta kształtują kulturowo społeczeństwa albo to społeczeństwa przekształcają czy raczej formują od zera kulturę miejską. Dla miast i państw najbardziej korzystna wydaje się być także partnerska relacja na tym polu, gdzie miastom pozwala się rozwijać w dowolnym kierunku i wspierać ich brandingidziałalność międzynarodową, co procentuje gospodarczym i turystycznym rozwojem metropolii, ale także całych regionów, w których leżą. Jak pokazują przytaczane badania, nie zawsze tak się dzieje i państwa nie zawsze współpracują z miastami albo, co gorsza, utrudniają ich kulturowy rozwój i traktują je raczej jako zasób, którym można dysponować w charakterze wizytówki albo podstawy dla polityki historycznej. Jeśli się tak dzieje, kultura może być także przyczynkiem dla powstawania kolejnych sieci miast takich jak *World Cities Culture Forum*, w ramach

[667] World Cities Culture Forum, *World Cities Culture Trends 2025. 10 global trends for culture in cities*. https://worldcitiesculturefo rum.com/wp-content/uploads/2025/01/World-Cities-Culture-Trends-2025-Report.pdf, odczyt z dn. 13.04.2025, s. 5.
[668] *Ibid*.
[669] *Ibid*.

których miasta wrazz posiadanymi zasobami, starają się łączyć kulturę ze wzrostem jakości życia na terenie samego miasta.

3. Kultura Stanów Zjednoczonych

Amerykanie to naród, który tworzą imigranci ze wszystkich stron świata. Do dawnych kolonistów brytyjskich w XIX wieku dołączali przedstawiciele innych europejskich nacji, ale także osoby pochodzące z Azji oraz Ameryki Środkowej i Południowej. Amerykańskie społeczeństwo tworzą także Afroamerykanie oraz rdzenni Amerykanie. Mniejszości etniczne i rasowe w sumie stanowią w USA około 40% społeczeństwa[670]. Można zatem stwierdzić, że amerykańska kultura stanowi połączenie elementów kultur i tradycji z całego świata.

Należy pamiętać o złożoności amerykańskiej kultury jak i amerykańskiego społeczeństwa w ogóle. Miesza się tu kultura liberalna i postępowa z kulturą konserwatywną i nierzadko ksenofobiczną i rasistowską. Gdy duże obszary kraju faktycznie przypominają filmowy „Dziki Zachód", niektóre regiony uderzająco przypominają połączenie westernu z Francją albo dosłownie „Nową" Anglię. Różnorodność tę potęgują także miasta, w tym miasta globalne z Nowym Jorkiem na czele. Różnią się one od prowincji w oczywisty sposób, ale często są one bardzo odmienne również względem siebie. Nowy Orlean, Filadelfia, Santa Fe czy Boston oferują więcej historycznej, unikalnej na skalę kraju architektury niż Nowy Jork, Chicago czy Portland, które architektonicznie są bardziej nowoczesne i współczesne[671].

Językiem najbardziej kojarzonym ze Stanami Zjednoczonymi jest język angielski. Jednocześnie, ani konstytucja USA nie określa jaki jest język urzędowy Stanów Zjednoczonych, ani nie powstała nigdy ustawa, która określałaby języki urzędowe państwa. Z perspektywy autorów konstytucji USA nie było potrzeby, by tworzyć taki przepis. Język angielski w okresie wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych nie był jedynym językiem używanym w 13 koloniach, gdyż funkcjonował obok niemieckiego,

[670] I. Gosh, *Visualizing the U.S. Population by Race,* https://www.visualcapitalist.com/visualizing-u-s-population-by-race/, odczyt z dn. 16.04.2025.
[671] American Sky, *Top 10 historical cities in America,* https://www.americansky.ie/travel-inspiration/top-10-historical-cities-in-america, odczyt z dn. 16.04.2025.

niderlandzkiego, a nawet francuskiego i oczywiście języków plemion rdzennych Amerykanów[672]. Dopiero w 2025 roku język angielski ustanowiono językiem urzędowym poprzez rozporządzenie wykonawcze (dekret) prezydenta Donalda Trumpa[673].

Odmiana języka angielskiego używana w Stanach Zjednoczonych nazywana jest *American English* i jest ona najbardziej popularną wersją języka angielskiego używaną na świecie[674]. Ten dzieli się także na inne normy wymowy, z których najbardziej rozpowszechnioną w mediach i najczęściej używaną jest *General American*[675]. Oprócz niego wyróżnić można *African-American English,* akcent nowojorski, *Inland Northern, Midland,* a także dialekty południowy i zachodni[676]. Ze względu na znaczenie Stanów Zjednoczonych jako światowego mocarstwa i popularność anglosaskiej kultury, ale także relatywną prostotę zasad gramatycznych i wymowy, język angielski, także w wydaniu amerykańskim, jest jednym z najpopularniejszych języków używanych na świecie. Na całym świecie posługuje się nim aż 1,5 miliarda osób, z czego tylko 25% tej liczby to tzw. *native speakerzy*, czyli osoby mówiące po angielsku od urodzenia[677].

Jednocześnie sceptycy uważają, że nacisk na znajomość języka angielskiego kładziony przez globalną społeczność może być ograniczający, ponieważ czasami uniemożliwia ludziom kultury, którzy posługują się innymi językami, uzyskanie szacunku i rozgłosu, na jaki zasługują[678]. To samo tyczy się osób aplikujących o pracę na całym świecie, ale niespełniających tego warunku zatrudnienia. Także anglojęzyczne państwa i przedsiębiorstwa są szczególnie silnie reprezentowane w globalnym sektorze treści informacyjnych, chociaż rządy na całym świecie wspierają sektory informacyjne w swoich

[672] CNN, *FYI: English isn't the official language of the United States*, https://edition.cnn.com/2018/05/20/us/english-us-official-language-trnd/index.html, odczyt z dn. 17.04.2025.
[673] The White House, *Designating English as the Official Language of The United States*, https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/03/designating-english-as-the-official-language-of-the-united-states/, odczyt z dn. 17.04.2025.
[674] D. Crystal, *English as a global language*, 2nd Edition, Cambridge University Press, Cambridge 2003, s. 23.
[675] A. McMahon, *An Introduction to English Phonology*, Second Edition, Edinburgh University Press, Edinburgh 2020, s. 6.
[676] W. Labow, *Dialect Diversity in America*, University of Virginia Press, Charlottesville 2012, s. 36.
[677] Statista.com, *The most spoken languages worldwide in 2025*, https://www.statista.com/statistics/266808/the-most-spoken-languages-worldwide/, odczyt z dn. 17.04.2025.
International Center of Language Studies, *Most spoken languages in the world*, https://www.icls.edu/blog/most-spoken-languages-in-the-world, odczyt z dn. 17.04.2025.
[678] *Ibid*; Park University, *English in Pop Culture: The Language of Music, Movies and TV Shows*, https://www.park.edu/blog/english-in-pop-culture-the-language-of-music-movies-and-tv-shows/, odczyt z dn. 18.04.2025.

gospodarkach w językach narodowych, aby przyspieszyć pożądane przejście do statusu postindustrialnego (lub „społeczeństwa informacyjnego").

Narodowość amerykańska jest bardziej inkluzyjna niż inne, związana bardziej z obywatelstwem niż pochodzeniem. Mimo to, nie ustają próby zdefiniowania „amerykańskiej mentalności". Już w latach 50. XX wieku amerykański socjolog religii i filozof William Herberg podjął się definicji amerykańskiej mentalności albo raczej „amerykańskiego stylu bycia". Jak pisał:

„Amerykański styl życia jest indywidualistyczny, dynamiczny i pragmatyczny. Bazuje on na niepodważalnej wartości jednostki w społeczeństwie i jej godności jako wartości. Jednostka zawsze musi być aktywna, nigdy nie powinna odpoczywać, zamiast tego szukać dróg do doskonalenia się i „parcia naprzód". Amerykański styl bycia jest etyką samodzielności, zasług i ludzi silnego charakteru, dla których liczą się „czyny, nie słowa". „Amerykański styl życia" jest humanitarny, „postępowy" i optymistyczny. Amerykanie są jednym z najhojniejszych i skorych do niesienia pomocy narodów na świecie, jeśli chodzi o ich gotowość i nieustanną reakcję na cierpienie w dowolnym miejscu na świecie. Amerykanin wierzy w postęp, samodoskonalenie i fanatycznie wierzy w edukację. Przede wszystkim jednak, Amerykanin jest idealistą. Amerykanie nie mogą zarabiać pieniędzy lub osiągać sukcesów „po prostu" dla samego zarabiania i sukcesu; takie „materialistyczne" osiągnięcia muszą być w amerykańskim umyśle, uzasadnione „wyższymi celami", „służbą", „troską", lub „ogólnym dobrobytem"... a ponieważ są tak idealistyczni, Amerykanie mają tendencję do moralizowania; są skłonni postrzegać wszystkie kwestie jako zwykłe i proste, czarno-białe, moralne i niemoralne[679]".

Herberg opisuje elementy amerykańskiej mentalności przywodzone już przez amerykańskiego historyka Fredericka Jacksona Turnera, który pod koniec XIX wieku pisał o „końcu Dzikiego Zachodu" i „amerykańskiej wyjątkowości" jaką Amerykanie wypracowali na równinach zachodnich USA walcząc z niewygodą i rdzennymi plemionami. W przekonaniu Turnera proces „zdobywania Zachodu" i kolonizacji pogranicza był istotnym czynnikiem kształtującym Amerykę, jej gospodarkę, demokrację i społeczeństwo. Zgodnie z „tezą o pograniczu" (ang. *the froncie thesis*), Amerykanie są desygnowani do bycia wielkimi i są „nowymi ludźmi", ponieważ są w istocie Europejczykami zmienionymi w coś nowego poprzez podbój „dzikiego pogranicza" i proces ekspansji Ameryki. Turner argumentuje również, że duża ilość ziemi do zasiedlenia sprawiła, że ludzie stali się ambitni, a zagrożenia i bezprawie panujące na

[679] W. Herberg, *Protestant, Catholic, Jew: an Essay in American religious sociology, University of Chicago Press,* Chicago 1955, s. 79.

granicy wszczepiły w nich odwagę i gotowość do obrony[680]. W kategoriach politycznych i zależności obywatela od rządu Turner uważał, że człowiek powinien być i w rzeczywistości jest jednostką w konflikcie z państwem[681].

Turner także pokusił się o charakterystykę Amerykanów i społeczeństwa następującymi słowami:

„To w warunkach życia na pograniczu zrodziły się intelektualne cechy o niezwykłej doniosłości. […] Ta szorstkość i siła połączone z przenikliwością i dociekliwością, ten praktyczny, nowatorski kierunek myślenia, który szybko znajdował rozwiązania, to mistrzowskie podejście do tego, co materialne, nieprzynoszące wprawdzie artystycznych rezultatów, ale pozwalające osiągać wielkie zamierzenia, ta niespokojna i poruszająca energia, ten dominujący indywidualizm, mający dobre i złe strony, a wraz z tym owa pogoda ducha i entuzjazm, jakie niesie ze sobą wolność – to są cechy pogranicza lub cechy, które pojawiły się gdzie indziej dzięki istnieniu pogranicza[682]".

Teza o pograniczu okazała się bardzo wpływowa i nie spotkała się z poważną krytyką aż do lat 40. XX wieku i opracowania kontrtezy przez badaczy takich jak Patricia Limerick w latach 80. XX wieku, mówiącej o „Dzikim Zachodzie" jako o miejscu, a nie epoce. Do tego czasu „Dziki Zachód" był wyjątkowym momentem w historii świata celebrowanym jako kluczowy dla Amerykanów[683]. W ten sam sposób trzeba jednak traktować definicję Williama Herberga. Dużo w niej z podejścia Turnera, jednocześnie wiele jej aspektów obecnie się zdezaktualizowało. Ralph C. Wood bezpośrednio odwołując się do książki Herberga zauważa, że materializm i konsumpcjonizm Amerykanów stracił już „moralne uzasadnienie" i jest po prostu cechą społeczną i kulturową Amerykanów[684].

Bardziej pesymistyczne podejście prezentuje także Dominic Tierney piszący o *quagmire mentality*, czyli o „bagiennej" mentalności Amerykanów. Dotyczy ona pesymizmu związanego z misjami pokojowymi amerykańskiego wojska. Amerykanie mają bowiem tendencje, praktycznie od XIX wieku, traktować pro-demokratyczne wysiłki USA na świecie jako „pułapkę" lub, mówiąc dosadniej, „bagno"[685]. Krytycy takich działań

[680] F. J. Turner, *O znaczeniu pogranicza w amerykańskiej historii*, tłum.: B. Czepil, https://czasopisma.uni.opole.pl/index.php/p/article/view/524/351, odczyt z dn. 10.05.2025, s. 148.
[681] *Ibid*., s. 160.
[682] *Ibid*., s. 161-162.
[683] P. N. Limerick, *The Legacy of Conquest: The Unbroken Past of the American West*, Norton, New York 1987, s. 27.
[684] R. C. Wood, *Flannery O'Connor and the Christ-haunted South*, Eerdmans Publishing, Grand Rapids 2004, s. 21.
[685] D. Tierney, *America's Quagmire Mentality*, https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00396330701733936?casa_token=3K6LoAnAZ_kAAAAA:A9PUAp-kCKp-

sugerują, że wiążą się one z poważnymi stratami w ludziach i są plamami na wizerunku Stanów Zjednoczonych. Dominic Tierney przyznaje rację takim opisom działań w Wietnamie i Iraku, jednocześnie wskazując na sukcesy działań amerykańskiej armii w Niemczech i Japonii po II wojnie światowej i choćby w Bośni i Hercegowinie w połowie lat 90. XX wieku. Autor nazywa defetyzm, pesymizm i nieufność Amerykanów w tym temacie „samospełniającą się przepowiednią". Amerykańskiemu społeczeństwu i władzom, jego zdaniem, brakuje w tej kwestii wytrwałości[686].

Stany Zjednoczone nie posiadają jednej polityki kulturalnej na poziomie federalnym. Większość polityki kulturalnej w Stanach Zjednoczonych jest opracowywana niezależnie na poziomie legislatury stanowej. Bezpośrednia pomoc federalna jest ograniczona do ochrony zabytków, a większość innych programów kulturalnych jest finansowana głównie przez stany z pomocą agend utworzonych przez *The National Foundation on the Arts and Humanities Act* z 1965 roku. Zdaniem J. Marka Shustera jest tak, ponieważ w USA obawiano się stanu „nadmiernej kontroli" rządu federalnego, także nad często „trywialnymi" z perspektywy działania państwa kwestiami[687]. Konstytucja Stanów Zjednoczonych wyraźnie wspomina o sztuce przyznając Kongresowi uprawnienia do tworzenia ochrony praw autorskich dla pisarzy w Klauzuli Praw Autorskich[688]. Klauzula Własności przyznaje Kongresowi uprawnienia do regulowania ziem i terytoriów federalnych, umożliwiając tworzenie parków narodowych, które należy postrzegać jako formę ochrony dziedzictwa państwa, w tym także historycznego[689].

Warto odnotować, że wymianą edukacyjną i kulturową w ramach amerykańskiej polityki zagranicznej z ramienia Departamentu Stanu USA zajmuje się Biuro ds. Edukacji i Kultury. Zadaniem Biura jest przede wszystkim projektowanie i wdrażanie programów edukacyjnych, podnoszących kwalifikacje zawodowe i służących wymianie kulturalnej

---

5JAT93Xn3O48Fu0U9PDp2ujFHQ3OHmGYEkq5lPaFgYIPzXsl8h26QpyrJFrEzqw, odczyt z dn. 10.05.2025, s. 60.

[686] *Ibid*., s. 61.

[687] J. M. Shuster, *Sub-National Cultural Policy—where the action is: Mapping State Cultural Policy in the United States*, „The International Journal of Cultural Policy", tom 8, nr 2, 2002, s. 181.

[688] Biblioteka Sejmowa, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki*, https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/03/USA-pol.pdf, odczyt z dn. 22.05.2025, s. 44.

[689] B. Shepard, *The Scope Of Congress' Constitutional Power Under the Property Clause: Regulating non-federal property to Further The Purposes Of National Parks And Wilderness Areas*, https://lira.bc.edu/work/sc/1ee8cfce-5242-4dc9-8e0c-0977388a5f16/reader/271c9e63-9255-45a8-b434-63b4637d9684, odczyt z dn. 22.05.2025, s. 479.

oraz inne programy, które „tworzą i podtrzymują wzajemne zrozumienie z innymi państwami niezbędne do realizacji celów polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych”[690]. Programy Biura mają przede wszystkim promować bezpieczeństwo narodowe i wartości USA. Odbywa się to jednak za pośrednictwem budowy relacji międzyludzkich między obywatelami USA i innych państw oraz technikami z zakresu dyplomacji publicznej, czyli relacji państwo-obywatele innego państwa[691].

Biuro ds. Edukacji i Kultury łączy zatem typowe narzędzia „miękkie” dyplomacji publicznej, inne niż propaganda, z innowacjami i technologią, które zwiększają zasięg i wpływ na odbiorców przekazu. Głównym celem jest doskonalenie narzędzi i samego przekazu w celu szybkiego reagowania na zmieniające się priorytety polityki zagranicznej USA[692]. Ten aspekt polityki USA jest zatem typowym wykorzystywaniem kultury jako narzędzia w polityce zagranicznej państwa.

Eleonora Redaelli wskazuje na znaczenie dokumentu *The National Foundation on the Arts and Humanities Act* z 1965 roku. Na mocy tej ustawy została utworzona Narodowa Fundacja Sztuki i Nauk Humanistycznych, której celem jest „rozwijanie i promowanie szeroko pojętej narodowej polityki wsparcia dla nauk humanistycznych i sztuki w USA”[693]. Dziś Fundacja swoim funkcjonowaniem obejmuje Narodową Fundację Sztuki, Narodową Fundację Nauk Humanistycznych, Instytut Usług Muzealnych i Bibliotecznych oraz Federalną Radę ds. Sztuki i Nauk Humanistycznych[694].

Według ustawy rząd federalny powinien budować warunki do rozwijania amerykańskiego dziedzictwa artystycznego i wielokulturowego oraz wolności myśli, wyobraźni i badań. Celem jest wspieranie obywateli, którzy mają być krytycznymi myślicielami wspierającymi demokrację, okazują wzajemny szacunek dla różnych

[690] Bureau of Educational and Cultural Affairs, *About Us – Bureau of Educational and Cultural Affairs*, https://www.state.gov/bureau-of-educational-and-cultural-affairs/about-us-bureau-of-educational-and-cultural-affairs, odczyt z dn. 22.05.2025.
[691] J. Hart, *Empire of Ideas. The origins of public diplomacy and the transformation of U.S. foreign policy*, Oxford University Press, NowyJork 2013, s. 1-2.
[692] Bureau of Educational and Cultural Affairs, *op. cit.*
[693] E. Readelli, *Understanding American cultural policy: the multi-level governance of the arts and humanities*, „Policy Studies”, tom 1, nr 1, 2020, DOI:10.1080/01442872.2018.1554804, s. 5.
[694] *Ibid*. s. 5

wartości. Edukacja artystyczna i humanistyczna ma zaś budować świadomość różnorodności w tkance społecznej państwa[695].

Redaelli argumentuje, że system instytucji kulturalnych USA jest złożony i rozproszony jednocześnie i dzięki temu umożliwia realizację pluralistycznej wizji kultury w USA. Jej zdaniem polityka kulturalna angażuje do działania aktorów publicznych i prywatnych – na poziomach federalnym i stanowym, umożliwiając szerokie uczestnictwo społeczne i dopasowanie działań do lokalnych potrzeb i możliwości. Autorka zauważa, że taka forma zarządzania sprzyja wolności twórczej, ograniczając ryzyko scentralizowanej kontroli. Jednocześnie podkreśla, że ten model ma swoje ograniczenia, przede wszystkim w planowaniu długoterminowym oraz niską widoczność interwencji rządu, co może prowadzić do błędnego przekonania, że w USA nie istnieje polityka kulturalna[696].

4. Kultura Zjednoczonego Królestwa

Kultura Zjednoczonego Królestwa tylko pozornie jest odizolowana i jednorodna w porównaniu do kultury innych państw europejskich. Pod tym względem jest ona także podobna do kultury Stanów Zjednoczonych. Od czasów antycznych na wyspach brytyjskich przenikały się wpływy celtyckie i germańskie[697], a potem także rzymskie[698]. We wczesnym średniowieczu kształtowały się odrębne kultury angielska, szkocka i walijska[699], na które nałożyły się wpływy francuskojęzycznych Normanów[700].

Brytyjska kultura rozwijała się pod silnym wpływem rodziny królewskiej będącej symbolem kulturowym samym w sobie. Od 1534 roku na mocy Aktu Supremacji monarcha jest głową kościoła anglikańskiego[701]. Oprócz tego ceremonię koronacji nowego króla lub królowej określa się wydarzeniem nie tylko politycznym i sakralnym, ale także spektaklem

[695] *Ibid*. s. 5-6.
[696] *Ibid*. s. 14.
[697] Museum Wales, *Who were the Celts?*, https://museum.wales/articles/1341/Who-were-the-Celts/, odczyt z dn. 19.04.2025.
[698] English Heritage, *Roman Britain*, https://www.english-heritage.org.uk/learn/story-of-england/romans/, odczyt z dn. 19.04.2025.
[699] K. O. Morgan, *The Oxford Illustrated History of Britain*, Oxford University Press, Oxford 2000, s. 59.
[700] Our Migration History, *The Anglo-Saxon invasion and the beginnings of the „English"*, https://www.ourmigrationstory.org.uk/oms/anglo-saxon-migrations, odczyt z dn. 19.04.2025.
[701] Monarchy Today, *Queen and Church of England*, https://web.archive.org/web/20080307003413/http://www.royalinsight.gov.uk/output/Page4708.asp,odczyt z dn. 19.04.2025.

kulturowym o dużym znaczeniu dla narodu brytyjskiego[702]. Jak zauważa wielu obserwatorów, w Zjednoczonym Królestwie monarchia zapewnia poczucie solidarności i tożsamości narodowej społeczeństwa. Podczas różnych funkcji i ceremonii król przemawia w imieniu kraju, a rodzina królewska przyciąga uwagę zarówno krajowej, jak i zagranicznej publiczności, stanowiąc istotny symbol Zjednoczonego Królestwa[703].

Brytyjskie imperium kolonialne sprawiło, że brytyjskie społeczeństwo aż do dziś pozostaje bardzo zróżnicowane etnicznie i kulturowo, a Zjednoczone Królestwo było i jest atrakcyjnym kierunkiem migracji zarobkowej. Około 75% ludności Zjednoczonego Królestwa to osoby pochodzenia brytyjskiego i irlandzkiego. 8% populacji stanowią imigranci z różnych państw europejskich jak Polacy, Włosi, ale także Romowie. Ponad 8% stanowią osoby pochodzące z Azji, przede wszystkim z Indii, Pakistanu i Bangladeszu, ale także i z Chin. Poniżej 4% stanowi mniejszość czarnoskóra, czyli osoby pochodzące z Karaibów i z Afryki[704]. Ta etniczna, a wraz z nią kulturowa, różnorodność jest widoczna przede wszystkim w dużych miastach Zjednoczonego Królestwa. Londyn stanowi najbardziej różnorodne rasowo i etnicznie miasto w tym państwie. Aż 46% jego mieszkańców identyfikuje się jako nie-biali Brytyjczycy lub Irlandczycy[705]. Jak w wielu innych miejscach na świecie, także i w Londynie różnorodność ta przekłada się na różnorodność wpływów kulturowych będącą atutem dla miast globalnych.

Rola języka angielskiego w światowej kulturze i rzeczywistości została już omówiona w podrozdziale o kulturze Stanów Zjednoczonych. Trzeba jednak pamiętać o

[702] Global Diversity Hub, *How the British Monarchy Shapes UK Culture: a Deep Dive into History and Tradition*, https://globaldiversityhub.com/how-the-british-monarchy-shapes-uk-culture-a-deep-dive-into-history-and-tradition/, odczyt z dn. 19.04.2025.
[703] O. Mamchii, *Why is the British Monarchy the Institution of Great Tradition?*, https://bestdiplomats.org/united-kingdom-monarchy/, odczyt z dn 19.05.2025.
[704] Gov.uk, *Population of England and Wales*, https://www.ethnicity-facts-figures.service.gov.uk/uk-population-by-ethnicity/national-and-regional-populations/population-of-england-and-wales/latest/, odczyt z dn. 19.04.2025; Scotland's Census, *Ethnic group, national identity, language and religion*, https://www.scotlandscensus.gov.uk/search-the-census#/location/topics/list?topic=Ethnic%20group,%20national%20identity,%20language%20and%20religion&categoryId=1, odczyt z dn. 19.04.2025; Northern Ireland Statistics and Research Agency, *Ethnic Group*, https://www.nisra.gov.uk/system/files/statistics/census-2021-ms-b01.xlsx, odczyt z dn. 19.04.2025; Office of National Staistics, *Ethnic group*, https://www.ons.gov.uk/datasets/TS021/editions/2021/versions/3/filter-outputs/2c225a7b-0b5a-4a56-825e-2d6df1c6be93, odczyt z dn. 19.04.2025.
[705] Gov.uk, *Regional ethnic diversity*, https://www.ethnicity-facts-figures.service.gov.uk/uk-population-by-ethnicity/national-and-regional-populations/regional-ethnic-diversity/latest/, odczyt z dn. 19.04.2025.

różnicach pomiędzy odmianą amerykańską i brytyjską języka angielskiego. Brytyjski angielski czy też *British English* pełni zupełnie inną rolę i funkcję niż *American English*.

British English należy rozumieć jako język angielski używany w Zjednoczonym Królestwie[706]. Oznacza to, że wykluczony z tego zbioru są naturalnie *American English* i *Australian English*, ale znajduje się w nim szereg dialektów i odmian angielskiego takie jak *Scottish English*, czyli szkocki angielski[707] i *Hiberno-English*, angielski z naleciałościami z języka irlandzkiego[708].

Oprócz wspomnianych *British English* składa się z wielu innych odmian. Jedną z nich jest *Standard English* lub *Standard British English*. Jest to mowa, która w odniesieniu do pisowni, gramatyki, wymowy i słownictwa jest jednolita, ale niepozbawiona różnic regionalnych, która jest w powszechnym użyciu w formalnej i nieformalnej mowie i piśmie przede wszystkim osób wykształconych[709]. Nie można jednak mylić tej formy angielskiego z takimi dialektami jak *Queen's English* znanym też jako *BBC English*[710]. *Standard English* jest inny dla każdego państwa anglojęzycznego, stąd nazwa *Standard British English*[711]. *BBC English* to rozpowszechniony przez radio i telewizję o tej nazwie dialekt będący standardowym w wielu miejscach w Zjednoczonym Królestwie[712]. Różni się on od takich dialektów jak londyński *Cockney*[713] czy *Brummie* używany na terenie Birmingham[714].

Kwestia mentalności czy tożsamości brytyjskiej zdaje się być dużo bardziej złożona niż kwestia amerykańskiej mentalności. Amerykanie sami definiują siebie robiąc to w sposób celny, choć wymagający aktualizacji z biegiem czasu. Brytyjczycy z kolei widzą

[706] Cambridge Dictionary, *British English*, https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/british-english, odczyt z dn. 22.04.2025.
[707] Cambridge Dictionary, *Scottish English*, https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/scottish-english?topic=forms-of-the-english-language, odczyt z dn. 22.04.2025.
[708] Cambridge Dictionary, *Hiberno-English*, https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/hiberno-english?topic=forms-of-the-english-language, odczyt z dn. 22.04.2025.
[709] Merriam-Webster Dictionary, *Standard English*, https://www.merriam-webster.com/dictionary/Standard%20English, odczyt z dn. 22.04.2025.
[710] Rice University, *English Dialects*, https://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words04/usage/dialects.html, odczyt z dn. 22.04.2025.
[711] Merriam-Webster Dictionary, *op. cit.*
[712] Cambridge Dictionary, *BBC English*, https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/bbc-english?topic=forms-of-the-english-language, odczyt z dn. 22.04.2025.
[713] Cambridge Dictionary, *Cockney*, https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/cockney, odczyt z dn. 22.04.2025.
[714] Cambridge Dictionary, *Brummie*, https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/brummie?topic=forms-of-the-english-language, odczyt z dn. 22.04.2025.

kwestię swojej mentalności i tego, kim są, w inny sposób, przez pryzmat złożoności etnicznej społeczeństwa i burzliwej historii najnowszej. Według Robina Richardsona w przypadku Zjednoczonego Królestwa tworzenie jednej mentalności i tożsamości utrudnia niejednorodność wieloetnicznego społeczeństwa, w którym tradycje i zwyczaje mieszają się. Stan ten jest odzwierciedleniem imperialnej przeszłości Zjednoczonego Królestwa. Drugi czynnik utrudniający definicję „brytyjskości" to właśnie imperium lub jego brak. Społeczny, fantomowy ból po osłabnięciu Imperium Brytyjskiego i jego rozpadzie po II wojnie światowej można podsumować słowami, że „Brytania utraciła imperium, ale nie zyskała celu"[715].

Jednocześnie Brytyjczycy wskazują na monarchię jako istotny element życia społecznego swego państwa. Można nawet znaleźć pogląd, że jest to kluczowy czynnik różniący Brytyjczyków od innych nacji, bowiem jednoczy on różnorodne narody wysp brytyjskich i obywateli państw *Commonwealth'u*[716].

Kwestiami kultury, ale także sportu i turystyki, zajmuje się w ramach brytyjskiego rządu Departament Kultury, Mediów i Sportu powstały w drugiej połowie lat 90. XX wieku[717]. Departament jest kontynuatorem misji Departamentu Dziedzictwa Narodowego, który został utworzony w kwietniu 1992 roku w celu połączenia szeregu funkcji związanych ze sztuką, nadawaniem sygnału radiowego i telewizyjnego, filmem, sportem, architekturą i zabytkami, parkami królewskimi i turystyką[718].

Departament Dziedzictwa Narodowego został przemianowany na Departament Kultury, Mediów i Sportu wiosną 1997 roku, za rządów Tony'ego Blaira. W latach 2017-2023 nosił on nazwę Departamentu Cyfryzacji, Kultury, Mediów i Sportu, aby odzwierciedlić zwiększoną aktywność departamentu w sektorze cyfrowym[719]. Nazwa departamentu została zmieniona z powrotem na Departament Kultury, Mediów

[715] R. Richardson, *British values and British identity: Muddles, mixtures, and ways ahead*, https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1160137.pdf, s. 38.
[716] J. McGuigan, *British identity and `the people's princess'*, „The Sociological Review", tom 48, nr 1, 2000, https://doi.org/10.1111/1467-954X.00200, s. 6.
[717] Gov.uk, *Department of National Heritage*, https://www.gov.uk/government/organisations/department-of-national-heritage, odczyt z dn. 27.05.2025.
[718] *Ibid*.
[719] Gov.uk, *Change of name for DCMS*, https://www.gov.uk/government/news/change-of-name-for-dcms, odczyt z dn. 27.05.2025.

i Sportuw lutym 2023 roku, a odpowiedzialność za cyfryzację została przeniesiona do nowego Departamentu Nauki, Innowacji i Technologii[720].

Departament Kultury, Mediów i Sportu był Departamentem koordynującym udaną kandydaturę Londynu na gospodarza Igrzysk Olimpijskich w 2012 roku oraz powołał i nadzorował agencje zapewniające infrastrukturę i program Igrzysk, głównie *Olympic Delivery Authority*[721]. Jednocześnie odpowiedzialność za organizację wydarzenia była dzielona pomiędzy Departament a utworzone specjalnie na tę okazję Ministerstwo Igrzysk Olimpijskich. Po wyborach powszechnych w 2010 roku ministerialna odpowiedzialność za Igrzyska Olimpijskie powróciła jednak do Sekretarza Stanu. Chociaż pełny tytuł Jeremy'ego Hunta, ówczesnego szefa Departamentu, brzmiał Sekretarz Stanu ds. Kultury, Olimpiady, Mediów i Sportu, nazwa Departamentu pozostała niezmieniona[722].

Częścią odpowiedzialności Departamentu jest kultura, a pod jego zarządem znajduje się szereg instytucji kulturalnych jak *British Film Institute*, *British Library*, *British Museum*, ale także organy doradcze jak *The Theatres Trust* i korporacje, przede wszystkim BBC, ale także *Channel 4*. Opieka nad dziełami sztuki i artystami jest tylko częścią misji departamentu. Jak można przeczytać na jego stronie internetowej, cele Departamentu Kultury, Mediów i Sportu obejmują:

„Wspieranie rozwoju we wszystkich sektorach, w tym w branży kreatywnej i turystyce, oraz wspieranie ich w zadaniu wyrównywania poziomu naszych lokalnych gospodarek.
Tworzenie możliwości dla młodych i wzbogacanie społeczności, poprzez zwiększanie uczestnictwa i poszerzanie dostępu do sportu na poziomie podstawowym, sztuki i dziedzictwa narodowego, bibliotek i usług dla młodzieży.
Promowanie Zjednoczonego Królestwa i wzmocnienie jej globalnej reputacji poprzez organizację dużych wydarzeń kulturalnych i sportowych w całym kraju.
Przeprowadzenie reform mających na celu dostosowanie brytyjskiego, światowej klasy sektora medialnego do XXI wieku, uczynienie hazardu i gier losowych w Zjednoczonym Królestwie bezpiecznymi oraz ochronę doskonałości i stabilności finansowej angielskiej piłki nożnej, stawiając kibiców w centrum uwagi klubów[723]".

[720] BBC, *UK science chief says new department will improve lives*, https://www.bbc.com/news/science-environment-64589917, odczyt z dn. 27.05.2025.
[721] Department for Culture, Media and Sport, *Beyond 2012: The London 2012 Legacy story*, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7976aaed915d07d35b5b72/DCMS_Beyond_2012_Legacy_Story.pdf, odczyt z dn. 27.05.2025, s. 18.
[722] Gov.uk, *The RtHon Jeremy Hunt MP*, https://www.gov.uk/government/people/jeremy-hunt, odczyt z dn. 27.05.2025.
[723] Department for Culture, Media and Sport, *About Us*, https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-culture-media-and-sport/about, odczyt z dn. 27.05.2025.

Jednocześnie wydaje się, że uwaga Departamentu jest bardziej skupiona na kwestiach biznesu i turystyki niż kurateli nad instytucjami kulturalnymi. Z drugiej strony, Departament stawia na rozwój BBC a także na zwiększanie dostępu do kultury wśród obywateli oraz czynienia z niej atrakcji turystycznej.

5. Kultura Japonii

Japończycy od czasu wczesnego średniowiecza aż do dziś funkcjonowali pod mocnymi wpływami kulturowym najpierw z kierunku Chin a później Zachodu. Był to jednak selektywny proces wchłaniania obcych wartości i elementów kulturowych, a następnie dostosowywania ich do istniejących wzorców, co odbywało się przede wszystkim w okresie względnej izolacji politycznej. W ten sposób wpływy zewnętrzne zostały zasymilowane, a podstawowe poczucie japońskości pozostało nienaruszone. W VI wieku n.e. w Japonii pojawił się buddyzm i pismo chińskie. Bóstwa buddyjskie zostały przyjęte do panteonu szintoistycznego, a chińskie pismo przekształcono na potrzeby już istniejącej japońskiej mowy[724]. Wysiłki Japonii zmierzające do szybkiej modernizacji pod koniec XIX i XX wieku – choć podjęte z wielkim poświęceniem politycznym i społecznym – były tak naprawdę przedłużeniem tych samych procesów, które działały w tym kraju przez wieki[725].

Japonizacja wprowadzonych elementów kulturowych została znacznie przyspieszona podczas trwającego 250 lat okresu izolacji, który zakończył się w połowie XIX wieku. Po restauracji Meiji z 1868 roku, Japonia zaczęła się modernizować i uprzemysławiać na wzór europejski i amerykański, jednocześnie tworząc nową, współczesną kulturę[726]. Zachodnie cechy kulturowe zostały wprowadzone na dużą skalę za pośrednictwem szkół i środków masowej komunikacji, przede wszystkim prasy i muzyki. Zachodnie terminy naukowe i techniczne były szeroko rozpowszechniane w tłumaczeniach a nawet były eksportowane do Chin i Korei[727]. Amerykańskie i europejskie wpływy na

[724] M. Melanowicz, *Japońskie fascynacje. Sylabus kultury współczesnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021, s. 47.
[725] Encyclopedia Britannica, *Japan. Cultural Life*, https://www.britannica.com/place/Japan/Cultural-life, odczyt z dn. 24.04.2025.
[726] M. Melanowicz, *op. cit.*, s. 24.
[727] Encyclopedia Britannica, *op. cit*.

japońską kulturę są widocznew literaturze, sztukach wizualnych, muzyce, edukacji, nauce, rekreacji i ideologii[728]. Z kolei w okresie powojennym świat zachodni zaczął fascynować się tradycyjną kulturą japońską i współczesną kulturą popularną na daleko większą skalę niż jeszcze w wieku XIX[729]. Wzrosło zainteresowanie japońskim kinem, muzyką, animacją i literaturą, które stały się nawet narzędziem w japońskiej dyplomacji. Działanie takie jest jednak krytykowane jako dość powierzchowne i niewystarczające, mimo już istniejącej dużej popularności Japonii jako państwa i japońskiego kręgu kulturowego[730].

Język japoński jest jedynym tak powszechnie używanym językiem, którego pochodzenie nie jest znane[731]. Hipoteza łącząca japoński z koreańskim jako wyrastający od tego drugiego pozostaje najpopularniejszą wśród lingwistów, ale istnieją także inne teorie. Niektóre z nich próbują powiązać japoński z grupami językowymi Azji Południowej, takimi jak austronezyjski, austroazjatycki i tybetańsko-birmański z rodziny języków chińsko-tybetańskich[732]. Począwszy od drugiej połowy XX wieku wysiłki badaczy zajmujących się tą zagadką koncentrowały się bardziej na pochodzeniu języka japońskiego niż na jego przynależności[733].

Geografia kraju charakteryzująca się wysokimi szczytami górskimi i głębokimi dolinami a także małymi odizolowanymi wyspami sprzyjała rozwojowi różnych dialektów na całym archipelagu wysp japońskich. Różne dialekty są często dla siebie wzajemnie niezrozumiałe. Osoby mówiące dialektem *Kagoshima* z Kiusiu nie są rozumiane przez większość mieszkańców wyspy Honsiu. Podobnie osoby mówiące dialektem północnym z takich miejsc jak Aomori i Akita nie są rozumiane przez większość mieszkańców metropolii Tokio lub gdziekolwiek w zachodniej Japonii. Japońscy dialektolodzy zgadzają się, że główna granica dialektów oddziela dialekty okinawskie z wysp Riukiu od reszty dialektów kontynentalnych. Te ostatnie są następnie dzielone na trzy grupy – dialekty

[728] *Ibid*.
[729] K. Nagamori, *Francis Brinkley: a Japanophile Englishman in Meiji Era*, https://metro-cit.repo.nii.ac.jp/record/249/files/metrocit202003-01.pdf, s. 5.
[730] K. Iwabuchi, *Pop-culture diplomacy in Japan: soft power, nation branding and the question of „international cultural exchange”*, „International Journal of Cultural Policy”, tom 21, nr 4, 2015, http://dx.doi.org/10.1080/10286632.2015.1042469, s. 429.
[731] M. Shibatani, *Japanese language*, https://www.britannica.com/topic/Japanese-language, odczyt z dn. 23.04.2025.
[732] *Ibid*.
[733] *Ibid.*

wschodnie, zachodnie i Kiusiu – lub po prostu dialekty wschodnie i zachodnie, przy czym te ostatnie obejmują grupę Kiusiu. Unifikacja językowa została osiągnięta dzięki rozprzestrzenianiu się „wspólnego języka" *kyōtsū-go*, który jest oparty na dialekcie tokijskim, uważanym też za tzw. standardowy japoński. Ustandaryzowany język pisany był elementem obowiązkowej edukacji, którą wprowadzono w 1886 roku. Coraz większa mobilność i środki masowego przekazu również pomogły wyrównać różnice dialektalne i miały silny wpływ na przyspieszone tempo zanikania lokalnych dialektów[734].

Warto pamiętać przy tym o wpływie języków innych niż chiński, koreański czy angielski na język japoński. Chodzi przede wszystkim o język niderlandzki, który do lat 70. XIX wieku był dla Japończyków językiem dyplomacji i kontaktów ze światem zewnętrznym. Pierwotnie to Portugalczycy i ich język mogli cieszyć się specjalnymi wpływami w Japonii, ale stan ten zmienił się w czasie japońskiej izolacji, gdy jedynym oknem na świat i cudzoziemcami w Japonii byli Holendrzy posiadający faktorię na sztucznej wyspie Deszimie[735]. Dokładnie do roku 1870 niderlandzki był językiem używanym przez Japończyków do prowadzenia ograniczonej polityki zagranicznej, ale także językiem nauki[736].

W przypadku japońskiego społeczeństwa jego mentalności, tożsamości i zachowań, wiele mówi się o procesie kształtowania się powyższych pod wpływem właśnie czynników kulturowych i religijnych. Pierwotnie wczesna kultura japońska, a więc i społeczeństwo zbudowane było wokół kultu przodków i natury, by z czasem wejść pod wpływy azjatyckich myśli filozoficznych, przede wszystkim buddyzmu i konfucjanizmu. Te systemy filozoficzne najmocniej oddziaływały na Japończyków w czasach średniowiecza i nowożytności przed całkowitym otworzeniem się Japonii na wpływy europejskie i amerykańskie. Równolegle do nich swój wpływ wywierało chrześcijaństwo. Ostatnią myślą społeczno-polityczną ważną dla japońskiego społeczeństwa, przede wszystkim

[734] M. Shibatani, *The Languages of Japan*, Cambridge University Press, New York 1990, s. 7-8
[735] F. Vos, *Dutch Influences on the Japanese Language: With an Appendix on Dutch Words in Korean*, https://eastasianhistory.org/39/vos-influences/, odczyt z dn. 14.05.2025.
[736] *Ibid*.

inteligencji, był marksizm. Jego wpływ nie rozszerzył się jednak poza grupę najlepiej wykształconych Japończyków[737].

W kontekście kultury warto zwrócić uwagę na fakt, że oprócz języka, kryterium japońskości jest także znajomość kultury Japonii. Choć sam koncept wydaje się aż nazbyt analityczny i skrupulatny, to warto zauważyć, że dla Japończyków bycie jednym z nich to mieszanka aspektów związanych z obywatelstwem, narodowością i relacją z kulturą i dziedzictwem Japończyków. Jest to zatem podejście inne niż w przypadku Amerykanów, którzy od narodowości i obywatelstwa w zakresie tożsamości narodowej cenią sobie bardziej cechy charakteru i atrybuty jednostki, czy Brytyjczyków, dla których konstrukt tożsamości narodowej jest bardziej nieuchwytny i zdecydowanie ma podłoże polityczne i historyczne. Być może pewien chaos i style życia związane z tożsamościami narodowymi sprzyjają rozwojowi tzw. *Urban Culture*, czyli kultury miejskiej będącej zbiorem wzorów zachowań unikalnych dla miast czy po prostu pozbawionym etnocentryzmu stylem życia[738].

W Japonii zarówno instytucjami kulturalnymi jak i polityką kulturalną zajmuje się Ministerstwo Edukacji, Kultury, Sportu, Nauki i Technologii. Tak zwany MEXT (*Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology*) istnieje w obecnej formie od 2001 roku, gdy ówczesny resort Edukacji, Nauki, Sportu i Kultury połączono z Agencją ds. Nauki i Technologii[739]. Promowanie i rozpowszechnianie różnych aspektów kultury Japonii a także ochrona dóbr kultury i miejsc o znaczeniu historycznym leży jednak przede wszystkim w gestii Agencji Spraw Kulturowych założonej w 1968 roku[740].

To właśnie ta Agencja opracowuje plany i założenia polityki kulturowej Japonii jako ramię MEXT w tej materii[741]. Na przykład na lata 2015-2020, opracowana została strategia związana z Igrzyskami Olimpijskimi w Tokio, której celem było zwiększenie odsetka Japończyków deklarujących, że kultura i sztuka są „dumą Japonii", ale także osób

[737] K. Sano, *Japanese Mentality and Behaviour – Based on the Indigenous Japanese Culture*, https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/bf01809346.pdf, odczyt z dn. 12.05.2025, s. 193.
[738] R. G. Fox, *Urban Culture*, https://www.britannica.com/topic/urban-culture, odczyt z dn. 15.05.2025.
[739] MEXT.go.jp, *Chronology of the Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology(MEXT)*, https://www.mext.go.jp/en/about/mext/index.htm, odczyt z dn. 14.05.2025.
[740] Agency for Cultural Affairs, *What we do?*, https://www.bunka.go.jp/english/what_we_do/, odczyt z dn. 13.05.2025.
[741] MEXT.go.jp, *Basic Policy on the Promotion of Culture and the Arts*, https://www.mext.go.jp/en/policy/culture/lawandplan/title01/detail01/1379343.html, odczyt z dn. 14.05.2025.

wspierających lokalną i narodową kulturę przez datki dla instytucji i wspieranie artystów. Miało się to odbywać poprzez wspieranie lokalnych artystów, promocję ich prac czy promocję japońskiej tradycji i kultury w ogóle. Dodatkowo strategia taka zakładała tworzenie nowych miejsc pracy w branżach związanych ze sztuką takich jak produkcja tworzywa dla artystów, nośników dla dzieł sztuki, czy promocja i sprzedaż ich prac[742].

Agencji podlega wiele krajowych muzeów i instytutów badawczych zajmujących się dobrami kultury i ich rekonstrukcją[743]. Agencja zajmuje się także szukaniem i wspieraniem osób zajmujących się tradycyjnymi formami sztuki i rzemiosła. Artyści i rzemieślnicy otrzymują tytuł „żywego skarbu narodowego", a także roczne stypendium, które jest wykorzystywane na doskonalenie umiejętności i szkolenie uczniów[744]. Program ten pomaga zachować wiele form i stylów sztuki, które mogłyby być utracone w przypadku braku wsparcia dla twórców i co najważniejsze, przekazywania wiedzy o technikach artystycznych kolejnym pokoleniom.

Większość głównych japońskich instytucji kulturalnych, w tym Akademia Japońska, Muzeum Narodowe w Tokio i Teatr Narodowy oraz wiele najbardziej prestiżowych uniwersytetów jak Uniwersytet Tokijski oraz prywatne uniwersytety Waseda i Keio – znajdują się w Tokio. Liczne świątynie buddyjskie w Japonii również zawierają wiele dóbr kultury, zwłaszcza te znajdujące się w Kioto i Narze[745]. Oprócz wielu instytucji publicznych w całym kraju znajduje się wiele prywatnych muzeów, galerii sztuki, teatrów i ogrodów, a japońskie domy towarowe również odgrywają rolę w rozpowszechnianiu kultury oferując możliwość zwiedzania wystawbezpłatnie lub za niewielką opłatą[746].

Japonia może pochwalić się aż dwudziestoma sześcioma miejscami wpisanymi na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Większość z nich odzwierciedla bogate tradycje kulturowe kraju, w tym zabytki w Kioto i Narze[747]. Inne przedstawiają historię najnowszą

[742] Agency for Cultural Affairs, *Basic Policy on the Promotion of Culture and the Arts - Creating the future with cultural and artistic resources*, https://www.bunka.go.jp/seisaku/bunka_gyosei/hoshin/kihon_hoshin_4ji/pdf/sanko_02.pdf, odczyt z dn. 14.05.2025, s. 1-2.
[743] Agency for Cultural Affairs, *Cultural Properties*, https://www.bunka.go.jp/english/policy/cultural_properties/index.html, odczyt z dn. 13.05.2025.
[744] Agency for Cultural Affairs, *Number of cultural properties designated, etc.*, https://web.archive.org/web/20210219145030/https://www.bunka.go.jp/seisaku/bunkazai/shokai/shitei.html, odczyt z dn. 13.05.2025.
[745] G. Latz, T. Sakamoto, T. Toyoda, S. Hijino, A. Watanabe, Y. Masai, F. G. Notehelfer, K. Masamoto, M. B. Jansen, G. C. Hurst, *Japan. Cultural institutions*, https://www.britannica.com/place/Japan/The-arts#ref23312, odczyt z dn. 13.05.2025.
[746] *Ibid*.
[747] UNESCO, *Japan*, https://whc.unesco.org/en/statesparties/jp, odczyt z dn. 13.05.2025.

państwa, w szczególności kopuła bomby atomowej (*Genbakudōmu*) w Hiroszimie i obszar wydobycia srebra w prefekturze Shimane w zachodniej części Honsiu[748].

6. Profil kulturowy Nowego Jorku

Nowy Jork jest najbardziej zróżnicowanym etnicznie i religijnie miastem w Stanach Zjednoczonych. Jest to także miasto-symbol USA, ale także miasto symboli, szczególnie kulturowych, choć nie tylko: Broadway kojarzy się z teatrem i musicalem, Greenwich Village kojarzone jest ze sztuką jako taką, a Harlem z jazzem i kulturą Afroamerykanów. Z kolei np. Wall Street jest międzynarodowym symbolem giełdy i finansów, nie tylko amerykańskich, ale globalnych[749]. Nowy Jork łączy się także z symbolami amerykańskich wartości i pozycji ekonomicznej Stanów Zjednoczonych. Statua Wolności (Fotografia 2.) jako posąg, a więc dzieło sztuki, symbolizuje wolność a także tolerancję i demokrację[750]. Z kolei wieżowce takie jak *Empire State Building*, *Chrysler Building* (oba przedstawione na Fotografii 1.) czy nieistniejące już bliźniacze wieże *World Trade Center* symbolizują kapitalizm, amerykański rozwój i ambicje narodu[751].

[748] *Ibid*.
[749] G. Lankevich, *op. cit*., odczyt z dn. 03.06.2025.
[750] National Park Service, *Liberty Enlightening the World*, https://www.nps.gov/stli/index.htm, odczyt z dn. 03.06.2025.
[751] Donald Langmead nazywa Dwie Wieże „ikoną, która była". D. Langmead, *Icons of American Architecture. From the Alamo to the World Trade Center*, Greenwood Press, Westport, Londyn 2011, s. 542.

Fotografia 1. Empire State Building i Chrysler Building w Nowym Jorku

Źródło: M. Slonecker, *The Empire State Building*, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Manhattan_at_Dusk_by_slonecker.jpg, 28.07.2005, Michael Slonecker, Public domain, via Wikimedia Commons, odczyt z dn. 02.07.2025.

Fotografia 2. Statua Wolności w Nowym Jorku

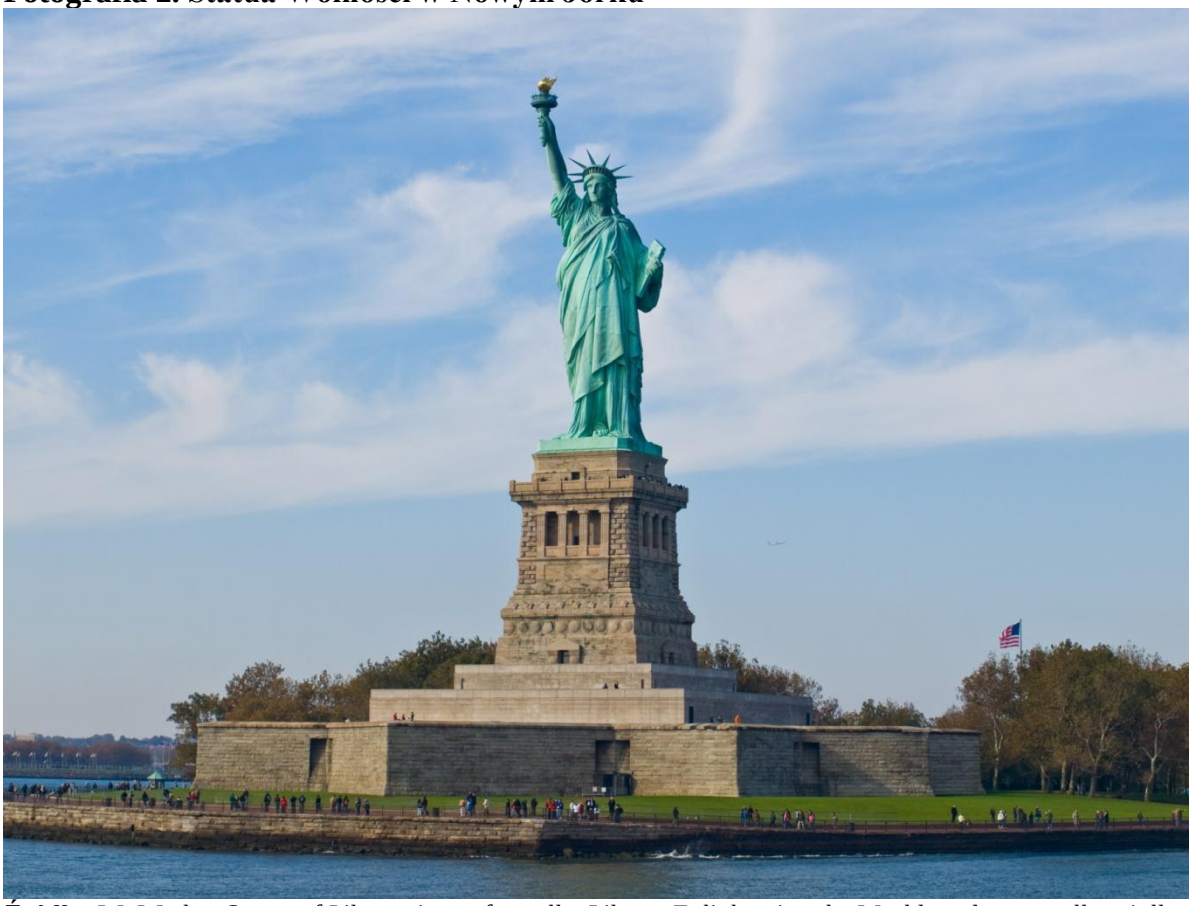

Źródło: W. Warby, *Statue of Liberty (more formally, Liberty Enlightening the World, and more colloquially, Lady Liberty) is a structure located on Liberty Island in New York Harbor, presented to the United States on the centennial of the signing of the American Declaration of Independence as a gift from France. It was designed by Frédéric Bartholdi and gets its green coloring from patination of the outer copper covering. The statue is world-renowned for being the first thing sea-borne visitors, immigrants, and returning Americans see upon entering New York Harbor and has been known as a beacon of freedom to much of the world. It earned UNESCO World Heritage Site status in 1984*, 13.11.2007, William Warby, CC BY 2.0 <https://creativecommons.org/licenses/by/2.0>, via Wikimedia Commons, odczyt z dn. 02.07.2025.

Ze względu na wielkość i znaczenie miasta do Nowego Jorku tłumnie ściągali i ściągają do dziś artyści tacy jak plastycy, aktorzy czy muzycy. Niemal w każdej dziedzinie sztuki – teatrze, muzyce, tańcu, malarstwie, literaturze, modzie, filmie, prasie i sporcie – miasto to jest „miejscem, do którego trzeba się udać", aby sprawdzić, czy uda się „osiągnąć sukces"[752]. Drugim amerykańskim miastem, które może poszczycić się taką popularnością wśród artystów, jest Los Angeles, które słynie z równie rozwiniętego

[752] M. Durón, *These Are the Top Art. Cities in the U.S., According to a New UBS Report,* https://www.artnews.com/list/art-news/artists/top-us-art-cities-ubs-report-clare-mcandrew-1234630256/new-york/, odczyt z dn. 03.06.2025.

przemysłu rozrywkowego[753]. Kultura jest bez wątpienia ważna dla gospodarki Nowego Jorku i żadne inne miasto w kraju nie ma więcej instytucji i ludzi poświęcających się zaspokajaniu jej potrzeb. Aż 26% instytucji związanych ze sztuką jak muzea, galerie, teatry etc. w Stanach Zjednoczonych znajduje się właśnie w Nowym Jorku[754]. Odzwierciedlają to dane na temat atrakcyjności turystycznej miasta przedstawione na Wykresie 3. Nowy Jork w 2024 roku odwiedziło 64 miliony turystów, z czego ponad 50 milionów to Amerykanie[755].

Wykres 3. Liczba turystów odwiedzających Nowy Jork w latach 2016-2024 [w mln osób]

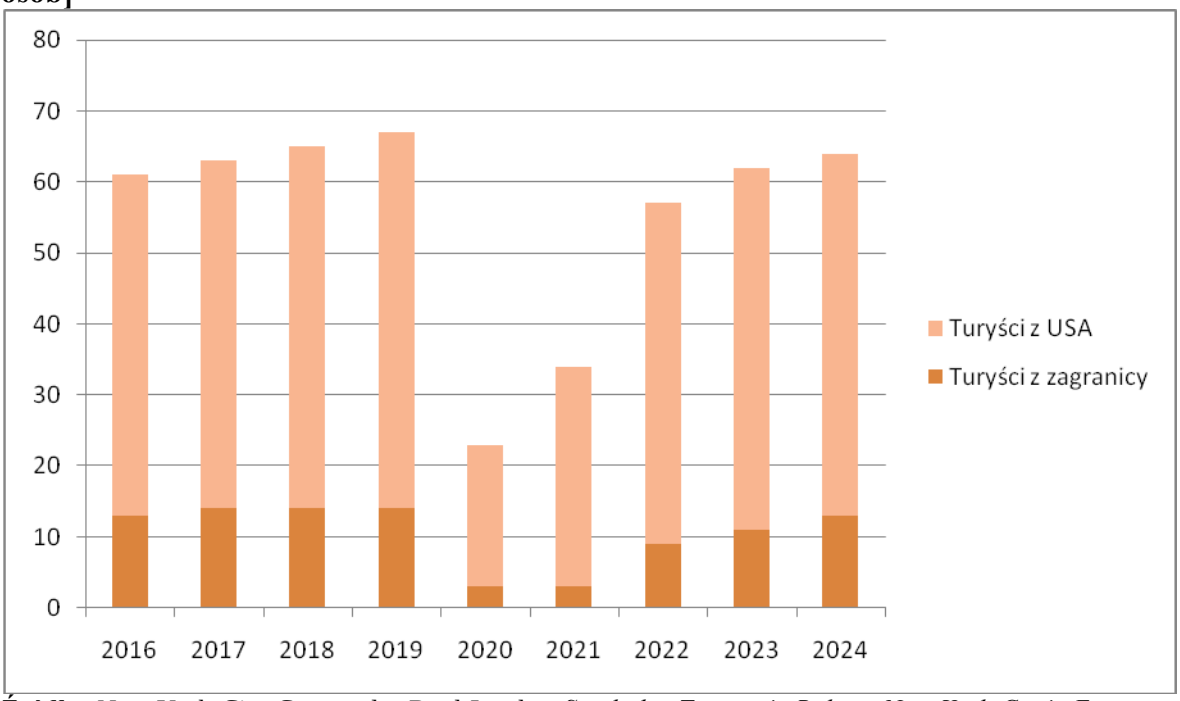

Źródło: New York City Comptroler Brad Lander, *Spotlight: Tourism's Role in New York City's Economy*, https://comptroller.nyc.gov/wp-content/uploads/documents/March-2025-Spotlight-Tourism.pdf, odczyt z dn. 03.06.2025, s. 7.

Mimo utraty znaczenia wizerunkowego jako miasta kultury na rzecz Los Angeles, Nowy Jork nadal jest bez wątpienia wśród najważniejszych ośrodków kulturowych

[753] Los Angeles posiada „zaledwie" 7% wszystkich amerykańskich instytucji kulturalnych. Jednocześnie, jest to stolica przemysłu filmowego USA, a może nawet całego świata. Miasto może poszczycić się także światowej klasy szkołami i akademiami dla młodych i aspirujących artystów.
Ibid.
[754] *Ibid.*
[755] New York City Comptroler Brad Lander, *Spotlight: Tourism's Role in New York City's Economy*, https://comptroller.nyc.gov/wp-content/uploads/documents/March-2025-Spotlight-Tourism.pdf, odczyt z dn. 03.06.2025, s. 7.

w Stanach Zjednoczonych i na świecie. Mimo że Queens utraciło status filmowej stolicy USA na rzecz Hollywood[756], to Nowy Jork nadal jest ważnym miejscem dla telewizji. To w Nowym Jorku rozpoczęły nadawanie stacje o zasięgu krajowym, tak jak i szereg stacji lokalnych[757], a sama metropolia jest miejscem akcji (lub „bohaterem") seriali kultowych w obrębie Stanów Zjednoczonych (*I love Lucy*[758], *The Honeymooners*[759]), jak i globalnych hitów telewizyjnych (*Kroniki Seinfelda*[760], *Przyjaciele*[761], *Mad Men*[762], *Brooklyn Nine-Nine*[763]). Obecność Nowego Jorku w kulturze potęguje wspomniany na początku tej sekcji kulturowy i symboliczny status tego miasta globalnego w oczach Amerykanów i świata.

Obecność Nowego Jorku w kulturze w formie symbolu USA jest formą amerykańskiego *soft power* promującego amerykański styl życia i panujący w dużych miastach dobrobyt, na którym zyskuje Nowy Jork. Można posłużyć się tu także innym terminem związanym ze stosunkami międzynarodowymi, jakim jest *place branding* lub „marketing miejsc". Pojęcie to opiera się na założeniu, że państwa, regiony, narody, a także miasta w ramach *city brandingu* mogą kreować wizerunek lub *brand*, czyli własną markę, która może przyciągać turystów, inwestorów lub nowych mieszkańców określonymi atrakcyjnymi elementami ich kultury czy infrastruktury. Wielu badaczy wskazuje nawet, że branding miast i korporacji są do siebie bardzo podobne pod względem złożoności i szerokiego zakresu narzędzi i osób pracujących nad marką. Część złożoności marek miast wynika z ich obowiązku zaspokajania potrzeb zasadniczo różnych grup docelowych. Każda marka miasta może kierować swoją ofertę do tak zróżnicowanych grup odbiorców, jak turyści, kibice, osoby zainteresowane modą oraz obecni i potencjalni przyszli mieszkańcy.

[756] M. Caballo, *Hollywood at Home: Cinema History in Queens, New York City*, https://thesciencesurvey.com/arts-entertainment/2022/04/27/hollywood-at-home-cinema-history-in-queens-new-york-city/, odczyt z dn. 03.06.2025.
[757] G. Lankevich, *op. cit*., odczyt z dn. 03.06.2025.
[758] W Polsce znana adaptacja pt. *Sąsiedzi*. IMDb, i *love Lucy*, https://www.imdb.com/title/tt0043208/, odczyt z dn. 03.06.2025.
[759] W Polsce znana adaptacja pt. *Miodowe Lata*. IMDb, *The Honeymooners*, https://www.imdb.com/title/tt0042114/, odczyt z dn. 03.06.2025.
[760] IMDb, *Seinfeld*, https://www.imdb.com/title/tt0098904/, odczyt z dn. 03.06.2025.
[761] IMDb, *Friends*, https://www.imdb.com/title/tt0108778/, odczyt z dn. 03.06.2025.
[762] Nagrywany w Los Angeles. IMDb, *Mad Men*, https://www.imdb.com/title/tt0804503/, odczyt z dn. 03.06.2025.
[763] IMDb, *Brooklyn Nine-Nine*, https://www.imdb.com/title/tt2467372/, odczyt z dn. 03.06.2025.

KeithDinnie uważa także, że techniki marketingu i brandingu mogą być również wykorzystywane w celu zmiany negatywnego postrzegania miasta[764].

Najsłynniejsze przykłady *city brandingu* pochodzą właśnie z Nowego Jorku. Pierwszym z nich jest kampania *Big Apple* z lat 70., która przebiła się do powszechnej świadomości do tego stopnia, że określenie *Wielkie Jabłko* na Nowy Jork jest używane powszechnie do dziś. Druga, jeszcze bardziej rozpowszechniona, to i *love New York* ze słynnym logo *I (symbol serca) NY*. Ta kampania pochodzi z tego samego czasu co Big Apple, ale koszulki, kubki i inne gadżety ze wspomnianym logo są dostępne po dziś dzień w całym mieście[765].

6.1. Instytucje kulturowe i rola kultury w mieście

Według artykułu 67. *Karty Praw Nowego Jorku* i artykułu 58. *Oficjalnego zbioru praw miasta Nowego Jorku* kwestiami kultury w Nowym Jorku zajmuje się Departament Spraw Kulturalnych[766].Według pierwszego z artykułów komisarz stojący na czele tego departamentu ma prawo i obowiązek:

„a) planowania, nabywania, projektowania, budowy, ulepszania i zarządzania obiektami służącymi do prowadzenia działalności kulturalnej przez miasto oraz, w miarę możliwości, wykorzystywania zasobów innych departamentów i agencji do wykonywania zadań projektowych i planistycznych, za zgodą wspomnianych departamentów i agencji;
b) planowania, opracowywania, prowadzenia i nadzorowania działalności kulturalnej; oraz
c) wspierania i koordynacji współpracy między departamentami miejskimi, stanowymi i federalnymi, innymi organizacjami i instytucjami w zakresie działalności kulturalnej w mieście”[767].

Sam Departament definiuje swoje zadania i misję jako „wspieranie i wzmacnianie bogatego życia kulturalnego Nowego Jorku”[768]. Jednocześnie, co wynika także ze wspomnianego artykułu 58. *Oficjalnego zbioru praw…*, podstawą działalności

[764] K. Dinnie, *Introduction to the Theory of City Branding*, [w:] *City Branding. Theory and Cases*, red. Keith Dinnie, Palgrave Macmillan, NowyJork 2011, s. 4.
[765] P. R. Bendel, *Branding New York City – The Saga of ‘I Love New York’*, [w:] *City Branding. Theory and Cases*, red. Keith Dinnie, Palgrave Macmillan, NowyJork 2011, s. 180-183.
[766] American Legal Publishing, *New York City Charter*, https://codelibrary.amlegal.com/codes/newyorkcity/latest/NYCcharter/0-0-0-7272, odczyt z dn. 11.06.2025; American Legal Publishing, *The Rules of the City of New York*, https://codelibrary.amlegal.com/codes/newyorkcity/latest/NYCrules/0-0-0-88671, odczyt z dn. 11.06.2025.
[767] American Legal Publishing, *New York City Charter*, *op. cit.*
[768] NYC Cultural Affairs, *About Cultural Affairs*, https://www.nyc.gov/site/dcla/about/about-cultural-affairs.page, odczyt z dn. 11.06.2025.

Departamentu jest zapewnienie odpowiedniego finansowania publicznego dla organizacji non-profit zajmujących się działalnością kulturalną[769]. Departament działa również na rzecz promowania i wspierania programów artystycznych oraz angażowania i podkreślania wkładu społeczności kulturalnej w gospodarkę miasta. Departament reprezentuje i obsługuje organizacje kulturalne typu non-profit zajmujące się różnego rodzaju dziedzinami sztuki, od sztuk plastycznych przez literaturę, po *performance*, a także instytucje naukowe o charakterze publicznym, w tym ogrody zoologiczne, ogrody botaniczne oraz stowarzyszenia historyczne i konserwatorskie oraz, naturalnie, artystów jako takich[770].

Oprócz finansowania kultury Departament Spraw Kulturalnych zwiększa dostęp i wsparcie dla kultury w mieście poprzez szereg programów. Dotyczą one jednak raczej kwestii związanych z życiem w mieście, jak darmowe wejściówki do instytucji kultury dla posiadaczy karty miejskiej czy ograniczanie kosztów życia dla artystów pracujących w miejskich instytucjach[771]. Trzeba odnotować jednak, że granty i nagrody pieniężne otrzymują wydarzenia i instytucje promujące aktywność międzynarodową w Nowym Jorku, takie jak Międzynarodowy Festiwal Sztuki Afrykańskiej[772]. Dodatkowo, Departament znajduje się pod nadzorem Komisji ds. Kultury, Bibliotek i Międzynarodowych Stosunków Międzygrupowych, tak jak inne instytucje nowojorskie: Komisja Sztuki Nowego Jorku, muzea, biblioteki, Komisja ds. Organizacji Narodów Zjednoczonych, Korpus Konsularny, Departament Kultury oraz Biura Burmistrza ds. Projektów Specjalnych i Wydarzeń Społecznych[773]. Departament Spraw Kulturalnych jest zatem częścią większej struktury zajmującej się m.in. promocją miasta i jego współpracy z dyplomatami i pracownikami ONZ a także wymianą międzynarodową[774].

Strategia *CreateNYC: a Cultural Plan for all New Yorkers* z 2017 roku traktuje kwestie międzynarodowe w podobny sposób. Strategia kulturalna Nowego Jorku

[769] American Legal Publishing, *The Rules of the City of New York*, *op. cit.*
[770] NYC Cultural Affairs, *op. cit.*
[771] NYC Cultural Affairs, *Initiatives*, https://www.nyc.gov/site/dcla/programs/intiatives.page, odczyt z dn. 11.06.2025.
[772] NYC Cultural Affairs, *NYCulture City of New York Annual Report 2015*, https://www.nyc.gov/assets/dcla/downloads/pdf/annual-reports/annual-report-FY15.pdf, odczyt z dn. 11.06.2025, s. 47.
[773] New York City Council, *Committee on Cultural Affairs, Libraries, and International Intergroup Relations*, https://council.nyc.gov/committees/cultural-affairs-libraries-and-international-intergroup-relations/, odczyt z dn. 11.06.2025.
[774] *Ibid*.

opublikowana w takiej formie jest pierwszym tego typu dokumentem dla tego miasta i być może dlatego tekst zajmuje się bardziej kulturalnym życiem miasta, niż *city diplomacy* czy *city brandingiem*[775]. Jednocześnie sam dokument jest zbiorem pomysłów i mniejszych planów opracowanych w oparciu o konsultacje społeczne, co pokazuje, że świadomość mieszkańców Nowego Jorku na temat znaczenia kultury w dyplomacji miast i w życiu miasta globalnego jest niewielka[776].

Plan dotyczy wprowadzenia bardziej sprawiedliwego systemu dotowania instytucji i organizacji pozarządowych zajmujących się sztuką i kulturą, zwiększenia roli kultury w gospodarce miasta, dbania o przystępność cenową narzędzi i wynajmu miejsc, w których powstają dzieła sztuki lub wystawiane są przedstawienia, utrzymania „sąsiedzkiego" charakteru dostępu do sztuki i jej tematyki, rozszerzenia roli sztuki i kultury w programach kształcenia nowojorskich szkół, zwiększania ilości dzieł sztuki i artystów w przestrzeni publicznej[777]. Jednocześnie, Departament Spraw Kulturalnych zabiega o zacieśnianie współpracy na wszystkich poziomach od władz po *NGO-sy w* zakresie promocji kultury, a także dostarczania usług publicznych takich jak opieka zdrowotna samym artystom[778]. Potwierdza to, że Departament Spraw Kulturalnych miasta Nowy Jork skupia się na pracy lokalnej i jakości usług kulturalnych w mieście niekoniecznie będąc zainteresowanym dyplomacją miejską.

6.2. Kultura w dyplomacji miejskiej Nowego Jorku

W kontekście kultury w Nowym Jorku i założeń dyplomacji miejskiej tego miasta globalnego warto wrócić do programu *Connecting Local to Global* omawianego w rozdziale pierwszym. Program służący budowie i umacnianiu relacji między Nowym Jorkiem, jego mieszkańcami adyplomatami i pracownikami ambasad i urzędów konsularnych ma także wśród swoich założeń promocję kultury. Biuro Burmistrza Nowego Jorku ds. Międzynarodowych oferuje dyplomatom udział w wydarzeniach kulturalnych i

[775] NYC Office of the Mayor, NYC Cultural Affairs, *CreateNYC: a Cultural Plan for all New Yorkers*, https://www.nyc.gov/assets/dcla/downloads/pdf/cultureplan/createnyc-finalplan.pdf, odczyt z dn. 11.06.2025, s. 11.
[776] *Ibid.*, s. 11.
[777] *Ibid.*, s. 12-13.
[778] *Ibid.*, s. 14.

artystycznych oraz spotkaniach z artystami dzięki strategicznej współpracy z instytucjami kulturalnymi i artystycznymi Nowego Jorku. Wydarzenia te obejmują wycieczki do najważniejszych z punktu widzenia kultury miejsc w Nowym Jorku[779].

Naoko Kurabayashi wskazuje na rolę odegraną przez Nowy Jork w promocji amerykańskich wartości i zacieśniania relacji amerykańsko-japońskich w czasie Zimnej Wojny. Ma on na myśli pierwszą wizytę *New York City Ballet* w Japonii w 1958 roku, która była częścią kontrreakcji USA na radzieckie starania na rzecz ocieplenia swego wizerunku poprzez dyplomację kulturalną po śmierci Józefa Stalina[780]. Warto zwrócić uwagę, w kontekście tego epizodu, na fakt, że pierwotnie do Japonii udać się mieli tancerze z San Francisco, ale balet nowojorski cieszył się tak dużym szacunkiem w Azji, że władze Japonii i ambasada USA w Tokio domagały się występu artystów ze wschodniego wybrzeża[781].

Jednocześnie Christian Loubeau zauważa, że zaangażowanie uniwersytetów i uczelni wyższych w Nowym Jorku w wymianę międzynarodową jest zbyt małe, zważywszy na liczbę zagranicznych studentów uczących się w mieście. Zdaniem amerykańskiego dyplomaty związanego z *Ford Foundation,* Nowy Jork powinien korzystać z atutów instytucji akademickich takich jak wspomniana, typowa dla miast globalnych, różnorodność narodowo-etniczna do nawiązania współpracy z miastami z zagranicy, promowania wymiany kulturowej jako takiej oraz kształcenia nowego pokolenia dyplomatów i „liderów polityki publicznej"[782]. Mówiąc o potencjale edukacji wyższej Loubeau wskazuje na liczby uczelni i studentów. Faktycznie, według różnych szacunków w stanie Nowy Jork wykształcenie wyższe odbiera nawet od 600 do 800 tysięcy studentów na ponad 100 różnych uczelniach prywatnych i publicznych[783]. Jednocześnie, szkoły będące częścią publicznej uczelni *City University of New York* (CUNY) to aż 25 różnych uniwersytetów, *college'ów i* szkół technicznych, do których uczęszcza 240 tysięcy

[779] New York City, *op. cit.*
[780] N. Kurabayashi, *U.S. Cultural Diplomacy in the Cold War Era: New York City Ballet's Visit to Japan in 1958*, "The American Review", tom 57 (2023), https://doi.org/10.11380/americanreview.57.0_209, s. 209-229.
[781] *Ibid.*
[782] C. Loubeau, *New York City's Role as an International Leader Advancing Equity*, https://jia.sipa.columbia.edu/news/new-york-citys-role-international-leader-advancing-equity, odczyt z dn. 12.06.2025.
[783] Data.nysed.gov, *NY State Higher Education Enrollment*, https://data.nysed.gov/highered-enrollment.php, odczyt z dn. 12.06.2025. Shiksha Study Board, *Universities & Colleges in New York, USA – Rankings, Courses, Fees*, https://www.shiksha.com/studyabroad/usa/universities-in-new-york, odczyt z dn. 12.06.2025.

studentów[784]. W całym stanie Nowy Jork studentów międzynarodowych jest prawie 127 tysięcy[785]. Co prawda brak jest danych dotyczących wyłącznie miasta Nowy Jork, można jednak zakładać, że większość tych osób studiuje w omawianym mieście globalnym.

Christian Loubeau zauważa także, że wielu studentów CUNY to Amerykanie pierwszego lub drugiego pokolenia albo po prostu pochodzący z rodzin imigranckich. Ich atutem ma być pewna „wrodzona wielokulturowość", ponieważ przez większą część swojego życia musieli godzić kulturę i język z kraju pochodzenia rodziny z kulturą amerykańską panującą naturalnie w otaczającej ich przestrzeni publicznej[786]. Jest to zatem wskazanie nowej, interesującej szansy i pola do działania dla nowojorskich włodarzy.

7. Profil kulturowy Londynu

Londyn, tak jak Nowy Jork, jest miastem równie, a może nawet bardziej opierającym swój wizerunek na symbolach i stanowiącym symbol sam w sobie. Jest to stolica Zjednoczonego Królestwa, zatem stanowi ona jednocześnie symbol całego państwa, narodu i jego poziomu politycznego, gospodarczego i kulturowego. John Parkinson ujmuje to w następujący sposób:

„Stolice są, z założenia, symbolami instytucji państwowych, wartości, mitów narodowych i norm – zawierają one w sobie symbole i same w sobie są symbolami. Są one jednak również symbolami tego, kto tworzy naród, kto jest uznawany za część *demos* [gr. lud – przyp. Sz. O.], a kto nie. Wynika to częściowo z tego, kto jest przedstawiany i reprezentowany w przestrzeni publicznej, takiej jak Trafalgar Square, AnzacParade i sale budynku Kapitolu, ale także na podstawie tego, czyje historie i wspomnienia otrzymują fizyczne punkty odniesienia w samej strukturze miasta"[787].

Jest to naturalnie perspektywa historyczna dotycząca starych przestrzeni, budynków i pomników, ale jak wiadomo, ta perspektywa może się zmieniać i ulegać przekształceniu poprzez powstawanie nowych obiektów czy zachodzące zmiany społeczne. Na te zwraca uwagę choćby *World Cities Culture Forum*. Aż 37% mieszkańców Londynu urodziło się poza Zjednoczonym Królestwem, 40% Londyńczyków to osoby czarnoskóre, Azjaci lub

[784] CUNY, *The Nation's Leading Urban University*, https://www.cuny.edu/about/, odczyt z dn. 12.06.2025.
[785] Statista, *U.S. states hosting the most international students in the academic year 2022/23*, https://www.statista.com/statistics/237703/us-states-hosting-the-most-international-students/, odczyt z dn. 12.06.2025.
[786] C. Loubeau, *op. cit.*
[787] J. Parkinson, *Symbolic representation in public space: capital cities, presence and memory*, https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00344890802709781?casa_token=yS3RZeO_8mcAAAAA:83WE7jfqwCC9eIpeuLIglq0blntEsMKKf3XOzs6ADSiV9Ter7kvyZDY7Bfe2xF-jtX2plo5etIE, odczyt z dn. 05.06.2025, s. 10.

należące do mniejszości etnicznych, zaś w mieście używa się ponad 300 języków[788]. Warto o tym pamiętać patrząc na symbole związane z Londynem. Te mogą być typowymi brytyjskimi symbolami związanymize Zjednoczonym Królestwem jak np. wspomniany *Trafalgar Square*, nazwany po miejscu zwycięskiej bitwy z Napoleonem[789]. Podobnie kojarzony jest pałac westminsterski[790], symbol monarchii i jej roli w państwie, czy *Union Jack*, czyli flaga Zjednoczonego Królestwa[791]. Są także budynki i symbole kojarzone typowo z Londynem, a nieniosące ze sobą opisanego przez Parkinsona polityczno-historycznego przekazu, jak wieża zegarowa *Big Ben*[792] (Fotografia 3.), czarna taksówka, czerwony autobus piętrowy czy czerwone budki telefoniczne.Wreszcie, są inne symbole miasta niezwiązane aż tak z kulturą Zjednoczonego Królestwa, jak *London Eye*[793] (Fotografia 4.) czy *the Gherkin*[794], będące takimi samymi wizytówkami Londynu jakimi są wcześniej wspomniane wieżowce dla Nowego Jorku.

[788] World Cities Culture Forum, *London*, https://worldcitiesscultureforum.com/city/london-2/, odczyt z dn. 05.06.2025.
[789] Mayor of London, *Trafalgar Square*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/city-halls-buildings-and-squares/trafalgar-square, odczyt z dn. 05.06.2025.
[790] UK Parliament, *The Palace of Westminster*, https://www.parliament.uk/about/living-heritage/building/palace/**,** odczyt z dn. 05.06.2025.
[791] Royal.uk, *Union Jack*, https://www.royal.uk/union-jack, odczyt z dn. 05.06.2025.
[792] *Big Ben* jest nazwą potoczną obiektu oficjalnie nazywanego po prostu *Clock Tower*. Od 2012 roku budowla nosi imię królowej Elżbiety II. Nazwa potoczna pozostała taka sama, choć oficjalnie *Big Ben* nazywa się *Elizabeth Tower*. UK Parliament, *A brief history of Big Ben and Elizabeth Tower*, https://www.parliament.uk/about/living-heritage/building/palace/big-ben/building-clock-tower/key-dates-/, odczyt z dn. 05.06.2025.
[793] London Eye, *Main Page*, https://www.londoneye.com/, odczyt z dn. 05.06.2025.
[794] The Gherkin, *Main Page*, https://thegherkin.com/, odczyt z dn. 05.06.2025.

Fotografia 3. *Elisabeth Tower* w Londynie znana potocznie jako *Big Ben*

Źródło: Diliff, *The Clock Tower of the Palace of Westminster, colloquially known as "Big Ben", in Westminster, London, England*, 05.05.2007, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Clock_Tower_-_Palace_of_Westminster,_London_-_May_2007.jpg, Diliff, CC BY-SA 3.0 <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>, via Wikimedia Commons, odczyt z dn. 02.07.2025.

Fotografia 4. *London Eye*

Źródło: K. Hansen, *The London Eye and the County Hall as seen from Victoria Embankment. The panorama is based on three handheld portrait photos taken with a Canon IXUS 800 IS, which has been stitched in Hugin ver. 0.7 beta 5 for Windows using rectlinear projection. The resultant enblendedtif image has been cropped, levels and curves adjusted followed by a bicubic downsampling to reduce noise in GIMP.*, 19.02.2008,Kim Hansen, CC BY-SA 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0>, via Wikimedia Commons, odczyt z dn. 02.07.2025.

Londyn jest jednym z najważniejszych ośrodków życia kulturalnego w Europie i na świecie, artystycznego i intelektualnego, z muzeami i galeriami szczycącym się imponującymi zbiorami dzieł sztuki, eksponatów historycznych oraz zabytków i architektury z prawie każdego kontynentu. Jednocześnie miasto wyznacza najnowsze trendy w kulturze współczesnej przyciągając twórców ze świata sztuki, mody, filmu, designu, muzyki i teatru[795]. Same władze Londynu są świadome tego, że kultura jest jednym z głównych czynników sukcesu stolicy Zjednoczonego Królestwa jako miasta globalnego. Według strategii kulturalnej powstałej za czasów Borisa Johnsona, opublikowanej przez biuro burmistrza Londynu w 2012 roku, aż siedmiu na dziesięciu turystów podawało kulturę jako powód swojego przybycia do miasta[796]. Jednocześnie wiele osób przenosi się do Londynu, ponieważ jest to jedno z najbardziej kosmopolitycznych i przyjaznych miast na świecie, a firmy przenoszą się do niego za ludźmi, którzy są profesjonalistami z różnych sektorów przyciąganymi przez walory kulturowe miasta.

We wspomnianej strategii można także przeczytać:

[795] Mayor of London, *Cultural Metropolis*, https://www.london.gov.uk/sites/default/files/culturalmetropolis.pdf, odczyt z dn. 06.06.2025, s. 7.
[796] *Ibid*., s. 17.

„W całej historii różne miasta były ważnymi tyglami kultury, gdzie gromadziły się nowe idee, myśliciele i artyści: Ateny w V i IV wieku p.n.e., Florencja w XV wieku, Paryż na początku XX wieku; Londyn może dziś ubiegać się o miano takiego miejsca, zapewniając przestrzeń do debaty, dyskusji, wynalazczości i kreatywności, które mogą naprawdę kształtować i wzbogacać nasz świat. Już z tego powodu ważne jest, aby miasto wspierało niezwykle tętniący życiem krajobraz kulturowy i pomagało w mierzeniu się z wyzwaniami i wykorzystywaniu szans stojących przed jednostkami i grupami”[797].
Tak przedstawiony kulturowy potencjał i ambicje Londynu definiują nie tylko sposób, w jaki Londyn chce być postrzegany, ale także do jakiego statusu w istocie aspiruje. Przytoczenie Aten i Florencji z czasów ich złotego wieku sugeruje jasno, że Londyn XXI wieku ma być właśnie stolicą światowej kultury i kulturowym reprezentantem swojej epoki w historii ludzkości.

Londyn z pewnością ma narzędzia i środki do osiągnięcia takiego celu. Jak już wspomniano, podobnie jak każde miasto globalne, Londyn stanowi „magnes” dla osób z warstwy kreatywnej, zaś ostatnie stulecia były także okresem budowania kulturowego i naukowego prestiżu Londynu. W mieście znajduje się blisko 250 różnego rodzaju muzeów, w tym *British Museum, Natural History Museum* czy *Victoria and Albert Museum*[798]. Nie wliczają się w tę liczbę galerie sztuki takie jak *Tate Modern* czy *National Gallery*, których w całym mieście jest ponad 800[799]. Trzeba także pamiętać o innych instytucjach jak teatry, których także jest w Londynie około 240[800].

[797] *Ibid*.
[798] B. Ehrlich, H. D. Clout, M. J. Hebbert, *op. cit.*, odczyt z dn. 06.06.2025.
[799] Liczba galerii sztuki w Londynie różni się jednak w zależności od źródła. Wynika to z różnych przyjętych definicji galerii sztuki. Portal Vistajet, analizując miasta świata w poszukiwania artystycznej stolicy świata, ustalił, że Londyn ma „tylko” 305 galerii sztuki. Uniwersytet Westminsterski podnosi tę liczbę do 800 różnych instytucji. z kolei strona internetowa burmistrza Londynu szacuje liczbę tego typu instytucji na dokładnie 857. Vistajet.com, *Art capitals of the world*, https://www.vistajet.com/en-gb/stories/art-capitals-of-the-world/#:~:text=The%20top%2010%20art%20capitals%20of%20the,*%20San%20Francisco%20(104)%20*%20Berlin%20(101), odczyt z dn. 06.06.2025; University of Westminster, *Cultural London*, https://www.westminster.ac.uk/study/student-life/cultural-london#:~:text=There%20are%20more%20than%20200%20museums%20and,which%20date%20back%20to%20the%2011th%20century, odczyt z dn. 06.06.2025; Mayor of London, *20 facts about London’s culture*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/vision-and-strategy/20-facts-about-london%E2%80%99s-culture, odczyt z dn. 06.06.2025.
[800] London Theatre Direct, *How many theatres are in the West End?*, https://www.londontheatredirect.com/news/number-of-theatres, odczyt z dn. 06.06.2025.

7.1. Instytucje kulturowe i rola kultury w Londynie

Na stronie internetowej burmistrza Londynu, znaleźć można szeroko opisane stanowisko władz stolicy Zjednoczonego Królestwa na relację miasta z kulturą. Czytamy tam, że wspieranie kultury, ale także branży kreatywnej w ogóle jest jednym z priorytetów burmistrza. Znajduje się tam nawet stwierdzenie, że to „kultura sprawia, że Londyn jest Londynem"[801]. Ambicją władz, zgodnie z planami gospodarczymi i deklaracjami *London & Partners* opisywanymi w rozdziale drugim, jest rozwój atrakcyjności turystycznej Londynu, a co za tym idzie, także inkorporacja kultury w rozwój gospodarczy i społeczny Londynu, co ma za zadanie uczynienie go miastem „całodobowym". Za ważną kwestię uważa się nie tylko zapewnienie londyńczykom możliwości uczestniczenia w wydarzeniach kulturalnych i czerpania z niej korzyści, ale także promocję „brytyjskiej kreatywności" za granicą[802]. Znów, w kontekście gospodarczym znaleźć można informację, że Londyn zarabia na kulturze co roku około 58,4 miliardów funtów, a branża kreatywna, rozrywka, kultura i turystyka zapewniają około⅙ miejsc pracy w mieście. Wiele z nich to posady w korporacjach i firmach zajmujących się architekturą, technologiami i efektami specjalnymi w filmach, które są w czołówce pod względem jakości w swoich branżach[803]. Widać tu zatem położenie nacisku na rolę kultury w życiu i statusie Londynu, ale jednocześnie zdaje się ona być sprowadzana do poziomu zasobu gospodarczego.

Burmistrza w działaniach na rzecz kultury wspierają dwa organy. Pierwszym z nich jest Rada Przywództwa Kulturalnego. Rada jest organem powołanym przez burmistrza Londynu. Członkowie rady, zwani ambasadorami, doradzają burmistrzowi Londynu w kwestiach dotyczących nowych i bieżących problemów, przed którymi stoją branże kreatywne i sektor kultury, pomagając mu w opracowywaniu strategii i ich realizacji[804]. W Radzie zasiada 20 osób związanych z różnymi dziedzinami kultury jak np. produkcja muzyczna oraz Zastępca Burmistrza ds. Kultury i Branż Kreatywnych[805].

[801] Mayor of London, *The Mayor's vision for Culture in London*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/mayors-cultural-vision/mayors-vision-culture-london, odczyt z dn. 14.06.2025.
[802] *Ibid*.
[803] *Ibid*.
[804] Mayor of London, *Mayor's Cultural Leadership Board*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/mayors-cultural-vision/mayors-cultural-leadership-board, odczyt z dn. 14.06.2025.
[805] *Ibid*.

Drugi organ to Grupa Kulturalna Burmistrza Londynu. Jest to grupa pracowników ratusza, którzy zajmują się różnego rodzaju zadaniami związanymi z kulturową stroną życia w Londynie. Część obowiązków Grupy dotyczy także nawiązywania partnerstw i promocji miasta za granicą[806]. Grupa Kulturalna zajmuje się ogółem kwestii kulturalnych w ratuszu Londynu, a być może najważniejszą z nich jest przedkładanie burmistrzowi strategii kulturalnych, czyli planów na rozwój miejskich instytucji kultury i dostępu obywateli do kultury w ogóle[807].

Londyn realizuje szereg akcji i projektów kulturalnych, takich jak kampania wizerunkowa *#LetsdoLondon* mająca za zadanie przyciągnięcie do miasta turystów po pandemii COVID-19. Projekt rozpoczęty w 2021 roku we współpracy z *London & Partners* przyniósł londyńskiej gospodarce 81 milionów funtów, przyciągnął 330 000 nowych turystów do miasta i wsparł ponad 700 różnych przedsiębiorstw[808]. Do tego na wsparcie mogło liczyć też ponad 1700 różnych organizacji pozarządowych związanych z miastem i jego instytucjami kulturalnymi[809]. Inne podobne programy i inicjatywy to np. *London Borough of Culture* aktywizujący mieszkańców miasta pochodzących z innych niż Zjednoczone Królestwo państw do celebrowania kultur „starych krajów" czy otwarcie centrum kultury *East Bank* wraz z partnerami takimi jak *BBC Music Studios* i *University College of London*[810].

7.2. Kultura w dyplomacji miejskiej Londynu

Najnowsza strategia kulturalna Londynu nosi tytuł *Culture for All Londoners* i jest ona dokumentem opracowanym na drodze procesu konsultacji społecznych i analiz. W

[806] Mayor of London, *Meet the culture team*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/get-touch/meet-culture-team, odczyt z dn. 14.06.2025.
[807] Mayor of London, *Culture Team FAQs: Your questions answered*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/culture-team-faqs-your-questions-answered?ac-39258=39248, odczyt z dn. 14.06.2025.
[808] Mayor of London, *Let's Do London*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/lets-do-london, odczyt z dn. 14.06.2025.
[809] Mayor of London, *Let's Do London events programme evaluation report*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/lets-do-london/lets-do-london-events-programme-evaluation-report, odczyt z dn. 14.06.2025.
[810] Mayor of London, *London Borough of Culture*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/current-culture-projects/london-borough-culture, odczyt z dn. 14.06.2025. Mayor of London, *East Bank*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/culture-and-good-growth/east-bank, odczyt z dn. 14.06.2025.

marcu 2018 roku opublikowana została jego wstępna wersja poddana modyfikacjom po konsultacjach trwających do czerwca tego samego roku. Dopiero potem, w grudniu 2018 roku, opublikowana została seria dokumentów dotyczących odpowiedzi na uwagi związane ze strategią, plan jej implementacji, dokument oceniający wynik wdrożenia strategii i samą strategię. Wiosną 2020 roku powstał raport z pierwszego roku wdrażania *Culture for All Londoners*[811].

Strategia wyznacza cztery priorytetowe obszary działania: zwiększenie liczby osób doświadczających tekstów i dóbr kultury, ale także zwiększenie liczby samych artystów; wspieranie, ochrona i utrzymanie miejsc związanych z kulturą; inwestowanie w różnorodną klasę kreatywną oraz budowa kreatywnej potęgi „miasta światowego"[812].

Powyższe założenia i punkty znalazły się w pierwszej wersji strategii poddawanej konsultacjom. Dwa podstawowe cele tej wstępnej wersji według wstępnego opisu strategii to zapewnianie równych szans na rozwój talentów i dostęp do dóbr kultury dla mieszkańców Londynu oraz starania o utrzymanie statusu miasta globalnego. „Londyn musi pozostać globalną stolicą, jednocześnie dążąc do tego, aby być miastem, w którym lokalne talenty mogą się zakorzenić. Oznacza to pokonywanie barier, które uniemożliwiają Londyńczykom pracę w branżach kreatywnych" – wskazano w tekście[813]. Zdaniem autorów strategii problemem samym w sobie i zagrożeniem dla podstawowych założeń są ekonomiczne trudności, z jakimi borykają się Londyńczycy oraz właściciele takich miejsc jak prywatne galerie sztuki czy nawet puby, ale także kierownicy muzeów czy organizatorzy festiwali i innych wydarzeń o charakterze kulturalnym. Londyn, zdaniem ratusza, stał przed perspektywą ubożenia ekonomicznego i kulturowego, trendu niebezpiecznego, który należy odwrócić dla dobra miasta i jego mieszkańców[814].

We wstępnej wersji strategii można odnaleźć także bezpośrednie opisanie roli kultury dla Londynu jako miasta ze statusem miasta globalnego:

---

[811] Mayor of London, *Culture Strategy for London*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/culture-strategy-london, odczyt z dn. 14.06.2025.
[812] *Ibid*.
[813] Mayor of London, *Culture for all Londoners: Mayor of London's Draft Culture Strategy. March 2018*, https://www.culturehive.co.uk/wp-content/uploads/2018/06/2017_draft_strategies_culture_2.0_exec_summary.pdf, odczyt z dn. 14.06.2025, s. 11.
[814] *Ibid*.

„Londyn jest innowacyjnym i silnym miastem globalnym, a kultura ma w tym bardzo duży udział. Nasze firmy z branż kreatywnych wspierały gospodarkę podczas kryzysu finansowego. Oferta kulturalna Londynu była w centrum uwagi wszystkich podczas Igrzysk Olimpijskich i Paraolimpijskich w 2012 roku. Kultura od dawna łączy różne społeczności w czasach lepszych i gorszych”[815].

Na stronie zwrócono również uwagę na dwie kwestie związane z kulturą w polityce zagranicznej miast. Po pierwsze, o czym była mowa już w rozdziale drugim, relacja między gospodarką i kulturą w słowach samego włodarza miasta jest faktem i jest istotna dla miasta takiego jak Londyn, właśnie poprzez tzw. branże kreatywne i klasę kreatywną. Wstępna wersja strategii *Culture for All Londoners* wskazuje na „ekonomię kreatywną” jako na istotny czynnik prosperity Londynu i jego przetrwania globalnego kryzysu finansowego z lat 2008-2009. Druga kwestia to prestiż związany z posiadaniem rozwiniętej sieci instytucji kultury i same dzieła kultury, które mogą pozytywnie wpływać na nastroje społeczne w lepszych i trudniejszych okresach.

W kontekście miasta globalnego, strategia dodaje także polityczno-kulturowy aspekt działania miast globalnych albo raczej używanie wpływów kulturowych do zapewnienia rozwoju kultury i ekonomii kreatywnej.

„Ponad połowa eksportu usług kreatywnych Zjednoczonego Królestwa trafia do Unii Europejskiej, a burmistrz będzie nadal prowadził kampanię na rzecz utrzymania członkostwa Zjednoczonego Królestwa we wspólnym rynku. Burmistrz będzie zachęcał rząd do uwzględnienia potrzeb Londynu w negocjacjach. Powołał grupę doradczą ds. *brexitu*, w skład której wchodzą przedstawiciele branż kreatywnych”[816].

Londyn jako miasto globalne opracował zatem własną strategię i plan działania na czas negocjacji dotyczących wystąpienia z UE przez Zjednoczone Królestwo. Jest to naturalnie typowo polityczna aktywność, choć niepozbawiona kulturowego charakteru, wraz z elementem, jakim jest zaproszenie do konsultacji przedstawicieli branż takich jak projektowanie, architektura, muzyka czy film.

Przechodząc do uwag i implementacji planu, to kwestia miasta globalnego nie budziła wielu uwag. Budowa i utrzymanie kreatywnej potęgi miasta globalnego miała zostać uzyskana poprzez wdrożenie aż sześciu z dziewiętnastu polityk będących

[815] *Ibid.*, s. 14.
[816] *Ibid.*, s. 21.

składowymi planu *Culture for All Londoners*[817], które zostały wskazane w poniższej tabeli (Tabela 17).

Tabela 17. Proponowane polityki ze strategii Londynu *Culture for All Londoners* z 2018 roku dotyczące statusu miasta globalnego

	Nazwa polityki	Zobowiązania władz Londynu w ramach polityki
1.	Współpraca burmistrza z artystami i organizacjami kulturalnymi w celu promowania Londynu jako miasta otwartego i przyjaznego.	Kontynuacja kampanii *#LondonIsOpen* promującej otwartość i tolerancję wśród Londyńczyków.
2.	Działania burmistrza na rzecz jak najlepszych warunków *brexitu* dla kultury i pracowników branży kreatywnej w Londynie.	Mianowanie eksperta ds. branż kreatywnych do panelu doradczego ds. *brexitu*.
		Promocja i nagłaśnianie potrzeb branży kulturalnej i kreatywnej w rozmowach z rządem brytyjskim.
		Lobbowanie za systemem imigracyjnym dostosowanym do sposobów pracy w XXI wieku oraz praktyk stosowanych w branżach kreatywnych – w oparciu o informacje pochodzące od ekspertów i akademików.
3.	Wspieranie rozwoju branży kreatywnej i eksportu jej usług przez różne inicjatywy i fundusze.	Finansowanie program wsparcia produkcji i eksportu dla branży kreatywnej, obejmującej *Film London, Games London, London Fashion Week, London Fashion Week Men's, London Design Festival* i *London Games Festival*.
		Zwiększenie zaangażowania branży kreatywnej w działalność *London & Partners*.
		Wsparcie pilotażowych programów wsparcia biznesowego dla przedsiębiorstw z branży kreatywnej za pośrednictwem *London Growth Hub*.
4.	Promowanie bogactwa kulturowego	Kontynuowanie starań o organizację dużych imprez sportowych oraz światowej klasy międzynarodowych festiwali i wydarzeń kulturalnych.

[817] Mayor of London, *Culture for All Londoners – Implementation Plan*, https://www.london.gov.uk/sites/default/files/culture_implementation_plan_final.pdf, odczyt z dn. 14.06.2025, s. 13-15.

	Londynu wśród turystów za pośrednictwem agencji *London & Partners*.	Współpraca z *London & Partners* i innymi agencjami turystycznymi w celu promowania lokalnej oferty Londynu wśród turystów.
5.	Wsparcie rozwoju nocnego życia kulturalnego.	Publikacja wytycznych dotyczących planowania atrakcji nocnych.
		Wspieranie dzielnic w planowaniu wizji nocnego życia.
		Wspieranie dzielnic w poprawie spójności praktyk licencyjnych.
		Publikacja i realizacja wizji Londynu jako miasta całodobowego.
		Publikacja danych dla programu *24-Hour London*.
		Organizacja konsultacji pomiędzy Londyńczykami a „Nocnym burmistrzem”.
		Opracowanie i wdrożenie Karty bezpieczeństwa kobiet w nocy.
		Publikacja raportu Komisji ds. Czasu Nocnego.
		Utworzenie sieci *Night Time Borough Champions* obejmującej władze lokalne.
6.	Współpraca z władzami miast z całego świata w celu promocji kultury w miejskiej strategii.	Kontynuacja kierowania *World Cities Culture Forum*.
		Wspieranie programu wymian międzymiejskich *World Cities Leadership Exchange*.

Źródło: Opracowaniewłasnenapodstawie: Mayor of London, *Culture for all Londoners: Mayor of London's Culture Strategy. December 2018*, https://www.london.gov.uk/sites/default/files/2022-12/2018_Culture_Strategy_Final_0.pdf, odczyt z dn. 14.06.2025, s. 146-147.

Mimo że polityki i akcje z nimi związane mają dotyczyć kulturowego statusu Londynu, to można dostrzec tu obecność wszystkich trzech warstw dyplomacji miejskiej wpływających na pozycję stolicy Zjednoczonego Królestwa na świecie. Kultura stanowi pretekst do pewnych działań, przede wszystkim politycznych i ekonomicznych, jak lobbing w czasie negocjacji *brexitowych* i networking z innymi miastami (punkt 2. i 6. w tabeli 17.) czy rozwój turystycznej atrakcyjności miasta poprzez dotowanie wybranych gałęzi gospodarki i rozwijanie konceptu „nocnego miasta” (punkty 3-5. w tabeli 17.). Czysto kulturowym przedsięwzięciem jest w tym wypadku punkt 1. Dotyczy on kreacji wizerunku Londynu jako miasta otwartego, przyjaznego i tolerancyjnego. Jest to nic innego jak próba kreacji konkretnej marki miasta. Trzeba odnotować jednak, że jest to przede wszystkim strategia stawiająca w centrum „globalności” Londynu nie dorobek kulturowy czy symbole

miasta, ale ekonomię kreatywną i branże kreatywne. Strategię *Culture for All Londoners* w wymiarze międzynarodowym trzeba zatem określić strategią gospodarczo-kulturalną, przy czym zgodną z pierwotnym celem strategii, którym jest budowa kulturowej potęgi i potencjału kulturowego miasta globalnego.

Wymienione wyżej cele zostały przyjęte pod koniec 2018 roku i zaczęły być wdrażane na początku kolejnego roku. Stąd pierwszy roczny raport z wdrażania polityki kulturalnej według strategii *Culture for All Londoners* ukazał się wiosną roku 2020. W kwestii miasta globalnego z raportu wynika, że 2019 rok burmistrz Londynu rozpoczął od realizacji polityki o ekonomicznym wspieraniu branży kreatywnej poprzez finansowanie program *Creative Industries Programme,* z czego skorzystały *Film London, British Fashion Council, London Design Festival* i *Games London*. Jak podaje sprawozdanie wygenerowało to aktywność ekonomiczną o wartości 737 mln funtów[818].

Drugą istotną – zdaniem władz Londynu – kwestią był rozwój atrakcji działających w godzinach nocnych. Stosownie do tego, burmistrz Londynu współpracował z *London Night Time Commission* w celu wdrożenia zaleceń zawartych w raporcie *Think Night: London's Neighbourhoods from 6pm to 6am*, aby wspierać całodobowy charakter usług i rozrywki w Londynie. Projekt nocnego życia w Londynie rozwijał się także przez pilotażowy projekt *Night Time Enterprise Zone* w Walthamstow, aby rozwijać tamtejszą główną ulicę i lokalną ekonomię. Składowymi strategii w tym aspekcie jest także szereg spotkań z władzami dzielnic i mieszkańcami, działania na rzecz bezpieczeństwa kobiet oraz pracowników iprzedsiębiorców pracujących w nocy czy poprawy jakości transportu w Londynie w godzinach nocnych, co ma zwiększyć turystyczną i ekonomiczną atrakcyjność miasta[819].

W zakresie polityczno-kulturowym Londyn, jako miasto globalne, wziął udział w szczycie *World Cities Culture Forum* 2019 w Lizbonie. W tym samym roku Londyn wsparł cztery międzynarodowe wymiany z udziałem dziewięciu miast w ramach programu *Leadership Exchange Programme*. Londyn promował się także za pośrednictwem *London Climate Action Week*, przedstawiając swoją aktywność kulturową jako wzór do

[818] Mayor of London, *Culture for all Londoners Mayor of London Culture Strategy – One Year On*, https://www.london.gov.uk/sites/default/files/oneyearon_web_upload.pdf, 15.06.2025, s. 18.
[819] *Ibid*., s. 18.

naśladowania. Burmistrz Londynu lobbował także za obniżką podatków dla klubów muzycznych[820].

Trzeba wskazać jednak, że roczny raport *Culture for All Londoners Mayor of London Culture Strategy – One Year On* był pierwszym i ostatnim poświęconym strategii *Culture for All Londoners* sprawozdaniem. Zapytany o tę kwestię burmistrz Khan przyznał w 2023 roku, że kolejne raporty nie ukazują się już, a sprawozdania z zakresu działań kulturalnych ratusza przeniesione zostały do rocznych sprawozdań z polityki burmistrza[821]. W nich znaleźć można podobne sprawozdania do sekcji o mieście globalnym z *Culture for All Londoners Mayor of London Culture Strategy – One Year On*. Wygląda na to, że sprawozdania z prowadzenia polityki kulturalnej Londynu straciły swój globalny czy po prostu międzynarodowy charakter. Skupiają się one przede wszystkim na turystyce i rozwoju ekonomii poprzez przyciąganie do miasta turystów za sprawą *London & Partners* i *#LetsdoLondon*. Tak jest przynajmniej w sprawozdaniu za rok 2021/2022. W latach 2022/2023, 2023/2024 i 2024/2025 w sprawozdaniach znajdują się z kolei wzmianki o aktywności Londynu w ramach *World Cities Culture Forum*[822].

Ten krok wstecz, z otwartego mówienia władz Londynu o statusie miasta globalnego do mniej ambitnej działalności, nawet w sensie retorycznym, trzeba tłumaczyć trudną sytuacją społeczeństw Londynu, Zjednoczonego Królestwa, jak i całego świata w związku z pandemią COVID-19, która rozpoczęła się właśnie w 2020 roku. Ta kazała poświęcić się raczej doraźnemu wspieraniu ekonomicznemu artystów i różnych branż ekonomii kreatywnej bez skupiania się na i tak ograniczonej działalności typowo związanej z zagraniczną działalnością o charakterze kulturowym.

[820] *Ibid*.
[821] Mayor of London, *Mayor of London Culture Strategy One Year On*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does/questions-mayor/find-an-answer/mayor-london-culture-strategy-one-year, odczyt z dn. 15.06.2025.
[822] Mayor of London, *The Mayor of London's Annual Report 2021-2022*, https://www.london.gov.uk/publications/mayor-londons-annual-report-2021-2022, odczyt z dn. 15.06.2025; Mayor of London, *The Mayor of London's Annual Report 2022-2023*, https://www.london.gov.uk/publications/mayor-londons-annual-report-2022-2023, odczyt z dn. 15.06.2025; Mayor of London, *The Mayor of London's Annual Report 2023-2024*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-mayor-does/our-publications/mayor-londons-annual-report-2023-2024, odczyt z dn. 15.06.2025; Mayor of London, *The Mayor of London's Annual Report 2024-25*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-mayor-does/our-publications/mayor-londons-annual-report-2024-25, odczyt z dn. 15.06.2025.

8. Profil kulturowy Tokio

Współczesne Tokio jest miastem, w którym innowacyjność łączy się z tradycją. Słynie z historycznych świątyń i sanktuariów, a także tradycyjnych sztuk scenicznych, takich jak *Noh, Kabuki* i *Rakugo*[823], które są cenione od wieków. Do znanych miejsc, w których celebruje się japońskie tradycje kulturowe należą teatr *Kabukiza*, Narodowy Teatr *Noh* i hala *Ryogoku Kokugikan,* w której odbywają się walki *sumo*[824].Wszystko za sprawą dorobku kulturalnego, wysokiej jakości edukacji i wrażliwości na artyzm wypracowanych wepoce Edo (1603-1868[825]). Wymienione wartości stały się siłą napędową szybkiej modernizacji Tokio pomagając mu zdobyć silną pozycję w społeczności międzynarodowej[826]. Tokio jest również znane z wyznaczania nowych trendów w modzie, muzyce, sztuce, technologii i animacji. Stanowi centrum kulturalne dla twórców nie tylko z Japonii, ale także z całego świata[827].

Od 2015 roku wizja kulturalna Tokio koncentrowała się na odkrywaniu różnorodnych talentów i wspieraniu młodych artystów. Wizja ta napotkała trudności,

[823] *Noh* lub *Nō*to najstarsza forma japońskiego teatru pochodząca z XIV wieku. Opiera się ona na tańcu i melorecytacji tekstu w sztukach inspirowanych legendami i wydarzeniami historycznymi. Japan-guide.com, *Noh Theater*, https://www.japan-guide.com/e/e2091.html, odczyt z dn. 07.06.2025; Kabuki to najpopularniejsza forma klasycznego japońskiego teatru pochodząca z XVII wieku. W sztukach inspirowanych wydarzeniami historycznymi występują jednak wyłącznie mężczyźni. UNESCO, *Kabuki Theatre*, https://ich.unesco.org/en/RL/kabuki-theatre-00163, odczyt z dn. 07.06.2025. Rakugo to XVIII-wieczna forma monologu, w którym jeden aktor odgrywa kilka ról, często jednocześnie, opowiadając satyryczne historie z pomocą wachlarza i małego ręcznika. A. Rees, *Rakugo*, https://www.japansociety.org.uk /review?review=549, odczyt z dn. 07.06.2025.

[824] Gotokyo.com, *KabukizaTheatre*, https://www.gotokyo.org/en/spot/29/index.html, odczyt z dn. 07.06.2025; Japan-guide.com, *op. cit.*, odczyt z dn. 07.06.2025.
Japan National Tourism Organization, *Ryogoku Kokugikan*, https://www.japan.travel/en/spot/1692/, odczyt z dn. 07.06.2025.

[825] Jolanta Tubilewicz podaje datę 1603 jako umowny początek okresu Edo, czyli moment otrzymania przez Ieyasu Tokugawę tytułu szoguna od cesarza. Jednocześnie przychyla się ona ku zdaniu, że dużo ważniejszym wydarzeniem była bitwa pod Sekigaharą z 1600 roku. To wydarzenie badaczka wskazuje jako początek pięćdziesięcioletniego procesu konsolidacji władzy przez ród Tokugawa i formowanie się szogunatu jako ustroju państwowego. Historyczka przyjmuje za to datę 3 stycznia 1868, czyli zniesienie szogunatu jako początek ery Meiji. J. Tubilewicz, *Historia Japonii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1984, s. 257, 342.

[826] Warto przy tym pamiętać, że proces modernizacji Japonii w ogóle nie obył się bez kontrowersji i zderzenia z japońskim konserwatyzmem. w istocie, można spotkać opinie, że epoka Meiji zaczęła się jako obietnica modernizacji, która stworzyła stosunkowo konserwatywne rządy pod koniec XIX wieku. M. B. Jansen, *Introduction,* [w:] *The Cambridge History Of Japan. Volume 5: The Nineteenth Century*, red. Marius B. Jansen, Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 33-34.

[827] World Cities Culture Forum, *Tokyo*, https://worldcitiesculturеforum.com/city/tokyo/, odczyt z dn. 07.06.2025.

ponieważ pandemia COVID-19 spowodowała zamknięcie przestrzeni widowiskowych, pozostawiając wielu wykonawców bez sceny do występowania poza Internetem. Należy jednak podkreślić, że Tokio stało się pierwszym miastem w Japonii, które zapewniło artystom bezpośrednie dotacje związane z pandemią, aby mogli prezentować swoją twórczość w sieci, zatrzymując w ten sposób talenty w branży. Poczyniono również postępy w tworzeniu bardziej integracyjnej oferty kulturalnej dla dzieci i osób niepełnosprawnych, co podkreślono podczas międzynarodowej konferencji poświęconej sztuce i integracji społecznej, zorganizowanej jako dziedzictwo igrzysk olimpijskich i paraolimpijskich[828].

Ambicją miasta jest stworzenie środowiska, w którym każdy może cieszyć się sztuką, niezależnie od tego, czy jest to „kultura na ulicy", czy „kultura online". Oznacza to pracę na doświadczeniach zdobytych podczas pandemii w zakresie rozpowszechniania kultury w nowych formach, stworzenie solidnej sieci dostępu do sztuki w mieście i poza nim oraz wspierania środowiska dla odbiorców, artystów i organizacji kulturalnych[829].

Tokio pełni także rolę symbolu jako stolica Japonii, a do tego samo w sobie dysponuje wieloma symbolami kojarzonymi z samym miastem. Przede wszystkim Tokio kojarzyć można z jednością i pokojem w Japonii. Wszystko za sprawą Zamku Edo i miasta o tej samej nazwie, które rozrosło się wokół twierdzy, a którego nazwę zmieniono w XIX wieku na Tokio[830]. W mieście siedzibę mieli szoguni z rodu Tokugawa. Ci przejęli władzę w państwie po wojnie domowej a wraz z nią do Edo/Tokio przeniosła się państwowa administracja. Miasto kojarzyło się z autorytetem szoguna, stabilizacją i spokojem[831]. W 1868 roku, gdy wzmocniła się władza cesarza, a Japonia weszła w okres dynamicznej modernizacji, Tokio stało się oficjalną stolicą państwa[832]. Zamek Edo nie przetrwał jednak do współczesnych czasów. Za symbol Tokio uchodzi za to ukończony w 1888 roku

[828] *Ibid.*
[829] *Ibid.*
[830] The Telegraph, *How Tokyo changed from a sleepy village into the world's biggest metropolis*, https://www.telegraph.co.uk/travel/destinations/asia/japan/tokyo/articles/historic-tokyo-edo-images/, odczyt z dn. 07.06.2025.
[831] Jolanta Tubilewicz zauważa, że stabilizacja ta była po części produktem systemu kontroli posiadaczy ziemskich, *daimyo,* przez szoguna. System *sankin-kótai* polegał na „zmiennym uczestniczeniu w służbie", czyli spędzaniu przez feudała roku na swoich nadanych ziemiach i roku w Edo. Jednocześnie, w trakcie roku poza stolicą, w mieście pozostawała rodzina *daimyo* jako zakładnicy szoguna. J. Tubilewicz, *op. cit.*, s. 268.
[832] The Telegraph, *op. cit.*, odczyt z dn. 07.06.2025.

cesarski kompleks parkowo-pałacowy częściowo udostępniony do zwiedzania[833]. Jako siedziba rodziny królewskiej kompleks symbolizuje Tokio, Japonię i monarchię. Stanowi on zatem, obok świątyni buddyjskiej *Sensō-ji* i budynku japońskiego parlamentu, symbole miejskie i narodowe właściwe dla stolic[834].

Symbole architektoniczne i kulturowe typowe dla Tokio obejmują dzielnice miasta i budynki o symbolice związanej bardziej z Tokio niż z Japonią w ogóle. Symbolem takim może być *Ginza*, dzielnica ekskluzywnych sklepów i restauracji, ale także budynek urzędu miasta, *Tokyo Metropolitan Government Building* oraz wieżowce jak *Tokyo Skytree,* najwyższy budynek w Japonii[835], czy inspirowana *Wieżą Eiffla Tokyo Tower* (Fotografia 5.). Choć nie najwyższa, wieża telewizyjna z pasażem widokowym kojarzona jest mocno z samym Tokio przez charakterystyczne, biało-czerwone malowanie[836].

[833] Japan-guide.com, *Tokyo Imperial Palace*, https://www.japan-guide.com/e/e3017.html, odczyt z dn. 07.06.2025.
[834] Sensō-ji, *History of Sensō-ji*, https://www.senso-ji.jp/english/, odczyt z dn. 07.06.2025.
Japan National Tourism Organization, *National Diet Building*, https://www.japan.travel/en/spot/1721/, odczyt z dn. 07.06.2025.
[835] Ginza ma także symbol sam w sobie, Seiko House Ginza. To budynek mieszczący wiele sklepów jubilerskich, z charakterystyczną wieżą zegarową na dachu. Japan-guide.com, *Ginza. Japan's premier shopping district*, https://www.japan-guide.com/e/e3005.html, odczyt z dn. 07.06.2025; Tokyo Metropolitan Government, *Tokyo Metropolitan Government Building Observatories*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/000-101-
000542, odczyt z dn. 07.06.2025; Nippon.com, *Japan's Tallest Skyscrapers*, https://www.nippon.com/en/japan-data/h00826/, odczyt z dn. 07.06.2025.
[836] Tokyo Tower, *MainPage*, https://en.tokyotower.co.jp/, odczyt z dn. 07.06.2025.

Fotografia 5. ***Tokyo Tower***

Źródło: Archiwum prywatne autora.

Za mniej zakorzenione w świadomości zbiorowej budynki-symbole Tokio mogą uchodzić Katedra Najświętszej Maryi Panny, wspomniany teatr *Kabukiza* czy budynek *Aoyama Technical College*, zwany także *the Gundam Building* ze względu na podobieństwo bryły budynku do części kreskówkowego robota, lub ukryty między budynkami *Toho Cinemas* a *Hibiya Chanter* „plac Godzilli", *Hibiya Godzilla Square*[837] (Fotografia 6.). Nawet jeśli mniej znane, obiekty te świadczą o dużej plastyczności kultury, jej synkretyzmie i chęci Japończyków do inkorporowania elementów ich kultury popularnej do przestrzeni publicznej miasta jako atutu Tokio i narodu japońskiego. Jest to

[837] Katedrę Najświętszej Maryi Panny nazywa się także Katedrą Krzyża ze względu na kształt świątyni. J. Wachowiak, *Katedra Krzyża w Tokio*, https://dalekowschodnierefleksje.com/2023/02/26/katedra-krzyza-w-tokio/, odczyt z dn. 07.06.2025; Architecture-tokyo.com, *Aoyama Technical College*, https://architecture-tokyo.com/2017/03/21/1990-aoyama-technical-college-makato-sei-watanabe/, odczyt z dn. 07.06.2025; Gotokyo.com, *Godzilla image (Hibiya Godzilla Square)*, https://www.gotokyo.org/en/spot/1772/index.html, odczyt z dn. 07.06.2025.

podejście inne od podejścia Londynu jako stolicy, ale bliskie brandingowi Nowego Jorku, w którym także wykorzystywane są dzieła kultury amerykańskiej.

Fotografia 6. Pomnik Godzilli na HibiyaGodzillaSquare

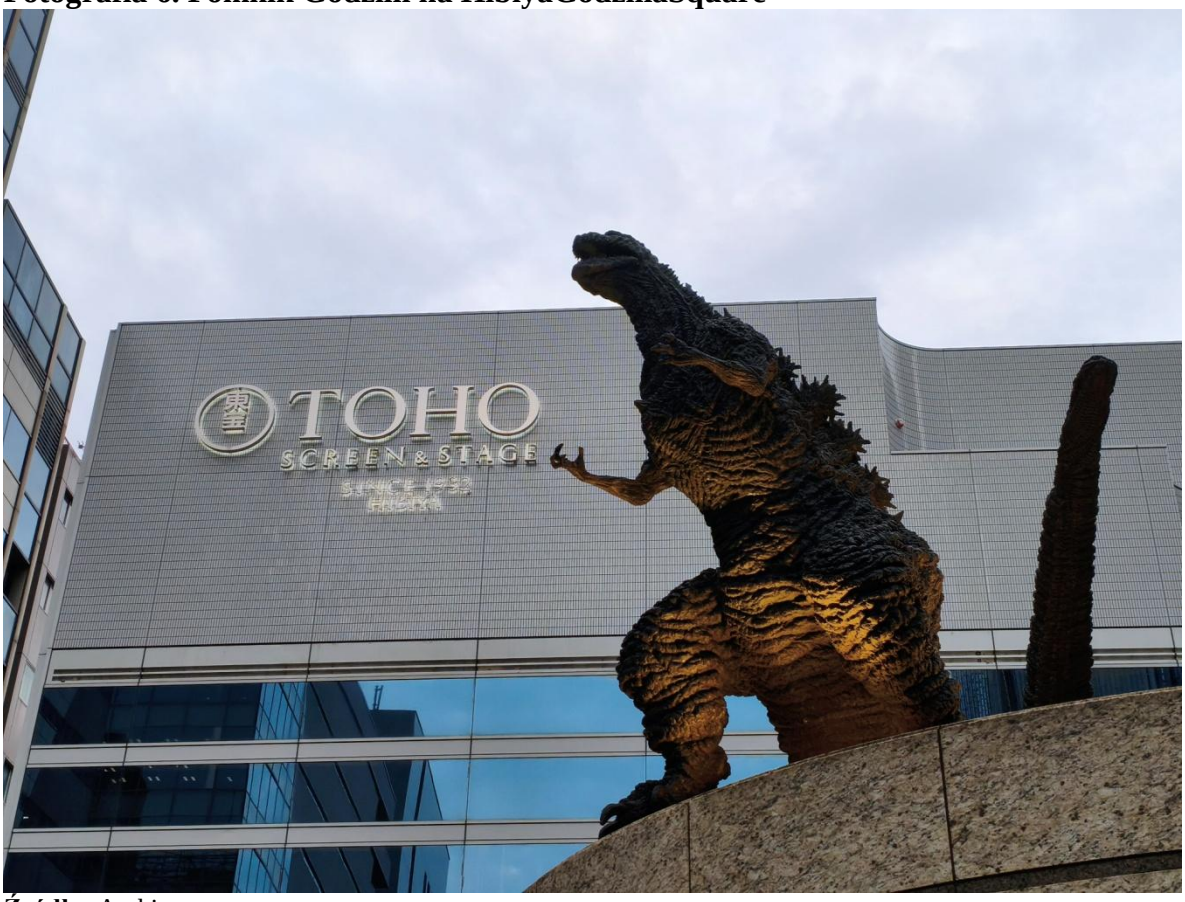

Źródło: Archiwum prywatne autora.

8.1. Instytucje kulturowe i rola kultury w Tokio

Kulturowa działalność Tokio przybliżana jest w szeregu dokumentów. Analizując treść ogólnej strategii dyplomatycznej Tokio, *Policy for the Promotion of the Global City Strategy* z 2022 roku można zauważyć, że instytucje kulturalne nie są tam wymienione. Wspomina się natomiast o kulturze i sztuce jako takich. Tokio oferuje zagranicznym turystom warsztaty przybliżające tradycyjne techniki artystyczne Japonii[838]. Tokio widzi bowiem swoją szansę na rozwój jako miasto globalne i cel turystyczny poprzez

[838] Tokyo Metropolitan Government. Office of the Governor for Policy Planning, *Policy for the Promotion of the Global City Strategy*, 2022, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/contents_policy-for-the-promotion-of-the-global-city-strategy-1, odczyt z dn. 13.04.2025, s.7.

promowanie tradycyjnych form sztuki Japonii. Dodatkowo miasto chce modyfikować mentalność samych Japończyków poprzez promocję otwartości i oferowanie pomocy turystom i mieszkańcom Tokio, w podobny sposób jak promowane są cechy bardziej pożądane w biznesie[839]. Oczywiste jest, że nawet jeśli nie wspomniano o tym, tego rodzaju działania muszą być prowadzone przez muzea i galerie sztuki, a przynajmniej ich pracowników i osoby związane z instytucjami kulturalnymi. Mimo to widać, że instytucje te nie są partnerami w tym procesie ani stroną w zadaniu mającym na celu uczynienie z Tokio miasta bardziej atrakcyjnego dla turystów i artystów. Zamiast tego to, co instytucje kulturalne promują, czyli sztuka, historia, kuchnia i wgląd w japońską kulturę, traktowane jest bezpośrednio jako atut miasta. Szczególnie kultura antyczna Japonii widziana jest jako bardzo cenny atut i wartość sama w sobie[840]. Sama sztuka jest narzędziem komunikacji, które pozwala budować poczucie integracji w Tokio, ponieważ zgodnie ze strategią *Policy for the Promotion of the Global City Strategy*, miasto uznaje każdego turystę i gościa z zagranicy za ambasadora swojego kraju[841].

Z tego powodu Tokio wydało również strategię o nazwie *TokyoVision for Arts and Culture*. Obejmuje ona osiem różnych strategii kulturalnych, które w pewien sposób odbudowują ideę instytucji kulturalnych. Na przykład Strategia 2. proponuje zmianę aranżacji charakterystycznych kulturowo miejsc w mieście w centra kulturalne, w których sztuka i kultura mogą być „narzędziem miejskim". Strategia 3. dotyczy budowania przestrzeni integracyjnych, które pozwalają doświadczyć japońskiej kultury i sztuki osobom w każdym wieku. Strategia 5. dotyczy wymiany kulturowej poprzez dyplomację miejską, ale promowanie istniejących przestrzeni kulturalnych, takich jak galerie i muzea, nie jest w niej wspomniane. Wymiana ta odbywa się za pośrednictwem nowych instytucji ustanawianych w ramach omawianej strategii i wydarzeń kulturalnych. Sama strategia polega na nawiązywaniu kontaktów z zagranicznymi instytucjami kulturalnymi[842].

Oprócz ośmiu strategii Tokio założyło także realizację dziesięciu projektów o charakterze kulturowym. W ich ramach Tokio zaplanowało stworzenie platform w instytucjach kulturalnych, centrach dla dzieci i domach kultury, gdzie dzieci i młodzież

[839] *Ibid*., s. 28.
[840] *Ibid*., s. 43.
[841] *Ibid*., s. 49.
[842] Tokyo Metropolitan Government, *Tokyo Vision for Arts and Culture*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/tokyo-vision-for-arts-and-culture-pdf, odczyt z dn. 13.04.2025, s. 8.

mogłyby spotykać się z artystami z różnych dziedzin sztuki i doświadczać szerokiego zakresu kultury z „pierwszej ręki". Ponadto Tokio chciałoby, aby muzea i galerie organizowały wydarzenia w celu zwiększenia liczby odwiedzających i wzajemnego promowania się[843]. Trudno jednak nazwać taki pomysł wkładem w miejską dyplomację Tokio ze strony instytucji kulturalnych, a przynajmniej nie jest to świadome działanie podejmowane przez te instytucje.

Obserwacje przeprowadzone w Tokio w szeregu muzeów oraz przestrzeni miejskich takich jak parki potwierdzają, że faktyczny udział instytucji kultury w działaniach dyplomatycznych Tokio nie istnieje, choć niektóre z muzeów zdają się przejawiać pewne formy międzynarodowej aktywności. Przestrzenie takie jak Park Ueno i Wschodnie Ogrody Pałacu Cesarskiego różnią się od siebie w tym zakresie. Ogrody Pałacu Cesarskiego są częścią *soft power* Tokio i Japonii jako część kompleksu pałacowego stanowiące symbol władzy cesarskiej i historii miasta. Park Ueno z kolei jest pierwszym w Tokio parkiem publicznym, ale jego przestrzeń zorganizowana jest jak zwyczajny park, z zaznaczeniem, że znajduje się na jego terenie aż sześć różnych muzeów. Jednym z nich jest Muzeum Narodowe, które skupia się na eksponatach takich jak eksponaty archeologiczne czy dzieła sztuki z różnych okresów historii Japonii. Jak sąsiadujące z nim Muzeum Przyrody i Sztuki, muzea te nie promują tokijskiego *soft power,* a raczej po prostu japońskich artystów, naukowców i odkrywców. Także muzea *Shimitachi* i *Royal Ueno Museum* zdają się skupiać jedynie na historii i wąskich wycinkach dorobku kulturowego Tokio i Japonii, nie prezentując potencjału dla wkładu do dyplomacji miejskiej.

Nieco inne podejście prezentują takie instytucje jak Muzeum Metropolitalne w Tokio i Muzeum Sztuki Zachodniej, także położone w Ueno. Oba muzea skupiają się na prezentacji dzieł sztuki zachodniej, informując o pochodzeniu eksponatów, to jest, czy zostały zakupione lub wypożyczone z innych muzeów. Wypożyczanie dzieł sztuki można traktować jako współpracę instytucji i promocję Tokio oraz promocję innych muzeów w Tokio. Muzeum Sztuki Zachodniej poświęca oddzielne miejsce, by opisać historię zbiorów, jak znalazły sięw Japonii i historię budynku, w którym są wystawiane. Kolekcja była zbierana przez prywatnego kolekcjonera z myślą o utworzeniu muzeum europejskich

[843] *Ibid.,* s. 9.

zbiorów w Japonii w celu budowy wzajemnego zrozumienia. To powstało dopiero po szeregu zawirowań po II wojnie światowej. Misja ta jest realizowana po dziś dzień, czyniąc z muzeum idealne narzędzie do prowadzenia polityki zagranicznej opartej o *soft power* przez miasto lub państwo.

Innego rodzaju ekspozycje i cele prezentują Narodowe Centrum Sztuki w Tokio i *Mori Art Museum*. Choć pierwsze z nich to państwowa instytucja, a drugie to prywatne muzeum, to obydwie instytucje bardzo mocno promują japońską kulturę współczesną i popularną. Narodowe Centrum Sztuki oferuje szereg ekspozycji jak wystawa poświęcona współczesnej architekturze, prezentacja prac młodych artystów i ekspozycja na temat archiwizacji dóbr kultury popularnej. Wystawa dotycząca archiwizacji komiksów, animacji i gier wideo na automatach wprost określa cel archiwizacji jako promocję Tokio. Informacja ta znajduje się w samej ekspozycji. W ulotce opisującej wystawę znaleźć można informację, że organizuje ją rząd Japonii wraz z szeregiem muzeów w całej Japonii. Muzeum Mori zdaje się być dodatkiem dla tarasu widokowego na 52. piętrze wieżowca, a ekspozycja prezentowana tam dotyczyła spojrzenia współczesnych artystów i performerów na film *Godzilla* z 1954 roku. W trakcie obserwacji już dostępne były zapowiedzi kolejnych wystaw w tym muzeum dotyczących twórczości Tove Janson, twórczyni Muminków czy ekspozycja o anime *Neon Genesis Evangelion*.

Muzea położone w Tokio zdają się mieć nieograniczony potencjał do promocji różnych elementów japońskiej i tokijskiej tożsamości jak historia, kultura wysoka i niska, a także sztuka współczesna i kultura popularna. Jednocześnie Tokio zdaje się ignorować te instytucje, nawet te zarządzane przez samo miasto[844].

8.2. Kultura w dyplomacji miejskiej Tokio

Już w 2022 roku Tokio zaczęło realizację długofalowego planu rozwoju kulturowego stworzonego w miejsce *Policy for the Promotion of the Global City Strategy. Tokyo Vision for Arts and Culture. Tokyo Cultural Strategy 2030. Dynamism through arts and culture* to strategia, która ma być realizowana do tytułowego roku 2030, ale jej

[844] Formularze z obserwacji odbytej w muzeach i przestrzeniach publicznych Tokio dostępne są na stronach 261-270 niniejszej pracy.

idealnym celem jest obraz Tokio jako kulturowego miasta globalnego roku 2040[845]. Pożądane Tokio roku 2040, według władz miasta, jest miastem inkluzyjwnym kulturowo, którego obywatele mają równy i nieograniczony niczym dostęp do kultury i instytucji kulturalnych. Jest to społeczeństwo otwarte i inkluzywne, które wspiera artystów i wszelkie formy sztuki i kultury, a sami artyści są ważną częścią lokalnych społeczności. Stan ten ma przyciągać do Tokio nowych artystów i turystów, a sama sztuka ma stać się się ważnym elementem tożsamości i dyplomacji miejskiej stolicy Japonii[846].

Plan stworzenia takiej zależności między kulturą a społeczeństwem i dyplomacją miejską Tokio zakłada realizację równocześnie czterech różnych strategii. Pierwsza z nich dotyczy dobrostanu społeczeństwa. Równolegle do dobrostanu fizycznego mieszkańców Tokio, zapewnienia im podstawowych potrzeb, realizuje się także ich potrzeby dotyczące zdrowia psychicznego, a dopiero po nich zaspokaja potrzeby estetyczne. Ta pierwsza strategia odpowiada za dostęp do dzieł kultury i instytucji kulturalnych na równych warunkach. Druga strategia ma zachęcać do wyrażania się przez sztukę przede wszystkim w sposób pozytywny, łącząc sztukę z pozytywnym przekazem i wpływem na tokijczyków. W ten sposób ma dojść do zakładanego otwarcia się mieszkańców i budowania nowej, bardziej inkluzyjnej tożsamości i mentalności ludności. Trzecia strategia zakłada z kolei uczynienia z Tokio *hubu* kultury i sztuki na całą Japonię, a nawet na świat. Strategia czwarta ma podtrzymywać ten status, budując swego rodzaju ekosystem, w którym artyści poprawiają jakość życia społeczeństwa, a społeczeństwo wspiera artystów[847].

Strategie te są realizowane z myślą o wdrażaniu czterech specyficznych podejść do kultury i społeczeństwa. Pierwsze z nich zakłada, że dostęp do kultury będzie odbywał się w sposób wirtualny za pomocą Internetu bądź z wyłączeniem fizycznych mediów i nośników danych. Ma to podnieść efektywność dostępu do kultury nieograniczanego np. ceną książki dzięki tańszym *e-bookom*. Po drugie, Tokio zakłada zacieśnienie współpracy z korporacjamii innymi partnerami. Miasto spodziewa się, że zainteresowane wsparciem dla kultury firmy mogą przysłużyć się rozwojowi sztuki przez mecenat i pomagać w jej dystrybucji. Oprócz tego, w trzeciej strategii jest mowa o współpracy z samymi artystami,

[845] Tokyo Metropolitan Government, *Tokyo Vision for Arts and Culture. Tokyo Cultural Strategy 2030. Dynamism through arts and culture*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/tokyoculturalstrategy2030english, odczyt z dn. 13.04.2025, s. 4.
[846] *Ibid*., s. 12.
[847] *Ibid*., s. 16.

impresariatami i organizacjami pozarządowymi promującymi kulturę i sztukę. Współpraca z nimi ma zapewnić rozwój kultury i realizację strategii zakładających promocję Tokio przez kulturę. Czwarte założenie mówi o współpracy z rządem Japonii w ramach modelu, w którym państwo wspiera branding i inicjatywy miasta w celu rozwoju regionu i miasta na polach gospodarczym i politycznym[848].

Tokyo Vision for Arts and Culture. Tokyo Cultural Strategy 2030 jest projektem rozbudowanym i każda z czterech strategii rozwijana jest poprzez serię innych, mniejszych programów społecznych i kulturalnych. Zgodnie z tym podejściem strategia pierwsza o budowie dobrostanu społeczeństwa poprzez sztukę zakłada szereg projektów aktywizujących dzieci i młodzież, ale także inne grupy wiekowe w tworzeniu i doświadczaniu kultury. Promowana tu będzie tradycyjna kulturę Japonii i dzieła sztuki takie jak rzeźby w przestrzeni publicznej przy jednoczesnym używaniu technologii do jej rozpowszechniania[849]. Strategia druga o przedstawianiu pozytywnych wartości przez sztukę skupia się na digitalizacji kultury i rozpowszechnianiu jej na niemal każdą dziedzinę życia[850]. Pomagać mają w tym *start-up'y*, które mogą używać nowych rozwiązań technologicznych do promocji kultury[851]. Znaleźć można tu także projekty dużych festiwali kulturowych organizowanych we współpracy z miastem, muzeami, teatrami, ale także ze studiami produkującymi filmy fabularne i animacje[852].

Strategia utworzenia *hubu* kulturowego w ramach Tokio zakłada z kolei faktyczną kreację *hubu* i uruchomienie projektu polegającego na międzynarodowej wymianie kulturalnej. Budowa „Tokijskiego Hubu Sztuki" odbywa się za sprawą wspólnego wysiłku władz miasta, mieszkańców, uczelni artystycznych, międzynarodowych organizacji kulturalnych, rezydentów z innych państw, studiów filmowych i firm oraz korporacji. Pomocna w tym zadaniu ma być także powstająca w mieście technologia, szkoły wyższei ich studenci, sektor prywatny i organizowane w Tokio wydarzenia o charakterze kulturalnym[853]. Projekty dotyczące strategii czwartej skupiają się na działaniachz dziedziny

[848] *Ibid*., s. 17.
[849] *Ibid*., s. 29.
[850] *Ibid*., s. 22.
[851] *Ibid*., s. 39.
[852] *Ibid*., s. 43.
[853] *Ibid*., s. 49.

public relations i zasobów ludzkich[854], ale także budowie zamkniętego obiegu, w którym branding i pozycja Tokio przyciągają młodych artystów, których twórczość i pomysły pracują na utrzymanie wizerunku stolicy Japonii jako miasta sztuki[855].

9. Zakończenie i wnioski

Na zakończenie tego rozdziału warto zastanowić się nad realnym znaczeniem kultury w dyplomacji miejskiej Nowego Jorku, Londynu i Tokio.

Nowy Jork jest istotnym punktem na amerykańskiej i światowej mapie kultury, a poprzednie sekcje tego rozdziału ukazują znaczenie kultury dla Nowego Jorku. Należy jednak zauważyć, że nie jest to faktyczne i praktyczne wykorzystanie atutów kulturowych miasta w działalności międzynarodowej. Nowy Jork czerpie ze swojego kulturowego dorobku za sprawą atrakcyjności turystycznej, jest także promowany globalnie poprzez amerykańskie *soft power* jako takie, ale sam wydaje się prowadzić minimalne działania z zakresu warstwy kulturowej paradyplomacji. Wiążą się one raczej z promocją miasta za pośrednictwem istniejących w Nowym Jorku struktur ONZ. Z kolei samodzielna działalność kulturowa Nowego Jorku nie nosi znamion umiędzynarodowienia, a raczej ma ona skupiać się na zapewnianiu dostępu do instytucji i dóbr kultury mieszkańcom miasta, a lokalnym artystom platformy do prezentacji swojej twórczości. Wniosek ten potwierdza także organizacja *World Cities Culture Forum*, która zauważa, że przyszłość Nowego Jorku w zakresie kultury to przede wszystkim zwiększenie finansowania i wsparcia dla kultury, szczególnie w społecznościach dotąd zaniedbanych, wzmocnienie relacji między społecznością artystyczną a władzami miasta i rozwijanie jakości edukacji artystycznej w nowojorskich szkołach[856].

Londyn przedstawia swoją kulturalną dyplomację miejską w zupełnie inny sposób. Stolica Zjednoczonego Królestwa wprost wskazała na kulturę jako istotny element swojego statusu miasta globalnego. Utrzymanie i rozwój kulturowego wymiaru globalności miasta było przez władze Londynu deklarowane jako jeden z najważniejszych celów strategii

[854] *Ibid*., s. 23.
[855] *Ibid*., s. 57.
[856] World Cities Culture Forum, *New York*, https://worldcitiesscultureforum.com/city/new-york/, odczyt z dn. 14.06.2025.

miasta z 2018 roku. Jednocześnie Londyn w zakresie działań na rzecz statusu miasta globalnego był w stanie prezentować działania, które można zakwalifikować do wszystkich warstw paradyplomacji i różnych ich kombinacji. Jednocześnie strategia taka musiała zejść na dalszy plan w obliczu pandemii COVID-19 po 2020 roku. Oprócz tego Londyn zdaje się być zainteresowany, podobnie jak Nowy Jork i Tokio, ułatwianiem dostępu do dóbr i instytucji kultury wszystkim mieszkańcom miasta na równych warunkach. Wybija się także ekonomiczne podejście do kulturowej unikalności Londynu, która ma służyć turystyce i powiększania zysków z tego tytułu.

Jeśli poddać ogólnie rozumianą „kulturalną strategię międzynarodową Tokio" krótkiej charakterystyce, to uwidaczniają się w niej dwa aspekty. Po pierwsze, nie wydaje się to być plan związany z partnerstwem czy ogólnie pojętą dyplomacją miejską. Dyplomacja miejska i partnerstwa Tokio, o których mowa w rozdziale I, często obracają się wokół triady „kultura – edukacja – sport". Jednocześnie opierają się one raczej na wymianach studenckich i jednostkowych wydarzeniach, jakimi były organizowane promocje kultur japońskiej i francuskiej w Paryżu i Tokio w 2018 roku[857]. To, co robi Tokio, należy określić jako kreowanie swojego brandinguod podstaw, przeobrażając się w kierunku inkluzyjnej społeczności ceniącej sobie artystów i ich twórczość, przy równoczesnym stawianiu się w pozycji blisko czterdziestomilionowego, złożonego z 23 dzielnic ambasadora kultury japońskiej i Japonii jako takiej. Drugi aspekt polityki kulturalnej Tokio to rola instytucji kultury w procesie budowania marki miasta. Choć obecność instytucji kulturalnych w dyplomacji miejskiej Tokio może zwiększać skuteczność procesu i rozwój dyplomacji miejskiej, to trzeba zauważyć, że muzea, galerie sztuki itp. w przypadku stolicy Japonii nie są niezależnymi podmiotami, które mogą wpływać na politykę międzynarodową miasta. Z perspektywy miasta są to narzędzia oferujące eksponaty i dzieła sztuki do użycia w strategiach dyplomacji miejskiej i brandingu. Warto wspomnieć, że instytucje kulturalnew dokumentach publicznych Tokio są jedynie dodatkiem, a prawdziwą wartością i atutem jest sama japońska kultura i sztuka, co pokazuje też samo podejście Tokio. Ważna jest sytuacja wewnętrzna miasta, a zewnętrznie, kultura całej Japonii.

[857] Tokyo Metropolitan Government, *Presentation of Tandem Paris-Tokyo 2018 Events*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/000-101-000213, odczyt z dn. 14.06.2025.

To, co wynika z powyższych analiz to także fakt, że żadne z trzech miast globalnych omawianych w niniejszej pracy nie promuje jakiegoś konkretnego zestawu cech, symboli i tekstów kultury, stawiając raczej na branding mówiący o inkluzywnej i tolerancyjnej kulturze miejskiej. Wspomniana wymiana Tokio – Paryż zdaje się opierać po stronie Tokio na promocji kultury japońskiej. Nowy Jork z kolei wydaje się być ukontentowany brandingiem wykreowanym jeszcze w XX wieku i wizerunkiem „wielkiego miasta" obecnym w amerykańskim *soft power*. Także Londyn w kontekście Igrzysk Olimpijskich mówi ogólnie o „naszej" kulturze, mając na myśli zbiorowy brytyjski dorobek kulturowy. Wynikałby z tego wniosek, że miasta globalne, w przeciwieństwie do mniejszych miast, często wyspecjalizowanych kulturowo, poprzez historię, sztukę, ale także infrastrukturę jak amfiteatry, nie mają tak rozwiniętej jednorodnej tożsamości narodowej, choć posiadają one różne symbole i postaci, którymi mogą się chwalić. Symbole nowojorskie, londyńskie i tokijskie stają się symbolami narodowymi, a symbole narodowe – miejskimi. Miasto nie musi najwyraźniej być do tego stolicą państwa, by stać się pewną „symbiotyczną wizytówką" zbiorowej kultury swego państwa, które opisano w tym rozdziale według odpowiadających im miast. Przy czym nadal w mocy pozostaje podział symboli w przestrzeni miejskiej, szczególnie stolicy, na czysto narodowe, związane z rządem centralnym, symbole lokalne, pełniące rolę jednocześnie symboli narodowych i symbole lokalne, które są nowe, być może jeszcze nieokrzepłe w zbiorowej świadomości mieszkańców miast a nawet świata, a które awansować mogą w perspektywie kolejnych dekad i wieków (Tabela 18. poniżej).

Tabela 18. Podział symboli w przestrzeni miejskiej na symbole narodowe, narodowo-miejskie i miejskie na przykładzie Nowego Jorku, Londynu i Tokio z podaniem przykładowej symboliki

	Nowy Jork	Londyn	Tokio	Objaśnienie symboliki
Symbole Narodowe	Statua Wolności, *World Trade Center*	Pałac Westminsterski, budynek parlamentu	Pałac cesarski, budynek parlamentu	Polityczno-historyczne symbole związane z jednością narodu i niepodległością państwa. Symbole takie często są bardzo stare, liczą sobie nawet setki lat.
Symbole narodowo-miejskie	*Empire State Building, Chrysler Building*	*Big Ben*, piętrowy autobus	*Tokyo Tower, Ginza*	Symbole pozbawione wartości polityczno-historycznej, nadal stanowiące zamienny symbol miasta i państwa.
Symbole miejskie	*One World Trade Center*	*London Eye, The Gherkin*	*Hibya Godzilla Square*	Symbol słabiej zakorzeniony w ogólnej świadomości ze względu na stosunkową nowość obiektu lub elementu kulturowego.

Źródło: Opracowanie własne.

Z pewnością kultura jest traktowana przez omawiane miasta globalne jako ważny atut i dodatek do ich działań politycznych i gospodarczych. Wydaje się jednak, że przez brak mocnych działań i zaangażowania w tę kwestię, kultura nie może być traktowana jako czynnik konstruujący miasta globalne. Może być ona czynnikiem współistniejącym oraz budującym miasto globalne w mniejszym stopniu. Może to być czynnik wtórny, pojawiający się, gdy inna warstwa dyplomacji miejskiej zacznie dominować poprzez dynamiczny rozwój gospodarczy lub polityczny miasta. Podejście miast globalnych do zagadnienia kulturalnej dyplomacji miejskiej w sposób mniej zaangażowany niż do gospodarki i polityki oraz traktowanie kultury jako zasobu albo narzędzia, a nie istotnej części dyplomacji miasta jednoznacznie przeczy hipotezie, że warstwa kulturowa jest warstwą konstruującą miasta globalne. Okazuje się ona mieć dużo większe znaczenie dla mniejszych miast, które dopiero rozwijają swój potencjał. Deklaracja Londynu o związku kultury ze statusem miasta globalnego powinna być raczej traktowana jako wskazanie czynnika pomocniczego lub wtórnego.

W przypadku Nowego Jorku brak nawet kulturowej strategii międzynarodowej, która mogłaby być odpowiednikiem planu takiego, jak ten opublikowany przez Tokio.

Modelową strategią kulturową miasta globalnego wydaje się być ta opublikowana przez Londyn w 2018 roku. Łączy ona wewnętrzne podejście do kultury, skupione na jej popularyzacji i monetyzacji, z podejściem bardziej międzynarodowym i kładącym nacisk na status miasta globalnego. Problem stanowi jednak realizacja planu, który został ogłoszony i zaimplementowany początkowo z dużym entuzjazmem władz miasta, by stać się jedynie wzmianką w dorocznych sprawozdaniach burmistrza Londynu. Miasta globalne opisywane w niniejszej pracy zdają się traktować swój kulturowy status albo jako zasób do dalszej eksploatacji, jak w przypadku Tokio, albo jako „oczywistość", o którą z poziomu ratusza nie trzeba dbać. W istocie oznaczałoby to, że kultura jest dużo ważniejsza dla mniejszych miast, a miasta duże, stolice i miasta globalne skłaniają się ku kulturowemu modelowi działania opartemu na brandingu, jak Nowy Jork i wspomniane kampanie *Big Apple* i *I love New York*.

Zakończenie i wnioski

Badania przeprowadzone na potrzeby niniejszej dysertacji wskazują, że miasta, o których ponad trzydzieści lat temu pisała Saskia Sasen w książce *The Global City: New York, London, Tokyo* jako o miastach globalnych, nadal według obliczeń wynikających z rankingów są w światowej czołówce metropolii o zasobach i wpływach o skali globalnej. Również analiza treści dokumentów publikowanych przez miasta i innych źródeł, takich jak artykuły naukowe, monografie i źródła internetowe pokazują, że trzy badane miasta nadal utrzymują swój status miast globalnych. Warto zauważyć, że Nowy Jork, Londyn i Tokio same rozpoznają swoje międzynarodowe znaczenie i że wynika ono z działań, planów i ambicji samych badanych miast. Nie powinno to dziwić w kontekście miast, które historycznie są najważniejszymi ośrodkami miejskimi swoich państw, regionów a nawet całych kontynentów.

Trend, opisywany przez Sassen i innych badaczy, mówiący o rozwoju znaczenia miast w stosunkach międzynarodowych postępuje, a równolegle z nim rozwija się dyplomacja regionów i samorządów lokalnych. Praca ta, uwzględniająca m.in. rozważania Michaela Keatinga i Andre Lecoursa dotyczące warstw paradyplomacji, pokazuje, że pojęcia paradyplomacji i dyplomacji miejskiej nadal są bardzo blisko siebie pod względem założeń i funkcjonowania. Jednocześnie są sobie na tyle odległe, że teorie i koncepcje z zakresu paradyplomacji wymagają pewnych modyfikacji, by oddać specyfikę miast jako bardziej skoncentrowanego i mniejszego samorządu lokalnego. Pokazuje to także plastyczność teorii i samych badań nad paradyplomacją i dyplomacją miejską.

W tym miejscu należy rozwiązać problem badawczy sformułowany we wstępie i rozstrzygnąć o prawdziwości zaprezentowanych tamże hipotez. Problem badawczy niniejszej pracy brzmiał: Jakie działania – polityczne, ekonomiczne czy kulturowe – mają większe znaczenie dla konstrukcji miasta globalnego? Hipoteza główna (H1) brzmiała: „zależność pomiędzy statusem miasta globalnego, a którymś z wymienionych czynników jak najbardziej istnieje. Działania w ramach którejkolwiek z warstw paradyplomacji: politycznej, ekonomicznej lub kulturowej mają istotny wpływ na rozwój międzynarodowej aktywności miast i ich status jako miasta globalnego". Hipotezę tę należy uznać za potwierdzoną. Po pierwsze, przytaczane dane i analizowane materiały oraz wyciągnięte na

ich podstawie wnioski jednoznacznie wskazują, że rozwój miast odbywa się przede wszystkim na płaszczyznach politycznej, gospodarczej i kulturowej. Rozwój ten można zauważyć także z perspektywy historycznej, gdzie czynniki polityczny, gospodarczy i kulturowy mogą być wręcz czynnikami konstruującymi miasta w ogóle. Ponadto, skupiając się już wyłącznie na miastach globalnych będących obiektem niniejszego badania można zauważyć wzrost znaczenia politycznego, gospodarczego i kulturalnego na przestrzeni kolejnych stuleci. Po drugie, w kontekście polityki, gospodarki i kultury Nowy Jork, Londyn i Tokio same używają wobec siebie określenia „miasto globalne". W kontekście politycznym określenia używa Tokio, w kontekście gospodarczym – Nowy Jork, a Londyn – w kontekście kulturowym. Stwierdzenia miast o ich statusie miasta globalnego mają solidne podstawy, które zostały przeanalizowane w niniejszej pracy.

Sytuacja wygląda nieco inaczej w odniesieniu do hipotez szczegółowych, które dotyczą bezpośrednio czynników wymienionych w hipotezie głównej, i to, który z nich jest kluczowy dla konstrukcji miast globalnych. Gwoli przypomnienia, hipotezy szczegółowe (HS1), (HS2) i (HS3) brzmiały:

„Hipoteza szczegółowa (HS1): Czynnik polityczny jest czynnikiem decydującym w konstrukcji miasta globalnego.

Hipoteza szczegółowa (HS2): Czynnik ekonomiczny jest czynnikiem decydującym w konstrukcji miasta globalnego.

Hipoteza szczegółowa (HS3): Czynnik kulturowy jest czynnikiem decydującym w konstrukcji miasta globalnego".

Próby ich potwierdzenia generowały jednak różnorodne wnioski w każdym z trzech rozdziałów pracy. Poniżej zostaną one zebrane, a prawdziwość hipotez szczegółowych zostanie rozstrzygnięta.

Hipoteza szczegółowa (HS1) znajduje poparcie w badaniach o charakterze historycznym, choć jest to poparcie uzależnione nawet nie tyle od epoki, co od długości i szerokości geograficznej. Chodzi tu o starożytne Chiny, gdzie miasta były zakładane przez władzę cesarską jako kilka współistniejących stolic, miasta-państwa albo były to ośrodki czysto obronne i administracyjne cieszące się dużą autonomią. Tak samo w starożytnej Afryce, na obszarze Sahary, miasta stanowiły obronne posterunki czy twierdze. Jednocześnie historyczna perspektywa w większej liczbie przypadków

potwierdza raczej inny wniosek,że dla kreacji miast i ich pozycji czynnik polityczny musi iść raczej w parze z jednym z dwóch pozostałych czynników: gospodarczym lub kulturowym. Kulturowa wspólnota miast, taka jak w przypadku starożytnej Grecji, Fenicji, Etrurii czy Rzymu jest jednak bardziej czynnikiem państwotwórczym niż *stricte* czynnikiem generującym duże i ważne miasta. Na historycznym przykładzie średniowiecznej Ligi Hanzeatyckiej i Wenecji widać, że czynnik polityczny rozwija się najlepiej idąc w parze z czynnikiem gospodarczym. Ważna z perspektywy średniowiecza okazała się dla Hanzy i Wenecji próżnia we władzy w regionach Morza Północnego, Bałtyku i Adriatyku, nie ma to jednak znaczenia dla współczesnych miast globalnych.

Kończąc rozważania na temat historii, w rozdziale pierwszym autor zastanawiał się nad motywacją i celami stojącymi u zarania powojennej praktyki nawiązywania przez miasta relacji partnerskich. Zadając pytanie o podłoże tego zjawiska i sięgając do inicjatywy samego Dwighta Eisenhowera budowy relacji amerykańsko-japońskich przez miasta partnerskie nie można nie zauważyć, że była to sytuacja korzystna dla amerykańskiego rządu federalnego i samych miast. Miasta wchodzące w partnerskie układy o charakterze polityczno-kulturowym zyskiwały autonomię do prowadzenia polityki zagranicznej na miarę swoich funduszy, możliwości i potrzeb. Jednocześnie działania miast pozostawały w ramach założeń polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych, co prowadzi do wniosku, że miasto pełniło wówczas funkcję i samodzielnego aktora i agenta rządu centralnego działającego w ramach amerykańskiego *soft power*. Podobny wniosek dla Japonii sugerują dane zebrane na temat japońskiej organizacji CLAIR, która z jednej strony zachęca samorządy lokalne do przyjęcia roli japońskiego ambasadora na świecie, ale jest to nadal inicjatywa rządowa, powiązana z ministerstwem spraw wewnętrznych, a nie japońską dyplomacją. Co do działań polityczno-kulturowych, to miasta używają *soft power*, ale w opisywanym układzie ze zgodą państwa na paradyplomację, *soft power* jest narzędziem, a kultura nie jest czynnikiem zachęcającym do podejmowania aktywności, bo jej podłoże jest całkowicie polityczne.

To, co pcha współczesne miasta do działalności międzynarodowej i tworzy miasta globalne, to raczej połączenie współcześnie rozumianych „kwestii politycznych i globalnych" z rozwojem ekonomicznym. Miasta aktywizują się wokół organizacji międzynarodowych, czego sztandarowym przykładem jest Nowy Jork i jego

relacjaz Organizacją Narodów Zjednoczonych. Jednocześnie, w ramach prawnych i ustrojowych nakładanych przez systemy polityczne swych państw, Nowy Jork, Londyn i Tokio aktywizują się mniej lub bardziej wokół kwestii takich jak ochrona środowiska, prawa człowieka, ale także rozwiązania dotyczące sprawnego działania miast. Warto przy tym pamiętać, że owe miasta globalne interesują też aspekty gospodarcze działań międzynarodowych. Przypadek Londynu dowodzi nawet, że te są bardziej atrakcyjne dla miast globalnych niż polityczna działalność generująca aktywność miast globalnych w licznych sieciach miast i kolejne strategie działań na rzecz rozwoju miasta. Byłoby to zgodne z rozważaniami Saskii Sassen przytoczonymi w rozdziale pierwszym, które dotyczyły gospodarczo-politycznej władzy miast globalnych czy po prostu władzy ekonomicznej nad rynkami finansowymi i handlem światowym, którą tak naprawdę dzierżą wspomniane miasta. Równocześnie nie przeczyłoby to jednak Allenowi J. Scottowi, który upatrywał politycznej władzy miast globalnych w aktywistach społecznych i koncentracji tej władzy na problemach skażenia środowiska i problemów czysto społecznych. Jednocześnie to właśnie gospodarczy potencjał miast globalnych zapewnia im „słyszalność" i zasoby do działania we współczesnym świecie.

W odniesieniu do polityki, autor dostrzega dualizm w aktywności światowej miast, który potwierdza całość niniejszej rozprawy. Władze miast globalnych uważają, że znacząca pozycja miasta, zdobyta na drodze wzrostu ekonomicznego, popycha miasta do owego globalnego statusu będącego tematem badania. Dopiero za sprawą ekonomicznego znaczenia i potencjału miasta globalne mogą angażować się w sprawy i decyzje polityczne, czy to za sprawą *bypass'u* rządu centralnego, bezpośrednio działając globalnie, czy będąc platformą dla lokalnych aktywistów do wygłaszania poglądów, co sugeruje także omawiana w całości pracy literatura naukowa, szczególnie prace Doreen Massey i Kristin Ljungkvist. Niniejsza praca potwierdza to, o czym wspominają obie badaczki: globalizacja gospodarki miejskiej jest celem miast i sednem statusu miasta globalnego, a miasto globalne jest najpierw miastem gospodarki, a dopiero na drugim miejscu, miastem polityki.

Jednocześnie mniejsze miasta, których status miasta globalnego może być czasem dyskusyjny, zrzeszają się w sieci miast i od razu działają na polu politycznym nie czekając na rozwój zasobów gospodarczych. Można zaryzykować stwierdzenie, że miasta globalne dużo czasu i zasobów poświęcają na utrzymanie statusu gospodarczego, a miasta takie jak

omawiane także Hiroszima i Nagasaki te same zasoby inwestują wraz z innymi miastami w organizacje i sieci takie jak *Mayors for Peace*.

Miasta globalne są w aspekcie gospodarczym zwierciadłem gospodarek swych państw. W USA, Zjednoczonym Królestwie i Japonii widocznie maleje udział rolnictwa w strukturze gospodarek, a tuż za nim plasuje się przemysł i produkcja. To, co napędza te, bez wątpienia, czołowe światowe gospodarki, to sektor usług, zbudowany wokół finansjery i badań naukowych. Ogromny udział mają w tym właśnie miasta globalne będące ważnymi ośrodkami bankowymi, badawczymi, ale także telekomunikacyjnymi i stanowiące ważne węzły transportowe. Aspekt gospodarczy aktywności miast globalnych, nie tylko w zakresie dyplomacji miejskiej, łączy się z geografią i położeniem miast. Handel zagraniczny i rozrost miasta, które ma stać się miastem globalnym, musi być łatwy geograficznie. Pozwala to na rozwój gospodarki i przestrzeni miejskiej wokół przemysłu a potem usług, a w dalszej perspektywie na opłacalny transport towarów z innych ośrodków produkcji do innych „ośrodków konsumpcji" i na odwrót; miasto może wtedy sprzedawać swoje produkty lub pośredniczyć w handlu. W rozdziale drugim została zwrócona uwaga na dostęp do siły roboczej rozumianej nie tylko jako pracownicy, ale także jako osoby wykształcone chcące pracować lub prowadzić własną działalność gospodarczą. Stąd klucz do rozwoju stanowi łatwa komunikacja i transport nie tylko towarów, ale także osób.

Rozdział drugi wskazuje także na szczególną cechę jaka wyróżnia gospodarki badanych miast globalnych. Jest to szereg działań ukierunkowanych na utrzymanie czołowego miejsca w gospodarkach państw i ekonomii światowej. W konsekwencji, Nowy Jork, Londyn i Tokio inwestują w nowoczesne technologie, także te związane z finansami i sektorem badań naukowych. W Nowym Jorku ogromne nakłady finansowe, także od rządu federalnego, przeznaczane są na sektor *FinTech* skupiający się na technologii w finansach. Miasto to zachęca także do zakładania *start-up'ów* związanych z technologią AI, a także pozyskiwania energii ze źródeł odnawialnych i przyciąga firmy zajmujące się badaniami medycznymi, na czym korzysta i miasto, i jego okolice, gdzie lokują swoje siedziby wspomniane przedsiębiorstwa. Finansowa, technologiczna i badawcza dywersyfikacja gospodarki idzie w parze z gospodarczą dyplomacją miejską. Miasto nie ogranicza się do inwestycji tylko od amerykańskich inwestorów, ale także zachęca

fachowców i zagraniczne firmy do inwestowania i kształcenia się w Nowym Jorku dzięki atrakcyjnym programom wymiany i rozszerzania kompetencji, a nawet do zakładania firm przez osoby na wizach H-1B. Rodzi to jednak pytanie o przyszłość programu w dobie antyimigranckiej i zorientowanej na nacjonalizm polityki prezydenta Donalda Trumpa.

Także w Londynie rozwój gospodarki opiera się na dywersyfikacji i umiędzynarodowieniu systemu ekonomicznego miasta. Wyrazem tego jest chociażby fakt, że samo miasto często porównuje się do podobnych sobie miast globalnych, wskazując na istotę finansów jak i globalizacji dla rozwoju gospodarczego stolicy Zjednoczonego Królestwa. Jednocześnie Londyn stawia na zupełnie inne branże w procesie dywersyfikacyjnym niż Nowy Jork. Oczywiście wynika to z faktu, że Londyn już teraz może chwalić się jednym z najlepiej rozwiniętych sektorów usług finansowych, jednocześnie rozwijając gałęzie gospodarki powiązane z informatyką, technologiami, elektroniką, ale także branżami kreatywnymi jak *design* czy animacja, a także reklama. Także Londyn, podobnie jak Nowy Jork, wspiera poprzez różne programy i granty rozwój nowych firm i *start-up'ów*. Stolica Zjednoczonego Królestwa kładzie również nacisk na gospodarcze znaczenie turystyki jako istotnej gałęzi gospodarki.

Tokio także stara się działać w zakresie gospodarczej polityki zagranicznej w kontekście innych miast globalnych. Władze miasta, tak jak władze Londynu, są świadome konkurencji ze strony centrów finansowych z regionu Azji Południowo-Wschodniej. Gospodarczo Tokio działa reakcyjnie w stosunku do światowych trendów, ale jednocześnie jest to, podobnie jak w przypadku politycznym, kompleksowy plan działania. W celu walki z regionalną i światową konkurencją innych miast globalnych, pokłosiem pandemii COVID-19 i innymi niekorzystnymi czynnikami pokroju *brexit'u*, Tokio przede wszystkim stawia na unowocześnienie swego sektora finansów przez opracowywanie technologii *FinTech*, które są jednocześnie przyjazne środowisku, ale także kreują przyjazne i atrakcyjne miejsca pracy. Jednocześnie, Tokio chętnie wchodzi w partnerstwa gospodarcze z innymi miastami globalnymi, głównie z Londynem i Nowym Jorkiem, chociażby na polu promocji i rozwoju *start-up'ów*, które zdają się być priorytetem Tokio bardziej niż wspomniana dywersyfikacja gospodarcza.

Na przykładzie omawianych Nowego Jorku, Londynu i Tokio widać, że gospodarka i pozycja ekonomiczna wyraźnie są traktowane bardzo poważnie i wręcz priorytetowo

przez władze miast globalnych. Wyraźne są podobne podejścia do problemu utrzymania poziomu rozwoju i dalszej dywersyfikacji gospodarek pomimo tylko pozornych różnic. Analizy rynków i najdynamiczniej rozwijających się branż nie różnią się znacząco od analiz mocnych i słabych stron innych, często konkurencyjnych miast globalnych. Jest to sposób działania, który wydaje się najlepiej oddawać charakter określenia „strategia międzynarodowa miasta". Naturalnie, miasta globalne publikują czysto polityczne strategie dyplomacji miejskiej, ale opisane w niniejszej dysertacji i przedstawione powyżej aktywności mają dużo poważniejszy charakter i bardziej dokładny wymiar niż działania czysto polityczne czy kulturalne. Partnerstwa międzynarodowe nierzadko cechuje jedynie kurtuazja, a same miasta nie przywiązują wiele uwagi do ich opisywania i dokumentacji, a co za tym idzie, także pielęgnacji tychże relacji. Ponadto, jak pokazuje rozdział trzeci, kultura może bardzo szybko stracić na znaczeniu w oczach samego miasta globalnego, choćby w przypadku klęski żywiołowej czy pandemii, albo nie być priorytetem w ogóle. Gospodarka jednak jest systemem daleko bardziej skomplikowanym, także na poziomie miasta, i zależy od niego nie tylko międzynarodowa pozycja i prestiż miasta, ale również byt jego mieszkańców, ich codzienne życie, zdrowie i stan posiadania. Wydaje się, że włodarze miast globalnych, jak każdy inny tego typu urzędnik i polityk, są świadomi tego, że są wybieranymi na stanowiska urzędnikami, a wybory łatwiej wygrywa się odwołując do argumentu związanego z jakością życia i danymi ekonomicznymi, niż np. z liczbą partnerstw zagranicznych czy pozycją muzeów miejskich.

W rozdziale drugim zostało zadane pytanie, „czy istnieje relacja warstwy gospodarczej dyplomacji miast z warstwą kulturową"? Czy kultura, czyli jej instytucje, ale także elementy „mentalności" czy „etosu pracy" mają znaczenie dla rozwoju miast globalnych? Trzeci rozdział udzielił jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie. Kultura od wieków idzie w parze z rozwojem miast. Te przyciągają artystów, przekształcają kulturę ludową w kulturę miejską, by z powrotem przekazać swój odmieniony twór prowincji. Nie zmienia to jednak faktu, że według analizowanych danych kultura potrafi bardzo szybko tracić na znaczeniu dla miast globalnych, albo stawać się dodatkowym narzędziem służącym do wzmacniania działalności politycznej i gospodarczej miast. Oznacza to, że relacja obu warstw istnieje, ale jej charakter zmienia się wraz z rozwojem miast.

Warstwa kulturowa wzmacnia warstwę gospodarczą, ale gdy warstwa gospodarcza staje się ważniejsza dla miasta od warstwy kulturowej, ta druga staje się narzędziem dla gospodarki.

Miasta globalne, choć starające się budować niezależność gospodarczą oraz działać w zakresie politycznym, zdają się być zadowolone z bycia integralną częścią systemu kulturowego wewnątrz swoich państw. Dla Nowego Jorku kultura w dyplomacji miejskiej to zaledwie część polityki w zakresie współpracy miasta ze strukturami ONZ, która służy promocji miasta i zacieśnianiu relacji pomiędzy dyplomatami i pracownikami organizacji, a samym miastem. Z kolei polityka kulturalna miasta ogranicza się do finansowania instytucji i dbania o równy udział nowojorczyków w tworzeniu i konsumpcji tekstów kultury. Markę Nowego Jorku jako miasta kreuje amerykańska kultura, poprzez filmy i seriale, a samo miasto inwestowało swego czasu w dość ogólne, ale pozytywnie zapamiętywane kampanie reklamowe.

Dużo bardziej obiecująca wydaje się analizowana literatura i dokumenty dotyczące Londynu. Miasto chce wspierać i wspiera branże kreatywne naturalnie blisko związane z kulturą, a także opracowuje strategie, których rdzeniem jest bezpośrednie stwierdzenie, że pod względem kultury Londyn jest miastem globalnym. W strategii *Culture for All Londoners* nie brak zarówno standardowego planu popularyzacji kultury jak i ambitnych planów dotyczących wykorzystywania kultury w globalnym kontekście. Jednocześnie plan ten, wobec innych priorytetów Londynu, traci swe znaczenie stając się z oddzielnej strategii, rozliczanej w osobnych dokumentach, „zaledwie" rozdziałem w dłuższym sprawozdaniu z pracy burmistrza Londynu. Warto przypomnieć także, że gdy władze Londynu zachwalają znaczenie czynnika kulturowego dla globalności swego miasta, to mówią o gospodarczej wartości kultury i potencjale powiązanych z kulturą i sztuką branż i gałęzi gospodarki, przede wszystkim branży kreatywnej.

Także Tokio podchodzi z dużą uwagą do zagadnień kulturowych w swoich strategiach polityki zagranicznej. Tokio przyszłości ma być miejscem inkluzyjnym oferującym szeroki dostęp do instytucji kulturalnych obywatelom i turystom. Rozbudowana strategia *Tokyo Cultural Strategy 2030* ma działać tu jako zachęta także dla samych tokijczyków, by partycypować w tworzeniu dzieł sztuki i w promowaniu artystów. Jednocześnie projekt ten skupia się bardziej na wewnętrznej sytuacji Tokio, a inne dokumenty strategiczne, oferujące wgląd w politykę kulturalną miasta, raczej skupiają się

na promocji kultury państwowej, bez budowy obiecywanego ekosystemu kulturowego wewnątrz miasta z pominięciem muzeów i galerii sztuki. Te, według obserwacji, w niewielkim stopniu uczestniczą w polityce zagranicznej Tokio, mimo ogromnego potencjału w nich drzemiącego.

Czynnik kulturowy okazuje się być mało znaczący dla miast globalnych. Nowy Jork, Londyn i Tokio zdają się traktować swoje instytucje kultury w sposób instrumentalny, bardziej jako narzędzia. Kultura jest mniej ważna w procesie konstrukcji miasta globalnego w porównaniu do gospodarki czy działań politycznych, nawet jeśli jest inspirowana przez samych obywateli miast. Aktywność międzynarodowa w tym aspekcie nie istnieje w przypadku Nowego Jorku zadowolonego z bycia beneficjentem amerykańskiego *soft power*, czy Londynu, którego władze po prostu straciły zapał do kulturowej aktywności zagranicznej. Tokio zaś uskutecznia całkowity instrumentalizm w zakresie kultury, czyniąc z niej zasób, a z instytucji kulturalnych narzędzie używane „ku chwale Japonii". Zdecydowanie, co widać dość wyraźnie, miasta globalne zainteresowane są monetyzacją kultury jako takiej. Jednocześnie nie promują konkretnych tekstów kultury, a nawet są zadowolone z wykorzystywania „niekulturowych" *brandów* takich jak *I love New York* czy *Big Apple*. Kultura dla miast jest nie motorem rozwoju czy warstwą konstruującą miasto globalne, ale narzędziem. Ważnym i potężnym, ale jednak tylko narzędziem, raczej „w służbie" warstwy gospodarczej, co choćby zauważyli autorzy strategii kulturalnej Londynu. Taki stan rzeczy przyczynił się do jednoznacznego odrzucenia hipotezy szczegółowej HS3.

Powyższa argumentacja prowadzi do wniosku, że konstrukcja miasta globalnego odbywa się za sprawą czynników wspomnianych w HS1 i HS2, przede wszystkim tej drugiej, brzmiącej „czynnik ekonomiczny jest czynnikiem decydującym w konstrukcji miasta globalnego". Należałoby sformułować zatem wniosek, że miasto globalne jest produktem działalności gospodarczo-politycznej, która charakteryzuje się działaniami na rzecz podtrzymywania rozwoju gospodarczego w coraz to nowych formach, od przemysłu, przez usługi, po sektory gospodarki skupiające się na zarządzaniu informacją i nauce, a nawet przejściu do efemerycznego „sektora piątego", sektora gospodarki skupionego wokół organizacji pozarządowych i działań samych władz lokalnych. Ta, także za pośrednictwem „zasobu kulturowego", generuje środki do działania na rzecz rozwiazywania problemów światowych, wspierania organizacji międzynarodowych, sieci

miast czy rozwoju, tak jak robi to CAT23 związany ze specjalnymi okręgami Tokio. Trzeba stwierdzić w kontekście terminów „czynnik konstruujący" i „zależność", że czynnikiem decydującym dla miast globalnych jest zestaw okoliczności i potrzeb miasta, które skłaniają jego władze do działań gospodarczych wespół z politycznymi i to owe działania prowadzą do konstrukcji miasta globalnego.

Ponadto należy zauważyć, że na wszystkie te rozważania wpływ ma obserwacja o znaczeniu położenia geograficznego dla gospodarki miasta. Geografia, czy w tym wypadku lokalizacja, nie jest i nie może być przedmiotem ani paradyplomacji ani dyplomacji miejskiej. Miasto jest położone w konkretnym punkcie na mapie i nie można tego zmienić. Dlatego nie ma mowy o istnieniu „czynnika geograficznego", ponieważ niniejsza praca traktuje o warstwach i czynnikach w dyplomacji miejskiej. Autor proponuje zatem wprowadzenie „stałej geograficznej" bądź inaczej nazwanej, nadal wartej zbadania i analizy, relacji między miastem globalnym w kontekście gospodarki i polityki, ale w ujęciu geograficznym. Ewentualne dalsze badania nad relacją miast globalnych i ich położenia geograficznego opierałyby się na analizie położenia geograficznego miast w oparciu o wspomniane atuty rzutujące na gospodarkę, czyli łatwość w budowaniu międzynarodowych szlaków handlowych, łatwość w komunikacji osób, przestrzeń dla powiększania powierzchni miasta i idące za nimi stosunkowo niskie koszty produkcji.

Co zaś tyczy się celu badania, było nim utworzenie katalogu czynników konstruujących miasta globalne oraz wskazanie w nim czynnika o znaczeniu decydującym. Katalog ten jak najbardziej obejmuje czynniki wymienione w hipotezach szczegółowych HS1-3. Ich kolejność od najważniejszego do najmniej ważnego jest następująca: czynnik gospodarczy, czynnik polityczny, czynnik kulturowy. Czynnikom trzeba jednak przypisać konkretne role, bowiem jak już wyżej wspomniano, czynnik gospodarczy i polityczny znajdują się w relacji, w której działania polityczne zależą od działań gospodarczych. Czynnik gospodarczy jest znów zależny od „stałej geograficznej" niebędącej czynnikiem w dyplomacji miast. „Stałą geograficzną" porównać można np. do osobowości czy specyficznej cechy polityka, która gwarantuje mu rozpoznawalność i popularność. Czynnik kulturowy zostaje w katalogu sprowadzony do roli „zaledwie" narzędzia czy zasobu, którym dysponują miasta, a czasem i całe państwa.

W kontekście czynnika kulturowego należy zaznaczyć inną obserwację. Autor niniejszej pracy wprowadza interesujący i wart dalszych badań podział obiektów w przestrzeni miast na symbole narodowe, symbole narodowo-miejskie i symbole typowo miejskie. Taki podział może funkcjonować jako narzędzie do systematyzowania opisów miast w ramach badań dotyczących kulturalnej dyplomacji miast czy prowadzenia polityki pamięci przez miasta albo innych badań skupiających się na miejskim *soft power*. Nie wydaje się być to podział działający wyłącznie w odniesieniu do stolic albo wyłącznie dla miast globalnych. Podział taki może funkcjonować w przedstawionej formie albo być dalej modyfikowany w zależności od potrzeb i obiektów przyszłych badań.

Reasumując, niniejsza praca pozwala na nowo spojrzeć na sposób funkcjonowania miast globalnych przez pryzmat ich działań z zakresu dyplomacji miast. Są to wielkie ośrodki miejskie, które chcą wykorzystywać swoje ogromne zasoby w aktywny sposób, a nie tylko je pomnażać. Zasoby te, pozyskiwane dzięki dynamicznej gospodarce, pozwalają miastom angażować się w gospodarczą dyplomację miejską, a ta daje impuls do działań o charakterze politycznym, takich jak zawiązywanie partnerstw z innymi miastami, *bypass* rządów centralnych i angażowanie się w działania sieci miast oraz działania na rzecz rozwiązywania problemów cywilizacyjnych. Pomaga w tym oczywiście zasób kulturowy i dziedzictwo tak miasta, jak i jego państwa, napędzające gospodarkę poprzez branże kreatywne i rozwój klasy kreatywnej społeczeństwa, która swymi działaniami podtrzymuje dalszy rozwój gospodarki miasta globalnego, podtrzymując jego status. Klasa kreatywna może też mieć klarowne poglądy polityczne, których manifestacja może z kolei skłaniać miasto do działania politycznego, jak wspomniany wyżej *bypass*. W ten właśnie sposób funkcjonuje układ czynników konstruujących miasta globalne z przewodnią rolą czynnika gospodarczego.

Formularze obserwacyjne z badania terenowego w Tokio

Formularz Obserwacyjny – Instytucja Kultury / ~~Miejsce Historyczne~~
A. Dane podstawowe
• Nazwa instytucji: Muzeum Narodowe w Tokio
• Data i godzina obserwacji: 13.06.2025, 10:47
• Lokalizacja: Park Ueno
• Typ miejsca: ☒muzeum ☐ świątynia ☐ galeria ☐inne:
• Kto nim zarządza: Muzeum państwowe
• Długość pobytu: 10:47-12:15
• Liczba odwiedzających (szacunkowo): Duża liczba odwiedzających
• Języki dostępne dla zwiedzających: japoński, angielski

B. Obserwacja przestrzeni i narracji
1. Tematy dominujące w narracji instytucji (eksponaty, wystawy, foldery):
☒ historia miasta
☒ duchowość / religia
☒ kultura tradycyjna
☐ nowoczesność / technologia
☒ kultura codzienna
☐ relacje międzynarodowe
☒ inne: historia Japonii
2. Czy widać elementy *soft power*? (np. promocja japońskiej kultury za granicą, współpraca międzynarodowa): ~~TAK~~ / NIE / ~~CZĘŚCIOWO~~:
Brak jakichkolwiek informacji na temat współpracy tego muzeum z innymi muzeami, lub z Tokio na polu promocji międzynarodowej. Jednocześnie dobór eksponatów może dostarczać nowych informacji o historii, nie tylko kulturze Japonii.
3. Opis przestrzeni (jak jest zorganizowana, estetyka, elementy symboliczne):
Muzeum jest zaplanowane w sposób zapewniający przystępny sposób zwiedzania dla turystów. Brak jednak jakiejkolwiek specyficznej symboliki poza samymi eksponatami.
4. Sposoby interakcji z odbiorcą:
- Czy są dostępne aktywności interaktywne?
Tak, ekrany dotykowe i aktywności artystyczne takie jak robienie personalizowanych pieczątek.
- Czy dostępne są przewodniki / multimedia?
Wyłącznie mapy.
- Jak wygląda kontakt z obsługą?
Obsługa jest otwarta i pomocna.
5. Profil odwiedzających (szacunkowo):
- Przewaga: ☐ lokalnych ☐ zagranicznych ☒mieszane
- Charakter: ☒indywidualni ☐grupy zorganizowane ☐ wycieczki szkolne

C. Refleksje badacza
• Co ta instytucja „mówi" o Tokio i Japonii?
Muzeum przedstawia szeroki przekrój historii Japonii, skupiając się na archeologii i sztuce użytkowej. Poza kilkoma fotografiami, informacji i wzmianek o Tokio.
• Jakie wartości kulturowe są tu promowane?
Przede wszystkim szacunek dla pracy artystycznej, rzemiosła i tradycji.
• Czy i jak działalność muzeum wpisuje się w działania dyplomacji miejskiej?
Tego typu działalność nie wpisuje się w działania z zakresu dyplomacji miejskiej.
• Obserwacje zaskakujące lub nieoczywiste.
Muzeum Narodowe w Tokio, w przeciwieństwie do innych muzeów tego typu, skupia się w takim samym stopniu na historii państwa i na jego dorobku kulturalnym. W kontekście *soft power* wizyta w muzeum zapewnia turystom pełniejsze doświadczenie historii i kultury Japonii w ogóle.

Formularz Obserwacyjny – Instytucja Kultury / ~~Miejsce Historyczne~~

A. Dane podstawowe

• Nazwa instytucji: Tokyo Metropolitan Museum
• Data i godzina obserwacji: 17.06.2025, 10:20
• Lokalizacja: Park Ueno
• Typ miejsca: ☒muzeum ☐ świątynia ☐ galeria ☐ inne:
• Kto nim zarządza: Muzeum miejskie
• Długość pobytu: 10:20-12:20
• Liczba odwiedzających: Duża liczba odwiedzających
• Języki dostępne dla zwiedzających: japoński, angielski

B. Obserwacja przestrzeni i narracji

1. Tematy dominujące w narracji instytucji (eksponaty, wystawy, foldery):
☐ historia miasta
☒ duchowość / religia
☐ kultura tradycyjna
☒ nowoczesność / technologia
☒ kultura codzienna
☐ relacje międzynarodowe
☒ inne: sztuka współczesna, tradycja, codzienność
2. Czy widać elementy *soft power*? (np. promocja japońskiej kultury za granicą, współpraca międzynarodowa): ~~TAK~~ / ~~NIE~~ / CZĘŚCIOWO:
Wystawa prac hiszpańskiego artysty Jeana Miró składa się z prac wypożyczonych z muzeów głównie hiszpańskich, o czym można bardzo łatwo znaleźć informacje. Muzeum prezentuje także prace wielu japońskich artystów.
3. Opis przestrzeni (jak jest zorganizowana, estetyka, elementy symboliczne):
Brak jakiejkolwiek specyficznej symboliki poza samymi eksponatami. Przestrzeń zorganizowana jest na wielu piętrach, ze względu na dużą ilość eksponatów.
4. Sposoby interakcji z odbiorcą:
- Czy są dostępne aktywności interaktywne?
Tak, niektóre eksponaty pozwalają zwiedzającym na interakcję (np. instalacja z kulkami z gazet i podwieszonymi koszami do koszykówki).
- Czy dostępne są przewodniki / multimedia?
Tak, muzeum oferuje przewodniki z nagraniami o poszczególnych obrazach.
- Jak wygląda kontakt z obsługą?
Obsługa jest otwarta i pomocna w stosunku do zwiedzających.
5. Profil odwiedzających (szacunkowo):
- Przewaga: ☒ lokalnych ☐ zagranicznych ☐ mieszane
- Charakter: ☒ indywidualni ☐ grupy zorganizowane ☐ wycieczki szkolne

C. Refleksje badacza

• Co ta instytucja „mówi" o Tokio i Japonii?
Muzeum przedstawia otwarcie i zainteresowanie Tokijczyków jak i Japończyków w ogóle zagranicznymi twórcami współczesnymi, ale także jednoczesną chęć promocji własnych artystów i różnych form sztuki (kaligrafia, performance, rzeźba, fotografia).
• Jakie wartości kulturowe są tu promowane?
Otwartość na zagraniczną sztukę, duma z własnego dorobku kulturowego oraz szacunek do innych kultur.
• Czy i jak wpisuje się w działania dyplomacji miejskiej?
Brak informacji o wystawianych dziełach sztuki w języku innym niż japoński poza wystawą o Jeanie Miró może utrudniać i pogarszać odbiór wystaw w muzeum. Jeśli właściwie promowane, muzeum mogłoby być dobrym elementem strategii paradyplomatycznej Tokio.
• Obserwacje zaskakujące lub nieoczywiste.
Brak informacji o wystawianych dziełach sztuki w języku innym niż japoński poza wystawą o Jeanie Miró.

Formularz Obserwacyjny – Instytucja Kultury / ~~Miejsce Historyczne~~

A. Dane podstawowe

• Nazwa instytucji: NationalMuseum of Western Art
• Data i godzina obserwacji: 17.06.2025, 12:35
• Lokalizacja: Park Ueno
• Typ miejsca: ☐muzeum ☐świątynia ☒galeria ☐inne:
• Kto nim zarządza: Muzeum Państwowe
• Długość pobytu: 12:35-13:30
• Liczba odwiedzających: Duża liczba odwiedzających
• Języki dostępne dla zwiedzających: japoński, angielski

B. Obserwacja przestrzeni i narracji

1. Tematy dominujące w narracji instytucji (eksponaty, wystawy, foldery):
☐historia miasta
☒duchowość / religia
☒kultura tradycyjna
☐nowoczesność / technologia
☐kultura codzienna
☒relacje międzynarodowe
☐inne:
2. Czy widać elementy *soft power*? (np. promocja japońskiej kultury za granicą, współpraca międzynarodowa): TAK / ~~NIE~~ / ~~CZĘŚCIOWO~~:
Muzeum poświęca oddzielne miejsce, by opisać historię zbiorów, jak znalazły się w Japonii i historię budynku, w którym są wystawiane. Kolekcja była zbierana przez prywatnego kolekcjonera z myślą o utworzeniu muzeum europejskich zbiorów w Japonii w celu budowy wzajemnego zrozumienia. To powstało dopiero po szeregu zawirowań po II wojnie światowej.
3. Opis przestrzeni (jak jest zorganizowana, estetyka, elementy symboliczne):
Muzeum mieści się w budynku zaprojektowanym przez Le Corbusiera. Jest on nowoczesny, ale prace które znajdują się na wystawie to przykłady obrazów i rzeźb stworzonych w zachodniej Europie od średniowiecza do pierwszych dekad XX wieku. Przestrzeń jest bardzo przyjazna i łatwa do poruszania się dla zwiedzających.
4. Sposoby interakcji z odbiorcą:
- Czy są dostępne aktywności interaktywne?
Brak aktywności interaktywnych.
- Czy dostępne są przewodniki / multimedia?
Tak, muzeum oferuje przewodniki z nagraniami o poszczególnych obrazach.
- Jak wygląda kontakt z obsługą?
Obsługa jest pomocna i otwarta na pytania zwiedzających.
5. Profil odwiedzających (szacunkowo):
- Przewaga: ☒lokalnych ☐zagranicznych ☐mieszane
- Charakter: ☒indywidualni ☐grupy zorganizowane ☐szkolne

C. Refleksje badacza

• Co ta instytucja „mówi" o Tokio i Japonii?
Muzeum przedstawia zainteresowanie japońskiego społeczeństwa europejską kulturą i społeczeństwem.
• Jakie wartości kulturowe są tu promowane?
Podstawową wartością promowaną poprzez samo istnienie kolekcji i muzeów jest otwartość na inne kultury i próba szukania porozumienia między kulturami z różnych zakątków świata.
• Czy i jak wpisuje się w działania dyplomacji miejskiej?
Historia i misja muzeum jako przybliżającego Japończykom dorobek kultury i dziedzictwa europejskiej kultury wpisuje się idealnie w założenia kulturalnej dyplomacji miejskiej.
• Obserwacje zaskakujące lub nieoczywiste.
Wiele dzieł sztuki w kolekcji muzeum to przykłady sztuki sakralnej z różnych okresów w historii sztuki europejskiej. Muzeum przedstawia jednak przystępne, choć czasem ogólne opisy świętych, czy postaci biblijnych.

Formularz Obserwacyjny – Instytucja Kultury / Miejsce Historyczne
A. Dane podstawowe
• Nazwa instytucji: NationalMuseum of Nature and Science
• Data i godzina obserwacji: 13.06.2025, 12.45
• Lokalizacja: Park Ueno
• Typ miejsca: ☒muzeum ☐świątynia ☐galeria ☐inne:
• Kto nim zarządza: Państwo
• Długość pobytu: 12:45-14:00
• Liczba odwiedzających: Bardzo duża liczba odwiedzających
• Języki dostępne dla zwiedzających: japoński, angielski

B. Obserwacja przestrzeni i narracji
1. Tematy dominujące w narracji instytucji (eksponaty, wystawy, foldery):
☐historia miasta
☐duchowość / religia
☐kultura tradycyjna
☒nowoczesność / technologia
☐kultura codzienna
☐relacje międzynarodowe
☒inne: przyroda, rozwój technologii, historia naturalna, nauki ścisłe i przyrodnicze
2. Czy widać elementy *soft power*? (np. promocja japońskiej kultury za granicą, współpraca międzynarodowa): TAK ~~/ NIE~~ / ~~CZĘŚCIOWO~~:
Muzeum przedstawia sylwetki japońskich naukowców i konstruktorów, a także dokonania japońskiej techniki i nauki.
3. Opis przestrzeni (jak jest zorganizowana, estetyka, elementy symboliczne):
Muzeum używa prostej symboliki jak kolory i proste grafiki, czy ikony, w celu oznaczania tematów danej części ekspozycji. Estetyka muzeum zachęca do zwiedzania i zapoznawania się z ekspozycją. Eksponaty są różnorodne i zachęcają do interakcji. Jednocześnie, użycie języka angielskiego w przestrzeni ekspozycji ogranicza się niemal wyłącznie do drogowskazów.
4. Sposoby interakcji z odbiorcą:
- Czy są dostępne aktywności interaktywne?
Tak, wiele eksponatów, lub całych elementów ekspozycji polega na interakcji z odwiedzającymi.
- Czy dostępne są przewodniki / multimedia?
Dostępne są interaktywne mapy i nagrane przewodniki.
- Jak wygląda kontakt z obsługą?
Obsługa jest pomocna.
5. Profil odwiedzających (szacunkowo):
- Przewaga: ☒lokalnych ☐zagranicznych ☐mieszane
- Charakter: ☐indywidualni ☐grupy zorganizowane ☒wycieczki szkolne

C. Refleksje badacza
• Co ta instytucja „mówi" o Tokio i Japonii?
Muzeum skupia się na historii naturalnej, ale przedstawia wkład Japończyków w naukę i rozwój techniki, niekoniecznie skupiając się na Tokio.
• Jakie wartości kulturowe są tu promowane?
Ciekawość świata, wiedza.
• Czy i jak wpisuje się w działania dyplomacji miejskiej?
W ekspozycji pojawiają się elementy japońskiego *soft power,* ale tylko japońskiego. Brak poświęcenia szerszej uwagi Tokio. Ekspozycja skupia się na ogólnej światowej i japońskiej przyrodzie i technice.
• Obserwacje zaskakujące lub nieoczywiste.
Muzeum przedstawia pewne niezwykłe eksponaty, takie jak np. narządy zwierząt w formalinie, które mogą wydać się zbyt graficzne dla niektórych zwiedzających.

Formularz Obserwacyjny – ~~Instytucja Kultury~~ / Miejsce Historyczne

A. Dane podstawowe

• Nazwa instytucji: ShitamachiMuseum
• Data i godzina obserwacji: 19.06.2025, 9:30
• Lokalizacja: Park Ueno
• Typ miejsca: ☒muzeum ☐świątynia ☐galeria ☐inne:
• Kto nim zarządza: Muzeum miejskie
• Długość pobytu: 9:30-10:20
• Liczba odwiedzających: Bardzo mała liczba odwiedzających
• Języki dostępne dla zwiedzających: japoński, angielski, francuski

B. Obserwacja przestrzeni i narracji

1. Tematy dominujące w narracji instytucji (eksponaty, wystawy, foldery):
☒historia miasta
☐duchowość / religia
☒kultura tradycyjna
☐nowoczesność / technologia
☒kultura codzienna
☐relacje międzynarodowe
☐inne:
2. Czy widać elementy *soft power*? (np. promocja japońskiej kultury za granicą, współpraca międzynarodowa): ~~TAK~~ / NIE / ~~CZĘŚCIOWO~~:
Muzeum skupia się na opowiedzeniu historii obszaru Tokio, zamieszkiwanego przez sklepikarzy, robotników i handlarzy na tle ważnych wydarzeń historycznych. Brak jednak międzynarodowego elementu w ekspozycji poza wspomnieniem Igrzysk Olimpijskich w Tokio w 1964 roku.
3. Opis przestrzeni (jak jest zorganizowana, estetyka, elementy symboliczne):
Parter zawiera rekonstrukcję dwóch budynków i dwóch ulic z początku XX wieku, a dwa kolejne piętra prezentują różne eksponaty. Ich prezentacja jest bardzo przyjazna i łatwa do zwiedzania.
4. Sposoby interakcji z odbiorcą:
- Czy są dostępne aktywności interaktywne?
Niewiele aktywności interaktywnych. Głównie stemple i przestrzeń dla młodszych zwiedzających.
- Czy dostępne są przewodniki / multimedia?
Brak przewodników i multimediów poza broszurą opisującą ekspozycję po japońsku, angielsku i francusku.
- Jak wygląda kontakt z obsługą?
Obsługa przyjazna i pomocna.
5. Profil odwiedzających (szacunkowo):
- Przewaga: ☒lokalnych ☐zagranicznych ☐mieszane
- Charakter: ☒indywidualni ☐grupy zorganizowane ☐wycieczki szkolne

C. Refleksje badacza

• Co ta instytucja „mówi" o Tokio i Japonii?
Tablice w języku angielskim skupiają się na prezentacji Shitamachi jako modelowego regionu prezentującego cały przekrój historii Japonii oraz balansie między modernizacją a tradycją.
• Jakie wartości kulturowe są tu promowane?
Przedstawiana jest zaradność, poszanowanie dla tradycji i chęć modernizacji życia przez Japończyków. Tokio przedstawiane jest jako dynamiczne miasto zdolne do odbudowywania się i redefinicji swojej tożsamości po okresach wielkich zniszczeń.
• Czy i jak wpisuje się w działania dyplomacji miejskiej?
Choć ekspozycja promuje pozytywny obraz Tokio poprzez historię, to brak tu elementów jednoznacznie wskazująca na działania będące częścią dyplomacji miejskiej Tokio.
• Obserwacje zaskakujące lub nieoczywiste.
Brak.

Formularz Obserwacyjny – Instytucja Kultury / ~~Miejsce Historyczne~~

A. Dane podstawowe

• Nazwa instytucji: UenoRoyalMuseum
• Data i godzina obserwacji: 19.06.2025, 10:30
• Lokalizacja: Park Ueno
• Typ miejsca: ☐muzeum ☐świątynia ☒galeria ☐inne:
• Kto nim zarządza: Muzeum państwowe
• Długość pobytu: 10:30-11:10
• Liczba odwiedzających: bardzo duża liczba odwiedzających
• Języki dostępne dla zwiedzających: japoński, angielski

B. Obserwacja przestrzeni i narracji

1. Tematy dominujące w narracji instytucji (eksponaty, wystawy, foldery):
☐historia miasta
☐duchowość / religia
☒kultura tradycyjna
☐nowoczesność / technologia
☐kultura codzienna
☐relacje międzynarodowe
☐inne:
2. Czy widać elementy *soft power*? (np. promocja japońskiej kultury za granicą, współpraca międzynarodowa): ~~TAK~~ / ~~NIE~~ / CZĘŚCIOWO:
Muzeum na wystawie prezentowanej w czasie obserwacji prezentuje prace jednych z najważniejszych artystów z epoki Edo. Obrazy są jednymi z najsłynniejszych w historii japońskiej sztuki, ale brak wyraźnego umiędzynarodowienia muzeum i wystawy.
3. Opis przestrzeni (jak jest zorganizowana, estetyka, elementy symboliczne):
Części wystawy poświęcone kolejnym autorom są umieszczane w różnych pomieszczeniach z różnymi kolorami ścian. Jednocześnie, budynek muzeum jest dość niewielki.
4. Sposoby interakcji z odbiorcą:
- Czy są dostępne aktywności interaktywne?
Brak.
- Czy dostępne są przewodniki / multimedia?
Tak, przewodnik interaktywny jest dostępny po zeskanowaniu kodu QR za pomocą telefonu.
- Jak wygląda kontakt z obsługą?
Obsługa przyjazna i pomocna.
5. Profil odwiedzających (szacunkowo):
- Przewaga: ☒lokalnych ☐zagranicznych ☐mieszane
- Charakter: ☒indywidualni ☐grupy zorganizowane ☐wycieczki szkolne

C. Refleksje badacza

• Co ta instytucja „mówi" o Tokio i Japonii?
Muzeum prezentuje zbiory z kolekcji japońskiej rodziny cesarskiej. Brak jednak informacji na temat Tokio.
• Jakie wartości kulturowe są tu promowane?
Szacunek dla pracy artystycznej i tradycji, duma z dorobku artystycznego.
• Czy i jak wpisuje się w działania dyplomacji miejskiej?
Obecne w dyplomacji miejskiej miasta, muzeum mogłoby stanowić dużą wartość dla promocji tokijskiej kultury i japońskiej sztuki.
• Obserwacje zaskakujące lub nieoczywiste.
Budynek nie jest gotowy na przyjmowanie dużej liczby zwiedzających. W czasie obserwacji było ono zatłoczone, co uniemożliwiało oglądanie zbiorów muzealnych.

Formularz Obserwacyjny – Instytucja Kultury / ~~Miejsce Historyczne~~

A. Dane podstawowe

• Nazwa instytucji: Narodowe Centrum Sztuki
• Data i godzina obserwacji: 20.06.2025, 10:05
• Lokalizacja: Minato City, Tokio
• Typ miejsca: ☒muzeum ☐świątynia ☐galeria ☐inne:
• Kto nim zarządza: Muzeum państwowe
• Długość pobytu: 10:05-12:20
• Liczba odwiedzających: Około kilkudziesięciu osób
• Języki dostępne dla zwiedzających: japoński, angielski, francuski, hiszpański

B. Obserwacja przestrzeni i narracji

1. Tematy dominujące w narracji instytucji (eksponaty, wystawy, foldery):
☐historia miasta
☐duchowość / religia
☐kultura tradycyjna
☒nowoczesność / technologia
☒kultura codzienna
☒relacje międzynarodowe
☐inne:
2. Czy widać elementy *soft power*? (np. promocja japońskiej kultury za granicą, współpraca międzynarodowa): TAK / ~~NIE~~ / ~~CZĘŚCIOWO~~:
Wystawa dotycząca archiwizacji komiksów, animacji i gier wideo na automatach wprost określa cel archiwizacji jako promocję Tokio. Informacja ta znajduje się w samej ekspozycji. w ulotce opisującej wystawę znaleźć można informację, że organizuje ją rząd Japonii wraz z szeregiem muzeów w całej Japonii.
3. Opis przestrzeni (jak jest zorganizowana, estetyka, elementy symboliczne):
Estetyka sterylna i nowoczesna, łatwa do zwiedzania. Brak jednak elementów symbolicznych dotyczących dyplomacji miejskiej.
4. Sposoby interakcji z odbiorcą:
- Czy są dostępne aktywności interaktywne?
Na wystawie prac młodych artystów muzeum zachęca do oceny obrazów w konkursie na nagrodę publiczności.
- Czy dostępne są przewodniki / multimedia?
Wyłącznie broszury.
- Jak wygląda kontakt z obsługą?
Obsługa pomocna i otwarta na pytania.
5. Profil odwiedzających (szacunkowo):
- Przewaga: ☒lokalnych ☐zagranicznych ☐mieszane
- Charakter: ☒indywidualni ☐grupy zorganizowane ☐wycieczki szkolne

C. Refleksje badacza

• Co ta instytucja „mówi" o Tokio i Japonii?
Wspomniana wystawa o archiwizacji dzieł kultury popularnej wskazuje na wagę, jaką przywiązuje Japonia do *soft power*. Co ciekawe, proces archiwizacyjny i informowanie o nim zachodzi bez udziału miasta, ale z udziałem muzeum.
• Jakie wartości kulturowe są tu promowane?
Poszanowanie dla każdego rodzaju dóbr kultury japońskiej.
• Czy i jak wpisuje się w działania dyplomacji miejskiej?
Nie, choć muzeum jest przykładem rozwiniętego *soft power* Japonii.
• Obserwacje zaskakujące lub nieoczywiste.
Brak.

Formularz Obserwacyjny – Instytucja Kultury / ~~Miejsce Historyczne~~

A. Dane podstawowe

• Nazwa instytucji: Mori Art Museum
• Data i godzina obserwacji: 20.06.2025, 12:30
• Lokalizacja: Minato City, Tokio
• Typ miejsca: ☒muzeum ☐świątynia ☐galeria ☐inne:
• Kto nim zarządza: Muzeum prywatne
• Długość pobytu: 12:30-13:30
• Liczba odwiedzających (szacunkowo): Około kilkudziesięciu osób
• Języki dostępne dla zwiedzających: japoński, angielski

B. Obserwacja przestrzeni i narracji

1. Tematy dominujące w narracji instytucji (eksponaty, wystawy, foldery):
☐historia miasta
☐duchowość / religia
☐kultura tradycyjna
☐nowoczesność / technologia
☐kultura codzienna
☐relacje międzynarodowe
☒inne: film, kultura popularna
2. Czy widać elementy *soft power*? (np. promocja japońskiej kultury za granicą, współpraca międzynarodowa): TAK / ~~NIE~~ / ~~CZĘŚCIOWO~~:
Ekspozycja muzeum poświęcona była wystawie z okazji 70. rocznicy premiery pierwszego filmu z Godzillą w 1954 roku. Wystawa zatem opowiada o filmowym potworze, Tokio, w którym najczęściej się pojawia i symbolice związanej z filmami i samą Godzillą.
3. Opis przestrzeni (jak jest zorganizowana, estetyka, elementy symboliczne):
Ekspozycja buduje mroczną atmosferę zniszczenia, wyraźnie nawiązującą do pierwszego filmu, w oderwaniu od części o lżejszym tonie.
4. Sposoby interakcji z odbiorcą:
- Czy są dostępne aktywności interaktywne?
Brak aktywności interaktywnych.
- Czy dostępne są przewodniki / multimedia?
Brak przewodników i multimediów.
- Jak wygląda kontakt z obsługą?
Obsługa pomocna.
5. Profil odwiedzających (szacunkowo):
- Przewaga: ☐lokalnych ☐zagranicznych ☒mieszane
- Charakter: ☒indywidualni ☐grupy zorganizowane ☐wycieczki szkolne

C. Refleksje badacza

• Co ta instytucja „mówi" o Tokio i Japonii?
Wystawa skupia się na takiej tematyce jak wyścigi zbrojeń, zanieczyszczenia, II wojna światowa i zniszczenie Hiroszimy i Nagasaki. Całość porusza wątek traumy Japończyków po wydarzeniach z 1945 roku, a w przypadku Tokio, lęki egzystencjonalne.
• Jakie wartości kulturowe są tu promowane?
Mimo dość ponurego tonu wystawy, prezentuje ona dumę z japońskich twórców i japońskiego *soft power*.
• Czy i jak wpisuje się w działania dyplomacji miejskiej?
Muzeum promuje raczej japońską kulturę, niż samo Tokio. Częścią muzeum jest jednak taras widokowy na 52. piętrze budynku.
• Obserwacje zaskakujące lub nieoczywiste.
Po zakończeniu zwiedzania, pracownik muzeum wręcza zwiedzającym unikalną kartę kolekcjonerską, ale ta nie ma związku z ponurym tonem wystawy.

Formularz Obserwacyjny – ~~Instytucja Kultury~~ / Miejsce Historyczne

A. Dane podstawowe

• Nazwa instytucji: Park Ueno
• Data i godzina obserwacji: 13-19 czerwca 2025, przede wszystkim godziny poranne i wczesne popołudnie
• Lokalizacja: Ueno, Tokio
• Typ miejsca: ☐muzeum ☐świątynia ☐galeria ☒inne: park miejski
• Kto nim zarządza: Park miejski
• Długość pobytu: w podanym okresie około 6 godzin
• Liczba odwiedzających (szacunkowo): Duża liczba odwiedzających
• Języki dostępne dla zwiedzających: japoński

B. Obserwacja przestrzeni i narracji

1. Tematy dominujące w narracji instytucji (eksponaty, wystawy, foldery):
☒historia miasta
☒duchowość / religia
☒kultura tradycyjna
☐nowoczesność / technologia
☒kultura codzienna
☐relacje międzynarodowe
☐inne:
2. Czy widać elementy *soft power*? (np. promocja japońskiej kultury za granicą, współpraca międzynarodowa): ~~TAK~~ / ~~NIE~~ / CZĘŚCIOWO:
W przestrzeni parku znajduje się szereg muzeów, ogród zoologiczny, ale także obiekty i elementy kultury japońskiej takie jak pomniki i świątynie. Działania z zakresu *soft power* kreowane są raczej wokół muzeów.
3. Opis przestrzeni (jak jest zorganizowana, estetyka, elementy symboliczne):
Pierwszy publiczny park w Tokio. Obiekt zbudowany jest wokół dużego stawu w centrum parku i istniejących w nim muzeów, które często są dość starymi budynkami. Elementami symbolicznymi w parku na pewno są pomniki.
4. Sposoby interakcji z odbiorcą:
- Czy są dostępne aktywności interaktywne?
Nie.
- Czy dostępne są przewodniki / multimedia?
Nie.
- Jak wygląda kontakt z obsługą?
Brak obsługi.
5. Profil odwiedzających (szacunkowo):
- Przewaga: ☒lokalnych ☐zagranicznych ☐mieszane
- Charakter: ☒indywidualni ☐grupy zorganizowane ☐wycieczki szkolne

C. Refleksje badacza

• Co ta instytucja „mówi" o Tokio i Japonii?
Park Ueno prezentuje tradycyjne elementy kultury Japonii obok kolekcji dzieł sztuki także zagranicznej. Pokazuje on Tokio i Japonię jako szanujące przyrodę i sztukę.
• Jakie wartości kulturowe są tu promowane?
Historia, kultura, relacja człowiek-natura.
• Czy i jak wpisuje się w działania dyplomacji miejskiej?
Sam park nie wpisuje się w działania dyplomacji miejskiej, ale obiekty w samym parku jak muzea mogą realizować działania z zakresu dyplomacji miejskiej.
• Obserwacje zaskakujące lub nieoczywiste.
Brak.

Formularz Obserwacyjny – ~~Instytucja Kultury~~ / Miejsce Historyczne

A. Dane podstawowe

• Nazwa instytucji: Wschodnie Ogrody Pałacu Cesarskiego
• Data i godzina obserwacji: 15.06.2025, 14:00
• Lokalizacja: Chyoda, Tokio
• Typ miejsca: ☐muzeum ☐świątynia ☐galeria ☒inne: Park miejski
• Kto nim zarządza: Imperial HouseholdAgency
• Długość pobytu: 14:00-15:20
• Liczba odwiedzających (szacunkowo): Około kilkuset odwiedzających w jednym momencie.
• Języki dostępne dla zwiedzających: japoński, angielski

B. Obserwacja przestrzeni i narracji

1. Tematy dominujące w narracji instytucji (eksponaty, wystawy, foldery):
☒historia miasta
☒duchowość / religia
☒kultura tradycyjna
☐nowoczesność / technologia
☐kultura codzienna
☐relacje międzynarodowe
☐inne:
2. Czy widać elementy *soft power*? (np. promocja japońskiej kultury za granicą, współpraca międzynarodowa): ~~TAK~~ / ~~NIE~~ / CZĘŚCIOWO:
Wschodnie Ogrody Pałacu Cesarskiego w Tokio są jedną z wizytówek miasta. Stanowią one jedną z najpopularniejszych atrakcji turystycznych miasta.
3. Opis przestrzeni (jak jest zorganizowana, estetyka, elementy symboliczne):
Ogrody są przykładem przestrzeni historycznej w Tokio, bo powstały one na miejscu nieistniejącego już zamku Edo. W przestrzeń parku znajdują się fragmenty fortyfikacji, a także drewniane budynki z epoki Edo.
4. Sposoby interakcji z odbiorcą:
- Czy są dostępne aktywności interaktywne?
Nie.
- Czy dostępne są przewodniki / multimedia?
W ogrodach dostępne są mapy ogrodów.
- Jak wygląda kontakt z obsługą?
Brak obsługi poza sklepikami.
5. Profil odwiedzających (szacunkowo):
- Przewaga: ☐lokalnych ☐zagranicznych ☒mieszane
- Charakter: ☒indywidualni ☐grupy zorganizowane ☐wycieczki szkolne

C. Refleksje badacza

• Co ta instytucja „mówi" o Tokio i Japonii?
Wschodnie Ogrody Pałacu Cesarskiego przedstawiają historię Tokio i poszanowanie miasta jak i samej Japonii dla tradycji i przeszłości.
• Jakie wartości kulturowe są tu promowane?
Duma narodowa, tradycja, szacunek dla historii, relacja człowiek-natura.
• Czy i jak wpisuje się w działania dyplomacji miejskiej?
Ogrody wpisują się w *soft power* Tokio połowicznie, powiązane są z historią miasta. Obszar ogrodów jest jednak istotnym symbolem narodowym, związanym z historią państwa, a także z rodziną cesarską.
• Obserwacje zaskakujące lub nieoczywiste.
Brak

Notatka sporządzona na podstawie wywiadu przeprowadzonego z Yosihiro Sawadą i Hidetaką Yoshikawą, pracownikami *Clean Association of Tokyo* (CAT23) dnia 18 czerwca 2025 w godzinach 14:00-15:30 w budynku *Tokyo Ward Council Hall*

Wywiad przeprowadzono z dwoma pracownikami Clean Association of Tokyo zajmującymi się współpracą międzynarodową pomiędzy CAT23 a samorządami z zagranicy zainteresowanymi rozwiązaniami z zakresu utylizacji odpadów i pozyskiwania energii elektrycznej z odpadów organicznych. Clean Association of Tokyo nie jest częścią Tokyo Metropolitan Government (TMG), ale urzędem działającym na poziomie 23 okręgów specjalnych Tokio. Profil międzynarodowej współpracy CAT23 z samorządami lokalnymi z całego świata polega przede wszystkim na organizacji sympozjów na temat utylizacji odpadów, edukowania partnerów i dzielenia się z nimi doświadczeniami samego Tokio, któremu udało się rozwiązać większość problemów dotyczących utylizacji odpadów i utrzymania czystości w mieście.

Zapytani o motywacje i cele dla swojej działalności międzynarodowej pracownicy CAT23 wskazują na fakt, że w krajach rozwijających się, przechodzących przez proces dynamicznej industrializacji, powstaje dużo odpadów, na których utylizację rządy i samorządy lokalne często nie są gotowe. Wynika to z braku infrastruktury, technologii czy generalnego *know-how*. Celem międzynarodowej działalności CAT23 jest zatem przekazywanie doświadczeń z zakresu sprzątania przestrzeni miejskiej, utylizacji odpadów i pozyskiwania energii z odpadów organicznych. Jako motywacja dla ogólnej działalności tego typu jest troska o środowisko naturalne i odpowiedzialność za środowisko naturalne na całym świecie. Pracownicy CAT23 widzą swoje działania jako wkład w zagraniczną promocję Japonii i japońskiego ministerstwa środowiska.

Lokalna społeczność z 23 okręgów specjalnych Tokio nie jest zaangażowana czy nawet zainteresowana internacjonalnym wymiarem działalności CAT23. Organizacja dokłada jednak starań, by informować ich i edukować o tego typu działaniach przede wszystkim w czasie wydarzeń organizowanych przez same samorządy okręgów. Deklarowana działalność to wyświetlanie paneli informacyjnych, prezentacja informacji o problemie utylizacji odpadów zagranicznych i o projektach współpracy międzynarodowej.

Dużo bardziej zainteresowani tą kwestią są przedstawiciele władz okręgów. Nie tylko oferują przestrzeń do informowania przez CAT23 o swojej działalności, ale także chcą angażować się w procesy decyzyjne z tym związane.

Współpraca międzynarodowa CAT23 z innymi samorządami lokalnymi jest częścią trwającego od 2011 roku programu współpracy i jest ona inicjowana z zewnątrz przez zainteresowane współpracą samorządy. Nie tylko tokijska, ale japońska infrastruktura utylizacji odpadów jest wysokiej jakości i cieszy się dużą estymą wśród przedstawicieli samorządów lokalnych nie tylko w Azji, ale też na innych kontynentach. Warto przy tym pamiętać, że CAT23 nie jest częścią urzędu miasta Tokio, czyli *Tokyo Metropolitan Government*. Dlatego też działania z zakresu dzielenia się *know-how* przez CAT23 nie są połączone np. z listą miast partnerskich Tokio, ani nie jest ona prowadzona jak w przypadku takich japońskich miast jak Kitakiushu City, które oferuje tzw. „pakiet", współpracę na polu wymiany doświadczeń z zakresu utylizacji odpadów i współpracę gospodarczą, będącą promocją lokalnych przedsiębiorstw. Przez oddzielenie CAT23 od TMG w sposób instytucjonalny, takiej relacji nie ma.

CAT23 przez to może pochwalić się szeroką gamą kontaktów i relacji, które zostały nawiązane w latach 2011-2024. Organizacja prowadzi ożywione relacje z samorządami i miastami chińskimi. Wśród miast nawiązujących współpracę z tokijskim CAT23 są np.: chińskie miasta Pekin oraz Szanghaj. Kolejne państwa, z których pochodzi wielu partnerów okręgów specjalnych Tokio, to Filipiny, Indonezja oraz Wietnam. Pracownicy CAT23 chwalą się także kontaktami z szeregiem partnerów z Afryki, a także przedstawicielami rządów centralnych. Wizytę w *Tokyo Ward Council Hall* i placówkach CAT23 odbywali także minister środowiska Uzbekistanu i wiceminister środowiska Gruzji. Kontakty z Japończykami nawiązują także Amerykanie i Brytyjczycy. Ci jednak zainteresowani są bardziej technologią z zakresu pozyskiwania energii elektrycznej z biomasy i odpadów organicznych. Pracownicy udzielający wywiadu wspominali także, że w 2011 roku wizytę w Tokio odbyli także reprezentanci miasta stołecznego Warszawy. W latach 2011-2021ogółem nawiązano współpracę z samorządami z 17 krajów i przyjęto około 40 000 stażystów i gości w zakładach utylizacji odpadów i elektrowniach w całym Tokio. Sami pracownicy organizacji biorący udział w wywiadzie wskazali na technologie wytwarzania

energii z odpadów i procesy sortowania odpadów i recyklingu jako cieszące się największym zainteresowaniem.

Jak wspomniano wcześniej, głównym profilem działania CAT23jest oferowanie okazji do poznawania nowych rozwiązań, technologii i infrastruktury za pośrednictwem zdalnych sympozjów, albo wizyt w Tokio. Jak wskazano w czasie wywiadu, jest to forma działalności, którą wymusiła pandemia COVID-19. Przed 2020 rokiem, a nawet wcześniej, współpraca była dużo bardziej rozwinięta po stronie CAT23. Częstą praktyką w tamtym czasie były wizyty inżynierów i techników z Japonii w samorządach lokalnych, których celem było prowadzenie prac konstrukcyjnych i konceptualizacji na miejscu, w którym miałaby powstać infrastruktura taka jak sortownie i składowiska śmieci czy elektrownie. Jak wskazują pracownicy organizacji tego typu działalność nastręczała im wielu problemów logistycznych i zdecydowano się na jej ograniczanie, co pandemia tylko przyspieszyła.

Mówiąc o aktualnych przeszkodach w działalności pracownicy CAT23 wskazują na bariery językowe, ale także na różnice w podejściu do problemu oczyszczania. Tokio wydaje się wielu partnerom wzorem nieosiągalnym, miastem o dużej powierzchni i populacji liczącej 40 milionów osób. Jednocześnie, 23 okręgi specjalne pozostają bardzo czystą, uporządkowaną i zadbaną przestrzenią miejską. CAT23 zwraca uwagę na dużą skalę problemu zanieczyszczenia środowiska i nieporządku występującego w Tokio jeszcze w 2. połowie XX wieku, z tzw. „wojną ze śmieciami" wypowiedzianą przez miasto w 1971 roku. Dlatego też zadaniem i wyzwaniem samym w sobie wskazywanym przez organizację jest prezentacja przemiany Tokio i edukacja na temat procesu zaprowadzania porządku w zagranicznych samorządach i miastach. Jednocześnie, CAT23 współpracuje także z rządem Japonii i organizacjami takimi jak *Japan International Cooperation Agency* (JICA) na rzecz osiągania swoich celów.

Budżet CAT23 składa się przede wszystkim z podatków od mieszkańców 23 okręgów specjalnych, dochodów ze sprzedaży energii elektrycznej i opłat za wywóz odpadów. Drugim ważnym źródłem finansowania są dotacje od rządu Japonii. Przed pandemią działalność CAT23 była bardziej rozwinięta i, jak wskazują sami pracownicy organizacji, podróże i pracę inżynierów i techników dodatkowo finansowało ministerstwo środowiska Japonii i prywatni inwestorzy, w podobny sposób jak w przypadku „pakietów

współpracy” oferowanej przez inne japońskie miasta. Udzielający wywiadu reprezentanci CAT23 zaznaczają, że nigdy nie pobierali i nie pobierają opłat od zwracających się o pomoc samorządów. Zwrócili oni uwagę na fakt, że wiele z nich to samorządy z państw rozwijających się, które nie posiadają funduszy na organizację bardzo zaawansowanego systemu wywozu i utylizacji odpadów. Pobieranie opłat za udzielanie rad mijałoby się z celem.

W ramach podsumowania, poproszeni o to pracownicy CAT23 dokonali bilansu swojej działalności międzynarodowej. Zauważyli oni, że kluczowa z ich strony jest wiedza o tym, jak wygląda zarządzanie odpadami komunalnymi w państwie partnera, by móc proponować mu odpowiednie rozwiązania i wskazywać to, czego tak naprawdę może on potrzebować. Wiele tego typu rozwiązań jest nieoczywiste dla przedstawicieli innych samorządów i państw, dlatego potrzebują oni pewnego nakierowania na łatwiejsze do implementacji, bądź tańsze, ale nadal skuteczne rozwiązania. Wśród najważniejszych osiągnięć działalności CAT23 z ostatnich lat wskazali oni na wiele sukcesów, jakie osiągnęły na polu samorządy lokalne, które poprosiły organizację o doradztwo. Wyrażali oni dumę z tego, że wiele rozwiązań i projektów zostało bezpośrednio skopiowanych na podstawie tokijskich rozwiązań. Ważnym aspektem współpracy jest także budowa dobrych i mocnych relacji i promocja Tokio i Japonii, ale także nabyte przed pandemią doświadczenie przez pracowników CAT23 i pracowników pionu technicznego.

W zakresie planów na przyszłość udzielający wywiadu pracownicy nie wykluczali angażowania się w inicjatywy organizowane przez inne japońskie podmioty jak rząd Japonii, przede wszystkim przez ministerstwo środowiska, czy organizacje jak CLAIR, JICA czy *Clean Water Disposal Association*.

Notatka sporządzona na podstawie wywiadu przeprowadzonego z Yuhei Urakawą i Chie Miyabarą, pracownikami *Council of Local Authorities for International Relations* (CLAIR) dnia 25 czerwca 2025 w godzinach 10:00-11:20 w budynku *Sogo Hanzomon Building* w Tokio

Wywiad przeprowadzono z dwomapracownikami Council of Local Authorities for International Relations. Organizacja działa z ramienia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Japonii i ma wspierać samorządy lokalne w działaniach o charakterze międzynarodowym. Uczestnikami wywiadu były osoby reprezentujące Dział wymiany międzynarodowej, Departamentu wymiany międzynarodowej, współpracy i relacji gospodarczych CLAIR. Opowiedziały one ogólnie o profilu działania organizacji oraz o działaniach podejmowanych przez ich dział, co służy jako kontekst dla kształtu japońskiej paradyplomacji i dyplomacji miast.

Na wstępie pracownicy CLAIR udzielili informacji na temat funkcjonowania organizacji. Nie podlega ona Ministerstwu Spraw Zagranicznych, ale Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, jako struktura mająca służyć wsparciem i rozwojowi samorządów lokalnych. Pracownikami CLAIR są urzędnicy pochodzący z samorządów lokalnych delegowani do pracy w Tokio lub w zagranicznych oddziałach CLAIR na okres od roku do dwóch lat. Głównym celem funkcjonowania CLAIR jest bycie pośrednikiem pomiędzy japońskimi samorządami, a samorządami zagranicznymi; najczęściej pośrednictwo odbywa się właśnie poprzez przedstawicielstwa. CLAIR opracowuje też projekty umów zagranicznych o charakterze miast partnerskich (1800 nawiązanych partnerstw), ale także zbiera ankiety na temat działalności międzynarodowej samorządów. Według pracowników CLAIR zwrot takich ankiet przy 1800 wysłanych zapytaniach wynosi około 600 ankiet. Jednocześnie CLAIR wyłącznie publikuje dane, nie opracowuje ich i nie prowadzi analityki związanej z nimi.

Oprócz wspomnianego Departamentu Wymiany Międzynarodowej i Relacji Gospodarczych, tokijska centrala CLAIR składa się także z Departamentu Spraw Generalnych (wraz z Działem Spraw Generalnych i Działem Planowania i Badań), Departamentu Promocji Multikulturalizmu (z Działem Promocji Multikulturalizmu

i *Citizens' International Plaza*) i Departamentu Zarządzania Programem JET (z Działem Koordynacji i Działem Treningu i Doradztwa). W tokijskim oddziale CLAIR, jak podali udzielający wywiadu pracownicy pracuje około 50 osób. Oprócz tego, CLAIR posiada jedno biuro w każdej z 47 prefektur Japonii i 20 biur w miastach desygnowanych oraz przedstawicielstwa zagraniczne. Rzeczone przedstawicielstwa znajdują się w Nowym Jorku, Londynie, Pekinie, Paryżu, Singapurze, Seulu i Sydney. Nad centralą w Tokio pieczę trzyma sekretarz generalny, a nad nim znajdują się zarząd dyrektorów, zarząd doradców oraz prezydent i wiceprezydent CLAIR, doradca i audytor.

W przeciwieństwie do innych organizacji i agend tego typu, CLAIR nie jest finansowana z budżetu państwa. Środki na swoją działalność organizacja pozyskuje od samych samorządów zrzeszonych w jej ramach. Udzielający wywiadu pracownicy przyznali, że przeważająca większość miast i innych samorządów lokalnych Japonii korzysta z pomocy CLAIR w realizacji działań międzynarodowej i uiszcza roczną składkę członkowską. Poza CLAIR znajdują się raczej samorządy zbyt małe, by posiadać fundusze na działalność międzynarodową. Z drugiej strony, pracownicy CLAIR wskazują na fakt, że członkiem CLAIR jest *Tokyo Metropolitan Government* oraz, oddzielnie, wchodzące w jego skład 23 okręgi specjalne.

Pracownicy CLAIR wskazują jako flagowy przykład działalności swojej instytucji program współpracy międzynarodowej JET. *Japan Exchange and Teaching Programme* za cel ma łączenie ze sobą pracowników różnych samorządów lokalnych z całego świata. W jego ramach do Japonii przybywają młode osoby, by pracować w urzędach samorządów lokalnych, być nauczycielami języków obcych lub angażować się w japońską działalność sportową na poziomie samorządowym. Jest to najważniejsza forma aktywności CLAIR, organizowana we współpracy z rządem centralnym Japonii. W czasie wywiadu podano, że od 1987 roku w wymianie JET wzięło udział 77 tysięcy osób.

Działalność CLAIR zorientowana na gospodarkę przedstawiona przez udzielających wywiadu pracowników obejmuje zbieranie i agregację danych na temat współpracy ekonomicznej samorządów lokalnych, jak również przyznawanie nagród dla najbardziej innowacyjnych i najaktywniejszych samorządów lokalnych. CLAIR oferuje także seminaria edukacyjne na temat prowadzenia polityki zagranicznej przez samorządy i warsztaty z *savoir-vivre'u* i etykiety dla burmistrzów i innych przedstawicieli

samorządów lokalnych. Organizacja wspiera także spotkania samorządowców w różnych formacjach i konfiguracjach jak duże konferencje organizowane przez przedstawicieli Japonii, Chin i Korei Południowej skupiające się na szerokiej gamie tematów i zagadnień przewodnich, konferencje Japonia– Francja czy bardziej elitarne konferencje dla najbogatszych samorządów działających na poziomie miast globalnych. CLAIR organizuje także konkursy na dotacje do projektów działalności międzynarodowej.

Zdaniem pracowników CLAIR udzielających wywiadu nie istnieją dające się zdefiniować różnice i podobieństwa w działaniach samorządów lokalnych w Japonii na polu paradyplomacji i dyplomacji miejskiej. Samorządy są specyficzne ze względu na rozmiar, zamożność, położenie geograficzne czy poziom uprzemysłowienia. Te generują raczej podobne potrzeby. Jedyną zmienną jaką CLAIR jest w stanie wskazać i zdefiniować to postać burmistrza, czy zarządcy danego regionu. Aktywność międzynarodowa samego regionu czy miasta zależy przede wszystkim od stosunku osoby u władzy do paradyplomacji i dyplomacji miejskiej. To jedyna różnica, którą udało się zdefiniować w czasie wywiadu.

Wyzwaniem dla działalności CLAIR była pandemia COVID-19 oraz okres tuż po zniesieniu obostrzeń. Okazało się, że pandemia zdezintegrowała relacje pomiędzy samorządami i potrzebna była odbudowa i powtórne nawiązanie wielu relacji, co zajmowało wiele czasu, ale było osiągalne z pomocą przedstawicielstw zagranicznych. Z odpowiedzi pracowników wynika także, że pandemia była dla CLAIR większym wyzwaniem niż konflikty międzypaństwowe. Te rzadko wpływają na relacje między miastami i samorządami, prowadząc do zerwania umów partnerskich. W takich przypadkach CLAIR jako część MSW i tak działa zgodnie z wykładnią stosowaną przez rząd Japonii, a nie wbrew niemu. W czasie wywiadu ustalono jednak, że samorządy japońskie i te pochodzące z Tajwanu zaczęły dynamicznie nawiązywać kolejne współprace, które mają charakter półoficjalny i nie są wspierane przez CLAIR.

Notatka sporządzona na podstawie wywiadu przeprowadzonego z Aokim Koheim i Yuni Koutą, pracownikami Działu Stosunków Międzynarodowych *Tokyo Metropolitan Government* (TMG) dnia 26 czerwca 2025 w godzinach 16:40-17:10 za pośrednictwem platformy MS Teams

Wywiad z pracownikami TMG odbył się za pośrednictwem platformy MS Teams w przeciągu 30 minut. Mimo to, dostarczył on wielu ważnych informacji. Pracownicy udzielający wywiadu zajmują się networkingiem w biurze do spraw międzynarodowych Tokyo Metropolitan Government.

Pierwsze pytanie zadane urzędnikom TMG dotyczyło podziału działań paradyplomatycznych i dyplomacji miejskiej na polityczne, ekonomiczne i kulturowe. Według odpowiedzi pracowników udzielających wywiadu, działania podejmowane przez Dział Stosunków Międzynarodowych są bardzo często na tyle złożone i obejmują tak wiele różnych działań, że podział ich na trzy „warstwy", które pojawiają się w literaturze na temat paradyplomacji jest w gruncie rzeczy bardzo trudny, jeśli nie niemożliwy. Urzędnicy udają się na wyjazdy za granicę, w czasie których zajmują się jednocześnie promocją turystyki, biznesu i kwestiami problemów politycznych często w ciągu jednego spotkania.

Łączy się to także z celami i priorytetami tokijskiej dyplomacji miejskiej, która z jednej strony opiera się na usprawnianiu funkcjonowania miasta, a z drugiej na wymianie doświadczeń i pomocy miastom z państw globalnego południa. Zdaniem pracowników TMG, Tokio, tak jak cała Japonia, zmaga się z problemami starzenia się społeczeństwa i zmniejszania się populacji i rynku pracy, ale stolica odczuwa niekorzystne trendy społeczne w bardziej dotkliwy sposób. Dyplomacja miejska jest szansą na znajdowanie rozwiązań problemów, które mogą w kolejnych latach znacząco utrudniać funkcjonowanie obywatelom Tokio. Jednocześnie, urzędnicy wskazali na duży poziom rozwoju Tokio i uporanie się w ostatnich dekadach przez miasto z wieloma problemami takimi jak wywóz nieczystości, czy problem smogu. W czasie wywiadu wskazano właśnie na smog jako na przykład problemu, z którym Tokio pomaga walczyć innym miastom.

W czasie wywiadu opisana została krótko specyfika tokijskiej dyplomacji. Istotną częścią strategii i ambicji Tokio w tym zakresie jest osoba gubernatora Tokio, który może widzieć w dyplomacji miejskiej ważną formę działania, albo mało istotne aktywności. Jednocześnie, zaangażowanie społeczeństwa i innych grup takich jak instytucje kultury czy lokalny biznes jest praktycznie zerowe i Tokio rekrutuje spośród tokijczyków wolontariuszy do wydarzeń o charakterze masowym, albo organizuje własne wydarzenia kulturalne, bez większego udziału muzeów.

Dodatkowo, poruszony został temat przeszkód i trudności napotykanych przez Dział Stosunków Międzynarodowych w trakcie działania. Pierwszą z nich są niewielkie nakłady finansowe na działalność międzynarodową w Tokio oraz mała baza pracowników. Prowadzi to do sytuacji, w których Tokio musi odrzucać propozycje współpracy międzynarodowej od innych samorządów lokalnych. Przy poszukiwaniu dodatkowych funduszy i sponsorów, problemem okazuje się być brak zrozumienia społeczeństwa dla idei paradyplomacji, czy dyplomacji miast. Jako inną przeszkodę wskazano sytuację po pandemii COVID-19, która znacząco ograniczyła relacje między miastami, prowadząc do ich regresu. Jako przykład odbudowy tokijskiej dyplomacji miejskiej podano organizację G-NETS, czyli *Global City Network for Sustainability*. G-NETS zajmuje się współpracą miast globalnych przede wszystkim w zakresie rozwiązywania problemów społecznych jak równouprawnienie kobiet, zdrowie, ale też takimi tematami jak skażenie środowiska, jakość wody i żywności, czy relacja miast ze środowiskiem naturalnym.

Bibliografia

1. Materiały źródłowe

Agriculture in the United Kingdom 2023 Department for Environment, Food and Rural Affairs Department of Agriculture, Environment and Rural Affairs (Northern Ireland) Welsh Government, Knowledge and Analytical Services The Scottish Government, Rural and Environment Science and Analytical Services, *Agriculture in the United Kingdom 2023*, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/669e4777ab418ab055592a2c/auk-2023-06jun24iii.pdf, odczyt z dn. 09.02.2025.

Ambasada i Konsulat USA w Polsce, *Okresowe zatrudnienie*, https://pl.usembassy.gov/pl/visas-pl/okresowe-zatrudnienie/, odczyt z dn. 21.03.2025.

Ambasada Japonii w Polsce, *KONSTYTUCJA JAPONII z 3 listopada 1946 (tłumaczenie prof. Teruji Suzuki)*, https://www.pl.emb-japan.go.jp/relations/konstytucja.htm, odczyt z dn. 15.01.2025.

American Legal Publishing Corporation, *New York City Charter*, https://www.nyc.gov/assets/brooklyncb9/downloads/pdf/newyorkcity-ny-1.pdf, odczyt z dn. 11.01.2025.

American Legal Publishing, *The Rules of the City of New York*, https://codelibrary.amlegal.com/codes/newyorkcity/latest/NYCrules/0-0-0-88671, odczyt z dn. 11.06.2025.

American Sky, *Top 10 historical cities in America*, https://www.americansky.ie/travel-inspiration/top-10-historical-cities-in-america, odczyt z dn. 16.04.2025.

Ballotpedia, *New York Constitution*, https://ballotpedia.org/New_York_Constitution, odczyt z dn. 10.01.2025.

Biblioteka Sejmowa, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki*, https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/03/USA-pol.pdf, odczyt z dn. 29.12.2024.

Bureau of Industrial and Labor Affairs. Tokyo Metropolitan Government, *Industry and Employment in Tokyo. a Graphic Overview 2024*, https://www.sangyo-rodo.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/sangyo-rodo/f9e8cdf42ed89f915c062cf13358f0ab, odczyt z dn. 20.03.2025.

C40 Cities Climate Leadership Group, *About C40*, https://www.c40.org/about-c40/, odczyt z dn. 19.12.2024.

C40 Cities Climate Leadership Group, *Our Cities*, https://www.c40.org/cities/, odczyt z dn. 19.12.2024.

C40 Cities Climate Leadership Group, *Our History*, https://www.c40.org/about-c40/our-history/, odczyt z dn. 19.12.2024.

C40 Cities, *Burmistrz Sadiq Khan, C40 współprzewodniczący*, https://www.c40.org/pl/steering-committee/mayor-sadiq-khan/, odczyt z dn. 15.09.2025.

C40 Cities, *Tokyo, Japan*, https://www.c40.org/cities/tokyo/, odczyt z dn. 08.01.2025.

Cabinet Office, *2020年度国民経済計算（2015年基準・2008SNA)*, https://www.esri.cao.go.jp/jp/sna/data/data_list/kakuhou/files/2020/2020_kaku_top.html, odczyt z dn. 04.04.2025.

CLAIR, *Local Government in Japan 2012*, https://www.clair.or.jp/j/forum/pub/pdf/jichi12_en.pdf, odczyt z dn. 15.01.2025.

CLAIR, *Local Government in Japan 2016 (2019 Revised Edition)*, https://www.soumu.go.jp/main_content/000770124.pdf, odczyt z dn. 15.01.2025.

CLAIR, *Local Government Officials Training Programme (LGOTP)*, https://www.clair.or.jp/e/cooperation/lgotp/lgotp.html, odczyt z dn. 15.01.2025.
CLAIR, *The Council of Local Authorities for International Relations*, https://www.clair.or.jp/e/index.html, odczyt z dn. 13.09.2024.
Department for Communities and Local Government, *Local government geography and history*, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/7448/1622442.pdf, odczyt z dn 14.01.2025.
Department for Culture, Media and Sport, *About Us*, https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-culture-media-and-sport/about, odczyt z dn. 27.05.2025.
Department for Culture, Media and Sport, *Beyond 2012: The London 2012 Legacy story*, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7976aaed915d07d35b5b72/DCMS_Beyond_2012_Legacy_Story.pdf, odczyt z dn. 27.05.2025.
Department for Environment, Food & Rural Affairs, *Agricultural facts: Summary*, https://www.gov.uk/government/statistics/agricultural-facts-england-regional-profiles/agricultural-facts-summary, odczyt z dn. 09.02.2025.
Department of Energy Security & Net Zero, *Energy Trends*, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/677bbe9e99c93b7286a396cd/Energy_Trends_December_2024.pdf, odczyt z dn. 10.02.2025.
EDC.NYC, *LifeSci NYC*, https://edc.nyc/program/lifesci-nyc, odczyt z dn. 27.02.2025.
Federal Reserve Bank of New York, *New York City Economic Indicators*, https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/regional_economy/charts/Regional_NYC, odczyt z dn. 26.02.2025.
Federal Reserve Bank of St. Louis, *Total Gross Domestic Product for New York-Newark-Jersey City, NY-NJ-PA (MSA)*, https://fred.stlouisfed.org/series/NGMP35620, odczyt z dn. 18.10.2025.
Federal Reserve Bank of St. Louis, *Total Gross Domestic Product for Los Angeles-Long Beach-Anaheim, CA (MSA)*, https://fred.stlouisfed.org/series/NGMP31080, odczyt z dn. 18.10.2025.
Gov.uk, *Change of name for DCMS*, https://www.gov.uk/government/news/change-of-name-for-dcms, odczyt z dn. 27.05.2025.
Gov.uk, *Department of National Heritage*, https://www.gov.uk/government/organisations/department-of-national-heritage, odczyt z dn. 27.05.2025.
Gov.uk, *Devolution of powers to Scotland, Wales and Northern Ireland*, https://www.gov.uk/guidance/devolution-of-powers-to-scotland-wales-and-northern-ireland, odczyt z dn. 03.01.2025.
Gov.uk, *Population of England and Wales*, https://www.ethnicity-facts-figures.service.gov.uk/uk-population-by-ethnicity/national-and-regional-populations/population-of-england-and-wales/latest/, odczyt z dn. 19.04.2025.
Gov.uk, *Regional ethnic diversity*, https://www.ethnicity-facts-figures.service.gov.uk/uk-population-by-ethnicity/national-and-regional-populations/regional-ethnic-diversity/latest/, odczyt z dn. 08.01.2025.
Gov.uk, *Supreme Court of the United Kingdom*, https://www.gov.uk/government/organisations/supreme-court-of-the-united-kingdom, odczyt z dn. 01.01.2025.
Gov.uk, *The Rt Hon Jeremy Hunt MP*, https://www.gov.uk/government/people/jeremy-hunt, odczyt z dn. 27.05.2025.

Gov.uk, *Understand how your council works*, https://www.gov.uk/understand-how-your-council-works, odczyt z dn. 14.01.2025.
Government of Canada, *Mining market in Japan*,https://www.tradecommissioner.gc.ca/japan-japon/market-reports-etudes-de-marches/0006585.aspx?lang=eng, odczyt z dn. 17.02.2025.
Greater London Authority, *London in comparison with other global cities*, https://www.london.gov.uk/sites/default/files/cin48-international-comparisons.pdf, odczyt z dn. 12.03.2025.
Historical Society of the New York Courts, *New York State Constitution*, https://history.nycourts.gov/about_period/nys-constitution/, odczyt z dn. 10.01.2025.
House of Commons Library, *Financial services in the UK*, https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN06193/SN06193.pdf, odczyt z dn. 15.02.2025.
House of Commons Library, *Industries in the UK*, https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-8353/CBP-8353.pdf, odczyt z dn. 15.02.2025.
House of Commons Library, *Service industries: Economic indicators*, https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn02786/, odczyt z dn. 12.02.2025.
Instytut Badań Ekonomicznych i Społecznych, *Rachunki ekonomiczne prefektur*, https://www.esri.cao.go.jp/jp/sna/data/data_list/kenmin/files/contents/tables/2020/soukatu1.xlsx, odczyt z dn. 31.01.2025.
International Energy Agency, *Energy Mix of Japan*, https://www.iea.org/countries/japan/energy-mix, odczyt z dn. 17.02.2025.
International Energy Agency, *Energy system of United Kingdom*, https://www.iea.org/countries/united-kingdom, odczyt z dn. 10.02.2025.
International Labour Organization, *Japan The Employment - Environment - Climate Nexus Employment and environmental sustainability factsheet*, https://www.ilo.org/media/368801/download, odczyt z dn. 15.02.2025.
International Monetary Fund, *World Economic Outlook 2024 OCT Policy Pivot, Rising Threats*, https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WEO/2024/October/English/text.ashx, odczyt z dn. 15.02.2025.
Japan External Trade Organization, *Digitalization and Decarbonization Will Be the Driving Trends of Japan's Manufacturing Industry*, https://www.jetro.go.jp/en/invest/attractive_sectors/manufacturing/overview.html, odczyt z dn. 17.02.2025.
Kongres Stanów Zjednoczonych Ameryki, *Modern Tenth Amendment Jurisprudence Generally*, https://constitution.congress.gov/browse/essay/amdt10-4-1/ALDE_00013626/, odczyt z dn. 29.12.2024.
Kongres Stanów Zjednoczonych Ameryki, *Tenth Amendment*, https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-10/, odczyt z dn. 29.12.2024.
Legislation.gov.uk, *Greater London Authority Act of 1999*, https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1999/29/pdfs/ukpga_19990029_en.pdf, odczyt z dn. 14.01.2025.
LifeSci.NYC, *WhyLifeSci NYC?*, https://lifesci.nyc/about-lifesci-nyc, odczyt z dn. 27.02.2025.
London Chamber of Commerce and Industry, *London's Economy, a local authority-level analysis*, https://www.londonchamber.co.uk/LCCI_Media/LCCI/Media/Reports/London-s-Economy-Summary.pdf, odczyt z dn. 10.03.2025.

London Councils, *The essential guide to London local government*, https://archive.londoncouncils.gov.uk/who-runs-london/essential-guide-london-local-government, odczyt z dn. 14.01.2025.
London,gov.uk, *Beijing's Twin Town Status*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does/questions-mayor/find-an-answer/beijings-twin-town-status, odczyt z dn. 16.01.2025.
London,gov.uk, *Twinned city status with Moscow*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does/questions-mayor/find-an-answer/twinned-city-status-moscow, odczyt z dn. 16.01.2025.
London.Gov.uk, *About the London Assembly*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does/about-london-assembly, odczyt z dn. 14.01.2025.
London.gov.uk, *International Business*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does/questions-mayor/find-an-answer/international-business, odczyt z dn. 22.03.2025.
London.gov.uk, *International Relations*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/press-and-public-affairs/international-relations, odczyt z dn. 15.01.2025.
London.gov.uk, *Mayor of London and Mayor of Paris share cycling expertise*, https://web.archive.org/web/20140718051046/http://london.gov.uk/media/mayor-press-releases/2014/01/mayor-of-london-and-mayor-of-paris-share-cycling-expertise, odczyt z dn. 16.01.2025.
London.gov.uk, *Sadiq Khan Mayor of London*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-mayor-does/mayor-and-his-team/sadiq-khan, odczyt z dn. 15.09.2025.
London.Gov.uk, *The role of the Mayor of London*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-mayor-does/role-mayor-london, odczyt z dn. 14.01.2025.
London.gov.uk, *Tourism in London*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does/questions-mayor/find-an-answer/tourism-london-6, odczyt z dn. 12.03.2025.
London.gov.uk, *Tourism in London*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does/questions-mayor/find-an-answer/tourism-london-8, odczyt z dn. 12.03.2025.
London.Gov.uk, *What the London Assembly does*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does, odczyt z dn. 14.01.2025.
Mayor of London, *20 facts about London's culture*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/vision-and-strategy/20-facts-about-london%E2%80%99s-culture, odczyt z dn. 06.06.2025.
Mayor of London, *Cultural Metropolis*, https://www.london.gov.uk/sites/default/files/culturalmetropolis.pdf, odczyt z dn. 06.06.2025.
Mayor of London, *Culture for All Londoners - Implementation Plan*, https://www.london.gov.uk/sites/default/files/culture_implementation_plan_final.pdf, odczyt z dn. 14.06.2025.
Mayor of London, *Culture for all Londoners Mayor of London Culture Strategy – One Year On*, https://www.london.gov.uk/sites/default/files/oneyearon_web_upload.pdf, 15.06.2025.
Mayor of London, *Culture for all Londoners: Mayor of London's Draft Culture Strategy. March 2018*, https://www.culturehive.co.uk/wp-content/uploads/2018/06/2017_draft_strategies_culture_2.0_exec_summary.pdf, odczyt z dn. 14.06.2025.

Mayor of London, *Culture Strategy for London*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/culture-strategy-london, odczyt z dn. 14.06.2025.
Mayor of London, *Culture Team FAQs: Your questions answered*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/culture-team-faqs-your-questions-answered?ac-39258=39248, odczyt z dn. 14.06.2025.
Mayor of London, *East Bank*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/culture-and-good-growth/east-bank, odczyt z dn. 14.06.2025.
Mayor of London, *Let's Do London events programme evaluation report*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/lets-do-london/lets-do-london-events-programme-evaluation-report, odczyt z dn. 14.06.2025.
Mayor of London, *Let's Do London*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/lets-do-london, odczyt z dn. 14.06.2025.
Mayor of London, *London Borough of Culture*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/current-culture-projects/london-borough-culture, odczyt z dn. 14.06.2025.
Mayor of London, *Mayor of London Culture Strategy One Year On*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-london-assembly-does/questions-mayor/find-an-answer/mayor-london-culture-strategy-one-year, odczyt z dn. 15.06.2025.
Mayor of London, *Mayor's Cultural Leadership Board*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/mayors-cultural-vision/mayors-cultural-leadership-board, odczyt z dn. 14.06.2025.
Mayor of London, *Meet the culture team*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/get-touch/meet-culture-team, odczyt z dn. 14.06.2025.
Mayor of London, *The Mayor of London's Annual Report 2021-2022*, https://www.london.gov.uk/publications/mayor-londons-annual-report-2021-2022, odczyt z dn. 15.06.2025.
Mayor of London, *The Mayor of London's Annual Report 2022-2023*, https://www.london.gov.uk/publications/mayor-londons-annual-report-2022-2023, odczyt z dn. 15.06.2025.
Mayor of London, *The Mayor of London's Annual Report 2023-2024*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-mayor-does/our-publications/mayor-londons-annual-report-2023-2024, odczyt z dn. 15.06.2025.
Mayor of London, *The Mayor of London's Annual Report 2024-25*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/what-mayor-does/our-publications/mayor-londons-annual-report-2024-25, odczyt z dn. 15.06.2025.
Mayor of London, *The Mayor's vision for Culture in London*, https://www.london.gov.uk/programmes-strategies/arts-and-culture/mayors-cultural-vision/mayors-vision-culture-london, odczyt z dn. 14.06.2025.
Mayor of London, *Trafalgar Square*, https://www.london.gov.uk/who-we-are/city-halls-buildings-and-squares/trafalgar-square**,** odczyt z dn. 05.06.2025.
MEXT.go.jp, *Basic Policy on the Promotion of Culture and the Arts*, https://www.mext.go.jp/en/policy/culture/lawandplan/title01/detail01/1379343.html, odczyt z dn. 14.05.2025.

MEXT.go.jp, *Chronology of the Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology(MEXT)*, https://www.mext.go.jp/en/about/mext/index.htm, odczyt z dn. 14.05.2025.

Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii, *Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej. Informacja o sytuacji gospodarczej i stosunkach gospodarczych z Polską*, https://www.gov.pl/attachment/8833dc39-36bb-4445-b5db-a39c7d91e338, odczyt z dn. 31.12.2024.

Ministry of Internal Affairs and Communications (MIC), Japan, *Local Autonomy in Japan & Future Shape 2009*, https://www.clair.or.jp/j/forum/other_data/pdf/20100216_soumu_e.pdf, odczyt z dn. 04.01.2025.

National Association of Counties, *Overview of County Government*, https://web.archive.org/web/20130417063950/http://www.naco.org/Counties/Pages/Overview.aspx, odczyt z dn. 30.12.2024.

New York City Council, *Committee on Cultural Affairs, Libraries, and International Intergroup Relations*, https://council.nyc.gov/committees/cultural-affairs-libraries-and-international-intergroup-relations/, odczyt z dn. 11.06.2025.

New York City Council, *What We Do*, https://council.nyc.gov/about/, odczyt z dn. 11.01.2025.

New York City Global Partners, *NYC's Partner Cities*, https://web.archive.org/web/20130814165415/http://www.nyc.gov/html/ia/gp/html/partner/partner.shtml, odczyt z dn. 08.01.2025.

New York City Young Ambassadors, *Activities*, https://www.nyc.gov/site/juniorambassadors/activities/activities.page, odczyt z dn. 12.01.2025.

New York City, *About Charter Revision Commissions*, https://www.nyc.gov/site/charter/about/about-the-commission.page, odczyt z dn. 10.01.2025.

New York City, *About*, https://www.nyc.gov/site/international/about/about.page, odczyt z dn. 11.01.2025.

New York City, *Aligning New York City with the Paris Climate Agreement*, https://www.nyc.gov/assets/sustainability/downloads/pdf/publications/1point5-AligningNYCwithParisAgrmtFORWEB.pdf, odczyt z dn. 15.01.2025.

New York City, *Connecting Local to Global*, https://www.nyc.gov/site/international/programs/connecting-local-to-global.page, odczyt z dn. 13.01.2025.

New York City, *Economic Development*, https://www.nyc.gov/site/international/services/international-business.page, odczyt z dn. 03.03.2025.

New York City, *Global Vision | Urban Action, a City with Global Goals. Part I*, https://view.publitas.com/33749/255462/pdfs/9694d7daa61ee7d29e9f279d526efa5159bea255.pdf?response-content-disposition=attachment%3B+filename%2A%3DUTF-8%27%27NYC%2520Mayor%2527s%2520Office%2520-%2520A%2520City%2520With%2520Global%2520Goals%2520-%2520Parts%2520I%2520and%2520II%2520%2528for%2520download%2529.pdf, odczyt z dn. 13.01.2025.

New York City, *Global Vision | Urban Action, a City with Global Goals. Part II*, https://view.publitas.com/nyc-mayors-office/a-city-with-global-goals-parts-i-and-ii-for-download/page/28-29, odczyt z dn. 13.01.2025, s. 28-29.

New York City, *Global Vision | Urban Action*, https://www.nyc.gov/site/international/programs/global-vision-urban-action.page#, odczyt z dn. 13.01.2024.
New York City, *History of the Office*, https://www.nyc.gov/site/international/about/history-of-the-office.page, odczyt z dn. 11.01.2025.
New York City, *Leading Locally THE ORIGINS AND IMPACT OF THE VOLUNTARY LOCAL REVIEW*, https://www.nyc.gov/assets/international/downloads/pdf/Leading-Locally-The-Origins-and-Impact-of-the-Voluntary-Local-Review.pdf, odczyt z dn. 13.01.2025.
New York City, *Mayor, Office of the (OOM)*, https://a856-gbol.nyc.gov/GBOLWebsite/GreenBook/Details?orgId=3079, odczyt z dn. 11.01.2025.
New York City, *New York City and The United Nations Partner-up on IDNYC*, https://www.nyc.gov/office-of-the-mayor/news/403-15/new-york-city-the-united-nations-partner-up-idnyc, odczyt z dn. 12.01.2025.
New York City, NYCEDC, *United Nations Impact Report 2016*, https://www.nyc.gov/assets/international/downloads/pdf/UN_Impact_Report.pdf, odczyt z dn. 12.01.2025.
New York City, *OneNYC 2050 BUILDING a STRONG AND FAIR CITY*, https://climate.cityofnewyork.us/wp-content/uploads/2024/09/OneNYC_2050_Strategic_Plan.pdf, odczyt z dn. 13.01.2025.
New York City, *State of New York City Economy 2024*, https://edc.nyc/sites/default/files/2025-01/NYCEDC-State-of-the-NYC-Economy-2024-v3.pdf, odczyt z dn. 26.02.2025.
New York State Archive, *Constitutions and Constitutional Conventions*, https://www.archives.nysed.gov/research/constitutions-and-constitional-conventions, odczyt z dn. 10.01.2025.
New York State Library, *New York State Constitutional Conventions and Constitutional History*, https://www.nysl.nysed.gov/scandocs/nyconstitution.htm, odczyt z dn. 10..01.2025.
Northern Ireland Executive, *Executive's International Relations Strategy*, https://www.executiveoffice-ni.gov.uk/sites/default/files/publications/ofmdfm_dev/international-relations-strategy-2014.pdf, odczyt z dn. 02.01.2025.
Northern Ireland Statistics and Research Agency, *Ethnic Group*, https://www.nisra.gov.uk/system/files/statistics/census-2021-ms-b01.xlsx, odczyt z dn. 19.04.2025.
NYC Cultural Affairs, *About Cultural Affairs*, https://www.nyc.gov/site/dcla/about/about-cultural-affairs.page, odczyt z dn. 11.06.2025.
NYC Cultural Affairs, *Initiatives*, https://www.nyc.gov/site/dcla/programs/intiatives.page, odczyt z dn. 11.06.2025.
NYC Cultural Affairs, *NYCulture City of New York Annual Report 2015*, https://www.nyc.gov/assets/dcla/downloads/pdf/annual-reports/annual-report-FY15.pdf, odczyt z dn. 11.06.2025.
NYC EDC, *Grow Your Business in NYC*, https://choose.nyc/, odczyt z dn. 03.03.2025.

NYC EDC, *International Innovators Initiative (IN2NYC)*, https://edc.nyc/program/international-innovators-initiative-in2nyc, odczyt z dn. 21.03.2025.
NYC EDC, *New York City's AI Advantage*, https://edc.nyc/sites/default/files/2025-01/NYCEDC-NYC-AI-Advantage-2025-Report.pdf, odczyt z dn. 21.03.2025.
NYC EDC, *NYC: The Applied AI Capital of the World*, https://edc.nyc/ai-nyc, odczyt z dn. 21.03.2025.
NYC EDC, *NYC: The Global Business Hub. a Guide for Businesses Looking to Start or Expand in New York City*, https://edc.nyc/sites/default/files/2024-07/NYCEDC-Business-Resource-Guide-July-2024.pdf, odczyt z dn. 03.03.2025.
NYC Office of the Mayor, NYC Cultural Affairs, *CreateNYC: a Cultural Plan for all New Yorkers*, https://www.nyc.gov/assets/dcla/downloads/pdf/cultureplan/createnyc-finalplan.pdf, odczyt z dn. 11.06.2025.
NYC Racial Justice Commission, *What is the Charter*, https://racialjustice.cityofnewyork.us/what-is-the-charter/overview/, odczyt z dn. 10.01.2025.
NYC.gov, a *Diverse, Global City*, https://www.nyc.gov/site/internationalbusiness/why-nyc/a-diverse-global-city.page, odczyt z dn. 23.06.2025.
OECD, *OECD Labour Force Statistics 2022*, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/04/oecd-labour-force-statistics-2022_26178d14/dc0c92f0-en.pdf, odczyt z dn. 18.02.2025.
Office of National Staistics, *Ethnic group*, https://www.ons.gov.uk/datasets/TS021/editions/2021/versions/3/filter-outputs/2c225a7b-0b5a-4a56-825e-2d6df1c6be93, odczyt z dn. 19.04.2025.
Office for National Staistics, *Ethnic group*, https://www.ons.gov.uk/datasets/TS021/editions/2021/versions/3/filter-outputs/2c225a7b-0b5a-4a56-825e-2d6df1c6be93, odczyt z dn. 19.04.2025.
Office for National Statistics, *Regional gross domestic product (GDP): all International Territorial Level (ITL) regions*, https://www.ons.gov.uk/file?uri=/economy/grossdomesticproductgdp/datasets/regionalgrossdomesticproductallnutslevelregions/1998to2022/regionalgrossdomesticproductgdpbyallitlregions.xlsx, odczyt z dn. 31.01.2025.
Office for National Statistics, *UK Natural Capital Land Cover in the UK*, https://www.ons.gov.uk/economy/environmentalaccounts/articles/uknaturalcapitallandcoverintheuk/2015-03-17, odczyt z dn. 09.02.2025.
Office of the Governor for Policy Planning Tokyo Metropolitan Government, *Policy for the Promotion of the Global City Strategy Project Table of Contents*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/contents_policy-for-the-promotion-of-the-global-city-strategy-1, odczyt z dn 17.01.2025.
Prime Minister of Japan and His Cabinet, *Fundamental Structure of the Government of Japan*, https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/fundamental_e.html, odczyt z dn. 03.01.2025.
Project Section, International Affairs Division, *Office of the Governor for Policy Planning, City to City Diplomacy*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/001-101-000986, odczyt z dn. 15.01.2025.

Scotland's Census, *Ethnic group, national identity, language and religion*, https://www.scotlandscensus.gov.uk/search-the-census#/location/topics/list?topic=Ethnic%20group,%20national%20identity,%20language%20and%20religion&categoryId=1, odczyt z dn. 19.04.2025.

State of New York, *New York State Constitution*, https://dos.ny.gov/system/files/documents/2025/01/constitution-january-1-2025.pdf, odczyt z dn. 11.01.2025.

Tekst Traktatu Westfalskiego w tłumaczeniu na język angielski, https://pages.uoregon.edu/dluebke/301ModernEurope/Treaty%20of%20Westphalia%20%5BExcerpts%5D.pdf, odczyt z dn. 14.12.2024.

The House of Representatives, Japan, *The Constitution of Japan*, https://www.shugiin.go.jp/internet/itdb_english.nsf/html/statics/english/constitution_e.htm, odczyt z dn. 03.01.2025.

The White House, *Designating English as the Official Language of The United States*, https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/03/designating-english-as-the-official-language-of-the-united-states/, odczyt z dn. 17.04.2025.

The White House, *Our Government*, https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/our-government/, odczyt z dn. 29.12.2024.

The White House, *State and Local Government*, https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/our-government/state-local-government/, odczyt z dn. 30.12.2024.

Tokyo Metropolitan Archives, *東京都公報の歴史東京都の場合*, https://web.archive.org/web/20230608095449/https://www.soumu.metro.tokyo.lg.jp/01soumu/archives/0716kouhou_t.htm, odczyt z dn. 10.09.2025.

Tokyo Metropolitan Area, *Geography of Tokyo*, https://www.metro.tokyo.lg.jp/ENGLISH/ABOUT/HISTORY/history02.htm, odczyt z dn. 08.01.2025.

Tokyo Metropolitan Government, *"Global Financial City: Tokyo" Vision 2.0. Realizing a Sustainable Recovery to Become a Global Financial City Leading the World*, https://honyaku.j-server.com/LUCSGLOBAL/ns/tl.cgi/https://www.startupandglobalfinancialcity.metro.tokyo.lg.jp/documents/5093103/5394155/kousou2_en.pdf/9d3f0374-56f6-0630-28fe-e0da8d9c69a1?version=1.0&t=1696776404820&download=true&SLANG=ja&TLANG=en&XMODE=0&XCHARSET=UTF-8&XJSID=0, odczyt z dn. 19.03.2025.

Tokyo Metropolitan Government, *"Global Financial City: Tokyo" Vision 2.0. Executive Summary*, https://honyaku.j-server.com/LUCSGLOBAL/ns/tl.cgi/https://www.startupandglobalfinancialcity.metro.tokyo.lg.jp/documents/5093103/5394155/summary2_en.pdf/442eb159-596d-5c91-87fb-74981c52228f?version=1.0&t=1696776473168&download=true&SLANG=ja&TLANG=en&XMODE=0&XCHARSET=UTF-8&XJSID=0, odczyt z dn. 19.03.2025.

Tokyo Metropolitan Government, *Basic Strategy for City Diplomacy*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/001-101-000976, odczyt z dn. 17.01.2025.

Tokyo Metropolitan Government, *City to City Diplomacy*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/001-101-000986, odczyt z dn. 17.01.2025.

Tokyo Metropolitan Government, *Global City Network for Sustainability (G-NETS)*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/001-101-000984, odczyt z dn. 17.01.2025.
Tokyo Metropolitan Government, *Global Innovation with STARTUPS*, https://www.startupandglobalfinancialcity.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/startupandglobalfinancialcity/sustrategy_english_summary-pdf, odczyt z dn. 16.03.2025.
Tokyo Metropolitan Government, *Organizational Structure of TMG*, https://www.metro.tokyo.lg.jp/ENGLISH/ABOUT/STRUCTURE/structure04.htm, odczyt z dn. 15.01.2025.
Tokyo Metropolitan Government, *Presentation of Tandem Paris-Tokyo 2018 Events*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/000-101-000213, odczyt z dn. 14.06.2025.
Tokyo Metropolitan Government, *Tekst porozumienia pomiędzy Gubernatorem Tokio a Burmistrzem Londynu z 14 października 2015 roku*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/london__documents-on-the-establishment-of-sister-and-friendship-citystate-relationships, odczyt z dn. 17.01.2025.
Tokyo Metropolitan Government, *TMG and the 23 Special Wards*, https://www.metro.tokyo.lg.jp/ENGLISH/ABOUT/STRUCTURE/structure02.htm, odczyt z dn. 15.01.2025.
Tokyo Metropolitan Government, *TMG and the Municipalities*, https://www.metro.tokyo.lg.jp/ENGLISH/ABOUT/STRUCTURE/structure03.htm, odczyt z dn. 15.01.2025.
Tokyo Metropolitan Government, *Tokyo Metropolitan Government Building Observatories*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/000-101-000542, odczyt z dn. 07.06.2025.
Tokyo Metropolitan Government, *Tokyo Signs Memorandum of Understanding with New York City Economic Development Corporation to Promote Cooperation*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/113-101-003928, odczyt z dn. 16.03.2025.
Tokyo Metropolitan Government, *Tokyo Vision for Arts and Culture*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/tokyo-vision-for-arts-and-culture-pdf, odczyt z dn. 13.04.2025.
Tokyo Metropolitan Government, *Tokyo Vision for Arts and Culture. Tokyo Cultural Strategy 2030. Dynamism through arts and culture*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/tokyoculturalstrategy2030english, odczyt z dn. 13.04.2025.
Tokyo Metropolitan Government, *Tokyo-London Green Finance Seminar 2024*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/113-101-004028, odczyt z dn. 16.03.2025.
Tokyo Metropolitan Government, *Tokyo-London Green Finance Seminar 2024 Program*, https://www.startupandglobalfinancialcity.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/startupandglobalfinancialcity/gfs2024-leaf_en, odczyt z dn. 16.03.2025.
Tokyo Metropolitan Government, *Tokyo's New Startup Strategy "Global Innovation with STARTUPS"*, https://honyaku.j-server.com/LUCSGLOBAL/ns/tl.cgi/https://www.startupandglobalfinancialcity.metro.tokyo.lg.jp/startup/strategy?SLANG=ja&TLANG=en&XMODE=0&XCHARSET=utf-8&XJSID=0, odczyt z dn. 16.03.2025.
Tokyo Metropolitan Government, *Urban 20 (U20)*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/w/001-101-001136, odczyt z dn. 17.01.2025.

Tokyo Metropolitan Government. Office of the Governor for Policy Planning, *Policy for the Promotion of the Global City Strategy, 2022*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/contents_policy-for-the-promotion-of-the-global-city-strategy-1, odczyt z dn. 13.04.2025.

Treasury.gov, *What is the national debt?*, https://fiscaldata.treasury.gov/americas-finance-guide/national-debt/, odczyt z dn. 05.02.2025.

U.S. Bureau of the Census, *New York city, New York*, https://data.census.gov/profile/New_York_city,_New_York?g=160XX00US3651000, odczyt z dn. 08.01.2025.

U.S. Bureau of the Census, *Rank by Population of the 100 Largest Urban Places, Listed Alphabetically by State: 1790-1990*, https://web.archive.org/web/20080808210038/http://www.census.gov/population/www/documentation/twps0027/tab01.txt, odczyt z dn. 08.01.2025.

U.S. Department of the Interior, U.S. Geological Survey, *Mineral Commodity Summaries 2025*, https://pubs.usgs.gov/periodicals/mcs2025/mcs2025.pdf, odczyt z dn. 06.02.2025.

UCL, *What is the UK constitution?*, https://www.ucl.ac.uk/constitution-unit/explainers/what-uk-constitution, odczyt z dn. 31.12.2024.

UCLG, *AboutUs*, https://uclg.org/about-us/, odczyt z dn. 19.12.2024.

UCLG, *The international municipal movement*, https://issuu.com/uclgcglu/docs/the_int_municipal_movement_complete, odczyt z dn. 19.12.2024.

UK Parliament, *A brief history of Big Ben and Elizabeth Tower*, https://www.parliament.uk/about/living-heritage/building/palace/big-ben/building-clock-tower/key-dates-/, odczyt z dn. 05.06.2025.

UK Parliament, *Boris Johnson*, https://members.parliament.uk/member/1423/career, odczyt z dn. 15.09.2025.

UK Parliament, *The Palace of Westminster*,https://www.parliament.uk/about/living-heritage/building/palace/**,** odczyt z dn. 05.06.2025.

UK Parliament, *What do MPs do?*, https://www.parliament.uk/about/mps-and-lords/members/mps/, odczyt z dn. 01.01.2025.

UN Environment Programme, *Finance for Nature in Cities*, https://www.unep.org/topics/cities/cities-nature/finance-nature-cities, odczyt z dn. 16.03.2025.

UNFCCC secretariat, *Paris Agreement* FCCC/CP/2015/L.9/Rev.1, https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf, odczyt z dn. 15.01.2025.

UN-Habitat, *The Economic Role of Cities*, https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files/Economic%20Role%20of%20Cities.pdf, odczyt z dn. 31.01.2025.

United Nations Centre for Regional Development, *Japanese Administrative System*, https://uncrd.un.org/sites/uncrd.un.org//files/20140319-0320_trg-local-govt-insti-bangladesh_p1_japanese-administrative-system.pdf, odczyt z dn. 04.01.2025.

United Nations Climate Change, *Economic Diversification*, https://unfccc.int/topics/resilience/resources/economic-diversification, odczyt z dn. 28.02.2025.

United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, *Urban Transformation in Asia and the Pacific. From Growth to Resilience*, https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789211072570/read, odczyt z dn. 23.04.2025.

United States Census Bureau, *United States*, https://data.census.gov/profile?g=010XX00US, odczyt z dn. 07.02.2025.
US Embassy and Consulate in the Kingdom of Denmark, *Presidential Elections and the American Political System*, https://dk.usembassy.gov/usa-i-skolen/presidential-elections-and-the-american-political-system/, odczyt z dn. 29.12.2024.
US Energy Information Administration, *Annual Energy Outlook 2023*, https://www.eia.gov/outlooks/aeo/pdf/AEO2023_Narrative.pdf, odczyt z dn. 06.02.2025.
US Energy Information Administration, *Coal explained Coal imports and exports*, https://www.eia.gov/energyexplained/coal/imports-and-exports.php, odczyt z dn. 06.02.2025.
US Energy Information Administration, *What is U.S. electricity generation by energy source?*, https://www.eia.gov/tools/faqs/faq.php?id=427&t=3, odczyt z dn. 06.02.2025.
Web Japan, *Governmental Structure*, https://web-japan.org/factsheet/en/pdf/e08_governmental.pdf, odczyt z dn. 03.01.2025.
Web Japan, *Local Self-Government*, https://web-japan.org/factsheet/en/pdf/e10_local.pdf, odczyt z dn. 05.01.2025.
White House, *Putting America First In International Environmental Agreements*, https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/01/putting-america-first-in-international-environmental-agreements/, odczyt z dn. 06.02.2025.
Zahniser S., Kassel K., *What is agriculture's share of the overall U.S. economy?*, https://www.ers.usda.gov/data-products/ag-and-food-statistics-charting-the-essentials/ag-and-food-sectors-and-the-economy, odczyt z dn. 05.02.2025.

Monografiei pracezbiorowe

Allinson G. D., *Japan's Postwar History*, Second Edition, Cornell University Press, Ithaca 2004.
Aoki E., *Japan: Profile of a Nation*, Kodansha International, Tokio 1995.
Arystoteles, *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz, [w:] Tegoż, *Dzieła wszystkie*, t. I, Warszawa 2003.
Bäcker R., Wincławska M., Rak J., Czechowska L., Gadomska G., Gajda J., Gawron-Tabor K., Giedz M., Kasprowicz D., Mateja M., Płotka B., Seklecka A., Szewczak W., Wojciechowska J., *Metodologia badań politologicznych*, https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/3891/Metodologia_badan_politologicznych.pdf, odczyt z dn. 14.06.2024.
Bairoch P., *Cities and economic development: from the dawn of history to the present*, University of Chicago Press, Chicago 1988.
Balbim R., *The geopolitics of cities: Old challenges, new issues*, Institute for Applied Economic Research, Brasilia 2016.
Barber B. R., *Gdyby Burmistrzowie rządzili światem. Dysfunkcyjne kraje, rozkwitające miasta*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza S.A., Warszawa 2014.
Bogdan R. C., Biklen S. K., *Qualitative Research for Education An Introduction to Theory and Methods*, Fifth Edition, Pearson, Londyn 2007.
Brenner N., *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*, Oxford University Press, New York 2004.

Brown C., *Sovereignty, Rights, and Justice: International Political Theory Today*, Blackwell Publishers, Hoboken 2002.
Busch P., *Tacit Knowledge in Organizational Learning*, IGI Publishing, Hershey New York 2008.
Calder K.E., *Global Political Cities: Actors and Arenas of Influence in International Affairs*, Brookings Institution Press, 2021.
Crystal D., *English as a global language*, 2nd Edition, Cambridge University Press, Cambridge 2003.
Eade J., Rumford C., *Re-Living the Global City: Global/Local Processes*, Routledge, London 2018.
Eliade M., *Cosmos and History. The Myth of the Eternal Return*, http://users.uoa.gr/~cdokou/MythLitMA/Eliade-EternalReturn.pdf, odczyt z dn. 02.12.2024.
Florida R., *Cities and the Creative Class, Routledge*, NowyJork, Londyn 2005.
Florida R., *The Rise of the Creative Class Revisited*, Basic Books, NowyJork 2012.
Friedl J., Pfeiffer J., *Anthropology. The Study of People*, Harper & Row, NowyJork 2011.
Frost R. I., *The Oxford History of Poland-Lithuania: Volume I: The Making of the Polish-Lithuanian Union, 1385-1569*, Oxford University Press, Oxford 2015.
Funabashi Y., Kushner B., *Examining Japan's Lost Decades*, Routledge, New York 2015.
Garrard J., Mikhalova E., *Twin Cities Urban Communities, Borders and Relationships over Time*, Routledge, Abington 2019.
Gross L., *The Peace of Westphalia, 1648-1948*, https://www-1jstor-1org-100ff7e2h2195.han3.uci.umk.pl/stable/pdf/2193560.pdf?refreqid=fastly-default%3Aa1fcca197d6630f4339c861e8cd61499&ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Fcontrol&initiator=search-results&acceptTC=1, odczyt z dn. 14.12.2024.
Hart J., *Empire of Ideas. The origins of public diplomacy and the transformation of U.S. foreign policy*, Oxford University Press, NowyJork 2013.
Harvey D., *Rebel Cities. From the Right to the City to the Urban Revolution*, Verso, Londyn-NowyJork 2012.
Harvey D., *Social Justice and the City*, The University of Georgia Press, Athens 2009.
Herberg W., *Protestant, Catholic, Jew: an Essay in American religious sociology, University of Chicago Press, Chicago 1955.*
Ikenberry J.G., *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars*, Princeton University Press. Princeton 2001.
Kim Y. H., Short J. R., *Cities and Economies*, Ruthledge, New York 2008.
Knopek J., *Europejskie systemy polityczne*, Difin, Warszawa 2016.
KrahnH. J., Lowe G. S., Hughes K. D., *Work, Industry, and Canadian Society*, Sixth Edition, Nelson Education. Toronto 2008.
Kuczyński S. M., *Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409-1411*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1960.
Kurtis S., Klaus I., *The Belt and Road City: Geopolitics, Urbanization, and China's Search for a New International Order*, Yale University Press, New Heaven and London 2024.
Labow W., *Dialect Diversity in America*, University of Virginia Press, Charlottesville 2012.
Langmead D., *Icons of American Architecture. From the Alamo to the World Trade Center*, Greenwood Press, Westport, Londyn 2011.

Lankevich G. J., *New York City. a Short History*, New York University Press, New York and London 2002.
Levine M. A., Ross B. H., *Urban Politics: Power in Metropolitan America*, 6th Edition, Peacock Publishers, Itasca 2001.
Limerick P. N., *The Legacy of Conquest: The Unbroken Past of the American West*, Norton, New York 1987.
Ljungkvist K., *The Global City 2.0. From Strategic Site to Global Actor*, Routledge, London 2020.
Łozińska O., *Paradyplomacja kulturalna na przykładzie wybranych regionów włoskich*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2025.
Macionis J. J., Gerber L. M., *Sociology*, Pearson Prentice Hall, Toronto 2011.
Mansfield S., *Tokio. Biografia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2018.
Manteuffel T., *Historia powszechna: Średniowiecze*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978.
Mason R. H. P., Caiger J. G., a *History of Japan. Revised Edition*, Tuttle Publishing, Tokyo, Rutland, Singapore 1997.
Massey D. B., *World City*, Polity Press, Cambridge 2007.
McMahon A., *An Introduction to English Phonology*, Second Edition, Edinburgh University Press, Edinburgh 2020.
Melanowicz M., *Japońskie fascynacje. Sylabus kultury współczesnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2021.
Mitchell P., *African Connections: Archaeological Perspectives on Africa and the Wider World*, Alta Mira Press, Walnut Creek 2005.
Morgan K. O., *The Oxford Illustrated History of Britain*, Oxford University Press, Oxford 2000.
Nicolson H. G., *The Evolution of Diplomatic Method*, Leicester University Press, Leicester 2001.
Nye J., *Bound to lead: The changing nature of American power*, Basic Books, New York 1990.
Nye Sr. J. S., *Soft Power. The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, NowyJork 2004.
Oğurlu E., *Understanding the Distinguishing Features of Post-Westphalian Diplomacy*, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/906933, odczyt z dn. 13.12.2024.
Oosterlynck S., Beeckmans L., Bassens D., Derudder B., red. Segaert B., Braeckmans L., *The City as a Global Political Actor*, London and New York, Routledge 2019.
Patton M. Q., *Quality in qualitative research: methodological principles and recent developments*, Third Edition, Sage Publications, Londyn 2002.
Pekkanen R. J., Pekkanen S. M., *The Oxford Handbook of Japanese Politics*, Oxford University Press, New York 2022.
Pipes R., *Rosja Carów*, Wydawnictwo Magnum, Warszawa 2013.
Runciman S., a *History of the Crusades*. *T. III: The Kingdom of Acre and the later Crusades*, The Folio Society, London 1994.
Runge A., Runge J., *Słownik pojęć z geografii społeczno-ekonomicznej*, Videograf Edukacja, Katowice 2008.
Sassen S., *The Global City: New York, London*, Tokyo, Princeton University Press, Princeton 1991.

Scott A. J., *Global City-Regions Trends, Theory, Policy*, Oxford University Press, New York 2001.
Shibatani M., *The Languages of Japan*, Cambridge University Press, New York 1990.
Shin K., Timberlake M., *Seoul, Korea's Global City: a New Urbanism for Upward Mobility*, Routledge, London 2020.
Šmid W., *Leksykon przedsiębiorcy*, Wydawnictwo „Poltext", Warszawa 2010.
Stenton F. M., *Anglo-Saxon England*, Third Edition, Oxford University Press, London 2001.
Tubilewicz J., *Historia Japonii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1984.
Wendt A., *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.
Wood R. C., *Flannery O'Connor and the Christ-haunted South, Eerdmans Publishing, Grand Rapids 2004.*
Ziółkowski A., *Historia Powszechna. Starożytność,* Wydawnictwo PWN, Warszawa 2009.

Rozdziały i artykuły w pracach zbiorowych

Acuto M., *An Urban Affair. How Mayors Shape Cities for World Politics*, [w:] *The Power of Cities in International Relations*, red. Simon Curtis, Routledge, NowyJork 2014, s. 69-88.
Antunes S., *Evolution of Paradiplomacy in Contemporary International Context*, [w:] red. J. A. Schiavon, J. Ciesielska-Klikowska, T. Kamoński, R. Velasquez Flores, *The RoutledgeHandbook of Paradiplomacy*, Routledge, Londyn 2026, s. 21-29.
Bendel P. R., *Branding New York City – The Saga of 'I Love New York'*, [w:] *City Branding. Theory and Cases*, red. Keith Dinnie, Palgrave Macmillan, NowyJork 2011, s. 179-183.
Burksiene V., Dvorak J., Burbulyte˙-Tsiskarishvili G., *City Diplomacy in Young Democracies: The Case of the Baltics*, [w:] *City Diplomacy. Current Trends and Future Prospects*, red. Sohaela Amiri, EfeSevin, Palgrave Macmillan, Cham 2020, s. 305-330.
Coolsaet R., *The Transformation of Diplomacy at the Threshold of the New Millennium* [w:] *Diplomacy*, III, Sage, Londyn 2006, s. 1-24.
Dinnie K., *Introduction to the Theory of City Branding*, [w:] *City Branding. Theory and Cases*, red. Keith Dinnie, Palgrave McMillan, Londyn-NowyJork 2011, s. 3-7.
Dominguez R., *The United States. Toward the institutionalization of Paradiplomacy*, [w:] red. J. A. Schiavon, J. Ciesielska-Klikowska, T. Kamiński, R. Velasquez Flores, *The RoutledgeHandbook of Paradiplomacy*, Routledge, Londyn 2026, s. 395-404.
Dumała H., *Współpraca zdecentralizowana – forma paradyplomacji i instrument polityki Unii Europejskiej na rzecz rozwoju*, [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, red. E. Haliżak, M. Pietraś, Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2012, s. 444-458.
Duranton G., Puga D., *The Growth of Cities*, [w:] *Handbook of Economic Growth*, tom 2, red. Philippe Aghion, Steven Durlauf, Elsever, Amsterdam 2014, s. 781-853.
e Barros M. A., *Resistance Paradiplomacy. States versus Sub-StateGovernments*, [w:] red. J. A. Schiavon, J. Ciesielska-Klikowska, T. Kamiński, R. Velasquez Flores, *The RoutledgeHandbook of Paradiplomacy*, Routledge, Londyn 2026, s. 179-186.

Hiratsuka-Sasaki A., *Paradiplomacy in Japan,* [w:] red. J. A. Schiavon, J. Ciesielska-Klikowska, T. Kamiński, R. Velasquez Flores, *The Routledge Handbook of Paradiplomacy*, Routledge, Londyn 2026, s. 444-453.

Jansen M. B., *Introduction,* [w:] *The Cambridge History Of Japan. Volume 5: The Nineteenth Century*, red. Marius B. Jansen, Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 1-49.

Keohane R., „Institutional Theory and the Realist Challenge after the Cold War", [w:] *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, red. David A. Baldwin, Columbia University Press, New York 1993, s. 269-300.

Kincaid J., *Constituent diplomacy in federal polities and the nation-state: Conflict and co-operation*, [w:] red. H.Michelmann& P. Soldatos, *Federalism and international relations: The role of subnational units*, Oxford University Press, Oxford 1990, s. 54–75.

Kipuri N., *Culture*, [w:] *State of the World's Indigenous Peoples*, red. UN Department of Economic and Social Affairs, https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210548434/read, odczyt z dn. 11.04.2025, s. 51-82.

Kuznietzov A., *The Dimensions of Paradiplomacy*, [w:] red. J. A. Schiavon, J. Ciesielska-Klikowska, T. Kamiński, R. Velasquez Flores, *The RoutledgeHandbook of Paradiplomacy*, Routledge, Londyn 2026, s. 30-38.

Marcotullio P. J., Solecki W., *What Is a City? An Essential Definition for Sustainability*, [w:] red. C. G. Boone, M. Fragkilas, *Urbanization and Sustainability*, https://doi.org/10.1007/978-94-007-5666-3_2, odczyt z dn. 04.06.2024, s. 11-25.

Mattingly D., MacDonald K., *Africa*, [w:] The *Oxford Handbook of Cities in the World History*, red. Peter Clark, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 66-82.

Mayer M., *The "Right to the City" in Urban Social Movements*, [w:] *Cities for People, not for Profit. Critical Urban Theory and the Right to the City*, red. Neil Brenner, Peter Marcuse, Margit Mayer, Ruthledge, New York 2012, s. 65-82.

McKenney R.,"*A Plot Discover'd?" Myth, Legend, and the "Spanish" Conspiracy against Venice in 1618*, [w:] *Venice Reconsidered The History and Civilization of an Italian City-State, 1297–1797*, red. John Martin and Dennis Romano, The John Hopkins University Press, Baltimore i Londyn 2003, 185-216.

McMahon A., *Mesopotamia*, [w:] *The Oxford Handbook of Cities in the World History*, red. Peter Clark, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 31-48.

Osborne R., Wallace-Hadrill A., *Cities of the Ancient Mediterrean*, [w:] *The Oxford Handbook of Cities in the World History*, red. Peter Clark, Oxford University Press, Oxford 2013, s.49-65.

Ostrowski S., *Miasta partnerskie Hiroszimy i Nagasaki a działania na rzecz nierozprzestrzeniania broni atomowej*, [w:] red. J. Marszałek-Kawa, T. Łukaszuk, *Japonia i Indie – dwie cywilizacje i dwie wizje współczesnego porządku normatywnego – podobieństwa, różnice, wyzwania*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2025, 133-155.

Paquin S., *Paradiplomacy*, [w:] red. T. Balzacq, F. Charillon, & F. Ramel, *Global Diplomacy*, https://doi.org/10.1007/978-3-030-28786-3_4, odczyt z dn. 06.06.2024.

Redfield R., Singer M. B., *The Cultural Role of Cities*, [w:] *Social Antropology*, red. Clifford Willcox, Routledge, NowyJork 2011, s. 49-61.

Sassen S., *Cities in the Global Economy*, [w:] *Handbook of Urban Studies*, red. Ronan Paddinson, Sage Publications, London 2001, s. 256-272.

Soldatos P., *An explanatory framework for the study of federated states as foreign-policy actors*, [w:] red. H.Michelmann& P. Soldatos, *Federalism and international relations: The role of subnational units*, Oxford University Press, Oxford 1990, s. 34-53.

Sorensen G., *Sovereignty: Change and Continuity in a Fundamental Institution*, [w:] *Sovereignty at the Millennium*, red. R.H. Jackson, Blackwell, Oxford 1999, s. 590-604.

Steinhardt N., *China*, [w:] *The Oxford Handbook of Cities in the World History*, red. Peter Clark, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 105-124.

Velazques Flores R., *Mainstream Theories to Explain Paradiplomacy*, [w:] red. J. A. Schiavon, J. Ciesielska-Klikowska, T. Kamiński, R. Velasquez Flores, *The RoutledgeHandbook of Paradiplomacy*, Routledge, Londyn 2026, s. 39-48.

Artykułyopublikowane w czasopismachnaukowych

Baiocchi A., Dantas D. C., de P. Pessôa L. A. G., Colbert F., *Cultural branding of cities: the role of live music in building a city's brand*, https://doi.org/10.1080/09548963.2024.2345836, odczyt z dn. 11.04.2025, s. 230–248.

Blank Y., *The City and the World*, „Columbia Journal of Transnational Law", tom 44, nr 3, 2006, https://ssrn.com/abstract=1020141, s. 869-931.

Brenner N., *Global Cities, Global States: Global City Formation and State Territorial Restructuring in Contemporary Europe*, https://www.philol.msu.ru/~discours/images/stories/city1.pdf, odczyt z dn. 11.11.2024, s. 1-37.

Brenner N., Keil R., *From Global Cities To Globalized Urbanization*, https://riviste.unimi.it/index.php/glocalism/article/download/21280/18899, odczyt z dn. 04.07.2025.

Carlino G., *The Economic Role of Cities in the 21st Century*, https://www.philadelphiafed.org/-/media/frbp/assets/economy/articles/business-review/2005/q3/Q3_05_Carlino.pdf, odczyt z dn. 01.02.2025, s. 9-15.

Cerisola S., Panzera E., *Cultural cities, urban economic growth, and regional development: The role of creativity and cosmopolitan identity*, „Regional Science", tom 101, nr 2, 2022, https://doi.org/10.1111/pirs.12654, s. 285-303.

Clark C., *The Conditions Of Economic Progress*, https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.223779/page/n181/mode/2up, odczyt z dn. 04.02.2025.

Cornago N., *Paradiplomacy and protodiplomacy*, https://www.researchgate.net/profile/Noe-Cornago/publication/324929228_Paradiplomacy_and_Protodiplomacy/links/64a3cb0e95bbbe0c6e0ef173/Paradiplomacy-and-Protodiplomacy.pdf, odczyt z dn. 01.12.2024, s. 1-9.

Costa D. L., Dora L., Kahn M. E., *Power Couples: Changes in the Locational Choice of the College Educated, 1940-1990, „Quarterly Journal of Economics",* tom 115, nr 4, 2000, s. 1287-1315.

Cummings M., *Cultural Diplomacy and the United States Government: a Survey*, https://www.americansforthearts.org/sites/default/files/MCCpaper.pdf, odczyt z dn. 26.05.2025.

Curtis S., *Global Cities and the Ends of Globalism*, https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/ngs-2018-0007/html, odczyt z dn. 31.05.2022, s. 75-90.

de Souza K. B., de Andrade Bastos S. Q., Perobelli F. S., *Multiple trends of tertiarization: a comparative input–output analysis of the service sector expansion between Brazil and United States*, „EconomiA", tom 17, nr 2, 2016, doi:10.1016/j.econ.2015.10.002, s. 1-24.

Eppler A., Hüttmann M. G., Rowe C., *More cooperation than conflict despite no 'Third Level'? Understanding the dynamics of paradiplomacy towards the EU in Bavaria and Baden-Württemberg*, https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/21622671.2024.2369111, odczyt z dn. 10.04.2025, s. 1483-1502.

Erickcek G. A., McKinney H., *„Small Cities Blues:" Looking for Growth Factors in Small and Medium-Sized Cities*, https://www.econstor.eu/bitstream/10419/64382/1/462036332.pdf, odczyt z dn. 11.11.2024, s. 1-44.

Eskandaran M., Ranjkesh J., *City Diplomacy, analysis of the Role of Cities as the New Actor in International Relations*, https://urs.ui.ac.ir/article_20081.html?lang=en, odczyt z dn. 11.11.2024, s. 163-182.

Fisher A. G. B., *Production, primary, secondary and tertiary*, „Economic Record" tom 15, nr 1, 1939, DOI:10.1111/j.1475-4932.1939.tb01015.x, s. 24-38.

Fourastié J., *Le grand espoir du XXe siècle: Progrès technique, progrèséconomique, progrès social*, https://storage.gra.cloud.ovh.net/v1/AUTH_3877b9485d06455c8b7c11a9fadaeb2d/attachments/original/8/1/5/002620815.pdf, odczyt z dn. 04.02.2025, s. 1-22.

Friedmann J., *World City Hypothesis*, http://ereserve.library.utah.edu/Annual/GEOG/5520/Wei/world.pdf, odczyt z dn. 07.10.2024, s. 69-83.

Gaigné C., Thisse J. F., *New economic geography and the city*, https://hal.science/hal-01208856v1/file/WP%20SMART-LERECO%2013-02_1.pdf, odczyt z dn 21.10.2025.

Gallup J. L., Sachs J., Mellinger A. D., *Geography and Economic Growth*, http://class.povertylectures.com/SachsGallupGeographyGrowth.pdf, odczyt z dn. 21.10.2025.

Gebauer A., Nam C. W., Parsche R., *Regional technology policy and factors shaping local innovation networks in small German cities*, https://www.econstor.eu/bitstream/10419/116022/1/ERSA2003_166.pdf, odczyt z dn. 11.11.2024, s. 1-23.

Glaeser E. L., Kolko J., Saiz A., *Consumer City*, „Journal of Economic Geography", tom 1, nr 1, 2001, s. 27–50.

Groen R. S., *Understanding the Context for Successful City Diplomacy: Attracting International Organisations*, „*The Hague Journal of Diplomacy"*, tom 17, nr 1, 2022, doi: https://doi.org/10.1163/1871191X-bja10095, odczyt z dn. 11.11.2024, s. 123-137.

Gupta R., Hasan M., Islam S. Z., Yasmin T., Uddin J., *Evaluating the Brexit and COVID-19's influence on the UK economy: a data analysis*, PLoS ONE, tom 18, nr 6, 2023, https://doi.org/10.1371/journal.pone.0287342, s. 1-33.

Gustafsson J., *Single case studies vs. multiple case studies: a comparative study (Dissertation)*, https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hh:diva-33017, odczyt z dn. 18.11.2024, s. 1-15.

Harvey D., *The Right to the City*, „New Left Review" nr 53, 2008, https://davidharvey.org/media/righttothecity.pdf, odczyt z dn. 02.04.2025, s. 23 – 40.

Hwang E., a *Close Look into Economic Growth Sources in Japanese Cities*, https://archiwum.pte.pl/pliki/1/210/A_Close_Look_into_Economic_Growth_Sources_in_Japanese_Cities.pdf, odczyt z dn. 04.04.2025, s. 1-22.

Iliopoulos P., Ioannou S., Wojcik D., *The City of London after Brexit: Sticky power in the Global Financial Network*, https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2949694224000051, odczyt z dn. 18.01.2025, s. 1-10.

Iwabuchi K., *Pop-culture diplomacy in Japan: soft power, nation branding and the question of 'international cultural exchange'*, „International Journal of Cultural Policy", tom 21, nr 4, 2015, http://dx.doi.org/10.1080/10286632.2015.1042469, s. 419-432.

Jańczak J., *Integration De-scaled. Symbolic Manifestations of Cross-border and European Integration in Border Twin Towns*, „Journal of Borderlands Studies", tom 33, nr 3, 2018, https://doi.org/10.1080/08865655.2016.1226925, s. 393–413.

Kaika M., *Architecture and crisis: re-inventing the icon, re-imag(in)ing London and re-branding the City*, https://research.manchester.ac.uk/files/22771565/SUPPLEMENTARY-1.PDF.

Kamiński T., Ciesielska-Klikowska J., *A Solution for Tough Times? The sub-national dimension of the European Union's relations with China in the context of growing Sino-American tensions*, [w:] *Europe in an Era of Growing Sino-American Competition Coping with an Unstable Triangle*, red. S Biba, R. Wolf, Routledge, NowyJork 2021, s. 54-72.

Kamiński T., *Subnational dimensions of the EU's de-risking strategy in relations with China*, „Asia Europe Journal", https://doi.org/10.1007/s10308-025-00746-z, s. 1-9.

Kangas A., *Global Cities, International Relations and the Fabrication of the World. Global Society*, doi.org/10.1080/13600826.2017.1322939, tom 31, nr 4, 2017, s. 531-550.

Keating M., *Paradiplomacy and Regional Networking*, http://www.forumfed.org/libdocs/ForRelCU01/924-FRCU0105-eu-keating. pdf, odczyt z dn. 06.06.2024.

Klatt M., Wassenberg B., *Secondary foreign policy: Can local and regional cross-border cooperation function as a tool for peace-building and reconciliation?*, „Regional & Federal Studies", tom 27 nr 3, 2017, s. 205–218.

Knott E., Rao A. H., Summers K., Teeger C., *Interviews in the Social Sciences*, „Nature Reviews Methods Primers", tom 2, nr 1, 2022, https://doi.org/10.1038/s43586-022-00150-6.

Krätke S., *Cities in contemporary capitalism*, „International Journal of Urban and Regional Research", tom 38, nr 5, 2014,, https://doi.org/10.1111/1468-2427.12165, odczyt z dn. 27.11.2024, s. 1660-1677.

Krugman P., *How the Economy Organizes Itself in Space: a Survey of the New Economic Geography*, https://sfi-edu.s3.amazonaws.com/sfi-edu/production/uploads/sfi-com/dev/uploads/filer/bc/ef/bcef0835-9403-4dc5-af83-761d6decf8ad/96-04-021.pdf, odczyt z dn. 03.02.2025.

Ksenicz I., *Ku modelowi polskiej paradyplomacji*, „Sprawy Międzynarodowe", tom 73, nr 3, 2020, doi: 10.35757/sm.2020.73.3.07, s. 231-250.

Kurabayashi N., *U.S. Cultural Diplomacy in the Cold War Era: New York City Ballet's Visit to Japan in 1958*, "The American Review", tom 57, 2023, https://doi.org/10.11380/americanreview.57.0_209, s. 209-229.

Lampard E.E., *City. Definition & History*, https://www.britannica.com/topic/city, odczyt z dn. 04.06.2024.

Lecours A., *Political issues of paradiplomacy: lessons from the developed world*, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2016-02/20081217_cdsp_diplomacy_paper_paradiplomacy.pdf, odczyt z dn. 06.06.2024.

Lefebvre H., Majewska E., Stanek Ł., *Prawo do miasta*, „Praktyka Teoretyczna" nr 5, 2012, s. 183 – 197.

Lequesene C., Paquin S., *Federalism, Paradiplomacy and Foreign Policy: a Case of Mutual Neglect*, https://www.researchgate.net/profile/Stephane-Paquin/publication/318091985_Federalism_Paradiplomacy_and_Foreign_Policy_A_Case_of_Mutual_Neglect/links/5da8c758299bf111d4be1dd6/Federalism-Paradiplomacy-and-Foreign-Policy-A-Case-of-Mutual-Neglect.pdf, odczyt z dn. 13.12.2024.

Levinson M., *U.S. Manufacturing in International Perspective*, https://sgp.fas.org/crs/misc/R42135.pdf, odczyt z dn. 06.02.2025.

Logan W. S., *The Cultural Role of Capital Cities: Hanoi and Hue, Vietnam*, „Pacific Affairs", tom 78, nr 4, 2005, s. 559-575.

Manfredi-Sánchez J. L. ,*The political economy of city diplomacy*, „Economic and Political Studies", tom 10, nr 2, 2022, DOI: 10.1080/20954816.2021.1899622, s. 228–249.

Mansfield D., Gibson J., *UK Cities DNA. The role of UK cities in the National Economy*, https://content.knightfrank.com/research/2905/documents/en/uk-cities-dna-the-role-of-uk-regional-cities-in-the-national-economy-11586.pdf, odczyt z dn. 04.04.2025, s. 1-6.

Maunier R., *The Definition of the City*, „American Journal of Sociology", tom 15, nr 4, 1910, https://doi.org/10.1086/211804, odczyt z dn. 04.06.2024, s. 536–548.

McGuigan J., *British identity and `the people's princess'*, „The Sociological Review", tom 48, nr 1, 2000, https://doi.org/10.1111/1467-954X.00200, s. 1-18.

Melissen J., van der Pluijm R., *City Diplomacy: The Expanding Role of Cities in International Politics*, Netherlands Institute of International Relations, Haga 2007, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2016-02/20070400_cdsp_paper_pluijm.pdf, s. 1-45.

Miyazaki H., *Hiroshima and Nagasaki as models of city diplomacy*, „Sustainability Science", tom 16, nr 4, 2021, https://doi.org/10.1007/s11625-021-00968-1, odczyt z dn. 06.06.2024, s. 1215–1228.

Młyńczyk Ł., *Research Approaches and Strategies in Polish Theoretical Political Science*, "Teoria Polityki", nr 12, 2025, doi: 10.4467/25440845TP.25.018.21989, s. 101–117.

Mulligan S. P., *Constitutional Limits on States' Power over Foreign Affairs*, https://crsreports.congress.gov/product/pdf/LSB/LSB10808, odczyt z dn. 11.01.2025.

Nagamori K., *Francis Brinkley: a Japanophile Englishman in Meiji Era*, https://metro-cit.repo.nii.ac.jp/record/249/files/metrocit202003-01.pdf, odczyt z dn. 24.04.2025, s. 3-10.

Nagy D. K., *City location and economic development*, https://economics.yale.edu/sites/default/files/nagy_updated_jmp_citylocation_nagy.pdf, odczyt z dn. 03.02.2025.
Nature Finance Info, *Nature Finance Tracker*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_5730, odczyt z dn. 16.03.2025.
Osiander A., *Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth*, https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/10676369.pdf, odczyt z dn. 14.12.2024.
Ostrowski S., *Public and cultural diplomacy in European cities and states' branding*, „NowaPolitykaWschodnia", tom 1, nr 32, 2022, s. 31–43.
Ostrowski S., *The New Hansa as a form of Politics of Memory of the Member Cities*, „Athenaeum Polskie Studia Politologiczne", tom 83, nr 3, 2024, https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/apsp/83/apsp8306.pdf, odczyt z dn. 10.12.2024, s.96-112.
PardeyP. G., Alston J. M., *Unpacking the Agricultural Black Box: The Rise and Fall of American Farm Productivity Growth*, „The Journal of Economic History", tom 81, nr 1, 2021, https://doi.org/10.1017/S0022050720000649, s. 114-155.
Parkinson J., *Symbolic representation in public space: capital cities, presence and memory*, https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00344890802709781?casa_token=yS3RZeO_8mcAAAAA:83WE7jfqwCC9eIpeuLIglq0blntEsMKKf3XOzs6ADSiV9Ter7kvyZDY7Bfe2xF-jtX2plo5etIE, odczyt z dn. 05.06.2025, s. 1-14.
Parr A. D., Lanza S. T., Bernthal P., *Personality Profiles of Effective Leadership Performance in Assessment Centers*, https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5058439/pdf/nihms788510.pdf, odczyt z dn. 08.09.2025, s. 143–157.
Payre R., Saunier P. Y., *Municipalités de tous pays, unissezvous! L'UnionInternationale des Villes oul'Internationale municipale (1913-1940)*, https://web.archive.org/web/20181104001214/https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00002762/document, odczyt z dn. 19.12.2024.
Putnam R. D., *Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games*, „International Organization", tom 42, nr 3, 1988, http://www.jstor.org/stable/2706785, s. 427-460.
Quiggin J., *National accounting and the digital economy*, https://espace.library.uq.edu.au/data/UQ_336959/UQ336959_OA.pdf?Expires=1738763186&Key-Pair-Id=APKAJKNBJ4MJBJNC6NLQ&Signature=QbEVQg32~KPxfMOvFnHaNH5IKOrotoKgi362o5txY8k1LD9~NRnGanYMfKCoVbaHz5fjdPT79JP1lvKcfi~OIOb4r0~zslKVG4H55RnLHLVhd4WKpYxdViSUHiZwNTefnKiCOKSKGCD1tlzcevij9M7C~vTCN-vNjtLLMowOgHsQ~LlY8TQLX6XH6-Hf4MeTJpLLjFkhaBU43ep1E2zhlBtSMtI7B40I49zNggAzn9a2rKAne9MnjaLDhHw7AR7B0sciaPRVz5moJ3sUVzE466PA1ZQvshQcWgl4rsYuoZK145yUgVZURyXtog0UGjtHcTOhughahSwgxMO8xPBdXQ__, odczyt z dn. 04.02.2025
Readelli E., *Understanding American cultural policy: the multi- level governance of the arts and humanities*, „Policy Studies", tom 1, nr 1, 2020, DOI: 10.1080/01442872.2018.1554804, s. 80-97.
Richardson R., *British values and British identity: Muddles, mixtures, and ways ahead*, https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1160137.pdf, odczyt z dn. 22.04.2025, s. 37-48.
Rossi-Hansberg E., *Geography of Growth and Development*, https://rossihansberg.economics.uchicago.edu/GGD.pdf, odczyt z dn. 02.02.2025, s. 1-22.

Sandford M., *The Greater London Authority*, https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN05817/SN05817.pdf, odczyt z dn. 10.09.2025.

Sano K., *Japanese Mentality and Behaviour - Based on the Indigenous Japanese Culture*, https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/bf01809346.pdf, odczyt z dn. 12.05.2025, s. 192–195.

Sasaki A., Kojima M., *International Environmental Cooperation by Municipalities in Japan: Prospects and Possibilities of Regional Collaboration*, https://www.ide.go.jp/library/English/Publish/Reports/Ec/pdf/201903_ch08.pdf?_previewDate_=null&_previewToken_=&revision=0&viewForce=1&_tmpCssPreview_=, odczyt z dn. 23.06.2025.

Schafran A., McDonald C., Lopez Morales E., Akyelken N., Acuto M., *Replacing the services sector and three-sector theory: urbanization and control as economic sectors*, „Regional Studies", tom 52, nr 12, 2018, doi:10.1080/00343404.2018.1464136, s. 1708–1719.

Schilpzand A., de Jong E., *Work ethic and economic development: An investigation into Weber's thesis*, https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0176268020301063?via%3Dihub, odczyt z dn. 04.04.2025, s. 1-13.

Schroeder K., *Cities in International Law: The New Landscape ofGlobal Governance*, „Virginia Journal of International Law", tom 61, nr 2, 2021, s. 364-416.

Scott A. J., Storper M., *Regions, Globalization, Development*, Regional Studies, tom 37, nr 6-7, 2003, s. 579-593.

Shepard B., *The Scope Of Congress' Constitutional Power Under the Property Clause: Regulating non-federal property to Further The Purposes Of National Parks And Wilderness Areas*, https://lira.bc.edu/work/sc/1ee8cfce-5242-4dc9-8e0c-0977388a5f16/reader/271c9e63-9255-45a8-b434-63b4637d9684, odczyt z dn. 22.05.2025, s. 479-538.

Shimanishi T., *Coal in Modern Japanese History*, https://gensoken.toyo.ac.jp/cgi/viewcontent.cgi?article=1092&context=japanese-society-and-culture, odczyt z dn. 17.02.2025, s. 149-158.

Shinoda T., *The Japanese prime minister and the executive institutional setting*, „Asian Journal of Comparative Politics" tom 8, nr 1, 2023, s. 68-82.

Shuster J. M., *Sub-National Cultural Policy—where the action is: Mapping State Cultural Policy in the United States*, „The International Journal of Cultural Policy", tom 8, nr 2, 2002, s. 181-196.

Sparrow A., *David Cameron and Sadiq Khan plan pro-EU joint appearance*, https://www.theguardian.com/politics/2016/may/29/david-cameron-and-sadiq-khan-plan-pro-eu-joint-appearance, odczyt z dn. 15.09.2025.

Stam K., Verbakel E., De Graaf P. M., *EXPLAINING VARIATION IN WORK ETHIC IN EUROPE: Religious heritage rather than modernisation, the welfare state and communism*, https://direct.mit.edu/euso/article/15/2/268/126842/EXPLAINING-VARIATION-IN-WORK-ETHIC-IN, odczyt z dn. 04.04.2025, s. 268–289.

Stevens A., *Growth in second tier cities: urban policy lessons from Japan Briefing for Core Cities Group, November 2013*, https://web.archive.org/web/20131203003710/http://www.corecities.com/sites/default/files/images/publications/Growth%20in%20second%20tier%20cities%20-%20urban%20policy%20lessons%20from%20Japan_0.pdf, odczyt z dn. 05.01.2025.

Szpak A., Gawłowski R., Modrzyńska R., Modrzyński P., *Pact of Free Cities – a New Form of European Cities' Cooperation*, „Polish Political Science Yearbook", tom 52, nr 1, 2023, https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/ppsy/52/ppsy202308.pdf, odczyt z dn. 15.01.2025, s. 1-17.

Szpak A., *Global City Diplomacy and International Law Legislation and Implementation*, Edgar Elgar Publishing, Chaltenham 2025.

Szpak A., Ostrowski S., *Fighting energy poverty: Barcelona and Warsaw in C40's Green New Deal Pilot program*, „Energy Policy", nr 198, 2025, s. 1-10.

Szpak A., *Right to the City as a New Paradigm Within the Concept of Human Security*, „Polish Political Science Yearbook" tom 45, nr 1, 2016, https://doi.org/10.15804/ppsy2016027, odczyt z dn. 02.04.2025, s. 367–381.

T.McHugh J., *Paradiplomacy, Protodiplomacy and the Foreign Policy Aspirations of Quebec and Other Canadian Provinces*, „Canadian Foreign Policy Journal", tom 21, nr 3, 2015, doi:10.1080/11926422.2015.1031261, s. 1483-1502.

Tierney D., *America's Quagmire Mentality*, https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00396330701733936?casa_token=3K6LoAnAZ_kAAAAA:A9PUAp-kCKp-5JAT93Xn3O48Fu0U9PDp2ujFHQ3OHmGYEkq5lPaFgYIPzXsl8h26QpyrJFrEzqw, odczyt z dn. 10.05.2025, s. 47–65.

Tubilewicz C., *Paradiplomacy as a Provincial State Building Project: The Case of Yunnan's Relations with the Greater Mekong Subregion*, https://digital.library.adelaide.edu.au/server/api/core/bitstreams/25f10193-fcd8-42ca-91fa-31579758ae3f/content, odczyt z dn. 13.12.2024.

Tucker R. C., *Personality and Political Leadership*, „Political Science Quarterly", tom 92, nr 3, 1977.

Turner F. J., *O znaczeniu pogranicza w amerykańskiej historii*, tłum.: B. Czepil, https://czasopisma.uni.opole.pl/index.php/p/article/view/524/351, odczyt z dn. 10.05.2025, s. 139-162.

Vos F., *Dutch Influences on the Japanese Language: With an Appendix on Dutch Words in Korean*, https://eastasianhistory.org/39/vos-influences/, odczyt z dn. 14.05.2025, s. 153-180.

Wallenstein I., *World-System Analysis*, https://www.praxisphilosophie.de/wallerstein_wsanalysis.pdf, odczyt z dn. 07.10.2024.

Wei Y. D., Leung C. K., *Development Zones, Foreign Investment, and Global City Formation in Shanghai*, https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-2257.2005.00265.x, odczyt z dn. 11.11.2024, s. 16-40.

Wilson V., *Research Methods: Content Analysis*, „Evidence Based Library and Information Practice", tom 11, nr 1, 2016, https://doi.org/10.18438/b8cg9d, s. 41-43.

Artykułyi materiałyinternetowe

Acuto M., Morissette M., Chan D., Leffel B., *'City Diplomacy' and Twinning: Lessons from the UK, China And Globally*, https://www.researchgate.net/profile/Benjamin-Leffel/publication/326438097_'City_Diplomacy'_and_Twinning_Lessons_from_the_UK_China_and_Globally/links/5dc484b9a6fdcc2d2ffb6831/City-Diplomacy-and-Twinning-Lessons-from-the-UK-China-and-Globally.pdf , odczyt z dn. 18.01.2025.

Acuto M., Pejic D., Nunley J., Moonen T., *Why City Rankings Matter*, https://www.scientificamerican.com/blog/observations/why-city-rankings-matter/, odczyt z dn. 29.07.2025.
Adelstain J., *The Pride And (Anti-Korean) Prejudice Of Tokyo Governor Yuriko Koike Is a Big Problem*, https://www.forbes.com/sites/adelsteinjake/2017/10/19/the-pride-and-anti-korean-prejudice-of-tokyo-governor-yuriko-koike-is-a-big-problem/, odczyt z dn. 12.09.2025.
Agency for Cultural Affairs, *Basic Policy on the Promotion of Culture and the Arts - Creating the future with cultural and artistic resources*, https://www.bunka.go.jp/seisaku/bunka_gyosei/hoshin/kihon_hoshin_4ji/pdf/sanko_02.pdf, odczyt z dn. 14.05.2025.
Agency for Cultural Affairs, *Number of cultural properties designated, etc.*, https://web.archive.org/web/20210219145030/https://www.bunka.go.jp/seisaku/bunkazai/shokai/shitei.html, odczyt z dn. 13.05.2025.
Agency for Cultural Affairs, *What we do?*, https://www.bunka.go.jp/english/what_we_do/, odczyt z dn. 13.05.2025.
Agency for Cultural Affairs, *Cultural Properties*, https://www.bunka.go.jp/english/policy/cultural_properties/index.html, odczyt z dn. 13.05.2025.
America's Pledge, *Main Page*, https://web.archive.org/web/20250416052056/https://www.americaspledgeonclimate.com/, odczyt z dn. 29.07.2025.
ANMC21, *Member Cities*, https://www.sp.metro.tokyo.lg.jp/seisakukikaku/gaimubu/anmc21/anmc21org/english/member/index.htm, odczyt z dn. 08.01.2025.
Architecture-tokyo.com, *Aoyama Technical College*, https://architecture-tokyo.com/2017/03/21/1990-aoyama-technical-college-makato-sei-watanabe/, odczyt z dn. 07.06.2025.
Ashcraft B., *Let's Turn Tokyo Into Anime Land, Says Politician*, https://kotaku.com/lets-turn-tokyo-into-anime-land-says-politician-1783837325, odczyt z dn. 12.09.2025.
Asia Society, *YurikoKoike*, https://asiasociety.org/asia-game-changer-awards/yuriko-koike, odczyt z dn. 12.09.2025.
Asia Natural Gas & Energy Association, *Japan*, https://angeassociation.com/location/japan/, odczyt z dn. 17.02.2025.
Asian Correspondent, *ICTs, industry and the new teacher model*, https://web.archive.org/web/20120730183257/http://asiancorrespondent.com/30277/icts-industry-and-the-new-teacher-model/, odczyt z dn. 04.02.2025.
Bank of England, *Transition from LIBOR to risk-free rates*, https://www.bankofengland.co.uk/markets/transition-to-sterling-risk-free-rates-from-libor, odczyt z dn. 19.03.2025.
Barzun J., Peters E., *The Thirty Years' War*, https://www.britannica.com/topic/history-of-Europe/The-Thirty-Years-War, odczyt z dn. 13.12.2024.
BBC, *UK science chief says new department will improve lives*, https://www.bbc.com/news/science-environment-64589917, odczyt z dn. 27.05.2025.
BBC, *How is the US Government structured?*, https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/zmc6fg8/revision/5, odczyt z dn. 29.12.2024.
BBC.com, *Pro-nuclear candidate Masuzoe wins Tokyo governor vote*, https://www.bbc.com/news/world-asia-26103296, odczyt z dn. 10.09.2025.

BBC.com, *Tokyo elects Yuriko Koike as first female governor*, https://www.bbc.com/news/world-asia-36935083, odczyt z dn. 10.09.2025.
Birmingham City Council, *History of Majorality*, https://web.archive.org/web/20080609211101/http://www.birmingham.gov.uk/mayors.bcc, odczyt z dn 02.01.2025.
Blakemore E., *Tens of millions of acres of cropland lie abandoned, study shows*, https://www.washingtonpost.com/science/2024/06/08/abandoned-cropland-ogallala-aquifer/, odczyt z dn. 05.02.2025.
Bureau of Educational and Cultural Affairs, *About Us – Bureau of Educational and Cultural Affairs*, https://www.state.gov/bureau-of-educational-and-cultural-affairs/about-us-bureau-of-educational-and-cultural-affairs, odczyt z dn. 22.05.2025.
Caballo M., *Hollywood at Home: Cinema History in Queens, New York City*, https://thesciencesurvey.com/arts-entertainment/2022/04/27/hollywood-at-home-cinema-history-in-queens-new-york-city/, odczyt z dn. 03.06.2025.
Cabinet Office, 県民経済計算（平成23年度令和２年度）（2008SNA、平成27年基準計数）＜47都道府県、16政令指定都市分＞, https://www.esri.cao.go.jp/jp/sna/data/data_list/kenmin/files/contents/main_2020.html, odczyt z dn. 17.11.2025.
Cambridge Dictionary, *BBC English*, https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/bbc-english?topic=forms-of-the-english-language, odczyt z dn. 22.04.2025.
Cambridge Dictionary, *British English*, https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/british-english, odczyt z dn. 22.04.2025.
Cambridge Dictionary, *Brummie*, https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/brummie?topic=forms-of-the-english-language, odczyt z dn. 22.04.2025.
Cambridge Dictionary, *City*, https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/city, odczyt z dn. 04.06.2024.
Cambridge Dictionary, *Cockney*, https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/cockney, odczyt z dn. 22.04.2025.
Cambridge Dictionary, *Hiberno-English*, https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/hiberno-english?topic=forms-of-the-english-language, odczyt z dn. 22.04.2025.
Cambridge Dictionary, *Scottish English*, https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/scottish-english?topic=forms-of-the-english-language, odczyt z dn. 22.04.2025.
Christensen R., *Liberal-Democratic Party of Japan*, https://www.britannica.com/topic/Liberal-Democratic-Party-of-Japan, odczyt z dn. 10.09.2025.
CIA, *About CIA*, https://www.cia.gov/about/, odczyt z dn. 29.01.2025.
CIA.gov, *GDP - composition, by sector of origin*, https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/gdp-composition-by-sector-of-origin/country-comparison/, odczyt z dn. 05.02.2025.
CIA.gov, *GDP - composition, by sector of origin*, https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/gdp-composition-by-sector-of-origin/, odczyt z dn. 07.02.2025.
CIA.gov, *Japan*, https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/japan/#economy, odczyt z dn. 15.02.2025.

CIA.gov, *The World Factbook*, https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/united-states/#economy, odczyt z dn. 05.02.2025.
CIA.org, *Fiscal Year*, https://web.archive.org/web/20200430054150/https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/228.html, odczyt z dn. 02.04.2024.
CIHT, *Nations and Regions Map*, https://www.ciht.org.uk/media/9102/ciht-nations-regions-map.pdf, odczyt z dn. 14.01.2025.
City of London, *The role of the Lord Mayor*, https://www.cityoflondon.gov.uk/about-us/about-the-city-of-london-corporation/lord-mayor/role-of-lord-mayor, odczyt z dn. 14.01.2025.
City of London, *Census 2021: Population Comparison*, https://www.cityoflondon.gov.uk/assets/Services-Environment/planning-emp-and-pop-stats-census-2021-population-comparison.pdf, odczyt z dn. 08.01.2025.
City of London, *The Lord Mayor and the Mayor of London*, https://www.cityoflondon.gov.uk/about-us/about-the-city-of-london-corporation/lord-mayor/lord-mayor-mayor-of-london, odczyt z dn. 14.01.2025.
City-Tech.Tokyo, *What is City-Tech.Tokyo?*, https://city-tech.tokyo/en/, odczyt z dn. 16.03.2025.
Civil Service, *Devolution: Factsheet*, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c38cc6ce5274a70ca3c3cef/DevolutionFactsheet.pdf, odczyt z dn. 02.01.2025.
Climate Group, *New York launches world's first Paris Agreement-aligned city climate plan*, https://www.theclimategroup.org/our-work/news/new-york-launches-worlds-first-paris-agreement-aligned-city-climate-plan, odczyt z dn. 16.09.2025.
CNN, *FYI: English isn't the official language of the United States*, https://edition.cnn.com/2018/05/20/us/english-us-official-language-trnd/index.html, odczyt z dn. 17.04.2025.
Colier R., *Massive cuts to science and medicine in Trump budget*, https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5468112/pdf/189e812.pdf, odczyt z dn. 24.09.2025.
Columbia SIPA, *Center on Global Energy Policy Launch: Opening Remarks (Bloomberg)*, https://www.youtube.com/watch?v=BigKz9JkZHE, odczyt z dn. 12.01.2025.
Courts and Tribunals Judiciary, *UK Supreme Court*, https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/our-justice-system/the-supreme-court/, odczyt z dn. 01.01.2025.
Coventry, *Coventry's twin towns and cities - Volgograd, Russia*, https://web.archive.org/web/20211228133600/https://www.coventry.gov.uk/directory_record/6224/volgograd_russia, odczyt z dn. 13.09.2024.
CUNY, *The Nation's Leading Urban University*, https://www.cuny.edu/about/, odczyt z dn. 12.06.2025.
Data.nysed.gov, *NY State Higher Education Enrollment*, https://data.nysed.gov/highered-enrollment.php, odczyt z dn. 12.06.2025. Shiksha Study Board, *Universities & Colleges in New York, USA – Rankings, Courses, Fees*, https://www.shiksha.com/studyabroad/usa/universities-in-new-york, odczyt z dn. 12.06.2025.
Debusmann Jr. B., *Foreign bribes, cheap flights: What is Eric Adams accused of?*, https://www.bbc.com/news/articles/cly3gz35dgro, odczyt z dn. 11.09.2025.
Duran M., *Regional diplomacy: a piece in the neo-medieval puzzle?*, https://journals.openedition.org/belgeo/pdf/32375, odczyt z dn. 13.12.2024.

Durón M., *These Are the Top Art Cities in the U.S., According to a New UBS Report*, https://www.artnews.com/list/art-news/artists/top-us-art-cities-ubs-report-clare-mcandrew-1234630256/new-york/, odczyt z dn. 03.06.2025.
Earthday.org, *How Many Jobs Are Being Created in the Green Economy? LinkedIn's New Report Has The Answers*, https://www.earthday.org/how-many-jobs-are-being-created-in-the-green-economy-linkedins-new-report-has-the-answers/, odczyt z dn. 27.02.2025.
Economic Activity, *Quaternary sector: definition, background, examples*, https://www.economicactivity.org/quaternary-sector/, odczyt z dn. 04.02.2025.
Ehrlich B., Clout H. D., Hebbert M. J., *London*, https://www.britannica.com/place/London, odczyt z dn. 10.03.2025.
Embassies, *Embassies in New York*, https://embassies.net/united-states/new-york, odczyt z dn. 13.01.2025.
Encyclopedia Britannica, *Albany, New York*, https://www.britannica.com/place/Albany-New-York, odczyt z dn. 09.01.2025.
Encyclopedia Britannica, *Boris Johnson*, https://www.britannica.com/biography/Boris-Johnson, odczyt z dn. 10.09.2025.
Encyclopedia Britannica, *Cabinet*, https://www.britannica.com/topic/cabinet-government#ref284369, odczyt z dn. 01.01.2025.
Encyclopedia Britannica, *Economy of the United Kingdom*, https://www.britannica.com/place/United-Kingdom/Economy, odczyt z dn. 10.02.2025.
Encyclopedia Britannica, *Japan*, https://www.britannica.com/place/Japan/The-role-of-government, odczyt z dn. 15.02.2025.
Encyclopedia Britannica, *Japan. Cultural Life*, https://www.britannica.com/place/Japan/Cultural-life, odczyt z dn. 24.04.2025.
Encyclopedia Britannica, *Japan. Resources and Power*, https://www.britannica.com/place/Japan/Resources-and-power, odczyt z dn. 17.02.2025.
Encyklopedia PWN, *Ekonomia*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ekonomia;3897005.html, odczyt z dn. 13.11.2025.
Encyklopedia PWN, *Epoka Walczących Królestw*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Walczacych-Krolestw-Epoka;3993518.html, odczyt z dn. 21.01.2025.
Encyklopedia PWN, *Kultura*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kultura;3928887.html, odczyt z dn. 13.11.2025.
Encyklopedia PWN, *Stany Zjednoczone. Ustrój polityczny*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/stany-zjednoczone-ustroj-polityczny;4575398.html, odczyt z dn. 28.12.2024.
Encyklopedia PWN, *Wielka Brytania. Ustrój polityczny*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Wielka-Brytania-Ustroj-polityczny;4575707.html, odczyt z dn. 31.12.2024.
English Heritage, *Roman Britain*, https://www.english-heritage.org.uk/learn/story-of-england/romans/, odczyt z dn. 19.04.2025.
Eriecanalway.org, *History and Culture*, https://eriecanalway.org/learn/history-culture, odczyt z dn. 26.02.2025.
EU Business in Japan, *Regions and Prefectures*, https://www.eu-japan.eu/eubusinessinjapan/about-japan/regions-prefectures, odczyt z dn. 04.01.2025.
FBI, *Mission and Priorities*, https://www.fbi.gov/about/mission, odczyt z dn. 29.01.2025.

FinCity Tokyo, *Tokyo's strength. Financial and economic strength.* Stable financial economy and growth potential, https://fincity.tokyo/en/strength/economic/, odczyt z dn. 13.03.2025.
Foster M., *Tokyo elects first female governor*, https://www.theguardian.com/world/2016/jul/31/tokyo-elects-first-female-governor, odczyt z dn. 12.09.2025.
Fox Business, a *state-by-state look at governors' trade trips abroad, their costs and results*, https://www.foxbusiness.com/markets/a-state-by-state-look-at-governors-trade-trips-abroad-their-costs-and-results, odczyt z dn. 11.01.2025.
Fox R. G., *Urban Culture*, https://www.britannica.com/topic/urban-culture, odczyt z dn. 15.05.2025.
Gardham R., *The 25 largest cities in the UK (and their investment strengths)*, https://www.investmentmonitor.ai/features/largest-cities-uk-investment-strengths/?cf-view&cf-closed, odczyt z dn. 04.04.2025.
Gardham R., *The ten largest cities in Japan (and their investment strengths)*, https://www.investmentmonitor.ai/cities/largest-cities-japan-investment-strengths/?cf-view, odczyt z dn. 04.04.2025.
Global Diversity Hub, *How the British Monarchy Shapes UK Culture: a Deep Dive into History and Tradition*, https://globaldiversityhub.com/how-the-british-monarchy-shapes-uk-culture-a-deep-dive-into-history-and-tradition/, odczyt z dn. 19.04.2025
Główny Urząd Statystyczny, *Miasto*, https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1307,pojecie.html?contrast=black-white, odczyt z dn. 04.06.2024.
Gosh I., *Visualizing the U.S. Population by Race*, https://www.visualcapitalist.com/visualizing-u-s-population-by-race/, odczyt z dn. 16.04.2025.
Gotokyo.com, *KabukizaTheatre*, https://www.gotokyo.org/en/spot/29/index.html, odczyt z dn. 07.06.2025.
Gotokyo.com, *Godzilla image (Hibiya Godzilla Square)*, https://www.gotokyo.org/en/spot/1772/index.html, odczyt z dn. 07.06.2025.
Greyhill Advisors, *Gross Metropolitan Product*, http://www.greyhilladvisors.com/gross-metropolitan-product, odczyt z dn. 26.02.2025.
Grisler A., *Best Places to Visit in Japan*, https://travel.usnews.com/rankings/best-places-to-visit-in-japan/, odczyt z dn. 22.02.2025.
Grow London Global, *About Grow London Global*, https://www.grow.london/global/about, odczyt z dn. 15.03.2025.
Guardian, *Tokyo's rightwing governor plans to buy disputed Senkaku Islands*, https://www.theguardian.com/world/2012/apr/19/tokyo-governor-senkaku-islands-china, odczyt z dn. 23.08.2025.
Hamid Z., *5 Biggest Logistics Companies in the US*, https://www.insidermonkey.com/blog/5-biggest-logistics-companies-in-the-us-1200967/?singlepage=1, odczyt z dn. 07.02.2025.
Harvard Kennedy School, *Bill de Blasio*, https://iop.harvard.edu/fellows/bill-de-blasio, odczyt z dn. 11.09.2025.
Harvard Growth Lab, *Tokyo, Japan*, https://metroverse.cid.harvard.edu/city/12964/economic-composition?aggregation=industries&composition_type=employees&digit_level=1, odczyt z dn. 19.03.2025.

Hernandez J. C., *A Mayoral Hopeful Now, de Blasio Was Once a Young Leftist*, https://www.nytimes.com/2013/09/23/nyregion/a-mayoral-hopeful-now-de-blasio-was-once-a-young-leftist.html, odczyt z dn. 11.09.2025.
IFA, *SusHi Tech Tokyo: High tech for sustainable cities*, https://daily.ifa-berlin.com/daily/sushitech-ifa-next/, odczyt z dn. 16.03.2025.
IMDb, *Friends*, https://www.imdb.com/title/tt0108778/, odczyt z dn. 03.06.2025.
IMDb, *I love Lucy*, https://www.imdb.com/title/tt0043208/, odczyt z dn. 03.06.2025.
IMDb, *Mad Men*, https://www.imdb.com/title/tt0804503/, odczyt z dn. 03.06.2025.
IMDb, *Seinfeld*, https://www.imdb.com/title/tt0098904/, odczyt z dn. 03.06.2025.
IMDb, Brooklyn *Nine-Nine*, https://www.imdb.com/title/tt2467372/, odczyt z dn. 03.06.2025.
IMDb, *The Honeymooners*, https://www.imdb.com/title/tt0042114/, odczyt z dn. 03.06.2025.
International Center of Language Studies, *Most spoken languages in the world*, https://www.icls.edu/blog/most-spoken-languages-in-the-world, odczyt z dn. 17.04.2025.
Investopedia, *Importance and Components of the Financial Services Sector*, https://www.investopedia.com/ask/answers/030315/what-financial-services-sector.asp, odczyt z dn. 24.02.2025.
Japan Designated Cities Mayors Association, *About us*, https://www.siteitosi.jp/en/about/, odczyt z dn. 05.01.2025.
Japan Federation of Bar Associations, *The Japanese Judicial System*, https://www.nichibenren.or.jp/en/about/judicial_system/judicial_system.html, odczyt z dn. 03.01.2025.
Japan Health Policy NOW, *Government Structure*, https://japanhpn.org/en/government/, odczyt z dn. 03.01.2025.
Japan National Tourism Organization, *National Diet Building*, https://www.japan.travel/en/spot/1721/, odczyt z dn. 07.06.2025.
Japan National Tourism Organization, *Ryogoku Kokugikan*, https://www.japan.travel/en/spot/1692/, odczyt z dn. 07.06.2025.
Japan News Review, *Yoichi Masuzoe set for the Cabinet?*, https://web.archive.org/web/20140108095611/http://www.japannewsreview.com/politics/politics/20070827page_id=1803, odczyt z dn. 12.09.2025.
Japan-guide.com, *Ginza. Japan's premier shopping district*, https://www.japan-guide.com/e/e3005.html, odczyt z dn. 07.06.2025.
Japan-guide.com, *Noh Theater*, https://www.japan-guide.com/e/e2091.html, odczyt z dn. 07.06.2025.
Japan-guide.com, *Tokyo Imperial Palace*, https://www.japan-guide.com/e/e3017.html, odczyt z dn. 07.06.2025.
Kaczorowski P., *Polityka*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/polityka;3959606.html, odczyt z dn. 02.12.2024.
Kaufman J., *U.S. agricultural import values outpaced export values in fiscal year 2023*, https://www.ers.usda.gov/data-products/ag-and-food-statistics-charting-the-essentials/agricultural-trade, odczyt z dn. 05.02.2025.
Kazimierczak S., *Gospodarka Japonii znów się kurczy. "Nie podoba mi się ten stopniowy upadek"*, https://fakty.tvn24.pl/fakty-o-swiecie/gospodarka-japonii-znow-sie-

kurczy-nie-podoba-mi-sie-ten-stopniowy-upadek-st7787455, odczyt z dn. 12.02.2025.
Kellner P., Harford T.W., *England*, https://www.britannica.com/place/England, odczyt z dn. 18.01.2025.
Kellner P., *Sadiq Khan*, https://www.britannica.com/biography/Sadiq-Khan, odczyt z dn. 10.09.2025.
Kelly J., *The Globalization And Offshoring Of U.S. Jobs Have Hit Americans Hard*, https://www.forbes.com/sites/jackkelly/2024/10/15/the-globalization-and-offshoring-of-us-jobs-have-hit-americans-hard/, odczyt z dn. 06.02.2025.
Knight F., *UK Cities DNA. The role of UK cities in the National Economy*, https://www.knightfrank.com/research/article/2024-10-09-uk-cities-dna-the-role-of-uk-regional-cities-in-the-national-economy, odczyt z dn. 04.04.2025.
Kosiński M., Wojtowicz K., *Fintech - co to? Co musisz wiedzieć o fintechach?*, https://www.bankier.pl/smart/fintech-co-to-co-musisz-wiedziec-o-fintechach, odczyt z dn. 27.02.2025.
Krąpiec M. A., *Polityka*, https://www.ptta.pl/pef/pdf/p/polityka.pdf, odczyt z dn. 02.12.2024.
Lampard E.E., *City*, https://www.britannica.com/topic/city#ref61355, odczyt z dn. 07.12.2024.
Lankevich G., *New York City*, https://www.britannica.com/place/New-York-City, odczyt z dn. 26.02.2025.
Latz G., Sakamoto T., Toyoda T., Hijino S., Watanabe A., Masai Y., Notehelfer F. G., Masamoto K., Jansen M. B., Hurst G. C., *Japan. Cultural institutions*, https://www.britannica.com/place/Japan/The-arts#ref23312, odczyt z dn. 13.05.2025.
London & Partners, *About London & Partners*, https://www.londonandpartners.com/about-us, odczyt z dn. 15.01.2025.
London & Partners, *About London & Partners*, https://www.londonandpartners.com/about-us, odczyt z dn. 22.03.2025.
London & Partners, *London 2030 Tourism Vision*, https://www.londonandpartners.com/-/media/files/london/partners/reports/london_2030_tourism_vision.pdf?rev=c1f4a0e30dbc4c51bf897549799d9c02, odczyt z dn. 14.03.2025.
London & Partners, *Mayor's International Business Programme Summative Assessment*, https://www.grow.london/-/media/files/london/business/mibp/mayors-international-business-programme-final-report.pdf?rev=73e455ff714a4f84bd8bd265478742cc, odczyt z dn. 15.03.2025.
London Datastore, *London's population*, https://data.london.gov.uk/dataset/londons-population-e6y30/, odczyt z dn. 17.11.2025.
London Eye, *Main Page*, https://www.londoneye.com/, odczyt z dn. 05.06.2025.
London Theatre Direct, *How many theatres are in the West End?*, https://www.londontheatredirect.com/news/number-of-theatres, odczyt z dn. 06.06.2025.
Londonist, *Mapped: Twin Towns Of All London Boroughs*, https://londonist.com/london/features/mapped-london-borough-twin-towns, odczyt z dn. 16.01.2025.
Loubeau C., *New York City's Role as an International Leader Advancing Equity*, https://jia.sipa.columbia.edu/news/new-york-citys-role-international-leader-advancing-equity, odczyt z dn. 12.06.2025.

M. Santillanes, *Karoshi: a Deep Look Into Japan's Unforgiving Working Culture*, https://pulitzercenter.org/stories/karoshi-deep-look-japans-unforgiving-working-culture, odczyt z dn. 04.04.2025.
Macrotrends, *Tokyo, Japan Metro Area Population | Historical Data | Chart | 1950-2025*, https://www.macrotrends.net/datasets/global-metrics/cities/21671/tokyo/population, odczyt z dn. 17.11.2025.
Mamchii O., *Why is the British Monarchy the Institution of Great Tradition?*, https://bestdiplomats.org/united-kingdom-monarchy/, odczyt z dn 19.05.2025.
Masai Y., Latz G., Hijino S., *Economy of Japan*, https://www.britannica.com/money/economy-of-Japan, odczyt z dn. 12.02.2025.
Mason R., Allegretti A., *Boris Johnson resigns as MP with immediate effect over Partygate report*, https://www.theguardian.com/politics/2023/jun/09/boris-johnson-resigns-as-mp-with-immediate-effect-over-partygate-report, odczyt z dn. 15.09.2025.
Masuzoe Yoichi Official Website, *Masuzoe Yoichi*, https://www.masuzoe.gr.jp/profile/profile_2, odczyt z dn. 12.09.2025.
Mayors for Peace, *Mayors for Peace*, https://www.mayorsforpeace.org/en/about-us/outline-m4p/, odczyt z dn. 09.09.2024.
Mayors for Peace, *Nobel Peace Laureate Ms. Mairead Maguire nominated Mayors for Peace for the 2011 Nobel Peace Prize*, https://www.mayorsforpeace.org/en/news/2011/former-110209-news-en/, odczyt z dn. 12.09.2024.
Mayors for Peace, *List of Member Cities*, https://www.mayorsforpeace.org/en/members/list-members/, odczyt z dn. 17.12.2024.
Mccann K., *Boris Johnson: 'I was mistaken for Donald Trump'*, https://www.telegraph.co.uk/news/politics/boris-johnson/12200562/Boris-Johnson-I-was-mistaken-for-Donald-Trump.html, odczyt z dn. 15.09.2025.
McKechnie L. E. F., Baker L. M., Gold R., *Observational Research*, https://methods.sagepub.com/ency/edvol/sage-encyc-qualitative-research-methods/chpt/observational-research#_=_, odczyt z dn. 21.09.2025.
Merriam-Webster Dictionary, *Standard English*, https://www.merriam-webster.com/dictionary/Standard%20English, odczyt z dn. 22.04.2025.
Merriam-Webster, *City*, https://www.merriam-webster.com/dictionary/city, odczyt z dn. 04.06.2024.
Merriam-Webster.com, *Hinterland*, https://www.merriam-webster.com/dictionary/hinterland, odczyt z dn. 09.12.2024.
Monarchy Today, *Queen and Church of England*, https://web.archive.org/web/20080307003413/http://www.royalinsight.gov.uk/output/Page4708.asp,odczyt z dn. 19.04.2025.
Munro A., *Bill de Blasio*, https://www.britannica.com/biography/Bill-de-Blasio, odczyt z dn. 10.09.2025.
Museum Wales, *Who were the Celts?*, https://museum.wales/articles/1341/Who-were-the-Celts/, odczyt z dn. 19.04.2025.
Narodowe Centrum Kultury, *Kulturalny i kulturowy*, https://nck.pl/projekty-kulturalne/projekty/ojczysty-dodaj-do-ulubionych/ciekawostki-jezykowe/kulturalny-i-kulturowy, odczyt z dn. 24.09.2025.
National Park Service, *Liberty Enlightening the World*, https://www.nps.gov/stli/index.htm, odczyt z dn. 03.06.2025.

New York City Comptroler Brad Lander, *Spotlight: Tourism's Role in New York City's Economy*, https://comptroller.nyc.gov/wp-content/uploads/documents/March-2025-Spotlight-Tourism.pdf, odczyt z dn. 03.06.2025.
New York City, *We are the City of United Nations*, https://cityofunitednations.tumblr.com/, odczyt z dn. 12.01.2025.
New York Times, *Bucking Trump, These Cities, States and Companies Commit to Paris Accord*, https://www.nytimes.com/2017/06/01/climate/american-cities-climate-standards.html, odczyt z dn. 15.01.2025.
New York City, *The New Yorkness of the UN*, https://www.nyc.gov/site/international/programs/the-new-yorkness-of-the-un.page, odczyt z dn. 12.01.2025.
New York City, *Voluntary Local Review*, https://www.nyc.gov/site/international/programs/voluntary-local-review.page, odczyt z dn. 13.01.2025.
News10, *Why is Albany the capital of New York*?, https://www.news10.com/news/ny-news/why-is-albany-the-capital-of-new-york/, odczyt z dn. 09.01.2025.
Nippon.com, *Japan'sTallestSkyscrapers*, https://www.nippon.com/en/japan-data/h00826/, odczyt z dn. 07.06.2025.
Norman L. T., *Margaret I*, https://www. britannica.com/biography/Margaret-I, odczyt z dn. 11.12.2024.
NYC, *Eric Adams*, https://www.nyc.gov/mayors-office/mayors-bio, odczyt z dn. 10.09.2025.
Office for National Statistics, a *Beginners Guide to UK Geography (2023)*, https://www.arcgis.com/sharing/rest/content/items/c0db0e8c67d04935bcf1749ca6027fef/data, odczyt z dn. 14.01.2025.
Office for National Statistics, *GDP quarterly national accounts, UK: October to December 2023*, https://www.ons.gov.uk/economy/grossdomesticproductgdp/bulletins/quarterlynationalaccounts/octobertodecember2023, odczyt z dn. 17.11.2025.
Okamoto S., *Former welfare minister Yoichi Masuzoe out of political spotlight*, https://web.archive.org/web/20140108110940/http://ajw.asahi.com/article/behind_news/politics/AJ201201300040, odczyt z dn. 12.09.2025.
Okimoto D. I., *Causes of Japan's Economic Stagnation*, https://aparc.fsi.stanford.edu/research/causes_of_japans_economic_stagnation, odczyt z dn. 26.02.2025.
Our World in Data, *Coal Prices*, https://ourworldindata.org/grapher/coal-prices?tab=table&time=earliest..2023, odczyt z dn. 17.02.2025.
Outry Clark, *About Outry Clark*, https://www.ouryclark.com/about-us/, odczyt z dn. 15.03.2025.
Oxford Royale, *The Twin Cities of Oxford, Cambridge and London*, https://www.oxford-royale.com/articles/twin-cities-oxford-cambridge-london, odczyt z dn. 16.01.2025.
Oxford Economics, *The true impact of British Manufacturing*, https://www.oxfordeconomics.com/wp-content/uploads/2024/04/Manufacturing-Technologies-Association-The-true-impact-of-British-Manufacturing.pdf, odczyt z dn, 11.02.2025.
Parsons T., *London is the greatest city in the Word*, https://www.gq-magazine.co.uk/article/tony-parsons-london-capital-world, odczyt z dn. 18.01.2025.
PBS, *Historical New York*, https://www.pbs.org/wgbh/americanexperience/features/new-york-historic/, odczyt z dn. 08.01.2025.
Pitt L.M., *Los Angeles*, https://www.britannica.com/place/Los-Angeles-California, odczyt z dn. 26.02.2025.

Pleasanton Weekly, *A tale of sister cities*, https://www.pleasantonweekly.com/blogs/2023/05/17/a-tale-of-sister-cities/, odczyt z dn. 15.12.2024.
Polska Agencja Inwestycji i Handlu, *USA. Przewodnik po rynku*, https://www.paih.gov.pl/wp-content/uploads/0/134101/134150.pdf, odczyt z dn. 07.02.2025.
Public Citizen, *The Well of the Congress*, https://www.citizen.org/wp-content/uploads/MaxedOut.pdf, odczyt z dn. 08.01.2025.
Rees A., *Rakugo*, https://www.japansociety.org.uk/review?review=549, odczyt z dn. 07.06.2025.
Reuters, *Tokyo Metro on market fast track with 45% jump in debut*, https://www.reuters.com/business/autos-transportation/tokyo-metro-shares-untraded-with-glut-buy-orders-2024-10-23/, odczyt z dn, 23.04.2025.
Reuters.com, *It's official: U.S. back in the Paris climate club*, https://www.reuters.com/article/us-climate-change-usa-idUSKBN2AJ16T/, odczyt z dn. 15.01.2025.
Rice University, *English Dialects*, https://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words04/usage/dialects.html, odczyt z dn. 22.04.2025.
Ross S., Anderson S., Kvilhaug S., *New York's Economy: The 6 Industries Driving GDP Growth*, https://www.investopedia.com/articles/investing/011516/new-yorks-economy-6-industries-driving-gdp-growth.asp, odczyt z dn. 03.04.2025.
Royal.uk, *The role of the Monarchy*, https://www.royal.uk/the-role-of-the-monarchy, odczyt z dn. 31.12.2024.
Royal.uk, *Union Jack*, https://www.royal.uk/union-jack, odczyt z dn. 05.06.2025.
Seidensticker E. G., *Tokyo-Yokohama Metropolitan Area*, https://www.britannica.com/place/Tokyo-Yokohama-Metropolitan-Area, odczyt z dn. 13.03.2025.
Sensō-ji,*History of Sensō-ji*,https://www.senso-ji.jp/english/, odczyt z dn. 07.06.2025.
Shibatani M., *Japaneselanguage*, https://www.britannica.com/topic/Japanese-language, odczyt z dn. 23.04.2025.
Siripurapu A., *The U.S. Inequality Debate*, https://www.cfr.org/backgrounder/us-inequality-debate, odczyt z dn. 05.02.2025.
Sister Cities, *Oldest Sister City Relationship Established Between Toledo, Ohio and Toledo, Spain*, https://sistercities.org/timeline/oldest-sister-city-relationship-established-toledo-ohio-toledo-spain/, odczyt z dn. 13.09.2024.
Sister City Info, *Sister cities of London*, http://en.sistercity.info/sister-cities/London.html, odczyt z dn. 16.01.2025.
Sister Cities, *The Birth of the People-to-People Program*, https://sistercities.org/timeline/birth-people-people-program/, odczyt z dn. 13.09.2024.
Słownik Języka Polskiego PWN, *Miasto*, https://sjp.pwn.pl/slowniki/miasto.html, odczyt z dn. 04.06.2024.
Spatial Post, *How Does Geography Affect Urbanization: a Comprehensive Exploration*, https://www.spatialpost.com/how-does-geography-affect-urbanization/, odczyt z dn. 03.02.2025.
Spremberg F., *How Japan's Left is repeating its unfortunate history*, https://www.ips-journal.eu/topics/democracy/how-japans-left-is-repeating-its-unfortunate-history-4819/, odczyt z dn. 12.09.2025.

Stack L., *What to Know About the Charges and Scandals Surrounding Eric Adams*, https://www.nytimes.com/2025/08/20/nyregion/eric-adams-corruption-charges-investigations.html, odczyt z dn. 11.09.2025.
Stanford M., *What Makes a City?*, https://commonslibrary.parliament.uk/what-makes-a-city/, odczyt z dn. 02.01.2025.
Stasiuk T., *Rozwój sektora usług w USA mocniejszy niż wstępnie szacowano*, https://www.pb.pl/rozwoj-sektora-uslug-w-usa-mocniejszy-niz-wstepnie-szacowano-1224715, odczyt z dn. 07.02.2025.
Statista, *Brand value of the leading 10 most valuable luxury brands worldwide in 2024*, https://www.statista.com/statistics/267948/brand-value-of-the-leading-10-most-valuable-luxury-brands-worldwide/, odczyt z dn. 01.12.2024.
Statista, *U.S. states hosting the most international students in the academic year 2022/23*, https://www.statista.com/statistics/237703/us-states-hosting-the-most-international-students/, odczyt z dn. 12.06.2025.
Statista, *Leading cities worldwide in 2021, by brand value*, https://www.statista.com/statistics/1242453/leading-cities-brand-value/, odczyt z dn. 01.12.2024.
Statista.com, *Gross domestic product of the United States in 2023, by state*, https://www.statista.com/statistics/248023/us-gross-domestic-product-gdp-by-state/, odczyt z dn. 03.04.2025.
Statista.com, *Population of the largest metropolitan areas in the United States in 2023*, https://www.statista.com/statistics/183600/population-of-metropolitan-areas-in-the-us/#:~:text=In%202023%2C%20the%20metropolitan%20area%20of%20New,the%20biggest%20population%20in%20the%20United%20States, odczyt z dn. 17.11.2025.
Statista.com, *The Top 25 Metro Areas Make Up Half of U.S. GDP*, https://www.statista.com/chart/18684/us-cities-by-gdp/, odczyt z dn. 04.04.2025.
Statista.com, *United Kingdom: Distribution of gross domestic product (GDP) across economic sectors from 2013 to 2023*, https://www.statista.com/statistics/270372/distribution-of-gdp-across-economic-sectors-in-the-united-kingdom/, odczyt z dn. 13.02.2025.
Statista.com, *The most spoken languages worldwide in 2025*, https://www.statista.com/statistics/266808/the-most-spoken-languages-worldwide/, odczyt z dn. 17.04.2025.
SusHi Tech Tokyo, *SusHi Tech Tokyo 2024*, https://www.sushi-tech-tokyo.metro.tokyo.lg.jp/top/en/record_2024.pdf, odczyt z dn. 16.03.2025.
Svaiko G., a *list of the top banks in Japan*, https://wise.com/gb/blog/banks-in-japan, odczyt z dn. 24.02.2025.
The Gherkin, *Main Page*, https://thegherkin.com/, odczyt z dn. 05.06.2025.
The Telegraph, *How Tokyo changed from a sleepy village into the world's biggest metropolis*, https://www.telegraph.co.uk/travel/destinations/asia/japan/tokyo/articles/historic-tokyo-edo-images/, odczyt z dn. 07.06.2025.
The Times of India, *Most populated cities in the world 2024 including Tokyo Dheli Mumbai and more*, https://timesofindia.indiatimes.com/world/us/most-populated-cities-in-the-world-2024/featureshow/115054260.cms, odczyt z dn. 30.01.2025.
Tokyo Tower, *Main Page*, https://en.tokyotower.co.jp/, odczyt z dn. 07.06.2025.
Toyoda T., Latz G., Sakamoto T., Masai Y, Jansen M. B., Notehelfer F. G., Hurst G. C., Masamoto K., Watanabe A., Hijino S., *Japan.Development of the modern system*,

https://www.britannica.com/place/Japan/Development-of-the-modern-system, odczyt z dn. 02.01.2025.
TravelMate, *Maritime Republics*, https://travelmate.tech/en/italy/amalfi-coast/praiano/presentation/maritime-republic, odczyt z dn. 28.07.2025.
Trends in Japan, *Japanese Banks Get Together: Combining Operations to Gain Efficiency*, https://web-japan.org/trends00/honbun/tj991107.html, odczyt z dn. 24.02.2025.
Tutor2u, *Weber, Calvinism and the Spirit of Modern Capitalism*, https://www.tutor2u.net/sociology/reference/sociology-weber-calvinism-and-spirit-of-modern-capitalism, odczyt z dn. 04.04.2025.
UNESCO, *Japan*, https://whc.unesco.org/en/statesparties/jp, odczyt z dn. 13.05.2025.
UNESCO, *KabukiTheatre*, https://ich.unesco.org/en/RL/kabuki-theatre-00163, odczyt z dn. 07.06.2025.
University of Westminster, *Cultural London*, https://www.westminster.ac.uk/study/student-life/cultural-london#:~:text=There%20are%20more%20than%20200%20museums%20and,which%20date%20back%20to%20the%2011th%20century, odczyt z dn. 06.06.2025.
Urban 20, *Comunique 2024*, https://www.english.metro.tokyo.lg.jp/documents/d/english/u20-communique-2024, odczyt z dn. 17.01.2025.
Vistajet.com, *Art capitals of the world*, https://www.vistajet.com/en-gb/stories/art-capitals-of-the-world/#:~:text=The%20top%2010%20art%20capitals%20of%20the,*%20San%20Francisco%20(104)%20*%20Berlin%20(101), odczyt z dn. 06.06.2025.
W. Dahlgreen, *Mayor Boris: the public verdict*, https://yougov.co.uk/politics/articles/15330-mayor-boris-public-verdict, odczyt z dn. 15.09.2025.
Wachowiak J., *Katedra Krzyża w Tokio*, https://dalekowschodniefleksje.com/2023/02/26/katedra-krzyza-w-tokio/, odczyt z dn. 07.06.2025.
Waugh P., *Boris Johnson Slams Donald Trump As 'Out Of His Mind' And 'Unfit' To Be US President After Muslim Remarks*, https://www.huffingtonpost.co.uk/2015/12/09/boris-johnson-slams-donal_n_8758292.html, odczyt z dn. 15.09.2025.
We are Still In, *Main Page*, https://www.wearestillin.com/, odczyt z dn. 29.07.2025.
Weatherhead East Asian Institute of Columbia University, *Government and Politics in Modern Japan*, https://afe.easia.columbia.edu/special/japan_1950_politics.htm, odczyt z dn. 03.01.2025.
Weaver M., *Friend or foe? The UK cities cutting ties with Russian twins*, https://www.theguardian.com/uk-news/2022/mar/23/uk-cities-cutting-ties-with-russian-twins, odczyt z dn. 30.01.2025.
Wielki Słownik Języka Polskiego, *Przemysł ciężki*, https://wsjp.pl/haslo/podglad/3130/przemysl-ciezki, odczyt dn. 04.02.2024.
Wielki Słownik Języka Polskiego, *Przemysł lekki*, https://wsjp.pl/haslo/podglad/33724/przemysl-lekki, odczyt z dn. 04.02.2025.
Wilson Sonsini, *About Us*, https://www.wsgr.com/en/about-us/index.html, odczyt z dn. 15.03.2025.
Wood C., a *City's Identity Marked By Layers of History and Culture*, https://berkleycenter.georgetown.edu/posts/a-city-s-identity-marked-by-layers-of-history-and-culture, odczyt z dn. 26.05.2025.
WordReference English Dictionary. *Para-*, https://www.wordreference.com/definition/para-, odczyt z dn. 23.01.2024.

World Bank, *Employment in industry (% of total employment) (modeled after ILO estimate)*, https://data.worldbank.org/indicator/SL.IND.EMPL.Z S?end=2023&name_desc=true&start=2023&view=map&year=1991, odczyt z dn. 11.02.2025.
World Cities Culture Forum, *About*, https://worldcitiesscultureforum.com/about/, odczyt z dn. 13.04.2025.
World Cities Culture Forum, *London*, https://worldcitiesscultureforum.com/city/london-2/, odczyt z dn. 05.06.2025.
World Cities Culture Forum, *New York*, https://worldcitiesscultureforum.com/city/new-york/, odczyt z dn. 14.06.2025.
World Cities Culture Forum, *Tokyo*, https://worldcitiesscultureforum.com/city/tokyo/, odczyt z dn. 07.06.2025.
World Cities Culture Forum, *World Cities Culture Trends 2025. 10 global trends for culture in cities*. https://worldcitiesscultureforum.com/wp-content/uploads/2025/01/World-Cities-Culture-Trends-2025-Report.pdf, odczyt z dn. 13.04.2025.
World Bank Group, *GDP (in current US$)*, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2023&start=2023&view=map, odczyt z dn. 12.02.2025.
World Health Organization, *WHO COVID-19 dashboard*, https://data.who.int/dashboards/covid19/deaths, odczyt z dn. 05.02.2025.
World Population Review, *Largest US Cities by Population 2024*, https://worldpopulationreview.com/us-cities, odczyt z dn. 26.02.2025.
Worldometers.com, *GDP by Country*, https://www.worldometers.info/gdp/gdp-by-country/, odczyt z dn. 03.04.2025.
Yoshida R., *Masuzoe resigns over expenses scandal; Sakurai vows not to enter forthcoming gubernatorial race*, https://www.japantimes.co.jp/news/2016/06/15/national/politics-diplomacy/masuzoe-resigns-over-expenses-scandal-dealing-further-blow-to-tokyo-ahead-of-olympics/, odczyt z dn. 12.09.2025.

2. Fotografie

Diliff, *The Clock Tower of the Palace of Westminster, colloquially known as "Big Ben", in Westminster, London, England*, 05.05.2007, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Clock_Tower_-_Palace_of_Westminster,_London_-_May_2007.jpg, Diliff, CC BY-SA 3.0 <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>, via Wikimedia Commons, odczyt z dn. 02.07.2025
Hansen K., *The London Eye and the County Hall as seen from Victoria Embankment. The panorama is based on three handheld portrait photos taken with a Canon IXUS 800 IS, which has been stitched in Hugin ver. 0.7 beta 5 for Windows using rectlinear projection. The resultant enblendedtif image has been cropped, levels and curves adjusted followed by a bicubic downsampling to reduce noise in GIMP.*, 19.02.2008, Kim Hansen, CC BY-SA 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0>, via Wikimedia Commons, odczyt z dn. 02.07.2025.
Slonecker M., *The Empire State Building*, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Manhattan_at_Dusk_by_slonecker.jpg, 28.07.2005, Michael Slonecker, Public domain, via Wikimedia Commons, odczyt z dn. 02.07.2025.

Warby W., *Statue of Liberty (more formally, Liberty Enlightening the World, and more colloquially, Lady Liberty) is a structure located on Liberty Island in New York Harbor, presented to the United States on the centennial of the signing of the American Declaration of Independence as a gift from France. It was designed by Frédéric Bartholdi and gets its green coloring from patination of the outer copper covering. The statue is world-renowned for being the first thing sea-borne visitors, immigrants, and returning Americans see upon entering New York Harbor and has been known as a beacon of freedom to much of the world. It earned UNESCO World Heritage Site status in 1984*, 13.11.2007, William Warby, CC BY 2.0 <https://creativecommons.org/licenses/by/2.0>, via Wikimedia Commons, odczyt z dn. 02.07.2025.

3. Rankingi miast

Global City Lab, *2019 Global Top 500 Cities*, http://globalcitylab.com/news/us-news.html, odczyt z dn. 04.11. 2024.

Global City Lab, *2020 Global Top 500 Cities*, http://globalcitylab.com/city500brand/2020/news/us-news.html, odczyt z dn. 04.11. 2024.

Global City Lab, *2021 Global Top 500 Cities*, http://globalcitylab.com/city500brand/2021/news/us-news.html, odczyt z dn. 04.11. 2024.

Kearney, *2014 Global Cities Report*, https://www.iberglobal.com/files/Global_Cities.pdf, odczyt z dn. 04.11.2024.

Kearney, *2015 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/documents/291362523/291366933/Global+Cities+2015.pdf/2b1ddf42-d5d1-d0c7-682f-7c4bf49d85ec?t=1500535708000, odczyt z dn. 04.11.2024.

Kearney, *2016 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/documents/291362523/291366933/Global+Cities+2016.pdf/94b2d25-89fa-00d2-ee9a-b053b92b5230?t=1500535708000, odczyt z dn. 04.11.2024.

Kearney, *2017 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2017-full-report, odczyt z dn. 04.11.2024.

Kearney, *2018 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2018-full-report, odczyt z dn. 04.11.2024.

Kearney, *2019 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2019-full-report, odczyt z dn. 04.11.2024.

Kearney, *2020 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2020-full-report, odczyt z dn. 04.11.2024.

Kearney, *2021 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2021-full-report, odczyt z dn. 04.11.2024.

Kearney, *2022 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2022-full-report, odczyt z dn. 04.11.2024.

Kearney, *2023 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2023-full-report, odczyt z dn. 04.11.2024.

Kearney, *2024 Global Cities Report*, https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2024-full-report, odczyt z dn. 04.11.2024.

M. Hoyler, *World Cities 2018 GaWC*, https://gawc.lboro.ac.uk/gawc-worlds/the-world-according-to-gawc/world-cities-2018/,odczyt z dn. 04.11.2024.

M. Hoyler, *World Cities 2020 GaWC*, https://gawc.lboro.ac.uk/gawc-worlds/the-world-according-to-gawc/world-cities-2020/,odczyt z dn. 04.11.2024.
M. Hoyler, *World Cities 2022 GaWC*, https://gawc.lboro.ac.uk/gawc-worlds/the-world-according-to-gawc/world-cities-2022/, odczyt z dn. 04.11.2024.
M. Hoyler, *World Cities 2024 GaWC*, https://gawc.lboro.ac.uk/gawc-worlds/the-world-according-to-gawc/world-cities-2024/, odczyt z dn. 04.11.2024.
M. Hoyler, *World Cities 2016 GaWC*, https://gawc.lboro.ac.uk/gawc-worlds/the-world-according-to-gawc/world-cities-2016/, odczyt z dn. 04.11.2024,
Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2014*, https://mori-m-foundation.or.jp/pdf/GPCI2014_en.pdf, odczyt z dn. 04.11.2024.
Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2015*, https://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/2015.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024.
Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2016*, https://mori-m-foundation.or.jp/ius/gpci/2016.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024.
Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2017*, https://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/2017.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024.
Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2018*, https://mori-m-foundation.or.jp/ius/gpci/2018.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024.
Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2019*, https://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/2019.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024.
Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2020*, https://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/2020.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024.
Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2021*, https://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/2021.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024.
Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2022*, https://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/2022.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024.
Mori Memorial Foundation, *Global Power City Index 2023*, https://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/index.shtml, odczyt z dn. 04.11.2024.